

Настоящата електронна версия
на преработената от Волфрам Лангер
книга на

Лудвиг Ерхард

Благодеяние за всички

е подготвена от
Центъра за икономически теории и стопански
политики към СУ „Св. Климент Охридски“
(www.economy.uni-sofia.bg)

2019

Луѓвиз Ерхард

БЛАГОДЕНСТВИЕ ЗА ВСИЧКИ

Преработено од Волфрам Лангер

Издаването на тази книга е осъществено със съдействието на фондация „Лудвиг Ерхард“. Тя е основана от г-н Ерхард и не е свързана с никакви политически партии. Фондацията се чувства задължена да съдейства за утвърждаването на свободолюбивия дух в икономиката, обществото и политиката. Тя се занимава и с въпроси, които възникват при въвеждането на пазарна икономика и е готова да предостави информация относно научните изследвания и практическия опит, свързани със социалното пазарно стопанство.

Адресът на фондацията е: Ludwig Erhard-Stiftung, Johanniterstrabe 8, 5300 Bonn 1, Deutschland. Телефон: 0049/228/231343, Телефакс: 0049/228/231766

Ludwig Erhard
Wohlstand für alle

Bearbeitet von Wolfram Lange

Copyright © 1957 by ECON Verlag GmbH, Dusseldorf und Wien
Alle Rechte der Verbreitung, auch durch Film, Funk und Fernsehen, fotomechanische Wiedergabe, Tonträger jeder Art, auszugsweisen Nachdruck oder Einspeicherung und Rückgewinnung in Datenverarbeitungsanlagen aller Art, sind vorbehalten.

© Димитър Хаджиниколов, превод, 1993
ISBN 954-494-119-3

ФИЛОСОФИЯТА НА ЕДНО ОБИКНОВЕНО ЧУДО

След Втората световна война Германия представлява полу-разрушена държава, разпокъсана на четири окупационни зони, без столица и естествен икономически и политически център, с гладно население, което стои на километрични опашки, за да получи хляб и картофи по полагащите му се купони.

Производството и разпределението не са се намирали под строг контрол. Цените на „черния“ пазар са били десетки пъти по-високи от официалните. Например през 1947 г. на всеки германец в обединената Британско-американска окупационна зона се е полагало месечно по 200 грама маргарин по цена около 2 марки, докато на „черния“ пазар той е можел да се купи по 320 марки за килограм! Официалната цена на едно яйце е била 15 пфенига, а „черната“ – 4 марки. По купон един чифт обувки се е полагал средно на 20 души при цена 20 марки, но на „черния“ пазар човек е можел да го получи веднага по цена от 700 марки. При това през 1947 г. един германец е получавал средно на месец около 200 марки.

Стоцици милиарди парични знаци без реално стоково покритие мигновено са изпразвали централизираните запаси от стоки. Навред са се ширели презапаяването и спекулата. Купоните са били единствената защита от гладна смърт. На мястото на книжните пари като разменен еквивалент са се използвали американските цигари. Една цигара е струвала 4 – 5 марки, т.е. колкото едно яйце. За кутия цигари е можело да се купят две кила захар, четвърт кило маргарин или 200 грама масло.

Съвсем естествено е, че при това икономическо положение, а и под психологичното бреме на претърпяната военно-политическа катастрофа, господстващото мнение сред политици и икономисти е било, че единствено строгото регламентиране на стопанската дейност и замразяването на цените могат да предотвратят най-лошото – масовия глад. Подобна философия е била близка не само на комунистите или на социалдемократите, но под формата на „социализация на производството“ – и на първите икономически концепции на християндемократите.

Ето обаче, че един баварски професор хвърля ръкавицата както на скептиците сред сътрудниците си, така и на окупационните

власти, невярващи в бързото възстановяване на германската икономика. Този професор се е казвал Лудвиг Ерхард и първоначално е заемал скромната длъжност икономически съветник на американските окупационни власти, за да се стигне дотам, че да го обявят десет години по-късно за баща на германското икономическо чудо. Краят на войната заварва Ерхард в родния му баварски град Фюрт (Furth). Тук той е роден на 4 февруари 1897 г. Учи търговско училище. След това участва в Първата световна война. По-късно следва заводска икономика (Betriebswirtschaft) и народностопанска икономика (Nationalökonomie). На 31-годишна възраст става сътрудник на Института за конюнктурни изследвания във Висшето търговско училище в Нюрнберг, а няколко години по-късно и негов зам.-директор. През 1942 г. Ерхард оглавява Института за икономически проучвания в Нюрнберг. Една от задачите, с които се е занимавал през тези години, е била анализът на валутно-финансовите проблеми, които ще възникнат в Германия след войната. Без открито да се афишира, под понятието „следвоенен период“ се е разбирало „следхитлеристки“ – нещо, достатъчно при ония условия, за да увиснеш на бесило.

Ерхард сам предлага услугите си на американските власти, подтикван от патриотичния стремеж колкото се може по-бързо да бъдат преодолени последствията от военната катастрофа. Те оценяват високо неговата теоретична и практическа подготовка. След като известно време е съветник, през есента на 1945 г. Ерхард е назначен за министър на търговията и промишлеността в първото следвоенно правителство в провинция Бавария. По това време вече започва да се подготвя почвата за неговия нов икономически курс. Същността на този курс се е заключавала в отмяната на колкото се може повече регулационни норми в производството и на колкото се може повече ограничителни предписания в ценообразуването. Усилията на Ерхард и на неговите съратници са били до голяма степен улеснени от политиката на американските окупационни власти, но това съвсем не означава, че германците са получили реформата си наготово. Още повече че британските и особено френските представители в Германия са имали доста по-различен подход към реформата от този на американците и на самия Ерхард. Либерализмът по това време не е бил на мода в опустошената следвоенна Европа, където в политиката са доминирали леви философски концепции, а в икономиката – кейнсианството и държавната опека.

Ето защо всеки е гледал на паричната реформа от своята собствена камбанария. За привържениците на плановата икономика обмяната на парите е била необходим еднократен акт за стабилизиране на паричното обращение – и толкоз. Но Ерхард и подкрепящите го политически и икономически сили са виждали в тази стъпка нещо друго – решаваща възможност за поврат към либерализиране на икономиката. Шанс е, че Ерхард оглавява Специалната служба „Пари и кредит“ в Бад Хомбург, която от германска страна подготвя паричната реформа, още по-голям шанс е, че той застава начело и на Управление „Икономика на обединената британско-американска икономическа зона“. Но не бива да се надценява значението нито на тези постове, нито на самата парична реформа, която се извършва през месец юни 1948 г. Голямата, решаващата крачка, която открива пътя към чудото, е била предприета все пак лично от Ерхард, на негов собствен риск и отговорност, при това в известна степен без да се вземат предвид някои изрични разпореждания на окупационните власти.

По-нататък при прочита на тази книга ще стане ясно колко много маневриране, гъвкавост и даже ловкост са били необходими, за да се прокара пътят на икономическото възстановяване, за да се преодолеят скептицизмът и неверието както сред сънародниците, така и сред западните окупатори, а по-късно съюзници. Описвайки най-драматичния етап от следвоенната стопанска история на Германия, когато се е решавало накъде ще се тръгне след паричната реформа, Ерхард заявява, че това, което се е разигравало зад кулисите, всъщност никога докрай не е ставало достояние на широката общественост. Ето един пример: строги предписания на американските и на английските контролни инстанции са изисквали тяхното безусловно разрешение, преди да се предприеме каквато и да е промяна в съществуващите предписания за ценообразуване. Но това, за което съюзниците не са били помисляли даже, е било, че на някого може да му хрумне не да променя тези предписания, а просто да ги отмени. Да се допусне толкова много смелост от страна на един германец толкова скоро след края на войната – това не се е побирано в начина на мислене на съюзническата управа.

Личната смелост на Ерхард проличава на още много места в книгата, но тя най-добре е видна от резултатите на неговата цялостна дейност като министър на икономиката, като баща

на германското чудо. Тази решителност и самоотверженост на баварския професор могат да служат като пример за днешните политици и икономисти в Източна Европа. Още повече че трудностите днес не са по-малко, отколкото през далечните следвоенни години.

В „Благогенствие за всички“ са отделени много страници и са представени таблици и статистически материал, за да бъде илюстрирано изключително динамичното и поучително стопанското развитие на Германия в периода 1949–1964 г. Но даже и тогава, когато успехите са били вече очебийни, когато улиците на германските градове са били задръстени с новички фолксвагени, магазините – с лъскава битова техника и чуждестранни лакомства, дори и тогава борбата за съхраняване и утвърждаване на новия курс не е секвала. Всяка поредна трудност, всяко поредно разочарование са раждали нови колебания и политици, и икономисти са били готови да забравят всичко постигнато и да отправят умоляващ взор към държавата, търсейки по навик нейната закрила и рискувайки по този начин да компрометират икономическата свобода.

Апогееят в своята политическа кариера Ерхард постига в средата на 60-те години. През 1963 г. той става канцлер на Федерална република Германия. Но остава на този пост само три години. Той е обвинен в политическа пасивност, в забавяне на европейската интеграция и в различни други грехове. Истинската причина за неговото оттегляне от политическата сцена изглежда обаче е друга. В края на 1966 г. и началото на 1967 г. Европа навлиза в нова фаза на икономически дирижизъм. На мода са неокейнсианството и различните държавни планови програми – неща, които противоречат на основните принципи и възгледи на Ерхард. Неслучайно поводът за оставката е разрывът, който настъпва между християндемократи и свободни демократи по въпроса за федералния бюджет. Канцлерът Ерхард не отстъпва пред исканията за по-голям дефицит и решава да остане верен на своите научни възгледи, вместо да се впусне в двусмислени политически компромиси.

I

Системата, или както често самият Ерхард се изразява – режът, който донесе на германския народ благогенствието, – това е социалната пазарна икономика. Десетилетията, изминали от

края на Втората световна война, изведоха Германия отново сред водещите индустриални държави. По обема на brutния вътрешен продукт днес тя е на трето място в света след САЩ и Япония, а по размера на износа тя често задминава даже Съединените щати. Германия е страната с най-гъста мрежа от аутобани и стои на едно от челните места по производство на пластмаси, електрооборудване, машиностроителни агрегати, оборудване за различни отрасли на промишлеността, автомобили, средства за телекомуникации, стомана, лекарства. Такива гиганти като Даймлер-Бенц, Фолксваген, Сименс, BASF, Байер, Феба, Хьохет, Тусен, Бош имат филиали по целия свят. От нея зависят много групи валути. Казват, че когато централната банка във Франкфурт кихне, посестримите ѝ в другите европейски столици веднага вдигат температура.

Не по-малко забележителна е и мрежата за социална защита на населението, изградена в Германия за следвоенния период. Почти една трета от разходите на федералния бюджет отиват за социални цели. Около три и половина милиона души получават директно социална помощ от държавата. От федералния, провинциалните и комуналните бюджети се подпомагат задължително медицинско застраховане, пенсионното дело, застраховането срещу безработицата, жилищното строителство. Държавата насърчава спестовността и формирането на частна собственост у хората на наемния труд.

Всичко казано дотук не означава, че Германия живее лишена от каквито и да е икономически или социални проблеми. Необходимостта от структурни реформи в промишлеността, хроническата безработица, застаряването на населението, опазването на околната среда – това са теми, които не слизат от страниците на вестниците. Но основите за тяхното решаване са заложили отдавна и стабилно в социалната пазарна икономика.

Кои са носещите фундаменти на тази толкова популярна концепция? Ерхард сам ги изтъква достатъчно ясно в „Благодеяние за всички“.

Първият основополагащ принцип на социалната пазарна икономика е за неделимостта на понятието свобода. В този аспект Ерхард е изцяло верен на либерализма, който учи, че са невъзможни политическа свобода и демокрация без икономическо разкрепостяване на индивида. В практическия живот това означава, че

съхраняването на демократичния обществен строй трябва да се основава върху широка средна класа, състояща се от икономически активни, независими граждани. Ето какво казва по този повод Ерхард през лятото на 1948 г. на втория конгрес на Християндемократическия съюз, когато се приема програмата на тази партия. Плановата дирижирана икономика е опасна не само от гледна точка на по-ниската ѝ рентабилност. Тя освен това неминуемо води дотам, че отделният индивид, като производител или като потребител, попада под ударите на централизираната държавна власт, по-точно под ярема на една бездушна бюрокрация. Отделният гражданин – бил той предприемач или просто потребител, е потискан и унижаван, първият – посредством различни забрани и ограничения, вторият – като чака на опашки и използва унижителната купонна система за снабдяване с дефицитни стоки. Дефицитът е обратната страна на всяка централизирана планова икономика. Свободата на пазара – това е свободата на всеки да избира начина на своята реализация. Ако изчезне тази свобода, много бързо ще изчезне и политическата свобода.

Основните икономически права на гражданите – на свобода на потреблението и на свобода на предприемаческата инициатива, са също тъй необходими за демократичното оформяне на обществото, както и такива основни политически права като правото на участие в парламентарните избори или правото на тайна на личната кореспонденция.

Особен интерес във връзка с това представлява разясняването на взаимоотношението между двата компонента в концепцията на Ерхард, а именно между „социалния“ и „пазарния“ компонент. Битува неправилната представа, че Ерхард е откривател или застъпник на т. нар. държава на социалната сигурност. Всъщност подобни концепции са свързани главно с теорията и практиката на социалдемократията, докато либералният обществено-икономически ред, прокарван от Ерхард, вижда реализацията на социалните задачи главно в точното прилагане на основните системобразуващи либерални принципи. Икономиката е тази, която създава условията за по-голяма сигурност. Държавата не е някакъв „Дядо Коледа“, който цяла година раздава подаръци. Ако това стане, то тогава ще спадне икономическата активност на гражданите, те ще се превърнат от свободни хора в зависими поданици, които не разчитат на своите собствени сили, за да реализират

плановете си и надеждите си, а чакат единствено държавните по-
даяния. Ерхард не отрича социалните функции на обществото и
на държавата, но той ги вижда в контекста на свободната пазар-
на икономика. Те не бива да пречат на инициативните, не бива да
пораждат уравниловка, която убива всеки напредък.

Ето какво казва по този повод през 1957 г. Ерхард в една своя
реч на 7-ия конгрес на ХДС в Хамбург. Любопитно е да се отбеле-
жи, че речта е озаглавена също „Благодеяние за всички“, както
и тази книга. Ние отричаме т. нар. държава на всеобщото благо-
деяние – казва той – и всеобщото колективистично гражданско
снабдяване не само защото това привидно толкова благонамерено
опекунство създава зависимост, която в крайна сметка отглежда
единствено зависими хора и убива свободолюбивото гражданско
съзнание, но и затова, защото този начин на самоограничаване,
т.е. отказът от човешка отговорност посредством накарня-
ването на индивидуалната воля за изява, неминуемо поражда и
спадане на народностопанската производителност като цяло. И
тогава ние отново ще се изправим пред факта всички обществе-
ни слоеве да са се оказали в еднаква степен излъгани... Там, където
функциите на пазара са изместени от разпорежданията на функ-
ционерите, а конкуренцията – от една управляваща бюрокрация,
там с подобряването на производителността и с напредъка е
свършено. Но е свършено и със социалното подпомагане и с човеш-
кото благополучие. Който продължи и при тези условия отново и
отново да предприема опити да облекчи въздействието на непра-
вилната политика върху слоя на наемните работници чрез „пре-
разпределение на социалния продукт“, той не постига по този на-
чин никаква социална справедливост, а само подкопава още повече
устойките на икономиката. С подобни трикове не могат да се излъ-
жат обективните икономически процеси. Вредните последствия
от една подобна „политика на улицата“ отиват обаче и по-ната-
тък. Подобни грехове трябва да се заплатят или с развихрянето
на инфлацията, като се отпускат средства, надхвърлящи разме-
ра на социалния продукт, и по този начин се създава покупателна
сила без стоково покритие, или като се лишава обществото от
инвестиции, което ще се отрази болезнено и върху следващите
поколения. Ако едно правителство тръгне по този път, значи е
възприело максимата: „След мен потоп“.

II

Социалното в „социалната пазарна икономика“ се състои в това, че повишаването на обществената производителност на труда води до повишаване на благосъстоянието на всички слоеве от населението, включително и на тези, които не участват непосредствено в производствения процес – пенсионери, учащи се и т.н. Това може да се постигне, ако са налице две основни предпоставки. За първата вече стана дума – това е свободата на индивида от държавата в неговата роля на предприемач или на потребител. С други думи – наличието на факторите, които водят до увеличаване на производителността на труда. Защото, ако тортата е малка, отделните парчета трудно могат да бъдат големи. Втората предпоставка е в наличието на реална, а не мнима свобода на конкуренцията и оттук в наличието на реална свобода на ценообразуването. Това означава обаче освен свобода от държавата и свобода от картелите (монополите).

Както Ерхард сам отбелязва, „картелният въпрос“ е централен в социалната пазарна икономика. При третирането му се извършва преходът от традиционния либерализъм към модерния неолиберализъм. Ако при традиционния либерализъм, или както някои го наричат манчестерския либерализъм на XIX век, свободата на пазара се е третирила като един вид абсолютен императив, то при неолиберализма тя е понятие от хегелиански тип, свързано с активното отношение на самия субект към нея. При стария либерализъм свободата стига до своето самоотрицание в допускането на създаването на картели (монополи). Получава се така, че отделни икономически групировки имат право да задушават конкуренцията и по този начин да манипулират ценообразуването, извличайки за себе си свръхпечалби. И всичко това може да се приеме за израз на пълната свобода! Такова разбиране за либерализма и за ненамесата на държавата в икономиката обаче е чуждо на Ерхард и на неговите сподвижници. Свободата за тях е „осъзната необходимост“. Държавата е длъжна да се намеси в защита на свободата на конкуренцията, макар и това да означава ограничаване на свободата на картелните групировки да правят каквото си искат. Оставен изцяло на самотек, пазарът ще роди монополистични образувания, които след това постепенно ще ликвидират самия пазар, налагайки порядки, подобни на тези в централизираната планова икономика.

В статията, озаглавена „Дайте на държавата това, което ù се полага“ („Ди Цайт“, 21 ноември 1957 г.), Ерхард пише по този повод, че сме изправени пред опасността да се загушим в един тотален индивидуализъм, и то понеже погрешно разбираме понятието „свобода“ и въпреки натрупания опит и нашата интуиция се стремим да внушим, че със свободата е свързано и правото да се прави това, което е изгодно за отделния индивид или за отделната обществена група, без да се интересуваме от отражението на нашето поведение върху държавата или върху обществото. Свобода, която не е вкарана в руслото на една стройна социално-икономическа и политическа система, винаги води до възникването на хаотични порядки. Обратното, когато хората са осъзнали стойността и смисъла на свободата и отговорностите, свързани с нея, те се въздържат да злоупотребяват с нея.

В Германия за свободата на конкуренцията е призвана да следи Федералната картелна служба в Берлин. Тя е създадена на основата на Закона против ограничаване на конкуренцията (1957) и се ползва с пълна независимост от правителството и парламента. Нейните решения често водят и до съдебни процеси, както например се случи през 1989 г., когато няколко циментови заводи сключват негласно картелно споразумение за поддържане на по-високи цени. На всеки две години Федералната картелна служба изготвя специален доклад за състоянието в областта на свободата на конкуренцията, който се утвърждава от правителството. И макар във Федерална република Германия да има не едно и две огромни предприятия, за които вече стана дума, наред с тях в промишлеността просперират още над 40 хиляди малки и средни предприятия, като повече от половината от тях са с до 50 работни места. Социалната роля на конкуренцията се проявява най-вече при сравняването на темповете на нарастване на производителността на труда и на реалните доходи на населението. Въпреки преживените отделни трудности и сътресения Федерална република Германия е една от страните с най-висок жизнен стандарт и с относително ниска инфлация (3 – 4 процента годишно). Повишаването на обществената производителност на труда като правило води и до по-голямо благосъстояние за широките слоеве от населението. Ето няколко примера. Ако през 1950 г., за да си купи килограм масло, един работник е трябвало да се труди средно 4 часа и 24 минути, то сега за това са му необходими около 40 минути. За килограм

кафе през 1950 г. е трябвало да се работи 23 часа, сега – по-малко от 2 часа. За чифт мъжки обувки през 1950 г. – 19 часа и 36 минути, сега – около 8 часа и т.н. При пенсионерите покачването на производителността на труда рефлектира върху пенсиите косвено, чрез индекси, които са свързани със състоянието на текущите трудови доходи. Ето защо не са малко възрастните хора в Германия, които получават сега пенсии, по-високи от заплатата, която са получавали, работейки преди години в предприятията си.

Но противодействието на индивидуалния и груповия егоизъм, които разрушават устоите на социалната пазарна икономика, се изразява и в противопоставянето на прекалените претенции на профсъюзите и на съюзите на работодателите. И в това отношение държавата не може да бъде страничен наблюдател, а трябва да играе активна роля на арбитър.

В „Благодеяние за всички“ Ерхард отделя много страници, за да обясни на предприемачите, че всеки опит за налагане на силови решения от тяхна страна е насочен против собствените им интереси. Подобно поведение неминуемо води до превръщането на икономическите организации в бюрократични структури, подобни на тези, които дирижират нещата в плановата икономика. Ако на мястото на икономически независимите хора дойдат функционерите, изчезва социалната обосновка за необходимостта от частна собственост върху средствата за производство, налива се вода в мелницата на различните концепции за социализация на производството и разпределението. Ерхард не се уморява да призовава предприемачите: поддържайте жива свободната конкуренция, решавайте споровете помежду си чрез по-висока производителност на труда, само тогава ще заслужите централно място в нашия обществен ред; и помнете, че в Основния закон (Конституцията на Федерална република Германия) в чл. 14, ал. 2 е записано – собствеността задължава. Нейното използване трябва да служи и за благо на общността. Когато някой се главозамае и окриян от успехите си (често незаслужено леки), започне да пилее пари с широка ръка, демонстрирайки своите нови възможности, той става опасен за своето съсловие и то трябва да го приручи към подобаващо поведение.

Упреците към профсъюзите са не по-малко сурови. Ерхард не е противник на самата синдикална идея. Той уважава организационната дейност на профсъюзите, чрез които интересите на отдел-

ния индивид намират отражение в груповите интереси. Но това, което смущава баварския професор и го кара често да негодува, е оформянето на един кръг от профсъюзни функционери, чиито собствени (иманентни) интереси започват да се отдалечават от интересите на членската маса. Подобни подозрения Ерхард потвърждава с редица извадки от писма, получени в неговото министерство, както и с личните си наблюдения от срещи и разговори из страната. Обикновените хора често открито заявяват, че за тях е по-важна икономическата стабилност и най-вече стабилността на парите, отколкото едно номинално (а не реално!) покачване на заплатите. Защото те освен производители са и спестители и знаят, че малкото, което ще получат чрез добавката върху заплатата, може многократно да загубят чрез инфлацията. Профсъюзните босове обаче трябва да отчетат пред по-редния форум на своите организации някакво, макар и символично, макар и икономически необосновано повишение на заплатите, за да оправдаят по този начин позициите, които заемат (а и доходите си!). И тогава може да се стигне до куриоза, че те, вместо да защитават действителните интереси на профсъюзните членове, всъщност им вредят, водейки своята неотстъпчива политика на повишение на номиналните трудови доходи.

Пътят за съчетаването на интересите на отделните обществени групировки минава единствено през социалното партньорство. Във Федералната република Германия то е достигнало пълноценна юридическа и политическа форма. Законите за съучастие на работниците в управлението (за черната металургия и въгледобива от 1951 г., а за останалата тежка индустрия и другите големи предприятия от 1952 г.) са неделима част от фундамента на социалната пазарна икономика. Тези юридически норми намират по-нататъшно развитие в новия закон за участието в управлението на предприятията от 1972 г. и накрая – в общите правила в тази област, приети през 1976 г. Сега хората на наемния труд в Германия могат да изразяват и отчасти да защитават своите интереси по два начина. Първият е чрез заводските съвети, без чието съгласие например не може да се въвежда извънреден труд или да се променя графикът за ползване на отпуските. Вторият е чрез участието в надзорните съвети. В предприятията от металургията и въгледобива участието на работниците в тези съвети е паритетно с това на собствениците на капита-

ла. В другите големи предприятия формулата е малко по-сложна, като принципът е също паритетен, но решаващ глас има председателят на съвета, който се излъчва от събранието на акционерите.

Ерхард е подкрепял правото на работниците и служещите да участват в управлението на предприятията, но при това винаги е предупреждавал, че съществува граница на това участие. То не бива да се изражда в колективна опека над предприемача, защото тогава ефектът ще е много близък до този, който се получава при плановата икономика. Ако предприемачът загуби своята свобода да действа и особено да рискува, той ще престане да играе ролята на мотор на напредъка. Още повече че хората на наемния труд като правило са повече загрижени за стабилността на своите работни места, отколкото за рентабилността на производството. Но само посредством по-високата рентабилност в условията на свободна конкуренция може да се стигне и до по-висока обществена производителност на труда, която пък е единствената сигурна основа за повишаване на реалните трудови доходи.

III

За да се обясни на хората къде лежат техните коренни интереси, е необходимо обаче, от една страна, политиците, които се занимават с макроикономика, да са достатъчно компетентни и от друга – достатъчно добри психолози. Ерхард е отговарял и на двете условия. В „Благодеяние за всички“ е отделено широко място на въпроса за психологическото въздействие като средство за направляване на конюнктурното развитие. И в това отношение баварският професор се отдалечава от догмите на традиционния либерализъм. Даже Ерхард съвсем не се е обижда, когато са казвали, че се занимава с „душевен масаж“.

Успехът му обаче се е коренял не толкова в някакви премъдри психологически трикове или в опити за социална хипноза, а в това, че той ясно е казвал истината. Правел е това убедително, емоционално и същевременно достъпно, така че да спечели за съюзник всеки човек с трезв ум. Макар и „душевен масажист“, Ерхард е разчитал повече на разума, отколкото на емоцията. Ето защо той не одобрява подобно използване на психологията, което клони към демагогията. Популизмът също си служи с психологични средства, но той се стреми да въздейства върху инстинктите,

а не върху разума. Защото неговите доводи са чувствени, най-вече свързани с пораждането на отрицателни социални емоции или пък на безпочвени, илюзорни надежди. Ерхард е бил категорично против подобен подход към проблемите и това често му е коствало много нерви. В речта си по радиото, озаглавена „Икономиката не е поле за упражнения на дилетанти“ (15 януари 1960 г.), той се спира по-подробно на посочената тема. Безспорно е – казва Ерхард, – че икономическата политика в значителна степен се основава на умението правилно да се оценяват от психологична и социална гледна точка отделните настроения на масите. По този начин е възможно да се насърчават положителните процеси и да се възпират отрицателните тенденции. Това става, като подходящите думи се кажат на подходящото място и на подходящия адрес. През изминалите дванадесет години, през които аз ръководя икономическия сектор – заявява по-нататък Ерхард, – успях да установя съвсем убедително, че преодоляването на неправилните психологични настроения често е даже по-трудно, отколкото решаването на самите икономически проблеми... Често фантазиите, мнимите опасения и предсказанията за катастрофи са много по-опасни, отколкото ни се струва, защото влияят върху обществото и върху всеки отделен индивид.

Вместо подобни пророчества и свързаните с тях взаимни обвинения Ерхард предлага всеки и всяка отделна обществена група да се замислят как тяхното поведение влияе върху националната икономика. Мотивацията в съвременните условия не е просто един от факторите на икономическото развитие. Тя е решаващият фактор за постигането на напредък. Ако има силно изразено инфлационно очакване, то и вероятността за по-голяма инфлация става все по-голяма, нещата наистина вървят все по-зле. Очакването само по себе си вече генерира инфлационния ефект. Същото се отнася и за инфлационния климат, за настроенията на капиталовия пазар, на пазара за недвижими имоти и т.н. Песимизмът и безверието са най-прекия път към упадък. Наличието на трудности не трябва да се премълчава, но не бива и да бъде причина за тяхното абсолютизиране. Ако трябва да обобщим – Ерхард е оптимист просто защото е сигурен, че е прав и защото знае пътя, по който може да се върви напред. Жалкото е, че подобни хора не се раждат често.

IV

Идеята за първо българско издание на „Благогенствие за всички“ е свързана с конференцията по приватизация, която се провежда в Берлин през пролетта на 1992 г. по инициатива на германската Агенция за попечителство върху държавната собственост в бившата ГДР (Die Treuhandanstalt). На тази конференция проличаха две важни неща. Първото бе, че макар и да съществуват национални различия, процесите на изграждане на пазарните икономики и на приватизацията в страните от Източна Европа имат много общи черти. Навсякъде например върху реформата влияят отрицателно наслоените през тоталитарните години бюрократични полипи. Пречат дилемантицината на част от новите политици, често проявяващият се краен пазарен фундаментализъм, който противоречи на здравия разум.

При внимателен прочит на „Благогенствие за всички“ читателят ще открие с изненада, че професор Ерхард е трябвало да се бори със същите „нечисти сили“, които днес в Източна Европа се хвърлят от краен оптимизъм в краен песимизъм и ту искат пълно отгърпване на държавата от икономиката, ту проклинат правителството, че не се грижело за спасение на населението от обедняване. Макар че Германия и България повече се различават, отколкото си приличат, редица параметри на следвоенното германско икономическо развитие и свързаните с този период икономико-политически дискусии могат да бъдат крайно поучителни и за нашия емоционален политически живот.

Какви биха могли да бъдат някои от най-съществените изводи за нас след запознаването с генезиса на германското стопанско чудо (този термин се е наложил, макар че самият Ерхард не го е обичал)? Първият, който убедително се налага след запознаването с „Благогенствие за всички“, е, че голямото изкуство на икономическата политика се състои най-вече в реализма. В съчетаването на „железните“ либерални принципи с повседневната гъвкавост и склонност да се реагира на всяка нова „гънка“ в икономическата конюнктура. Неслучайно френският министър-председател Пиер Менде-Франсе е считал, че чудото на германското икономическо възстановяване не бива да се възприема като някакъв реванш на класическия либерализъм. „Нито проф. Ерхард, нито неговото правителство са имали някога намерение да останат пасивни по отношение на стопанското развитие в ежедневните му колеба-

ния или по отношение на общите конюнктурни тенденции“ – пише Менге-Франсе в списание „Cahiers du Cercle Joseph Caillaux“. Ортодоксалната либерална доктрина трябва добре да се познава като теория и история, но тя се е съблюдавала само в рамките, които позволяват реалните събития. Когато съюзниците са настоявали за тотално раздробяване на по-големите предприятия, обричащо Германия на икономическо изоставане и на прекалена външна зависимост, когато някои експерти са предричали на тази високоразвита индустриална държава „светло аграрно бъдеще“, тогава Ерхард е бил за запазването (колкото това е било възможно) на по-крупните германски икономически единици. Но когато по-късно възниква опасността от картелизация на икономиката, водеща до монополни цени и загиване на стопанския живот, до компрометиране на предприемаческото съсловие, тогава Ерхард е най-яръстният противник на картелите, самоотвержен защитник на средното съсловие.

Подобна гъвкавост се наблюдава и по отношение на ценообразуването. Ерхард е принципиален противник на административната намеса в тази сфера. В „Благоенствие за всички“, както и в множество негови речи той непрестанно повтаря, че свободното ценообразуване единствено може да покаже реалната стойност на произведените стоки и само чрез него е възможен икономически напредък, при който става взаимно регулиране на търсенето и предлагането. Но тази принципна позиция на баварския професор не му пречи да отдели значително място в своята първа декларация като новоизбран федерален канцлер на въпросите на държавното подпомагане на селското стопанство, нещо твърде отдалечено от „чистия“ либерализъм и от напълно свободното ценообразуване. Какво да се прави, Ерхард много добре е разбирал, че когато повсеместният аграрен протекционизъм е придобил такива размери, Германия не може да се превърне в някакъв остров на чистия либерализъм. Теорията си е теория, но както казва Гьоте във „Фауст“ – зелено е дървото на живота. Вярно е, че Ерхард винаги се е борил както срещу аграрния, така и срещу още по-опасния външнотърговски протекционизъм, но тази борба нито за миг не е преминавала границите на разумното (и на възможното). Той винаги е бил чужд на пазарния фундаментализъм и на изкуствените теоретични построения, на които робуват немалко източноевропейски (в това число и наши) новопоявили се свръхлиберали. По

този начин Ерхард е осъществявал в икономическата сфера политиката на политическия център, философията на умерения неолиберализъм.

Вторият важен извод, до който може да ни изведе анализът на германския опит, е свързан с противоречивата роля на държавата в икономиката. Оказва се, че съвременният либерализъм не е чужд например на държавното участие в регулирането на социалните отношения, особено когато става дума за регулирането на доходите. Както картелизацията води до блокиране на свободата на ценовата конкуренция и налага намесата на държавата чрез антикартелна дейност, така и прекалената концентрация на икономически и социални функции в обединенията на предприемачите и профсъюзите би могла без арбитражните функции на държавата да предизвика пагубни социални сблъсъци и дезинтеграция на обществото. Ето защо в „Благогенствие за всички“ Ерхард еднакво остро критикува и деловите среди, и синдикалните босове за това, че заради собствените си групови интереси не виждат общонационалните задачи.

В Източна Европа, в това число и в България, трябва тепърва да се изградят правните и институционалните основи на социалното партньорство. Този процес естествено може да се развие пълноценно само в демократична среда. Но това в никакъв случай не означава, че либералната държава трябва да гледа като страничен наблюдател. Защото опасностите са свързани не само с евентуално непосилно нарастване на социалния натиск. И функцията на държавата не е само от време на време да „пуска парата“ от социалния котел. Има и друга реална опасност. Както предприемачите, така и наемните работници в отделни отрасли могат да достигнат до сепаративни сделки по отношение на общонационалните интереси. Това може да доведе до такова нарастване на трудовите доходи, което да изпреварва повишението на отрасловата производителност на труда. Осигурявайки си социален мир, подобни делови кръгове може на практика да жертват паричната стабилност и да пуснат в ход верижната реакция на инфлацията. Такива изводи се налагат особено за някои възлови отрасли, като енергетика, минно-добивна промишленост, транспорт и др. В крайна сметка най-силно пострадали ще бъдат социално най-слабите – пенсионерите, студентите, инвалидите.

И накрая – илюзия е да се смята, че Източна Европа, в това число и България, ще могат да се издърпат от сегашното икономическо бласто, както това е направил барон Мюнхаузен – дърпайки самия себе си нагоре за косите си. Колкото по-бързо Европа и най-развитите индустриални държави като цяло възприемат необходимостта за един нов план за колективно подпомагане на проходащите източноевропейски демокрации, толкова по-бързо ще изчезнат и опасностите от нов тоталитаризъм, от междуетнически конфликти, от масови преселения на хора.

Не става дума само за междуправителствени и банкови кредити, но и за стимулиране (и гарантиране!) на преки инвестиции, за отваряне на пазари, за изграждане на институции и фондове, които да стимулират международното разделение на труда в новите граници на европейския и световния пазар. Трябва да се гледа напред, да се търсят мащабни решения. Обособените лични, групови и даже национални интереси трябва да отстъпят пред по-широките регионални и глобални интереси, свързани с икономическия просперитет и международната сигурност.

Именно така би постъпил Лудвиг Ерхард.

Димитър Хаджиниколов

ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ В ГДР¹

Благодарение на настъпилата духовна разкрепостеност и на активното съдействие от страна на приятели на нашите сънародници в ГДР стана възможна появата на едно ново издание на „Благоденствие за всички“. При това във връзка с актуалната дискусия около социалната пазарна икономика в другата част на Германия този основополагащ труд на Лудвиг Ерхард ще бъде представен най-вече на заинтересованите от тази концепция хора от ГДР. Волфганг Лангер от Мюнхен – някогашният редактор на тази книга, отпечатвана в големи тиражи през периода 1957–1964 г. и преведена на много езици, написа за нас предговор, който естествено е ориентиран към читателите от ГДР, но може да представлява интерес и за всеки човек при нас (б. пр. – става дума за Западна Германия), интересуващ се от икономическите и обществените проблеми и съпричастен към съдбата на ГДР. Ето защо ние разпространяваме това издание и във Федералната република.

От издателство ECON

Книгата е написана както за специалиста, така и за читателя, който няма предварителна макроикономическа подготовка. Но за този, който познава само плановата икономика, тя може и да се окаже доста костелив орех. Продължилата с десетилетия изолация на ГДР от цялата появяваща се на Запад модерна литература доведе дотам, че съвременните народностопанска теория и практика и по-специално свързаните със социалната пазарна икономика там са практически неизвестни. Но ако нашите сънародници желаят да се отърват от моразъма на социализма и на неразделно свързаното с него планово стопанство, трябва не само активно действащите политици, но и по възможност всички интересуващи се от политика хора да научат какво означава социална пазарна икономика, какво тя може да направи и как трябва да бъде политически прокарана.

На тази цел служи новото издание на книгата.

Всеки вид социализъм – и за това има междуременно достатъчни примери – създава едно кастово общество и води до планово стопанство.

Един умен мъж беше казал веднъж: „Напускайки своята каста, човекът замени сигурност срещу шанс.“ Нашите сънародници в ГДР отхвърлиха изгото на една диктатура по начин, който заслужава възхищение, и ето че сега трябва да се осмелят да направят следващата крачка – да излязат от кастовото общество. Това може да се окаже труден преход, защото в кастовото общество подреждането по социалната стълбица е точно известно и при цялото самоунижение, което изисква то, в този факт някои намират и удобството да се движат в познати за тях рамки.

Напротив, на основата на постоянната смяна на акцентите, която е резултат от открито водените обществени дискусии и от променящите се дадености, в едно отворено общество се променя и подреждането по социалната стълбица. Пример за това е темата за околната среда. Тя доби сред обществеността такова значение, че напред излязоха съвсем нови личности и организации – нещо, което бе немислимо преди двадесет години.

Социалната пазарна икономика е тази икономическа система, която съответства на откритото демократично общество. Но защо? И какъв принос дава тя, за да живее гражданинът свободно и със собствено достойнство?

Това е така, защото едно планово стопанство винаги (както показва и примерът с ГДР) води до феодализъм в полза на господстващата номенклатура и принизява останалите граждани, обричайки ги на безличност. Ето защо пазарната икономика представлява значителен принос по пътя към свободното общество. Тя освобождава гражданите от опеката на плановата икономика. Този, който стои начело на плановете стопанство, господства неограничено, тъй като самоволно определя потреблението на гражданите, без да се съобразява с тяхното мнение. Това е равносилно на лишаване на гражданите от собствена воля. Ето защо свободното право на потребление е важно достояние на свободното общество, това не ще забрави никой, който например няма право да пътува за там, където желае и може, само защото планът не му позволява това.

Освен това пазарната икономика дава съществен принос за достоен живот на всеки отделен гражданин. Само един пример: при пазарната икономика средствата за производство са в частни ръце, но именно тези обстоятелства дават възможност да се приложи действително ефективно законодателство за опазване

на околната среда, понеже само при тези условия държавата, а в едно свободно общество това сме всички ние, може да упражнява ефикасен контрол в тази сфера.

Ако обаче държавата е тази, която разполага със средствата за производство, тогава и поменциалните нарушители, и контролните органи са под една и съща „шапка“. Но докъде може да доведе ситуацията държавата да контролира самата себе си, това сме видели всички ние, особено когато държавата не е нищо повече от обект за господство от страна на номенклатурата. Ето защо би трябвало всички, които се тревожат за околната среда, да са поддръжници на пазарната икономика. Освен всичко друго само истинската пазарна икономика, при която съществува натискът на конкуренцията, може да осигури *висока производителност*, а единствено тя е в състояние да поеме разходите за ефикасна закрила на околната среда. Опирайки се на учението на т. нар. Фрайбургска школа (достатъчно е да споменем във връзка с това имена като Ойкен², Хайек³, Бйом⁴, Рюстов⁵, Микш), Лудвиг Ерхард въвежда в Европа голяма промяна в икономико-политическата практика. Със смела хватка той измъква производителя от фокуса на народностопанския процес и поставя на негово място потребителя. Да успее политически да наложи това е трайната заслуга на Ерхард. За него потребителят – и това понятие включва всеки, от бебето до стареца, от бездомника до носителя на Нобелова награда, от най-бедния до най-богатия – е този, на когото трябва да служи народното стопанство. Именно защото този вид пазарна икономика наистина е призвана да служи на всички, без да се съобразява с партикуларните интереси, тя заслужава определението „социална“. Посоченото служене на потребителя включва пълната конкуренция.

Тази книга е написана през 1957 г., но независимо от събитията на деня тя съдържа постоянно действащите принципи и ръководни направления за действия, въпреки че естествено до голяма степен се намира под знака на господстващите тогава дадености.

Например до около средата на 70-те години екологичните мотиви практически не играят никаква роля. Ето защо Лудвиг Ерхард говори за икономическата експанзия по начин, по който ние днес вече не бихме говорили. Изхождайки именно от екологични съображения, сега разбираме, че експанзията не би трябвало да се

формулира като „все повече при възможно най-ниски цени“, а във все по-голяма степен би трябвало да се доближава до гледна точка, която може да се изрази така: „при минимално натоварване на околната среда колкото е възможно повече при изгодни цени“.

От друга страна, ГСДП⁶ още не беше се принципино определила в полза на социалната пазарна икономика, тя стори това едва през 1959 г. в прокараната от Херберт Венер Годесбергска програма⁷. В този смисъл пета глава е интересна главно от историческа гледна точка. Но тя трябва да бъде прочетена още и защото аргументите на защитниците на плановата икономика в никакъв случай не са се променили.

В глави шеста и седма живо са описани противодействията, с които Лудвиг Ерхард се е сблъсквал и в собствения си политически лагер. Тези глави заслужават особено да бъдат прочетени, защото само като разглеждаме днес резултата от предприетата от Лудвиг Ерхард промяна на този начален етап на определянето на курса, можем да установим колко много благодарност дължим за личната си свобода именно на него. Това би трябвало да насърчи всекиго, на когото и в бъдеще ще се налага да се изправя пред подобни трудности.

Значителен обем от книгата е посветен на началните трудности и на тяхното преодоляване (глави втора, трета, четвърта). Междувременно ние знаем, че Ерхард е имал право, вярвайки в силата на свободния пазар, който освобождава инициативата и изобретателността на всички трудещи се.

Накрая заслужава да бъде специално препоръчана на читателите глава десета, в която Ерхард се занимава с проблема за боравенето с материалното богатство.

Читателят вероятно ще е склонен да прескочи множеството статистически данни, съдържащи се в книгата. Но дори и тяхното възприемане да представлява трудност, хубаво би било той да не се поддава на това изкушение. Внимателното изучаване на статистиката дава възможност за запознаване с успеха, който преживява Федералната република. А добавените в много от таблиците данни за сегашното състояние на разглежданите процеси доказват, че успехите на социалната пазарна икономика, надхвърляйки рамките на първоначалното възстановяване на стопанството, са предизвикали подобрене на общия жизнен стандарт, което наистина изглежда фантастично.

Ето защо статистическите данни би трябвало да окуражават читателя да се реши на риска да тръгне по пътя на социалната пазарна икономика.

Навремето Ерхард ни „хвърли в студената вода“ и ние просто трябваше да се научим да плуваме. И ние за собствена изненада заплувахме. А защо вие в ГДР да не можете? Нима сте по-малко трудолюбиви, по-малко интелигентни и кадърни, отколкото сме ние? Това едва ли някой би повярвал. Въвеждането и установяването на социална пазарна икономика в ГДР трябва да бъдат изработени, дори извоювани. Но това не само би освободило всички позитивни сили в цяла Германия за решаване на множеството задачи, то преди всичко би дало надежда и чувството, че си заслужава да се остане в родината и там да се гради щастието. Социалната пазарна икономика се нуждае обаче и от сигурна правова рамка. Ето как възникват първите пречки при въвеждането на пазарната икономика в ГДР – с граждански кодекс от 1976 г., както и с липсата на търговски кодекс и на закон за отделните предприемачески форми, които бяха ликвидирани от ГЕСП⁸. Преди да са приети тези закони, в ГДР не ще е възможно да се реализира социална пазарна икономика. При това не бива да се забравя, че въвеждането в действие на тези закони не само като юридически норми, но и като текст, би могло също да се превърне в елемент от прокарването на пътя към германското единство.

Когато прочетете тази книга, трябва да си кажете: Това, което те „там“ са могли да направят, ще можем и ние „тук“ да постигнем. Значи – сполука!

Йост Прюсинг
(Jost Prüssing)

ПОГЛЕД НАПРЕД КЪМ БЛАГОДЕНСТВИЕ ЗА ВСИЧКИ

Ще има някои читатели, които ще приемат като твърде гръзко начинание сега, през 1989 г., да им се предлага за прочит книга, която се е появила преди доста дълго време. Но световната политика в нейните макро- и микроизмерения протича твърде чудатото и тя съвсем не е лишена от политически ситуации, които могат и да не са идентични, са сходни по много основни параметри. Когато на 2 март 1948 г. Лудвиг Ерхард става директор на Управлението за икономика във Франкфурт (институцията – предшественичка на Федералното министерство на икономиката) и малко по-късно, когато прокарва своята основополагаща икономическа реформа, ситуацията съвсем не се различава чак толкова от вълнуващата всички нас съвременна обстановка в ГДР, без разбира се, да се насилват фактите и да се правят изкуствени паралели. В годините преди паричната реформа от 20.6.1948 г. и последвалата я икономическа реформа ние в Западна Германия имахме една централно направлявана, гържавна планова икономика с всеобхватни предписания, изработени от стопанската бюрокрация. Съществуваша строго дефинирани производствени правила с разпределяне на необходимите продукти, имаше предписания при определянето на цените, като се започне от суровините и се свърши с последния потребителски продукт.

Икономическата бюрокрация беше всеобхватна, нейните представители вярваха, че са в състояние напълно да „покрият“ целия икономически процес. Това, че в практическия живот и дума не можеше да става за подобна всеобхватност, знае всеки, който е преживял онова време. Достатъчно е само да си спомним за термина „черен пазар“, където можеше да се купят почти всички стоки, липсващи на официалния пазар, но на спекулативни цени, нямащи въобще нищо общо с официално установените.

Когато човек си спомня за онова време, през което за броени часове бяха предприети необходимите мерки за осъществяването на германското чудо, той трябва да си спомни и че всичко това би било немислимо без наличието на една много силна личност, знаеща точно какво трябва да бъде сторено, имаща ясна представа относно това, как да се формира един здравословен процес на

стопанско развитие и какво трябва да се направи, за да се стигне до този ефект. Сходствата и различията в ситуацията тогава и сега, когато имаме предвид двете германски държави, вървят ръка за ръка. Важното е, че днес се знае почти прецизно как трябва да се подходи, за да се изгради една социална пазарна икономика. И това знание е резултат от интензивното участие на модела на преход от една бюрократична система, която унищожава стопанския живот, към икономически форми, просто провокиращи волята за съзидателна дейност на всички „етажи“ на икономическия процес. И този модел, изработен година и половина преди основаването на Федералната република, и по-късно, в годините след 1949 г., породи в много държави от западния свят интензивни импулси. Посочената начална фаза на социалната пазарна икономика може направо да бъде изучавана по „Благоенствие за всички“. При това всеки ще осъзнае, че прославяната по целия свят толкова успешна икономическа система съвсем не е паднала от небето. Необходимо беше да се водят оживени дискусии, за да може да се върви по пътя от плановете към пазарната икономика и тя да бъде защитена в кризисни ситуации както например по време на корейската война или след експлозията на цените на петрола. Действително често ставаше напечено, трябваше да се преодолява яростна съпротива, при която Лудвиг Ерхард съвсем невинаги получаваше ангажирана или даже въодушевена подкрепа в своята партия – ХДС/ХСС⁹. По онова време, следователно 10 години преди своята реформаторска Годесбергска програма, отношението на най-голямата опозиционна партия – ГСПД, към социалната пазарна икономика и към Лудвиг Ерхард беше не само отрицателно, но и често враждебно. Имайки предвид наличието в наши дни на известна мъглявост по тези въпроси, е интересно да се проследят отново сблъсъците, отразени в „Благоенствие за всички“. Тук е мястото да се отбележи, че книгата „Благоенствие за всички“, която достигна навремето един почти сензационен за онези години тираж от 45 000 броя, вследствие на международния интерес беше преведена на много езици – на английски, френски, даже на японски, руски и т.н.

Както често става, за успеха на дадена политика допринеса и късметът. А късмет Лудвиг Ерхард действително имаше в голям размер. През юни 1948 г., следователно в дните преди и след започването на неговата икономическа реформа, той получи големи

доказателства за доверие и мнозинство във Франкфуртския стопански съвет¹⁰ – този предпарламент, предхождащ създаването на Германския Бундестаг. И положително не всички от 102-ата депутати във Франкфурт са били наясно какво всъщност пускат в действие, даже много и не са се досещали за всичко това, което Ерхард ще предприеме благодарение на предоставените му пълномощия, по-специално с т. нар. Закон за основните принципи¹¹ от 18.6.1948 г. Първите три от тези изпълнени с голямо значение и определящи бъдещето тезиси гласи:

1. Трябва да се дава предимство за освобождаването от централизираното снабдяване и управление пред неговото съхраняване...

2. Трябва да се дава предимство на освобождаването на цените пред тяхното административно установяване...

3. В случаите, когато държавата не регулира движението на стоки и услуги, трябва да се даде възможност за действие на принципа на свободната конкуренция...

По онова време все се говореше за „Скокът в студената вода“ и Ерхард не се боеше въобще от този скок. Той в никакъв случай не беше от тези, които се страхуват „да влезнат във водата“.

За миналото и за настоящето остава еднакво важно, че Ерхард беше личност, излъчваща доверие и позволяваща на много хора да му се доверят. Когато на 12 ноември 1948 г., следователно по-малко от половин година след паричната и икономическата реформа, Обединението на профсъюзите инсценира обща стачка, ясно насочена против Ерхард и неговата политика и имаща доста последователи, именно неговата лична способност да излъчва доверие, свързана и с голямото му самооблагание, бяха качествата, показали на профсъюзите, че стачките и отказът от съдействието са напълно погрешен път, който освен всичко друго въобще не отговаря на настроената на гражданите. И така посочената стачка си остана години след това единственият неуспешен опит в тази насока. Когато си спомняме за личността на Ерхард, сме склонни да констатираме, че „оттатък“, в другата част на Германия все още не се е появил в икономическата сфера такъв страстно отгаден на мисията си политик. Но 1990 г. не е 1948 г. и положително, ако се огледаме в интегрираща се Европа, ще открием силни и знаещи личности, *ангажирани привърженици на пазарната икономика*, на които би доставило голямо удоволствие да служат като *главни съветници на правителството на ГДР* в тази област, личности,

които биха се заели да реализират подобен модел на пазарна икономика с личен ангажимент и чувство.

Икономическата история на Федералната република е немислима без вече многократно споменатото тясно свързване на паричната със стопанската реформа. Паричната реформа е предизвикана от наличния през 1948 г. ужасяващо голям излишък на парични знаци, образуван се през годините след 1933 г. и водещ до разрушаване на икономиката.

Без тази реформа, която в своите конкретни измерения бе твърде брутална, не би била възможна стопанската реформа на Ерхард. Но колкото и необходимо да бе тогава, през 1948 г., това взаимно свързване, като при това какъв късмет – паричната реформа бе проведена от силите победителки¹², по-специално от американците, единствено със скромното германско участие, то все пак на фона на сегашната актуална ситуация трябва да се постави въпросът дали една интензивна стопанска реформа в посока към социална пазарна икономика задължително, дори логически предполага и провеждането на парична реформа. Към този въпрос ще се върнем още веднъж и по-нататък.

Ако почувстваме върху себе си цялата палитра от икономически закономерности, тогава, ако искаме да бъдем честни, не можем да избегнем централния въпрос, който занимава политиците и на Изток, и на Запад – за приложимостта на една подобна парична реформа в ГДР. Може ли в реални измерения да бъде прокарано и осъществено това множество от неотменни икономически и обществено-политически структурни промени, всички, които са свързани помежду си и образуват едно цяло? Когато поставя подобен въпрос, икономико-политикът на социалната пазарна икономика има предвид възможностите за широко възстановяване на частната собственост с всичките нейни функции и разрушаването във връзка с този възстановителен процес на големите комбинати. Той има предвид грамадните усилия, които са необходими за премахване на субсидиите, за създаването на система за отчитане на истинските, независими от държавата издръжки на производството и в тази насока – на цени, отговарящи на реалните издръжки, цени, които трябва да преминат безмилостната проверка на пазара. И нещо много важно – всичко това трябва да бъде допълнено със *заплати, които отчитат производствените разходи и са ориентирани към пазара*, т.е. необходима е нова по-

лутика на трудовете доходи, която не би трябвало да се свежда до някакви конкретни предписания, описани точка по точка. Този политик има предвид и възстановяването на международната конкурентоспособност по отношение на големите пазари на западния свят, отварянето на границите за вноските стоки и свързаната с това необходимост да се разширява износа.

Той има предвид преустройството на цялото парично обращение с една реорганизирана и независима централна банка, създаването на банкова система, която е в състояние да снабдява икономиката с кредити в зависимост от нейните потребности до толкова, доколкото това е разрешено и се счита за целесъобразно от упълномощената да контролира кредитното дело централна банка. Той има предвид свободата на избор на занятие и професия и естествено отказа от каквото и да е държавно планиране на производството и от съответните разпоредби. Водещите идеали трябва да бъдат свободният предприемач и свободният потребител. А завършекът на това реформаторско дело трябва да бъде реалистичният обменен курс, който в крайна сметка води към конвертируемост на марката. И това са само най-важните елементи от реформата. Но те не могат да стоят в началото.

Да, въпросът, който изглежда твърде абстрактен в реалните измерения на актуалната ситуация, е, дали от гледна точка на *социалната пазарна икономика* не би било много по-разумно, рационално и обещаващо успех, ако на няколко големи крачки се извърши едно, така да се каже, икономическо сливане с другата част на Германия, което да не е обременено от някакви предварителни условия. Това би означавало да се пренесат безболезнено икономическите принципи и икономико-политическата практика на Федералната република. Естествено подобно пренасяне трябва да бъде интензивно осигурено от социална гледна точка, но това е твърде меко казано – успехът на това смело начинание, за което има твърде малко подобни примери в стопанската история, ако въобще има такива, би трябвало за определен преходен период да се намира направо под социалната гаранция на Федералната република. Подобен радикален курс на лечение на икономиката би донесъл много бързо големи облаги и напредък на милиони хора в ГДР. Проблем след проблем биха се решавали от само себе си, би изчезнал дамоклевият меч, предизвикан от големия поток бежанци от ГДР,

който сега е надвиснал не само над ГДР, но и над всички, които са заинтересовани от развитието на нейната съдба. Но както вече бе казано, да изричаш подобна идея, означава да се разкриеш като приятел на утопиите, като човек, който се оставя да бъде увлечен мислено от подобни идеи и да се абстрахира от някои най-важни реалности, като военното обвързване към Варшавския договор и към НАТО, принадлежността към СИВ с неговите задължения, гарантирани и по договорен път и т.н. и накрая да се абстрахира от факта, че все още има хора, които, не обръщайки внимание на реалностите, мечтаят за някакъв нов, истински социализъм с човешки образ. Но може би един подобен радикален курс на лечение би предизвикал това, което така помогна на Ерхард през 1948 г. и което читателят ще намери в книгата, а именно огромното въодушевление, подкрепило неговото дело, почти единодушната готовност на милионите граждани да се захванат за работа и да участват в реформата. Немалко хора, не само политически противници на Лудвиг Ерхард, считаха, че той е фантаст, игнориращ действителността в политическите измерения на 1948 г. И не биха ли имали и партньорите на Изток и на Запад, от другата страна на границите, жизнен интерес от това, икономическите отношения в ГДР да се развиват превъзходно? От глобална гледна точка подобно развитие би било печалба, чието значение едва ли би могло да се надцени.

Започващият да чете тази книга много бързо ще се натъкне на принципни постановки в делото на Ерхард. Само часове след провъзгласяването на паричната реформа той се намеси активно и непосредствено в събитията и не остави никакво съмнение, че трябва да последва и ще последва стопанска реформа. Тя още от самото начало имаше две големи съставни части: от една страна, бяха изхвърлени зад борда десетки гържавни предписания за ценообразуването, и от друга, бяха отменени много предписания за управлението и снабдяването на предприятията. С тези мерки смело бе изтласкана встрани, дори игнорирана правната уредба на съюзниците. Най-важните елементи на плановата икономика, на гържавната командна икономика, така както те се проявяваха при потребителите, изчезнаха, но тъй като това не можеше да стане незабавно и по отношение на опекунството над предприятията и в сферата на ценообразуването, то още през първите седмици след паричната реформа Ерхард даде ясно да се разбере, че

и в това направление неговото намерение и неговото кренко желание бяха да премахне всички типични прояви на централизирано управлявана икономика, която той най-дълбоко презираше. Тук и там за това бе необходимо известно време, например при цената на хляба, при наемите, при производството на чугун и стомана и при добива и разпределението на въглищата. Но никога не е можел да бъде заблуден относно това, което рано или късно е щяло да се случи. *Принципният въпрос бе решен още в края на 1948 г.* и никакви възгледи против не можеха да отклонят министъра на икономиката от неговите планове. Целта на Ерхард беше, както той недвусмислено посочва и в тази книга, *да възвърне достойнството на хората*, на гражданите, което те бяха загубили през войната и в следващите години. В обширната област на икономиката той искаше да предостави и гарантира незаменяемия еквивалент на отново придобитата демокрация в политическата сфера. За него навярно най-важната икономико-политическа задача беше да възстанови достойнството на човека, който отново бе станал участник в икономическия живот.

Също толкова важно бе, че Ерхард бе набелязал дълъг списък от по-нататъшни реформи. Могат да бъдат споменати възстановяването на свободата на предприемаческата дейност и на упражняването на професиите, особено в търговията и при занаятите, след това – разширяването (многократно) на предлагането на стоки, което изискваше по-специално съществени облекчения при импорта, нещо, равносилно на истинска провокация по отношение на вътрешните производители. Ако продължим по-нататък – постоянната борба за стабилност на цените – преимуществено, без да се дават субсидии и като се изхожда не само от вътрешностопански съображения, но и с цел да се гарантира стойността на DM в чужбина¹³ и крачка по крачка да се стигне до пълната конвертируемост на марката. Това също изискваше време. Но когато все пак федералното правителство обяви на 29.12.1958 г. пълната конвертируемост на DM, тя вече бе станала фаворит и образец в концерта на международната икономика, създава бе най-важните предпоставки за бъдещата разумна политика по отношение на разменния курс.

Това интензивно взаимно „зацепване“ на най-различните реформаторски начинания се разглеждаше от Ерхард като абсолютно необходима предпоставка за успеха на неговото дело. И заслужа-

ва да се отбележи, че като резултат от натрупания разностранен опит в областта на политиката на определяне на обменния курс се е оформило убеждението, че е много по-добре в началото да има една недооценена марка, но с тенденция за покачване на курса, отколкото една надценена марка с тенденция за падане на стойността ѝ. Именно така стана във Федералната република, където въвеждането на пълната конвертируемост през декември 1958 г. бе последвано на 6 март 1961 г. от покачването на нейния курс. И постоянно, даже и когато реформите не могат да бъдат извършени с един замах, винаги трябва да съществува тясна взаимна връзка между тях като цяло и помежду им поотделно. Не бива да възниква никакво съмнение, че този подход е не само нещо, което съществува като известна рамка, а е реалното съдържание на икономическата политика. Тази книга на Ерхард е учебник за това, как да се решават множеството задачи, към които с освобождаването на цените спада и енергичното отстраняване на системата за субсидиране на производството. Но подобна трудна и значима стъпка предполага също наличието и на емисионна банка, която е в състояние да поддържа ценовата стабилност посредством ефикасно управление на паричното обращение. Създаването във Федералната република на изключително ефикасна система в областта на емисионното банково дело бе особено важна съставна част от по-нататъшното развитие на нашия икономически ред. Усилията в тази насока достигнаха своята върхова реализация с приемането на 26.6.1957 г. от Германския Бундестаг на Закона за федералната банка, така че от 1.8.1957 г. Германската федерална банка (б. пр. – Die Deutsche Bundesbank) можеше да започне своята дейност. По този начин отново бе установена доказалата своите качества едностепенна система за емисионно регулиране. Беше разпусната Банката на германските провинции – институцията, предшестваща създаването на Федералната банка, с нейните дотогава самостоятелни провинциални централни банки, които станаха главни управления на Федералната банка.

Щастливо съвпадение през онзи период бе и това, че се намираща на разположение две наистина превъзходни личности – *тайният съветник Вилхелм Фокè* (б. пр. – Wilhelm Vocke) като президент на Директориума на Банката на германските провинции, и *Карл Блесинг* като първи президент на Германската федерална банка. Те двамата и преди всичко Блесинг виждаха мисията си в живота в

това да дагат отпор на обезценяването на парите. Със закона от 26.7.1957 г. на Федералната банка се даде пълна независимост от феодалното правителство и от парламента. Заслужава да се отбележи, че Ерхард бе този (неговото Министерство на икономиката бе натоварено с изработването на законопроекта), който се застъпи за подобна образцова самостоятелност, разглеждана даже и в международен план. Колкото и понякога тази независимост да се е оказвала неудобна при икономико-политическите дискусии, именно в икономико-политически план тя представлява голямо преимущество за страната. А удобството никога не бе за Лудвиг Ерхард максима, определяща неговите действия. Всъщност и на основата на този пример става ясно колко много зрънца от мозайката, всяко едно незаменимо само за себе си, бяха необходими, за да се оформи икономико-политическата система, определяна с името „социална пазарна икономика“.

Ето защо ни се иска направо да заявим, че естествено и за другата част на Германия са крайно необходими създаването на частна собственост, пълният отказ от колективната собственост, обвързана с държавата, независимо дали става дума за собствеността върху жилищата или за одържавените производствени предприятия, или за колективната собственост върху земята. Само посредством частна собственост може да се стигне до лична отговорност, а без нея нищо не е в състояние да функционира успешно. Не може да има социална пазарна икономика без широко разпространена частна собственост, макар че в известни случаи са възможни някои форми на кооперативна или обществена собственост. За отбелязване е, че в края на своята дейност като федерален министър на икономиката Ерхард си постави задачата *да приватизира федералната собственост*, като започна с Пройсаг (б. пр. – Preußag), заводите Фолксваген (б. пр. – Volkswagenwerke) и ФЕБА (б. пр. – VEBA). След това, когато отговорността да състави правителство пое ГСДП, тази политика беше прекъсната, но години по-късно, през 1982 г., отново подета. Междувременно по-голямата част от федералната собственост е приватизирана. Читателят, особено в ГДР, би трябвало да се заинтересова от факта, че във ФРГ съществува определена граница, до която държавата може да участва в собствеността. Със закон е фиксирано, че участие в частни предприятия е разрешено само тогава, когато е налице някакъв важен интерес на държавата, и целта, която

тя си е поставила, не може да бъде постигната по-добре и по-ефикасно по друг начин.

В крайна сметка и в ГДР трябва отново да се дойде до това положение, което е нещо, разбиращо се от само себе си, че собственикът на жилище например най-прилежно се старее не само да съхрани стойността на своята собственост, но и да я увеличи, че е горд не само да спаси от разруха своя дом, но и да го превърне в истинско бижу. Особено необходима е частната собственост в производството. Собственикът се грижи за висок стандарт на неговото предприятие, за рентабилно производство, което обещава успехи. Това засяга всички – от генералния директор до работника на конвейера. И тук става дума за вътрешната взаимна връзка на отделните поръчки, както я бе видял Ерхард и както я беше формулирал Ойкен – макроикономист от Фрайбургската школа и приятел на Ерхард. Става дума за обратното на това, за което неотдавна са говорили познавачи на икономиката в ГДР, когато са констатирани съществуването там на „вътрешна взаимна връзка на отделните безпорядки“. Само по този начин може да бъде отстранена голямата опасност от провал на отделните части на реформата и оттам – на цялото дело. Тази взаимна вътрешна връзка трябва да се приеме като ръководно начало, ако искаме у всички граждани на ГДР да се появи позитивно, оптимистично състояние на очакване, както беше във Федералната република през 1948 г., когато всеки човек бе убеден, че сега от седмица на седмица ще става все по-добре. Това убеждение позволи тогава на хората много бързо да изпитат *гордост от своята родина*.

От друга страна, при прочитането на тази книга не бива да се забравя, че много неща във Федералната република през 1948 г. бяха съвсем различни, отколкото са сега в ГДР. В никакъв случай целта на това ново издание не е да конструира неуместни паралели, а да разпространи познанието за елементите, довели до успеха на социалната пазарна икономика. Както вече бе казано, съюзниците бяха тези, които постановиха паричната реформа, а освен това сега липсва и съответният енергичен „внук“ на Лудвиг Ерхард, липсват и политическата, и духовната нагласа, свързани с преживяното през годините преди паричната реформа, липсва голямото число личности като Рьонке, Ойкен, Рюстов, Мюлер-Армак, Шмьолдерс, Хайек, които бяха свързани с Ерхард в дружески

отношения и създадоха заедно с него духовно-теоретичната сграда на социалната пазарна икономика.

Важно е също така да се отбележи, че нашите сънародници „оттамък“ нито са гладували, нито са студували през последните години, докато през 1948 г. сред изстрадалите хора на територията на бъдещата Федерална република съществуваше извънредно силен натиск в посока към радикална промяна.

Въпреки милионите бегълци от Изток, които в известна степен принадлежаха към ежедневието в първите следвоенни години, тогава не съществуваше феноменът на сегашните бегълци от ГДР с неговите съвсем специфични последици. През 1948 г. бяха напълно непознати и проблемите, свързани сега с околната среда, които приемат застрашителни за живота размери край Хале, Битерфелд, Лайпциг, Десау, но и във Федералната република са се превърнали вече в политическа задача.

От друга страна, опитът, свързан с установяването на социалната пазарна икономика, не е загубил своята актуалност през изминалите десетилетия. От него може да се научи твърде много. Това е още една причина чрез настоящото издание да бъде предоставена на читателите книгата на *бащата на т. нар. стопанско чудо*. Тя съдържа интересни факти и много основополагащи мисли. Ерхард въобще не понасяше понятието „стопанско чудо“, измислено от други, защото не приемаше като някакво чудо постигнатите безспорно забележителни резултати, а като един за него еднозначен резултат от прилагането на правилни принципи.

Не бива да се забравя и едно друго важно различие. Гражданите на ГДР бяха почти напълно изолирани от Запада, във всеки случай що се отнася до вестници, списания и книги, а също до възможността със собствените си сетива да възприемат постиженията на икономическата система на Федералната република. Фон Шнитцлер¹⁴, познат в ГДР под прякора „Еге мръсотията“, показваше една отворителна, изопачена картина на социалната пазарна икономика. По този начин и чрез систематичното проклинане на капитализма възникна карикатурна представа за нашия ред, изкривен образ не само на предприемача, но и на работника и селянина, дори на западногерманската държава като цяло. Ето че сега, при възможността да се пътува свободно, започва да става ясно, че тези картини нямат нищо, съвсем нищо общо с действителността на „реално съществуващата социална пазарна икономика“.

Това разкриване на истината и ясно показване на преимуществата на делото на Ерхард не би трябвало да ни възпрепятства да отдаваме заслуженото на нашите сънародници в ГДР и на техните постижения през изминалите 40 години, постигнати в условията на тотално погрешна, унижаваща човека икономическа система.

Благодарение на извоюваната свобода на пътуванията вече много хора разбраха, че животът в често цитираните „ниши“ на социалистическата система е бил и остава твърде скромен. Ерхард проникна в кастовата структура и отстрани социалните ниши, които и при нас повсеместно съществуваха преди паричната реформа от юни 1948 г. Те вече не съществуват във Федералната република, не са необходими, за тях липсва съответното обществено-икономическо пространство.

Ако попитате за основните елементи на социалната пазарна икономика, може да се отговори, че съществуват няколко „носеци колони“. Още в началото на своята книга Ерхард посочва в това отношение желанието си за окончателно преодоляване на *старата социална структура на Германия* посредством създаването на масова популателна сила, обхващаща широки слоеве от населението; след това той посочва интензивно изразения отказ от играещото в миналото определяща роля затаено чувство на вражда между „бедни и богати“. Авторът заявява, че желае да предизвика „социализация на прогреса и на печалбата“. Той искаше да гарантира приличен и достоен жизнен стандарт на всички слоеве от населението, но особено на тези, „които без собствена вина, поради болест или понеже са станали жертва на две световни войни не могат вече непосредствено да участват в производствения процес“. Ерхард разбираше своята икономическа политика като адекватно изражение на политическите усилия за демокрация. Свободата да се консумира, и то в буквалния смисъл на това понятие, свободата на предприемача да произвежда и да продава това, което той счита за необходимо и обещаващо успех, отчитайки гаденостите на пазара, а не указанията на бюрократи – това бяха за Ерхард *ненакърними основни демократични права*. Към тях се отнася още и, че тези демократични основополагащи гадености не трябва да бъдат застрашавани от разиграването и налагането на силови позиции от отделни икономически групировки. Ерхард разглеждаше икономическата и обществената политика (в

най-широкия смисъл) винаги като едно единно цяло. Ето защо той формулира следната мисъл: „Процъфтяването на икономиката е по най-тесен начин преплетено със съдбата на нашата демократична държава.“

Лудвиг Ерхард желаеше най-вече всички граждани да живеят по-добре, и то преди всичко тези, които знаеха за благогенството от приказките за богатите. Това беше едно от доминиращите му желания. За него става дума още от първите страници на тази книга, появила се най-напред през 1957 г. по случай 60-годишния юбилей на автора ѝ.

Това, че Ерхард съумя да изпълни целта си, се доказва от десетки цифри. Достатъчно е да се погледнат само покачването на т. нар. масови доходи, увеличението на заплатите на работниците и служещите след 1948 г., да се проследи развитието на безработицата и на трудовата заетост. На тези три основни показателя в книгата е отделено по-голямо внимание. Установява се колко бурно е протекло развитието след юни 1948 г. и на някои места са добавени и най-новите достъпни статистически данни. При тези допълнения дори и специалистът не може да не се учуди от огромната динамика, която се съдържа в социалната пазарна икономика.

При поемането на задължението да създаде благогенство за всички Ерхард се е ръководел и от други цели, които не могат навярно да се определят в най-тесен смисъл за икономически. В това отношение е имал преди всичко предвид *окончателното преодоляване на класовата борба*, която без съмнение изигра гибелна роля при разрушаването на Ваймарската република¹⁵. Ако германците, т.е. избирателите, по време на Ваймарската република не бяха обработвани с класови лозунги и по този начин не бяха хвърлени в обятията на естремистките партии, на националсоциалистите и на комунистите – тогава на Германия, на Европа и на света щяха да бъдат спестени Хитлер и Втората световна война. Както ще стане наясно по-нататък, Ерхард е бил наясно с това.

Преодоляването на бедността и преодоляването на класовата борба бяха за него равнопоставени цели. И ако Ерхард би бил още жив, би приел като дълбока обида, като напълно изкривяващо неговото дело твърдението, че социалната пазарна икономика правела богатите по-богати и бедните по-бедни. Да оставим настрана, че освен всичко друго подобно хулно твърдение е и просто погрешно.

Една друга неправилна оценка на делото му силно разстрои Ерхард. Става дума за твърденията, че предизвиканото от делото му нарастване на *благосъстоянието* отклонява хората от „правия път“ в посока на *бездушен материализъм*. Мнението на Ерхард относно това напълно погрешно подозрение читателят ще намери в глава десета на тази книга. Ерхард никога не е разглеждал благогенствието като крайна цел, а винаги като средство за постигане на по-възвишени цели, за да могат всички хора посредством благосъстоянието и социална сигурност да достигнат до осъзнаване на своите личностни качества и на човешкото си достойнство.

Когато навремето ние обмисляхме заглавието на книгата, бързо възприехме „Благогенствие за всички“. Като конкуриращо заглавие фигурираше единствено „Благогенствие чрез конкуренция“. Погледнато откъм същинската страна на проблема, втората формулировка би била също толкова подходяща, колкото и първата. За да се постигне благогенствие за широки слоеве от населението, според Ерхард безспорно най-подходящото средство бе една обхватна конкуренция. За него благогенствие можеше да бъде създадено тогава, когато германската икономика в колкото се може по-голяма степен би била обхваната от конкуренцията на най-различните производители и търговци, формиращи предлагането. За него нямаше никакво съмнение, че намаляването на техния брой чисто и просто би се отразило вредно и би възпрепятствало нарастването на благосъстоянието. Само наличието на колкото се може повече контрагенти, формиращи предлагането, може да гарантира на потребителя оптималната цена и максималното качество на продукта, на стоката или на услугата. Навсякъде, където не е възможно оптимално разчленяване на предлагането, пред държавата, пред държавната икономическа политика възниква голямата и трудна задача да бъдат изключително внимателни, за да предотвратят евентуални злоупотреби. Поради наличието на тази сложна задача е и погрешно да се говори за абсолютно *свободна* пазарна икономика.

Гарантирането на колкото се може по-обхватна конкуренция, на максимално число от участници в пазара, а така също при известни обстоятелства – критичното наблюдение на известни пазарни ситуации, когато предлагането е ограничено до няколко субекта или даже до един монополист – това беше задачата на Закона за картелите, приет от Бундестага на 27 юни 1957 г. Какво

централно значение имаше за Ерхард целият този кръг от въпроси, става ясно от факта, че нареждане за изработването на този закон той бе издал само няколко седмици след стопанската реформа през 1948 г. В течение на десет години се е работило над това законодателно дело, което Ерхард с охота нарече *Основен закон на социалната пазарна икономика*. Но едва ли около някой друг закон са се водели такива остри схватки, както около този. Много предприемачи не желаеха да приемат без съпротива именно обезсилването на техните собствени намерения за икономическа власт, нещо, което Ерхард искаше да постигне чрез колкото се може по-голям брой участници в конкуренцията. Въпреки всичките тези нападки, той съвсем упорито държеше на своите намерения, докато през 1957 г., с влизането в сила на споменатия закон и със създаването на Федералната картелна служба в Берлин (на 1 януари 1958 г.) той успя да постигне пълен успех, макар че в един или в друг случай се налагаше да прави и известни компромиси.

Така на потребителя във Федералната република беше гарантирана позиция на пазара, характеризираща се с голяма свобода на избора. С отстраняването от м. юни 1948 г. на предписанията за производството, разпределението и ценообразуването, а така също и с приемането на Закона за картелите на потребителя беше гарантирана голяма лекота по отношение на задоволяването на неговите потребности. По този начин му оставаха време и сили за другите важни жизнени задачи. Той не хабеше повече усилия в неприятното стоеие на опашки, в търсенето на стоки. Ето защо е понятно, че Ерхард беше определил Закона против ограничаването на конкуренцията като *Магна харта*¹⁶ на социалната пазарна икономика. Пред себичните интереси на предприемачите се поставя граница, на потребителя се гарантират възможно най-големите преимущества и което е особено важно за Ерхард, ограничават се възможностите за предприемачите да използват икономическата си мощ за намеса в политиката. Естествено не бива да си затваряме очите пред факта, че във Федералната република има много големи предприятия. Както ще стане дума по-нататък, има около 1000 предприятия, всяко от които е с хиляда и повече работници и служители. Начело в тази група са Даймлер-Бенц (б. пр. – Daimler-Benz), заводите Фолксваген (б. пр. – Volkswagenwerke), Сименс (б. пр. – Siemens), Хьохст (б. пр. – Hoechst), Байер (б. пр. – Bayer), БАСФ (б. пр. – BASF) и много други. Су-

гурно е, че да се намираш на върха на тези толкова големи световни предприятия, означава да притежаваш власт. А с този факт винаги е свързана опасността от злоупотреба. Но благодарение на постоянно подчертаваната от Ерхард икономическа философия обществеността е особено алергична по отношение на политически въздействия от страна на шефовете на тези предприятия, така че като правило от тяхна страна се проявява много рядка изключителна въздържаност. Не може и дума да става за някакво господство на крупния капитал, както доскоро се прокламираше в „черния канал“ на ГДР. Връщайки се отново на Закона за картелите, Ерхард казва по този повод: Историята ще покаже, че с борбата за Закона за картелите по-добре съм защитил позицията и функцията на свободния предприемач, отколкото онези неоправими сили, които виждат спасението на предприемача в картела.

Нищо на този свят не се дава даром, в това число и социалната пазарна икономика. Тя не пада като манна небесна. Не могат да се изключат и неуспехи за отделни участници в пазара. Рискът от евентуален неуспех е цената за голямата, благотворната свобода. Ето защо легитимната задача на социалполитика е да се грижи за слабите. Но само действителната икономическа политика може да създаде предпоставки за ефикасна социална политика. Ерхард винаги е виждал тази връзка и това за него бе достатъчно основание да се стреми да осигури успешна икономическа политика. Ето как се стига дотам, че социалният бюджет на Федералната република, т.е. сборът от всички разходи за социални цели, достига през 1988 г. огромната сума от 660 млрд. DM, което в сравнение с 1960 г. показва увеличение със 600 млрд. DM. По този начин социалната квота в брутният обществен продукт, измерена в проценти, се е покачила до 31,1 %. Това означава, че повече от 30 пфенига от всяка една марка, създадена като стойност от икономиката, се преразпределя в рамките на *системата за социална сигурност*. Както и да се оценяват отделните видове социална помощ, в този факт се съдържа най-важният принос на социалната пазарна икономика за *икономическата и политическата стабилност на демокрацията* в Западна Европа. Едно задълбочено и обективно сравнение на гореописаното социално подпомагане със силно възхваляваната мрежа за социална сигурност в ГДР би разкъсало оптимистичното було, с което е покрита тази мрежа, и би разкрило, че във Феде-

ралната република има всичко друго, но не и студено общество, в което всеки се стреми да изтласка другия с лакти.

В кръга от идеи, свързани със Закона за картелите, се включват и отстраняването на каквито и да е ограничения на свободата на предприемачество и на упражняването на професии, както и премахването на други препятствия в търговията, занаятите и индустрията.

Ерхард изпитваше ненавист към всякакви подобни пречки. В крайна сметка всеки нов участник в предлагането на пазара беше за него добре дошъл, защото това означаваше във всички случаи усилване на конкуренцията. И в каква степен тези разбирания не бяха само теория, но и практика, показват данните на структурата на икономиката на Федералната република. През 1988 г. има почти 44 000 индустриални предприятия и при това повече от 31 000 са до 99 заети в тях, а както вече бе казано, едва хиляда са с 1000 и повече заети в производството. Почти половин милион са занаятчийските предприятия (1988 г. – 489 600) с близо 4 милиона заети в тях, а броят на хората на свободните професии, като се започне от експерт-счетоводителите и данъчните съветници и се стигне до лекарите и архитектите, съставлява 400 000, като през последните 10 години в тази сфера се наблюдава ясно изразена тенденция към увеличение. За съжаление няма сигурни данни за структурата в търговията на дребно и на едро. Но може да се отбележи, че оборотът в търговията на дребно се е увеличил от 85,6 млрд. DM през 1960 г. на 573 млрд. DM през 1988 г. Това положително е израз на много активно развитие на бизнеса. Ако се замислим над посочените цифри, става съвсем ясно как блестящо е било отговорено на пазарно-икономическата цел да се постигне разнообразие при свободното предлагане. *Потребителят, консуматорът* се превърна по този начин в *господар на пазара*. Това са също много важни строителни елементи в сградата на социалната пазарна икономика.

„Благоденствие за всички“ или „Благоденствие или конкуренция“. Тези два здрави фундамента получиха разностранни форми на проява. Една много важна сред тях бе желанието икономиката да се отвори към международната конкуренция, която в началото на Третия райх беше третирана като нещо лошо и в крайна сметка бе останала почти непозната. Увеличението на вноса на Федералната република от 10,4 млрд. DM през 1950 г. на 70,5 млрд.

DM през 1965 г. говореше за вътрешноприсъщите на социалната пазарна икономика динамика и годност за промени. Десет години по-късно, през 1975 г., импортьт вече бе равен на 184 млрд. DM, а 40 години след паричната реформа, т.е. през 1988 г. – на 440 млрд. DM. Това означава, че на всеки жител на Федералната република се падат повече от 700 DM и следователно 3 пъти повече (!) отколкото през 1950 г. Естествено този процес, който се развива като експлозия, бе в областта на вноса за много производители огромно предизвикателство, подтикващо ги и те самите да произвеждат стоки с висок стандарт. Но първоначално това породило и много недоволство и гняв по адрес на директора на Управлението за икономика и по-късно по адрес на федералния министър на икономиката. А още повече ярост предизвикваше фактът, че това разширяване на предлагането чрез импорта въобще не бе признавано от този министър за резултат от икономически пропуски! Нещо повече, Ерхард отново и отново се обявяваше в подкрепа на *посочения метод*, възприеман от него като системна съставна част от икономическата му политика. Той се реши на сблъсък с икономическите обединения, които бяха особено засегнати, като тези на текстилната индустрия или на производителите на порцелан, разположени преимуществено в местността Байеришер Валд¹⁷, на които вносет на порцелан от Япония действаше като червен плащ на бик. Водеше дискусии с производителите на фина механика и оптика, които вследствие на активността на японците смятаха, че идва техният край, с производителите на автомобили, които трябваше да се научат, че в Далечния Изток се конструират много интересни автомобили, и то на изгодни цени, и че ситуацията вече не позволява да се гледа високомерно на японците, както е имал навика да прави това един известен генерален директор на голямо автомобилно предприятие.

Ерхард кръстосваше страната на дълж и на шир и правеше това със страст. На някои събрания го приемаха по начин, който в никакъв случай не бе приятелски. Но след пламенните му икономико-политически речи, когато се наканеше да се оттегли, едва ли в залата оставаше някой, който да не му ръкопляска.

При всички тези обективни предпоставки, от гледна точка на успеха на реформата още веднъж трябва да се изтъкне приоритетът, който има наличието на една здрава валута. Въпросът, който поражда интерес далеч извън границите на ГДР и става от

ген на ген все по-актуален, е дали там непременно е необходима парична реформа. Хубавото е, че самото поставяне на въпроса още не означава, че отговорът задължително трябва да е утвърдителен. Навремето, през 1948 г., количеството налични парични знаци и трезвите очаквания за предлагането на стоки и услуги се разминаваха толкова силно, че не оставаше никакъв друг път освен рязкото съкращаване на паричната маса. Дали в ГДР съществува също належаща необходимост от парична реформа, зависи от преценката за излишъка от пари, а такава оценка ще стане възможна едва когато за обществеността се отвори „голямата счетоводна книга на народното стопанство“. Във всеки случай не се налага да се изхожда от наличието на излишък на парична маса, който да надхвърля всички възможни граници, както е било при нас след края на войната. Ето защо, ако се наложи, този сравнително по-скромен излишък може да бъде отстранен и с *цял набор от други интелигентни методи*. Но така или иначе решаването на този въпрос е абсолютно задължително. Ако се опитаме да „минем метър“, делото ни ще се провали, и то неизбежно! Но това не означава, че паричната и стопанската реформа са свързани помежду си като близнаци. Важни алтернативни възможности в това отношение се съдържат в намаляването на паричната маса в рамките на неизбежната широка приватизация, като се започне от жилищата и се стигне до производствените мощности и земята, а така също навярно и във въвеждането на разумни ограничения при използването на спестяванията, евентуално в предлагането на възможности за преобразуването на спестяванията в държавни облигации с добра лихва.

Без добре подредено парично обращение не би било възможно едно от най-големите постижения на Ерхард – *преодоляването на безработицата*, което е документирано в книгата. През 1950 г., т.е. в годината след основаването на Федералната република, са били регистрирани 1 172 000 безработни, но след това месец след месец става възможно този брой да се намалява, докато през 1961 г. той е 91 000. Вече не е имало проблем относно безработицата, а по повод на едно друго явление – „свърхзаемостта“. Това перфектно решение на проблема беше свързано с увеличаването на броя на наемните работници за периода от 1950 до 1965 г. с почти 7 000 000, т.е. от 20,4 на 27,2 млн. Сега във Федералната република не съществуват никакви форми на скрита безработица. В ГДР оба-

че тя представлява голям проблем. Но всеки „скрито безработен“ намалява производителността, а именно повишаването на производителността е основната икономико-политическа задача.

Противниците на социалната пазарна икономика са склонни с охота да припомнят за наличието в момента на 2 млн. безработни (б. пр. – става дума за ФРГ). По този повод ще направим три забележки. Първо, през последните години, за периода от 1982 до 1989 г., броят на наемните работници се е увеличил с почти 900 000, което положително е голямо икономико-политическо постижение. Второ, броят на безработните се е съкратил с 300 000 в сравнение със средногодишното му състояние през 1985 г. Трето, като ангажиран привърженик на социалната пазарна икономика човек би могъл напълно да застъпва мнението, че тази висока безработица ни бе сервирана вследствие на *сериозните отклонения от основните принципи* на социалната пазарна икономика, които бяха предприети в годините след оттеглянето на Ерхард. В това отношение трябва да се припомни за противоречащото на даденостите на пазара завишено равнище на заплатите, също за противоречащата на пазара структура на трудовите доходи, за завишените допълнителни доходи в духа на „гържавата на всеобщото благоденствие“ и т.н.¹⁸ Във всички случаи Лудвиг Ерхард би погледнал на увеличението на безработицата в началото на 70-те години като на *най-голяма икономико-политическа провокация* и би ѝ се противопоставил. Водеща нишка през „Благоденствие за всички“ е акцентът върху правилното определяне на цените. Това означава, че цените трябва да могат да покрият възникналите производствени разходи, включително и да оставят известна печалба, абсолютно необходима за оформянето на бъдещето. Но ако се окаже, че след неизбежното им освобождаване в другата част на Германия те са толкова високи, че поради това не могат да бъдат акцентирани от потребителите, ще се наложи производствените разходи да бъдат много строго анализирани относно възможности за тяхното намаляване, а ако и това е недостатъчно, ще се наложи обществото да се лиши от производството на подобни стоки, колкото и сурова да изглежда такава мярка. Този процес задължително включва и отмяна на субсидиите. Създаването на функционираща ценова система – това е нещо, което лесно се казва, но трудно се постига. Но както и да се извъртат нещата, без функционираща и неподправена ценова система преходът в ГДР

към пазарно-икономическа система не ще се получи. Ако държава-та не успее в това отношение, не може и дума да става за някакви правилни обменни курсове на валутата и за конвертируемост и делото на реформата не ще се увенчае с успех.

Обединена Европа, Европейският дом с многото стаи и с големия европейски покрив – какви актуални понятия! Читателите на „Благоденствие за всички“ не бива да се учудват, че на този кръг от идеи се е гледало по друг начин преди толкова години. Но неза-сегнати от времето и много поучителни остават разсъждения-та на Ерхард в главата, озаглавена „Спирка Европа“, макар и да не могат механично да бъдат пренесени в съвременната ситуация. Има обаче съвети с непреходна стойност, например когато Ер-хард казва, че пред нас не остава открит никакъв друг път, освен чрез бърз напредък да достигнем до всеобхватна свобода по всички въпроси на движението на стоки и услуги, на валута и капитал, в провеждането на митническата политика и относно свободата на придвижването на хората, като по този начин се откажем от всякакви манипулации от страна на държавата, противоречащи на посочените принципи.

Някои читатели може би се интересуват, че *научният фунда-мент за социалната пазарна икономика* бе положен в гибелните години на хитлеристката диктатура, в известен смисъл в неле-галност. Колр Гьорделер¹⁹, главата на американската съпротива, отрано се занимаваше с икономико-политически въпроси за време-то след Хитлер. Още през 1934 г. той установи контакт с Лудвиг Ерхард. През 1943–1944 г. Ерхард написва особено бризантен поли-тически експертен доклад на тема „Военно финансиране и консо-лидация на дълговете“. А непосредствено преди 20 юли 1944 г., деня на атентата срещу Хитлер, Гьорделер съставя своя меморандум, озаглавен „Задачите на германското бъдеще“. В него той се позова-ва на доклада на Ерхард и го препоръчва на своите приятели при решаването на следвоенните проблеми с думите: „Неговите съ-вети ще са ви от полза“. Възловите изисквания към икономическа-та програма за следвоенното време, програма, която е била много конкретно дискутирана в средите на съпротивата, са: въвежда-нето на икономически ред, който да се основава върху свободната конкуренция и възстановяването на свободата на предприема-ческата дейност и на търговията. Предприемаческата инициа-тива е трябвало да се ограничава само там, където става безот-

говорна и асоциална. Държавата до голяма степен е трябвало да бъде лишена от възможности за вмешателство в икономиката. Години по-късно именно тези принципи бяха ръководно начало за действие за Ерхард. Йост Прюсинг завършва своето „Обръщение към читателите“ с надеждата, че след прочитането на книгата те може да кажат „Това, което те „там“ са могли да направят, ще можем и ние „тук“ да постигнем!“. Човекът, подготвил преработеното издание на тази книга на Ерхард, може изцяло да се присъедини към тази надежда. Към нея той добавя благодарността си към издателство ECON-Verlag, към Йост Прюсинг, към някои личности в Западна Германия, които, поддържайки това начинание за издаването на книгата, се изявиха като искрени приятели на нашите сънародници в ГДР.

Волфрам Лангер
(Wolfram Langer), Мюнхен

ПРЕДГОВОР КЪМ 8-ОТО ИЗДАНИЕ

Очевидно може да се приеме като рискова стъпка да бъде презададена през 1964 г. една актуална икономико-политическа книга, отпечатана за първи път още през 1957 г. Но изправени пред подобен въпрос, авторът и издателството си спомнят думите, записани през август 1960 г. в предговора към появилото се тогава поредно издание на тази книга: „Внимателният читател ще забележи, че въпреки суетността и динамиката на съвременния живот, въпреки големите промени в количествените изменения на стопанския процес икономико-политическата проблематика остава всъщност неизменна през всичките тези години, макар и от време на време да са се сменяли действащите лица или да са се преобразували институциите. Борбата за утвърждаване на такива разбирания, които са правилни от икономико-политическа гледна точка, представлява важна съставна част от всяка либерална обществена система. И това правило важи както за изминалите години и десетилетия, така и за времето напред. Ето защо днес тази книга има същото значение, както е имала и в деня на нейната първа поява.“ Това е единственото, което оправдава смелото начинание книгата да бъде отново издадена, още повече че подобно действие е станало необходимо и поради факта, че е изчерпан и последният екземпляр от предишното издание. За първи път книгата „Благодеяние за всички“ бе представена на обществеността на 4.2.1957 г. От тогава до сега са разпространени седем издания на немски език. При това интересът е изключително голям не само в немскоговорещите държави. И извън този регион е налице общо желание за запознаване с теорията на създателя на „социалното пазарно стопанство“. За това говорят 14-те издания на книгата на чужди езици, а също и още по-голямото количество преводи на обширни части от книгата.

Внимателният преглед на текста показва, че всъщност не е необходимо да се променя нищо по отношение на принципните концепции и на хода на анализа. Някои от икономико-политическите инициативи и искания, които трябваше да бъдат отстоявани през 1957 г., са междуременно удовлетворително реализирани. Други проблеми още чакат своето решение, без при това да са на-

мерени окончателни отговори на поставените въпроси. В някои случаи верни констатации, формулирани преди седем години, придобиват днес първостепенно историческо значение, докато в други случаи на смяна на старите задачи узряват за духовен пробив нови. За това издание на книгата са актуализирани цифровите данни, използвани в предишното, разбира се, в случаите, когато това е било целесъобразно. За да може наред с осъвременяването на цифровия материал да бъдат представени и най-новите разсъждения на автора, поновому е съставена заключителната глава. Като изключително важен документ там е включена неговата правителствена декларация от 18 октомври 1963 г. В нея авторът, в качеството му вече на федерален канцлер, представя своите възгледи относно задачите на съвременето и на най-близкото бъдеще, като при това говори не само и не преди всичко като политик, занимаващ се единствено с икономически въпроси. Правителствената декларация е забележителна именно поради включването на социалното пазарно стопанство в една обхватна система от възгледи. Ето защо тя заслужава да бъде отпечатана именно в тази книга. Та нали едно от възловите изречения в декларацията гласи: „Като федерален канцлер гарантирам, че ще следвам последователно политиката на социалното пазарно стопанство“.

Февруари 1964 г.

Първа глава

ВОДЕЩАТА НИШКА

Дълго време преди да поема икономическия ресор в първото западногерманско правителство, заявих в края на месец август 1948 г. в Реклингхаузен, на конгреса на ХДС в британската окупационна зона, че смятам за погрешни *традиционните представи, свързани с предишната структура на доходите*, и затова *ще се въздържам да съдействам за тяхното възкресяване*. По този начин исках да отстраня всяко съмнение, че се стремя към реализирането на такова устройство на икономиката, което *да осигури благоденствие* на колкото се може по-широки слоеве на нашия народ. Изходната точка бе желанието чрез създаването на масова покупателна способност на голяма част от населението окончателно *да бъде преодоляна старата консервативна социална структура*.

Тази остаряла йерархия се характеризираше, от една страна, с тънък горен слой, който можеше да си позволи всякакъв размер на потребление, а от друга, с количествено много широк долен слой с недостатъчна покупателна сила. Преустройството на нашата стопанска уредба трябваше следователно да създаде условията да може *да се преодолее* състоянието на противопоставяне на прогресивните промени, а с това *най-сетне* и постоянната *сподавена вражда между „бедността“ и „богатството“*. Между другото, нямам никаква причина да отричам както материалната, така и нравствената основа на моите усилия. Както сета, така и преди *тя определя моето мислене и моите действия*.

Средството, което обещава най-голям успех за постигането и гарантирането на всяко благосъстояние, е конкуренцията. Само чрез нея икономическият напредък може да бъде от полза за всички хора, особено в качеството им на потребители, така че да могат да се реализират всички предимства, които косвено произтичат от по-голямата производителност.

По пътя на конкуренцията – в най-добрия смисъл на тази дума – се осъществява *социализиране на икономическия напредък и на печалбата* и освен това се поддържа буден личният стремеж към

по-големи постижения. Иманентна съставна част на убеждението, че по този начин най-добре може да се постигне нарастване на благосъстоянието, е стремежът на всички трудещи се хора за платата, която получават, да расте в съответствие с увеличаващата се производителност на труда. За да се постигне тази цел, трябва да бъдат изпълнени важни предпоставки.

Заради разширяващото се потребление обаче *не бива за забравяме увеличението на производителността на икономиката*. Ето защо още в самото начало на тази стопанска политика центърът на тежестта ѝ беше поставен върху експанзията на икономиката, за да може въобще да бъде увеличено предлагането на стоки и по този начин да бъде даван постоянен тласък и на конкуренцията. Преди всичко целта беше да се създадат възможности за намиране на занятие за растящия брой хора, търсещи работа.

Преодоляване на цикъла на конюнктурата

Тези наложителни необходимости изискват да бъде *преодолян* старият и считан досега за безспорен *закон за цикличния характер на конюнктурата на икономическото развитие*. Както е известно, приемаше се, че постъпателното развитие на икономиката става на ритмично повтарящи се вълни. Около седем години трябвало да трае отрязъкът от време, през който се осъществяват подемът, високата конюнктура, спадът и кризата, докато от нея не се възпламенят отново оздравителните позитивни сили, за да дадат начало на следващия цикъл. През деветте години обаче, през които нося отговорността за германската стопанска политика, все пак стана възможно *този закостенял ритъм да бъде взривен* и чрез постоянен напредък на икономиката да бъде постигнато съчетаването в едно на пълната трудова заетост и на високата конюнктура.

С оглед на това развитие на нещата навярно са понятни както моят стремеж, така и надеждата ми, че стопанската политика и икономическата теория ще успеят да намерят систематични решения за преодоляване на този проблем. Всички насочени в тази посока усилия обаче ще бъдат увенчани с успех само ако конюнктурата не се спъва или въобще не се ликвидира чрез изкуствено създадени пречки или чрез правни манипулации.

Може така да се каже, че опасността от спъване на конкуренцията съществува постоянно и може да дойде от най-различни страни. Ето защо гарантирането на свободната конкуренция е една от най-важните задачи на държавата, която се основава на либерален обществен ред. Действително не е преувеличено да се твърди, че един закон за картелите, основаващ се върху тяхната забрана, ще има значението на незаменима „икономическа конституция“. Ако държавата не успее в това направление, скоро ще е свършено и със „социалната пазарна икономика“. Този тук провъзгласен принцип задължава на никого сред гражданите на държавата да не се дава власт, която би могла да доведе до потискане на индивидуалната свобода или до нейното ограничаване в името на криворазбрани представи за нея. „Благодеяние за всички“ и „Благодеяние чрез конкуренция“ са два неразделно свързани девиза: първият от тях дефинира целта, вторият – пътя, който води към тази цел.

Тези няколко най-обща разсъждения показват вече фундаменталната разлика между социалната пазарна икономика и либералната икономика от стар вид. Предприемачите, които, позовавайки се на последните тенденции на стопанско развитие, считат, че би трябвало да се насърчава развитието на картели, застават на една и съща идеологическа плоскост с онези социалдемократи, които от автоматизацията на производството правят извод за необходимостта от държавна планова икономика.

Това разсъждение изяснява още повече несравнимо по-голямата полезност от това, *увеличението на благосъстоянието да става чрез експанзия на производството*, вместо в един безплоден спор да се гредят надежди за постигане на благосъстояние посредством преразпределение на обществения продукт.

С това обаче в никакъв случай не се твърди, че сегашното разпределение на обществения продукт е едва ли не единствено правилното и трябва да бъде вечно. Един цифров пример би могъл съвсем накратко да обясни какво се има предвид: между 1950 и 1952 г. имаме възможност да увеличим брутния обществен продукт (в цени от 1954 г., за да се изключи влиянието на всички промени в тях) с повече от 167 млрд. марки, достигайки 280,3 млрд. марки.

*Брутен обществен продукт
(млрд. марки)*

1950	1954	1058	1960 ¹	1989
269,9	373,7	495,6	579,5	1769,6

До 1959 г. в цени от 1976 г., по-нататък в цени от 1980 г.

¹ От 1960 г. включително Саарланд и Западен Берлин.

Източник: Федералната статистическа служба (б. пр. – Statistisches Bundesamt).

Позоваването на неоспоримия успех на тази политика идва от разбирането, че е много по-разумно цялата налична енергия да бъде насочена към увеличаване на дохода от народното стопанство, вместо да се впримчваме в борба за разпределението на дохода и по този начин да се позволява да бъдем измласкани извън единствения плодороден път – този на повишаването на размера на обществения продукт. Много по-лесно би било на всеки от нас да бъде предоставено по-голямо парче от тортата, която става все по-голяма, отколкото всеки да се мъчи да получи повече чрез противопоставяне при разделянето на една малка торта, защото при втория начин на поведение всяко предимство за един от нас трябва да бъде заплатено с оцеляване на другото.

Конкуренцията срещу егоизма

Понякога се случваше да получавам ругатни, защото ми липсваше разбиране за посочения по-горе втори, стерилен начин на мислене. Но успехът потвърди моята правота. Германската икономическа политика доведе нещата дотам, че плодовете, които всички получават от развитието на стопанството, се увеличават без прекъсване от година на година. Личното потребление например нарасна за периода от 1950 до 1962 г. (забележете, също в цени от 1954 г.) от 69 на 172 млрд. марки. Този значителен растеж няма равен в международен план. По изчисления на Федералната статистическа служба индексът на частното потребление в Западна Германия (в постоянни цени, 1950 = 100) през 1961 г. е достигнал 236; за същия период във Великобритания той е бил 127, в Швеция – 137, във Франция – 162, и в САЩ – 139. Даже и ако за база

се вземе предвоенното време, то темпът на западногерманското развитие отново далеч надвишава средния темп на всички останали страни – членки на Европейския икономически съвет (ЕИС)²⁰. *Дори най-революционното преустройство* на нашия обществен строй *никога не би позволило личното потребление* на една или друга обществена група *да порасне даже с малка част от постигнатото реално нарастване*, защото именно ако бе направен опит в това направление, той би довел народното стопанство до паралич и стагнация.

Скептицизмът по отношение на всички спорове относно „справедливото“ разпределение на обществения продукт произлиза също и от убеждението, че борбите за по-високи заплати, които имат подобна обосновка, се намират в тясна духовна близост с разностранните усилия и на други заинтересовани членове на обществото, даже на цели слоеве от народа, да получат привилегии *за сметка на другите*. При това по лекомислен начин се изпуска предвид, че всяко желание за по-големи доходи трябва винаги да има за предпоставка по-голяма производителност. Подобно, направо казано, детско поведение *застрашава* с илюзорното си заслепение в крайна сметка даже самите *основи на нашия напредък*. И в това направление утвърждаването на конкуренцията е най-доброто средство да се „сложи резето“ пред егоизма. Както в една здрава икономика на свободната конкуренция на отделния индивид не е позволено да претендира за някакви особени права, така те трябва да се отказват и на обществените групи, които се стремят по този начин към обогатяване за чужда сметка.

Моето постоянно упорство да насочва всички усилия към икономическа експанзия, без да бъде застрашена здравата основа на нашето стопанство и на нашата валута, се основава именно върху убеждението, че по този начин бихме имали възможност да осигурим *подходящ, достоен стандарт на живот* на всички, които без собствена вина вече не са в състояние да вземат непосредствено участие в производствения процес: поради старост, болест или понеже са станали жертва на две световни войни.

Нарастването на разходите за социални нужди през последните години показва верността на тази теза. *Само благодарение на стопанския напредък* става възможно обществените разходи за социални нужди във Федералната република да бъдат увеличени

от 9,8 млрд. марки през 1949 г. на повече от 47 млрд. през 1962 г., както и да бъде осъществена реформата в пенсионното дело. Само благодарение на икономическата експанзия и бедните могат да получават все по-голям дял от растящото обществено благосъстояние. Ако Федералната република сега може да гарантира по-нататъшно значително увеличение на разходите за социални нужди, то, както вече бе казано, тя е в състояние да го стори единствено понеже икономическата политика позволява да се очаква и в бъдеще покачване на размера на нашия обществен продукт.

Ключът към намаляването на данъците

Утвърждаването на политиката на икономическата експанзия се очертава като наложителна повеля, ако се погледне и от други гледни точки. Наблюдателят, който се ръководи от развитието на реалната политика, ще трябва да се съгласи, че модерната държава днес има да се справя с огромни задачи. Дори ако би било направено всичко, за да се постигне *ограничаване на неприсъщите функции на държавата* (в тази област дадох своя принос в постоянното съкращаване на указанията в областта на ръководството на предприятията и ценообразуването), пак ще трябва да се примирим с факта, че в средата на ХХ век не е особено вероятно съществено намаляване на отговорностите на държавата. От друга страна обаче, ни се иска да уважим твърде справедливите молби на всички граждани, както и на предприятията, *да се постигне намаляване на данъчното бреме*.

Тази цел също може да бъде постигната само ако съумеем да загържим разходите на държавата на сегашното равнище – една и без това доста значителна сума. Само при това условие евентуалното по-нататъшно увеличение на обществения продукт ще може в бъдеще да се усети същевременно и като намаляване на данъците на гражданите и на предприятията. Откриват се многообещаващи перспективи! Достатъчно е да се замислим само за възможността за чувствително по-леко данъчно бреме след десет години, ако тогава постигнем много по-голям обществен продукт от този, който имаме през 1950 г. (тогава той бе в размер на 87 млрд. марки, а през 1959 г. – в размер на 224 млрд. – става дума за нетен обществен продукт).

Тази перспектива може да бъде доказана с трезви факти от най-близкото минало. Никой не би пожелал да твърди, че като относителна величина индивидуалното данъчно бреме се е увеличило от 1949 г. насам. Въпреки това приходите на обществените институции (федерална държава, провинции и общини) са нараснали от 23,7 млрд. марки през 1949 г. на 69,6 млрд. през 1958–1959 финансова година. Посоченото увеличение се дължи изключително на поразителния темп на нарастване на нашия обществен продукт.

Лесно е да се изчисли какво облекчение на данъчното бреме би могло да бъде постигнато, ако се наложи изискването от мен *замразяване на бюджетните разходи* и ако развитието на обществения продукт продължи и занапред по подобен начин. Само така е мислимо всъщност едно *действително и реалистично решение на потискащия всички ни данъчен проблем*.

С всеобщото повишение на благосъстоянието икономическата политика безспорно дава своя ценен *принос за демократизирането на Западна Германия*. На изборите за Бундестаг²¹ германският избирател по убедителен начин възнагради този силно подчертан отказ от класовата борба.

Може да се каже, че ако дългогодишните усилия на икономическата политика са били доминирани от желанието за повишаване на всеобщото благосъстояние и ако единствено възможният път към тази цел е било последователното изграждане на стопанството на основата на конкуренцията, то тогава тази икономическа политика съдържа и разширение на каталога на традиционните основни човешки свободи.

Основните човешки права в областта на икономиката

С този термин се изразява преди всичко свободата на всеки гражданин на държавата в рамките на финансовите си възможности да консумира и да оформя живота си според личните си желания и представи. Това демократично основно право за свобода на потреблението трябва да има своето лично допълнение в *свободата на предприемача* да произвежда или да продава това, което той сам счита за необходимо и обещаващо успех, изхождайки от даденостите на пазара, т.е. от демонстрираните потребности

на всички индивиди. Свободата на потребление и свободата на стопанска дейност трябва да се възприемат от всеки гражданин на държавата като *ненакърними основни права*. Тяхното нарушаване трябва да се наказва като атенат срещу нашия обществен ред. Демокрацията и свободното пространство образуват едно цяло, както диктатурата и държавната икономика.

Осъществяването на идеята за увеличаване на благосъстоянието предполага отказ от всяка недобросъвестна политика, която дава предпочитание на ефектните мними успехи пред действителния напредък. Всеки, който приема това намерение за сериозно, трябва да има готовност енергично да се противопостави на всевъзможните атаки срещу стабилността на нашата валута. *Социалната пазарна икономика е немислима без последователна политика на стабилност на цените*. Само тя би гарантирала отделни кръгове от населението да не се обогатяват за сметка на други.

Напоследък подобни опити са предприети под най-различни форми. Във връзка с това могат да бъдат споменати споразумения между социалните партньори, чийто ефект доведе готам, че повишенията на заплатите на работниците изпревариха нарастването на производителността и така се влезе в противоречие с основния закон на ценовата стабилност. Този упрек би се отнасял и за предприемачите, ако те по същия повод или от користни побуди повярват, че ще намерят изход от възникналите проблеми в повишението на цените. Винаги би била още по-голяма, ако някой би пожелал да стимулира съзнателно едно инфлационно развитие с цел да придобие способността да върне при по-леки условия получените кредити. Далеч съм от мисълта да изкажа такова подозрение, още повече че за всекиго би трябвало да е ясно, че даже един опит да се действа в тази насока може да доведе до политическа катастрофа.

Профсъюзите също би трябвало да анализират активната си политика по въпроса за заплатите, когато тя обективно води до повишения на цените, за да преценят дали чрез нея не осигуряват възможности за гешефти на безотговорни спекуланти. *Реакцията на германския народ* даже на незначителни повишения на цените се проявява в намаляване на спестовните вноски. Ако например през юли 1955 г. внесените пари са били със 188 млн. марки повече от изтеглените, то към юли 1956 г. картината е обратната – из-

теглените пари от спестовните каси са със 109 млн. повече от внесените. Това озадачаващо развитие би могло да бъде обърнато в обратна посока единствено чрез енергични мерки на правителството.

Опасностите, които би трябвало да ни застрашават вследствие на такова неправилно развитие, не са само от икономическо, а и от социално и политическо естество. Доведени до закономерния им край, тези мисли би трябвало да ни накарат да включим *стабилността на валутата в списъка на основните човешки права*, за чиято закрила от страна на държавата може да претендира всеки гражданин.

Скъпоструващи пирови победи

Тези принципи могат да се осъществят само тогава, когато общественото мнение им дава предимство пред всички егоистични частни интереси. Не са необходими никакви допълнителни доказателства, за да се схване в каква висока степен *демократията е застрашена от разиграването и налагането на различни силови позиции*. Не е необходим дори несимизъм, за да се стигне до заключението, че много демокрации в това отношение се намират в сериозна криза. Проблемът за подреждането на организирани групи интереси в общата рамка „държава – народ“ във всеки случай далеч още не е намерил задоволително решение. Тази още нерешена задача напоследък подтиква с нарастващ темп все повече социални групи да изискват като цяло от народното стопанство повече от това, което то е в състояние да направи за тях или да им даде. Но *в очите на знаещия от гледна точка на днешния ден* всички постигнати по този начин успехи са само *пирови победи*, които всеки отделен гражданин заплаща чрез лекото покачване на цените, реално и поминутно, и то буквално до последния пфениг.

Не е утеха, а по-скоро срамът, че споменатите съмнителни успехи се постигат до голяма степен за сметка на тези слоеве от населението, които поради слабостта на обществените си позиции не са в състояние да наложат вижданията си чрез подобен масиран натиск. Последните покачвания на цените са почти изцяло следствие на пренебрегването на всички предупреждения да се

спазва определена мярка. Вместо това навсякъде се постъпваше в противоречие със здравия разум.

Време е да се върнем отново към него с цел осигуряването на стабилно бъдеще на нашата млада демократична държава, време е *да се върнем отново на пътеката на разума*. Чрез това искане се сливат в едно цяло икономическата и социалната политика. В средата на ХХ век *икономиката е най-тясно преплетена със съдбата на държавата* и обратно, отношението към всяко правителство и към държавата се влияе непосредствено от успеха или провала на икономическата политика. Тази вътрешна взаимозависимост между политика и икономика не позволява да се мисли „на парче“. Както икономистът трябва да се чувства отговорен за съществуването на демократичната държава, така и политикът трябва да признава изключителното значение на икономическото битие на народите и да действа по съответния начин.

Икономистите, свързани с практикуваното във Федералната република социално пазарно стопанство, претендират да бъдат признати от политиците за партньори, съучастващи в управлението и оформянето на нашата демократична държава. Мотивът е, че именно поради прокарваната от тях икономическа политика в крайна сметка за кратък период се осъществява невиджана в историята възстановителна работа и се подпомага процесът на изграждане на демократичната държава. Чрез тази икономическа политика не само *се осигуряват работа и хляб* на населението, увеличено се с една четвърт, но то се извежда *до равнище на благосъстояние, по-високо от постигнатото и през най-добрите предвоенни години*. Социалната пазарна икономика извървя трудния, но почетеен път на възстановяването и именно с това тя *си извоюва отново доверието на света*.

Втора глава

РАЖДАНЕТО НА ПАЗАРНАТА ИКОНОМИКА

Какво имаше в началото, когато на 2 март 1948 г. във Франкфурт бях избран за директор на Управлението за икономика в Стопанския съвет на Обединените икономически зони? Ето как веднъж по-късно, на 31 март 1954 г. в Антверпен, характеризирах тази епоха преди паричната реформа:

„Това беше времето, когато повечето хора не желаеха да вярват, че този експеримент – *паричната и стопанската реформа*, би могъл да има успех. Беше времето, когато в Германия изчисляваха, че на всеки германец ще се падат една чиния на пет години, един чифт обувки на дванадесет години, *един костюм на цели петдесет години*, че едва всяко пето кърмаче ще може да се повива в собствени пелени и че само един на трима германци ще има шанса да бъде погребан в собствен ковчег. И действително изглеждаше, че не ни се предоставя друго бъдеще. Тази представа беше доказателство за безграничната илюзорност и заслепението, свързани с мисленето в рамките на плановата икономика, с убеждението, че съдбата на един народ може да се предугади за дълъг период, като се изхожда от суровинни баланси и други статистически разчети. *Хората, мислещи механично и в рамките на дирижираната икономика*, нямаха и най-малка представа за динамичната сила, която се разпалва у един народ, щом той може отново да осъзнае стойността и достойнството на свободата.“

Навярно за читателя ще бъде скучно, ако се направи опит да бъде възстановена поминутно картината през онези дни на паричната реформа. Ето защо за по-голяма яснота на изходните позиции ще скицираме само някои нейни черти.

В първия индустриален план, изработен на основата на Постдамските споразумения от 2 август 1945 г., развитието на германския промишлен капацитет беше ограничено до равнище, равно на 50 до 55 % от равнището му през 1938 г. или на около 65 % от това през 1936 г. Една оценка на този план би трябвало при това да отчита и факта, че вследствие на притока на бежанци населението междуременно значително бе нараснало. Този план претърпя крах преди всичко още от невъзможността да се възстанови икономическото единство на Германия.

Във втория индустриален план, който британско-американското военно управление на двете зони провъзгласи на 29 август

1947 г. за т. нар. Бизония²², по принцип беше признато правото тя да развие промишлеността си до пълния капацитет от 1936 г., но в подробностите той отново беше обременен с всевъзможни ограничения. Междувременно капацитетът на мощностите, които още бяха на разположение, бе спаднал на около 60 % в сравнение с 1936 г.

Инфлация при замразени цени парализира икономиката

Дори през 1947 г. общата промишлена продукция на двете обединени стопански зони съставляваше едва 39 % от производството през 1936 г. Тази мрачна картина се проявяваше и във всички отделни отрасли.

Индекс по отрасли на промишлената продукция в Обединените стопански зони (1936 г. = 100)

	1946	1947
Общо за цялата промишленост	33	39
Възлища	51	65
Чугун и стомана	21	25
Цветни метали	18	24
Химически изделия	43	43
Строителни материали	31	33
Транспортни средства	17	19
Електротехника	36	65
Фина механика и оптика	30	30
Текстилни изделия	20	28
Обувки и други кожени изделия	26	27
Гумени изделия	34	40
Хартиени и целулозни изделия	20	21

Източник: „Wirtschaftsverwaltung“, издание на Управлението за икономика на обединените стопански зони, юни 1948 г.

В онези следвоенни години ставаха все по-очевидно, че е обречен на провал опитът чрез замразяване на цените и чрез дирижиране на икономиката да се спре инфлацията, която беше следствие на едно много тревожно финансиране на военното производство в периода между 1933 и 1939 г. и преди всичко на разходите за водене на войната в размер на около 560 млрд. райхсмарки²³. Ние преживяхме феномена на „инфлация в условията на замразени цени“. Прекомерно голямото количество пари в обръщение правеше невъзможно всяко

административно управление на икономиката. Оборътът почти не протичаше или се осъществяваше в много малка част по каналите на търговията на едро и на дребно. *Все по-големи количества стоки се натрупваха в складове* като свръх запаси и само малка част от тях поддържаше изтънялото производство чрез компенсационни сделки. Бяхме се върнали обратно в условията на примитивното натурално стопанство. Общият индекс на производството (без строителния бранш) се движеше през първото полугодие на 1948 г. около 50 % от равнището на 1936 г. В началото на 1948 г. и проф. д-р* Вилхелм Рьонке²⁴ най-накрая констатира: Германия е доведена до такова състояние на разруха и на хаос, което никой не може да си представи, ако не го е видял със собствените си очи.

Това падение естествено предизвика *ожесточен спор за методите на преодоляване на хаоса*. Налице беше всичко друго, само не и единственото, което дава силата. Напротив, в Западна Германия бушуваше битка между привържениците на плановете и на пазарната икономика, един спор, който раздвижи духовете се само в германския лагер, но и в лагера на съюзниците. Една от следващите глави, озаглавена „Пазарната икономика побеждава плановете икономика“, дава представа за тази дискусия. В тази ситуация германските плановици клоняха към сътрудничество с окупационните власти на британската зона, които трябваше да следват указанията и да се съобразяват с представите на тогавашното лейбъристко правителство, още повече че те се намираха в апогея на *плано-икономическите си експерименти*. Напротив, либералните сили на Западна Германия се ориентираха повече към американците. Ето защо съвсем не беше случайно, че Централната служба за икономика в град Минден²⁵ се ръководеше от *Виктор Агартц*²⁶, докато в съответствие със специално изразеното желание на американските окупационни власти аз поех *стопанското министерство* в основното през октомври 1945 г. *баварско правителство*²⁷.

Големият шанс

И ето, че в средата на 1948 г. на германците им „помаха с ръка“ *големият шанс*. Неговата обосновка беше в *счетаването на паричната реформа с една също така решителна стопанска рефор-*

* Забележка: Тук и по-нататък става дума за научната степен „доктор“ на съответните науки.

ма, за да се подготви *заслужен безславен край* на административното управление на икономиката, започващо от производството и стигащо до последния потребител, управление, което със своето безсмислено пренатоварване на хората показваше, че напълно се е откъснало от действителността. Малко са днес тези, които знаят какво голямо количество смелост и чувство за отговорност бяха необходими, за да се предприеме тази крачка. Известно време по-късно французите Жак Рюеф и Анре Пиет дадоха следната оценка на резултата от едновременното провеждане на икономическата и паричната реформа:

„Черният пазар изчезна мигновено. Витрините бяха пълни до пръсване със стоки, фабричните комини пушеха и по улиците сновяха камиони. Навсякъде вместо мъртвата тишина на руините – грънчене и тракане по строителните площадки. Но ако самият обхват на това съживяване беше учудващ, още по-учудваща беше неговата внезапност. Във всички сфери на икономическия живот то започна като по команда от деня на паричната реформа. Само очевидци могат да предадат буквално мигновеното въздействие, което тази реформа имаше за напълването отново на складовете и за изобилието по витрините. В разстояние само на два дни магазините се претрупаха със стока, фабриките отново започнаха да работят. Вечерта преди деня на реформата германците все още блуждаеха безсмислено по улиците на градовете, за да си набавят оскъдни допълнителни хранителни продукти, продавайки нещо. На следващата сутрин те вече мислеха единствено как да си произведат тези продукти. Вечерта преди реформата на техните лица бе изписана безнадеждността, на следващия ден една цяла нация гледаше с надежда в бъдещето.“ (“Wirtschaft ohne Wunder“, 1953, Eugen-Rentsch-Verlag, Erlenbach/Zurich.)

Действително въвеждането на *пазарната икономика* в Германия, това почти уникално историческо начинание, бе осъществено само с няколко закона и с безкомпромисна решителност. *Волята да се направи нещо съвсемново* намери своето материално отражение в броя на „Вестник за закони и постановления на Стопанския съвет на Обединените стопански зони“ („Gesetzes- und Verordnungsblatt des Wirtschaftsrates des Vereinigten Wirtschaftsgebietes“) от 7 юли 1948 г. Там върху лошокачествена, днес вече пожълтяла хартия, типична за времето преди паричната реформа, беше обнародван приетият на 24 юни 1948 г. „Закон за основните принципи на регулиране на икономиката и на ценовата политика след паричната реформа“ (б. пр. – Gesetz über Leitsätze für die Bewirtschaftung und Preispolitik nach der Geldreform). С този закон на директора на Управлението за икономика беше дадено правото директно или индиректно да изпрати *в кошчето за боклук* наведнъж стотици предписания по контрола върху икономиката и ценообразуването. В рамките на

прилаганите основни принципи на мен ми бе възложено „да взема необходимите мерки в областта на контрола върху икономиката“ и „да определя конкретните стоки и услуги, които трябва да бъдат освободени от ценовите предписания“. За мен това означаваше да бъдат отстранени колкото се може по-бързо и колкото е възможно повече предписания по управлението на икономиката и по ценообразуването. Още на следващия ден беше приета „Наредба за ценообразуването и ценовия контрол след паричната реформа“ (б. пр. – Anordnung über Preisbildung und Preisüberwachung nach der Währungsreform), с която загубиха валидност десетки ценови предписания. В това отношение ние вървахме по единствено възможния път – въздържане отново да се въвежда всъщност, което вече е загубило своята стойност, и споменаване поименно и специално само това, което трябва да остане валидно. Така беше направена огромна крачка в посока към целта – премахване на непосредственото влияние на бюрокрацията върху икономиката. На 28 август 1948 г. в Реклингхаузен, на конгреса на ХДС в британската зона аз обясних тези мерки по следния начин:

„Нещата съвсем не стоят така, сякаш при благоразумно поведение ние щяхме да имаме свобода на вземане на решения. Това, което всъщност *трябваше* да направим в тази ситуация, *бе да махнем оковите*. Ние *трябваше* да сме готови на подобно действие, за да може сред нашия народ отново да започнат да се прилагат основните морални принципи и да се даде начало на пречистването на нашата обществена икономика.

С икономико-политическия поврат *от командно към пазарно стопанство* бе направено повече, отколкото се разбира в тесния смисъл на това понятие по „приемане на стопански мерки“. По-скоро общественоекономическият и социалният живот се поставиха върху нов фундамент и пред ново начало. *Ние трябваше да обърнем гръб на нетолерантността*, която по времето на духовното безправие води към тиранията и към тоталитаризма. Поехме към един обществен ред, който чрез доброволното участие, чрез осъзнатата лична отговорност и по един разумно организиран начин се стреми към съвършенство.“

Това, което се разиграваше зад кулисите на този преход към пазарно стопанство, *никога не е ставало изцяло достояние на широката общественост*. Ето един пример: строги предписания на американските и на английските контролни инстанции изискваха тяхното безусловно разрешение, преди да се предприеме каквато и да е промяна в съществуващите предписания за ценообразуването. Но това, за което съюзниците не бяха помислили, бе, че на някого въобще може да му хрумне не да променя тези предписа-

ния, а просто да ги отмени. Да се допусне *толкова много смелост от страна на един германец* толкова скоро след края на войната – това не се включваше в начина на мислене на една управа малко след такава величествена победа.

На мен ми помогна това, че *заг мен застава генерал Клей*²⁸, най-влиятелната личност в Главната комисия (Hohe Kommission) и че той защити моите наредби. По този начин ценообразуването на германските потребителски стоки и на най-важните хранителни продукти беше извадено извън компетенцията на съюзническият контрол върху цените. Този първи успех обаче не означаваше, че следващите месеци и години съюзниците нямаше да предприемат непрекъснато нови опити да налагат своите представи за това, как да се извърши възстановяването на германската икономика. Именно през този следващ период разправиите следваха една след друга. Те се отнасяха до демонтажите²⁹, намаляването на данъците, свободния избор на икономическа дейност, фиксирането на цените в търговията с употребявани стоки, изграждането на квалификационни центрове, новата организация на нашата външна търговия и т.н.

Тези критични бележки обаче не могат и не бива да омаловажават *чувството на благодарност*, което федералното правителство и целият германски народ дължат на САЩ и на техните граждани за помощта в рамките на „плана Маршал“³⁰. За периода от април 1948 до края на 1954 г. общият размер на тази великодушна, дори великосърдечна помощ в рамките на плана „Маршал“ (заедно със съпътстващите го програми) надмина 1,5 млрд. долара. Към тази сума трябва да се добавят и значителните доставки в рамките на програмата GARIOA, започнала още преди старта на плана „Маршал“, които за периода от 1946 до 1950 г. правят допълнително 1,62 млрд. долара.

Обща стачка срещу пазарната икономика

Второто полугодие на 1948 г. бе особено драматичен период в германската стопанска история. Идеята за освобождаването на пазара се бореше срещу закостенелите сили на икономиката на принуждението. Някои тенденции и взаимоотношения също не бяха достатъчно узрели, за да бъде приета безрезервно и непоко-

лебимо правотата на пробива в посока на пазарната свобода. През онези първи месеци след реформата индексът на цените повсеместно значително се покачваше. Не помагаше особено и идеята отново и отново да се изтъква, че фиксираните от властите цени бяха относително ниски на 18 юни 1948 г. само защото *по тези цени тогава не можеха да се купят никакви стоки*, и че всяка цена, изразена сега в новите германски марки (DM), се равнява всъщност само на една малка част от цената в стари райхсмарки на „черния пазар“ в месеците преди паричната реформа.

От решаващо значение беше да не се оставиш да те повлече стихията, дори и когато *профсъюзите* призоваха за обща стачка на 12 ноември 1948 г., *за да подготвят* по този драстичен начин *края на пазарната икономика*. В Стопанския съвет барометърът показваше буря. Да, в почти всички чекмеджета на бюрата на служителите в управлението, чийто шеф беше тъкмо „онзи“ енергичен борец срещу предписанията на дирижираната икономика и на държавното ценообразуване (б. пр. – става дума за самия проф. Ерхарг), лежах скрити, готови да бъдат извадени нови варианти на току-що сменените наредби. Самата служба бе почти изцяло разколебана в правотата на тезите на своя шеф. Тогава, в края на август 1948 г., аз обяснявах:

„Аз оставам на своето мнение и развитието на събитията ще покаже моята правота, че ако сега „махалото“ на цените повсеместно е преминало допустимите граници, включително и от морална гледна точка, нещо, което става под психологически натиск на опиянението, свързано с раздадените пари на „калпак“³¹, то скоро ще се премине във фазата, при която *цените ще бъдат върнати в техните истински измерения*. Това ще стане благодарение на конкуренцията, проявяваща се в измерения, които гарантират едно оптимално съотношение между заплати и цени, между номинални доходи и ценови равнища.“[1]

Това изказване, което съвсем не изглеждаше да се вписва в тогавашната картина, ми донесе славата на непоправим оптимист. Когато няколко месеца по-късно фактите показаха, че съм прав, бях „повишен“ в „*модерен икономически пророк*“.

Потвърди ли развитието на събитията моите прогнози?

След паричната реформа икономиката отначало се изправи срещу жаждата за потребление от страна на консуматорите, която изглеждаше безкрайна. Това ще рече, срещу *една едва ли не безпределна необходимост да се навакса пропуснатото*. Не по-малко силна бе необходимостта от замяна на изхабените детайли и от

обновяване на производствените мощности във всички отрасли на самата икономика. Вследствие на разрушенията през войната и на необходимостта да бъдат подслонени 8 милиона бежанци в строителството например се беше натрупала една неудовлетворена необходимост, почти непосилна да бъде покрита. Наусти-на през първите месеци след паричната реформа изглеждаше, че предлагането и търсенето до голяма степен са изравнени, но тази картина се промени съвсем скоро. За кратко време остана само спомен толкова дискутираната и *от морална гледна точка осъдителна практика на презапасяването със стоки*. Парите получиха своето предишно значение в еднаква степен както за предприемачите, така и за консуматорите. В това отношение също се оказа изцяло вярно, че паричната наличност на предприятията съзнателно е била поддържана в ограничени рамки. По този начин те бяха принудени бързо да преминат към *предлагане на изделия от текущото производство*, след като бяха *опразнили наличните складови запаси*.

Борбата на нерви

По онова време високо се бяха издигнали вълните на възмущението срещу станалото вече за всички видимо, но за разсъдливите отдавна известно презапасяване. Необходима бе доста смелост да се изрече това, което беше *разумно от гледна точка на интересите на народното стопанство*:

„Вие знаете, на мен ми се изтъква като упрек, че съм бил *ангел хранител за презапасяващите се*. Със същата сила, с която ненавиждам презапасяването като индивидуална мярка, се чувствам задължен за посоча обаче, че едно радикално опразване на складовете на равнището на цялото народно стопанство задължително би довело дотам, че *покупателната сила, освободена след паричната реформа, ще трябва да се излее в едно празно пространство*. В такъв случай или паричната реформа би била обречена на провал още първия ден, или би се наложило *народът отново да стане подвластен на принужденията и униженията от страна на бюрокрацията*, за които тя използва средствата на държавното дирижиране на икономиката и на държавното ценообразуване. Все пак би трябвало да се има предвид, че ако презапасяването се разгледа именно като такъв народностопански феномен, той е бил едно неизбежно явление, съпътстващо цялата парично реформа. В известна степен той даже е бил взет предвид при разработването на концепцията за реформата. Не е честно да се гневиш, когато съвсем точно знаеш, че ако го нямаше този „амортизатор“, паричната реформа би могла да бъде сполетяна от крушене.“ [1]

Трудностите се дължаха на *причини*, лесно подлежащи на дефиниране. Текущите доходи, както и парите от т. нар. „квота на калнак“ и от преизчисляването на спестяванията в райхсмарки (само сумата по последните две графи се равняваше за 3,5 млрд. нови германски марки) се изляха незабавно и изключително в потреблението. Преждевременно починалият през 1950 г. мой близък сътрудник *Леонард Мики* насочи през октомври 1948 г. вниманието върху факта, че развитието на ситуацията след паричната реформа се определя от силно разширяване на паричната маса, което не се поддаваше на влиянието на решенията на германските институции. Той пиша:

„Време е очите на обществеността да бъдат насочени към обстоятелството, което противоречи на очакването, че оздравяването на икономиката ще трябва да се изкупи с радикални, изключителни жертви на собствениците на спестовни влогове. Напротив, докато през първите месеци след стабилизацията през 1923 г. цялото парично обращение се увеличи от 1 488 млн. марки на 30 ноември на 2 824 млн. на 31 март 1924 г., това ще рече, че бе отбелязано нарастване с кръгло 90 %, то за три и половина месеца през 1948 г. паричното обращение се увеличи от 2 174 млн. на 30 юни на 5 560 млн. на 15 октомври, което прави увеличение от 156 %“ [2].

Оборотът на платежни средства беше пораснал на 31 декември 1948 г. вече на 6,641 млрд. германски марки (включително Западен Берлин). Естествено следствие от това „разводняване“ на парите беше, че търсенето на стоки растеше по-бързо от предлагането, още повече понеже в началото поради ограничението на вносните стоки предлагането беше доста нееластично. Към това развитие на събитията се добави и фактът, че натискът за намаляване на складовите запаси на предприятията тенденциозно ставаше все по-слаб успоредно с нарастване на тяхната ликвидност. Дори *постигнатото за периода от средата до края на 1948 г. средно увеличение на продукцията с около 50 %* – безспорно един удивителен успех за пазарната икономика, плод на разкрепостяването на народното стопанство, не беше в състояние да предотврати още по-бързото покачване на цените. Ето защо не бяха малко склонните да *изхвърлят обратно зад борда току-що извоюваната свобода*. На такива опити можеше да се отговори само следното:

„Ако си изгубим нервите и отстъпим пред жлъчната гемагогска критика, ще потънем обратно в състоянието на робство. Тогава германецът ще загуби отново свободата, която сега щастливо му върнахме, и всички отново ще се отзовем в условията на плановата икономика, която постепенно, но сигурно води към ико-

номика на принуждението, към икономика под диктата на администрацията, та чак до тоталитаризъм“ [1].

Лицето на новата германска марка

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на в. „Hamburger Abendblatt“, автор: Ролф Брункман.)

Развитието на цените бе действително вълнуващо. В края на годината всички те се бяха силно увеличили в сравнение с юни 1948 г.

Общ индекс на цените на производителите при промишлените стоки

Индекс на издръжките на живота

(1938 = 100)

1948	(1949 = 100)	Прехрана	Облекло	Домакински стоки	Отопление и осветление
Юни	91	142	201	189	106
Септември	101	147	244	202	116
Декември	104	168	271	211	119

Източник: Федералната статистическа служба.

Но както често става в стопанския живот, това, което бе неппулярно и едновременно неособено радостно от социална гледна точка, имаше и *добра страна от гледна точка на развитието на икономиката*. Вярно е, че ценовите корекции може отчасти да бяха излезли далеч извън необходимата рамка, свързана с приспособяването към променлата се структура на разходите, от което естествено фирмите бяха прибрали значителни печалби. Това породи недоволство и създаде *нерадостен социален облик* на обстановката. Но тези печалби се използваша само в незначителна степен за лична консумация на предприемачите. В много по-голяма степен те отидоха за натрупване на капитал, липсващ по това време, тъй като старият беше унищожен в значителни размери вследствие на паричната реформа. Някой навярно би критикувал този начин на натрупване на капитал, но по онова време така се създаде *основата на изграждането отново* на загубените, съответно унищожени производствени мощности.

Неправилно ориентиране на данъчната политика

Развитието на ситуацията все пак доведе до закономерния резултат – през тази *първа фаза* след реформата можеше все повече да се произвежда и увеличаващите се доходи намираха своето покритие със стоки. *Необходимостта да се инвестира*, която бе наложена с ценовата политика, намери отражение и в данъчното законодателство. Закон № 64 от 20 юни 1948 г. на Военната управа³² предвиждаше сравнително благоприятни възможности за намаляване на облагаемите суми чрез изключване на инвестициите от тях, както и чрез редица други отстъпки. Но вместо това по-добре би било реално да се намаляват данъчните ставки.

Този път на данъчното законодателство беше продължен и когато то премина обратно в компетенциите на германските институции. Постоянно се създаваха нови стимули за инвестиции, а така също чрез данъците се възнаграждаваше и извънредният труд – доходите, получени за дейност в извънработно време, останаха без данъчно облагане. Тези импулси представляваха желано допълнение към най-после отново придобитата радост от труда, изтъквана още по-силно от факта, че има какво да си купиш със

заработените с труд пари, че можеш свободно да си определяш начина на живот.

Един поглед върху статистиката на продължителността на работната седмица при промишлените работници разкрива отражението на настъпилата в тази област промяна. Отново придобитото усещане за радост от труда много скоро доведе до удължаване на работното време, тенденция, която смени своята посока едва напоследък. Производителността на промишлеността, която се увеличи от 1950 г. насам със 100 %, позволява сега да се пристъпи към съкращаване на работното време – нещо със сигурност желано от социална гледна точка, макар че същевременно този процес трябва да протича умерено, за да не бъдат чрез него застрашени общоикономическата производителност и стабилността на валутата – една особено актуална напоследък опасност.

Продължителност на работната седмица в промишлеността, часове

Година	Работници	Всички	Работници	Всички
	мъже	работници	Мъже	работници
	<i>Платено работно време</i>		<i>Реално изработено работно време</i>	
1950	49,0	48,0	–	–
1952	48,5	47,5	–	–
1954	49,5	48,6	–	–
1956	49,0	48,0	–	–
1958	46,4	45,7	42,2	41,5
1960	46,3	45,6	42,7	42,0
1962	45,6	44,9	41,4	40,8
1988	40,5	40,2	–	–

Източник: Федералната статистическа служба.

Може да се каже, че възприетата чрез споменатите закони данъчна политика беше в началото напълно адекватно допълнение на икономическата политика, насочена към възстановяване на народното стопанство. По този начин беше заложена такава насока на данъчната политика, която при по-нататъшния ход на стопанското строителство започна все по-често да влиза в противоречие с икономическата политика, с други думи, данъците се превърнаха в инструмент за разностранно облагодетелстване на държавата и за нежелателно засилване на нейното влияние.

Цените падат

Осмиваният отначало оптимизъм впоследствие се оказва оправдан. През първото полугодие на 1950 г. равнището на цените на дребно е с 10,6 на сто под това за същия период за 1949 г. По този начин Западна Германия излезе от кръга на държавите, за които изглеждаше, че са се примирили с политиката на покачващите се цени за продължителен период. Едно международно сравнение на по-нататъшното развитие на издръжките на живота показва, че се създаде възможност за продължаване на тази „твърда“ политика въпреки корейската криза и запазващото се разширение на производството.

Развитие на потребителските цени
(1950 = 100)

	ФРГ	Франция	Италия	Холандия	Швеция	Велико-британия	Швейцария	САЩ
1952	110	130	121	111	124	119	108	111
1962	128	186	151	144	167	160	123	127

Източник: Федералната статистическа служба.

Очевидно беше извършена преоценка на икономическата политика, която и днес още ясно се проявява и която наред с преобладаващите положителни последствия не бе без значение и за появилите се междуременно големи положителни салда на платежния баланс. Но как бе осъществен този за мнозина сензационен поврат, чието начало и чиито основни черти тръгват от политиката, започната в края на 1948 и началото на 1949 г.? Важен елемент за стабилизацията бе политиката по отношение на заплатите (трудовете доходи), които в началото, при съществуващата още значителна безработица, не следваха автоматично повишенията на цените. Освен това още бе в сила замразяването на заплатите, колкото и такава мярка да не беше съвместима с пазарната икономика. Ето защо бе логично обнародването на Закона за отмяна на замразяването на заплатите на 3 ноември 1948 г. Едва по този начин профсъюзите си възвърнаха възможността да действат. Това бе всъщност мярка, също така немислима без последователното разрушаване на икономиката на принуждението.

Сигурно неуспехът на опита да бъде пометена новата стопанска политика с общата стачка на 12 ноември 1948 г. също изигра важна роля за относителната умереност на профсъюзната политика по отношение на заплатите. Защото в деня на стачката общественото мнение даде да се разбере на профсъюзното ръководство, че то се намира на погрешен път със своята непримирима борба против пазарната икономика. Във времето на онези бурни събития работният човек вече беше разбрал в каква голяма степен налагащата се тенденция на развитие отговаря в крайна сметка на неговите интереси въпреки наличието на някои нейни неприятни външни прояви.

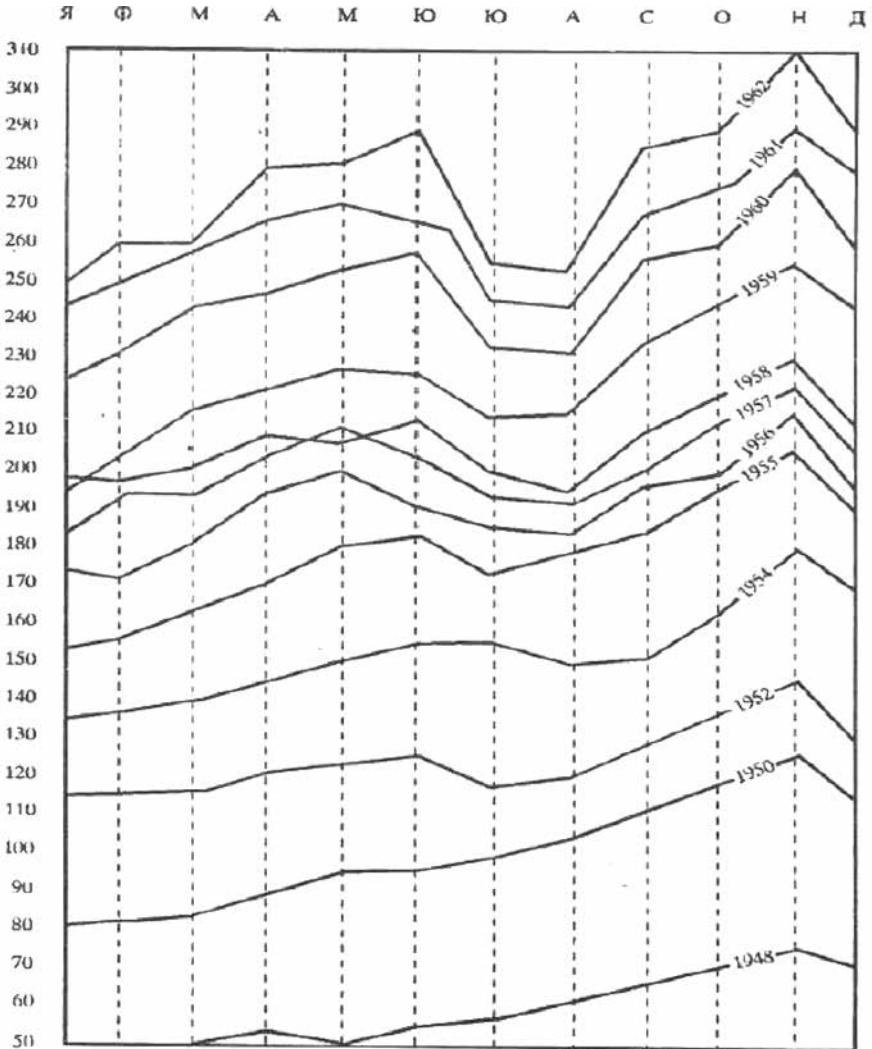
„Черният Петър“ преминава в други ръце

Без съмнение по това време профсъюзите не бяха изолирани в тяхната рязка критика. Един поглед във вестниците от онези дни го доказва. Нещо повече, имаше опасност *песимизмът да вземе връх*. Ето само няколко заглавия: „Цените стават неконтролируеми“, „Ерхард не знае накъде да върви“, „Хаотична картина на цените“, „Стопански експерти се изказват за връщане към държавното регулиране на икономиката“ и т.н.

Но това, което изглеждаше още по-страшно, бе появата на взаимни обвинения и сред самите делови среди. Всеки е бил готов да прехвърли вината върху партньора си, индустрията – върху търговията, търговията – върху индустрията, гражданите – върху селяните, и обратно. При тази ситуация можеше да има само един ориентир – непременно да се запази твърдост! Струва си да се запечати за поколенията тази уникална историческа ситуация, защото според всички наблюдения с основание може да се твърди, че *по-късно нито едно правителство и нито един парламент не биха проявили тази издръжливост*, за да въведат и да съхранят системата на свободния пазар.

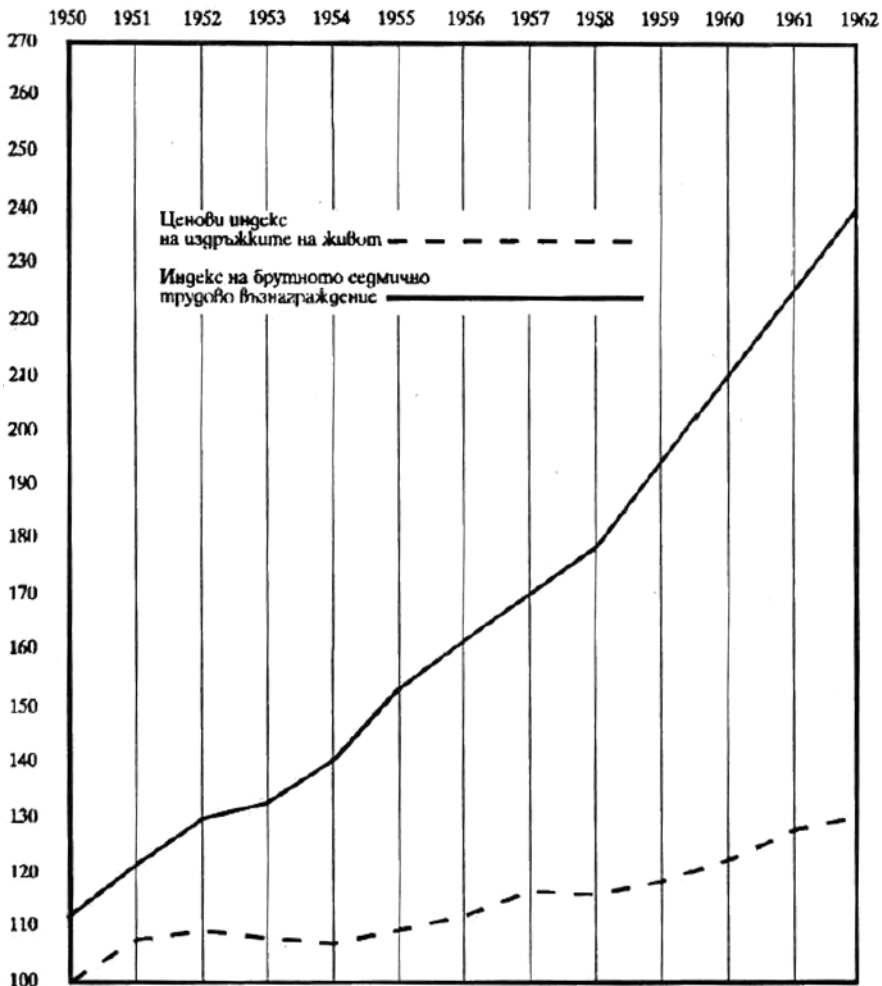
Междувременно брутното трудово възнаграждение на час на всички работници се увеличи от 0,99 DM през месец юни 1948 г. на 1,13 DM през декември 1948 г. – положително едно забележимо покачване, което обаче бе в рамките на увеличаване на производителността

Индекс на промишлената продукция
(1950 = 100)

От 1948 г. насам индексът на общата промишлена продукция (1950 = 100; изчислен на базата на човекодните) расте от година на година. Предвоенното равнище беше отново достигнато през 1950 г. (Фотография: laenderpresse)

Ценови индекс на издръжките на живота и индекс на седмичното трудово възнаграждение (1950 = 100)

Показаното на схемата развитие на индексите разкрива повишение на брутно седмично трудово възнаграждение на всички индустриални работници от 100 през 1950 г. на 239 през 1962 г. Само една малка част от това покачване на заплатите се е основавало на повишение на цените. (Фотом: Angenendt, Dortmund)

Нито една друга величина не показва по-обективно благоприятното въздействие на реформата, отколкото индексът на производителността на труда на час. Той се покачи от 62,8 % (за основа е взета 1936 г.) през юни 1948 г. на 72,8 през декември и на 80,6 през юни 1949 г., т.е. с около 30 % в течение на една година след започването на паричната реформа

Всъщност поглед върху развитието на брутното седмично възнаграждение и на издръжките на живота дават показаните по-горе графики-илюстрации.

Паричната и стопанската реформа покачват производителността на труда
Произведен продукт за един работен час в промишлеността¹

<i>1950 = 100</i>	<i>Годишен прираст</i>
1950 = 100	+ 10,7
1951 = 108	+8,2
1952 = 112	+3,8
1953 = 119	+6,1
1954 = 126	+5,7
1955 = 134	+6,2
1956 = 139	+4,0
1957 = 150	+7,5
1958 = 158	+5,4
1959 = 171	+8,4
1960 = 184	+7,9
1961 = 194	+4,9
1962 = 208	+7,3

¹ Без енергетиката и строителството.

Източник: Федералната статистическа служба.

През късната есен на 1948 г. Банката на германските провинции (Bank deutscher Länder. BdL) за първи път се съгласи да приложи *традиционните регулиращи средства, присъщи на емисионните (централните) банки*. На един дъх тя повиши задължителните банков резерви от 10 на 15 %, остави разрешено само редикинтирането на менителниците в тези случаи, когато банковият акцент е необходим за финансиране на външната търговия или служеше за покупката на суровини, а така също, ако то беше належащо в рамките на предписаната от властите политика, в областта на прехраната. В хода на тези мерки от 1 декември 1948 г. кредитните институти бяха призвани да приведат по възможност обема на предоставените кредити до равнището му в края на октомври 1948 г.

Наред с тези мерки на VdL започнаха обаче да действат и други рестриктивни фактори: в края на септември 1948 г. държавната хазна престана да изсипва парите по втората квота „на калпак“ в рамките на паричната реформа. Към края на същата година бе приключено и преизчисляването на спестяванията от райхсмарки в DM. На хоризонта се появи нов феномен, по онова време полезен, който обаче ни занимава и досега – през последното тримесечие на 1948 г. обществените баланси на различни равнища за първи път приключиха с положителни салда, нещо, което тогава имаше антиинфлационно въздействие.

От свободолобивия дух, намерил най-ярък израз в разрушаването на икономиката на принуждението, се роди също така стремежът бюджетът да бъде приведе в ред чрез *систематично съкращаване на разходите*. На 28 юни 1948 г. бе публикувана Наредбата за осигуряване стабилността на паричното обращение и на обществените финанси. Чрез нея беше въведено временно прекратяване на назначенията и повишенията в Управлението, а командировките бяха ограничени до минимум. Тази наредба положително бе израз на добра воля, макар че по онова време можеше *да се приложи на практика само в твърде обширното Управление за икономика*. Когато аз заех най-високия пост в Управлението за икономика (пълното наименование е Управление за икономика и квалификация), там бяха на служба две и половина хиляди души. До 1949 г. успешно беше извършено съкращаване на този брой да 1647 служители.

„Огледалото“ на цените и „Програмата за всекиго“

Усилията на Управлението за икономика, насочени към стабилизиране на цените, намериха отражение в периодичното публикуване на едно „огледало“ на цените, изготвяно съвместно с представителите на индустрията, търговията и профсъюзите, което трябваше да покаже коя цена на даден артикул може да се смята за обективно обоснована при съответното калкулиране на всички ценови фактори. Първото ценово „огледало“ от 11 септември 1948 г. между другото посочва например за мъжки половинки обувки цена от 24,50 до 30 DM. По това време започна осъществяването и на „Програмата за всекиго“, в чиито рамки например през

август 1948 г. бяха произведени 700 000 чифта обувки по особено строго калкулирани цени.

Накрая трябва да се спомене и „Законът против прекомерното завишаване на цените“, обнародван на 7 октомври 1948 г. и даващ повод за оживени парламентарни дебати чак до наши дни. Едва ли отговаря обаче на историческата истина, не, по-скоро ѝ противоречи включването на този закон в поредицата от причинно-следствени връзки, които действително предизвикаха настъпния по-късно обрат в развитието на цените.

Преди всичко за постигането на *щастливия поврат*, предизвикан от постигането на стопанско равновесие, благоприятно повлияха започналите от края на 1948 г. тенденции към намаляване на цените на световния пазар. По-нататък от значение бе и това, че благодарение на плана „Маршал“ *се подобри снабдяването със суровини*. На прага на 1949 г. всъщност е положено началото на по-добро снабдяване на предприятията със суровини и машини. Докато например през първото полугодие на 1948 г. комерческият и некомерческият внос (б. пр. – под формата на безвъзмездна помощ) заедно едва достигаха сумата 1,2 млрд. DM, през същия период на 1949 г. те вече се увеличиха на 3 млрд. DM. Благодарение на приноса на тези фактори първата фаза на германското икономическо възстановяване може да се характеризира не само с разглежданата по-горе *ценова буря*, но и със *значително повишаване на реалната заплата* и същевременно с *грандиозно увеличаване на обема на производството*.

Бързо увеличение на обема на производството след паричната реформа

(1936 = 100)	Второ тримесечие на 1948 г.	Четвърто тримесечие на 1948 г.
Цялата индустрия (без строителството)	52,1	75,4
Производство на полуфабрикати	46,4	68,3
Производство на инвестиционни стоки	46,6	75,7
Производство на потребителски стоки	43,4	66,6
Хранително-вкусова промишленост	55,0	78,8

Източник: Федералната статистическа служба.

Ценовата корекция в смисъл на установяване на равновесие при променено номинално равнище се оказва нещо необходимо, дори неизбежно. Оттам нататък „ножицата“ между цените и покупателната сила на населението започна да се затваря все по-осезаемо, правейки това в полза на потребителя. За няколко седмици картината на пазара се промени основно. Вече не се плащаше всяка предлагана цена, множаха се анулиранията на договори поради липса на пари. Срецаха се заглавия като „Предупредителни сигнали в сектора на потребителните стоки“ и др. Характерно бе, че сега отново съществуваше опасност песимизмът да вземе връх, само че този път по причини, коренно противоположни на предишните.

Втората фаза

Докато през първата фаза след паричната реформа навярно госта хора вярваха, че повишенията на цените биха могли да се задържат твърде дълго, след това със същата страст се изказваха опасения относно сгромоляването на цените, което нямало повече да позволява на предприятията да си компенсират производствените разходи. Това спагане на цените продължи до избухването на корейската криза и във всеки случай показва ясно на потребителите очебийното превъзходство на пазарната икономика в сравнение с всички форми на държавно регулиране. Вярно е, че това разбиране би могло да бъде много по-изразено, ако „човекът от улицата“ би бил в състояние да направи международно сравнение на цените. В това време, когато в Западна Германия цените падаха, на други места се отбелязваха значителни повишения.

Ценови индекс на издръжките на живот
(1950 = 100)

	1949	1950
ФРГ	107	100
Франция	90	100
Австралия	91	100
Холандия	92	100
Великобритания	97	100
Канада	97	100
САЩ	99	100
Италия	101	100
Швеция	101	100

Източник: Федералната статистическа служба.

До средата на 1950 г. повечето важни ценови индекси бяха паднали отново до изходното им равнище от средата на 1948 г. и това именовано характеризираше периода като фаза на *успокоение на ценовия климат*. Индексът на издръжките на живота за четиричленно работническо семейство в Обединената стопанска зона (1936 = 100) беше паднал от 166 през 4-ото тримесечие на 1948 г. (при средногодишно равнище за 1949 г. 160) на 149 през юли 1950 г. Демонстрацията на падащите цени поради това беше още по-впечатляваща, защото през същия период заплатите нарастваха.

Действително това движение на цени и доходи започна още през 2-ото полугодие на 1948 г., но именно 1949 г. може да се разглежда като годината, когато в подчертано силни измерения беше в сила такава интензивно повишение на реалната заплата. За разлика от следващите периоди, когато се наблюдаваше даже още по-силно увеличение на заплатите, през 1949 г. повишението на номиналните заплати бе свързано с понижения на цените и по този начин доведе до особено чувствително подобрение на реалните трудови доходи.

Именно в това се състоеше особена характеристика на *тази втора фаза* след реформата, проведена в средата на 1948 г.

Брутното почасово възнаграждение при индустриалните работници (мъжете) се увеличи от 1,22 DM през декември 1948 г. на 1,33 DM през декември следващата година. През юни 1950 г. то достигна вече 1,36 DM. За същия период ценовият индекс на издръжките на живота (1938 = 100) падна от 168 през януари 1949 г. на 151 през юни 1950 г. Реалните доходи на промишлените работници (т.е. съотношението между индекса на брутното възнаграждение на седмица и индекса на издръжките на живота) се покачиха следователно през 1949 г. с около 20,5 %.

Този противоположен тренд в развитието на трудовите доходи и на цените показва по нагледен начин същността на социалното пазарно стопанство. През онези месеци аз отново и отново насочвах вниманието на обществеността към това развитие, за да мога чрез него да илюстрирам с факти от реалния живот вътрешните закони на пазарната икономика, която намира своя оптимален, съответно идеален израз в *повишаващите се доходи при падащи цени*. Разбира се, дори и тази благоприятна фаза не протече без напрежение. Скицирани накратко, факторите, които опре-

деляха развитието, бяха следните: приспособяване на ценовото равнище към наличната покупателна сила при растящо производство на стоки; в същото време задържане на производството вследствие на бюджетните касови излишъци; към това трябва да се прибавят забавеното въздействие на рецесията, ширеща се в САЩ, и необходимостта от приспособяване, породено от осъщественото през есента на 1948 г. либерализиране на външната търговия и свързаното с него покачване на вноса.

Действително тези съзнателно предизвикани сили за първи път от петнадесет години насам доведоха до чувствителен натиск на международната конкуренция върху германския вътрешен пазар. За първи път в хода на посочените важни фази на развитието след реформата индустрията се видя принудена да преразгледа своите производствени програми, създадени в условията на изолация от чуждите пазари и носещи твърде силните следи на идеологията на автаркията. Наложиха се вниманието отново да бъде насочено към възможностите за пласмент.

Господство на потребителя

Натискът на падащите цени доведе до възникването на феномен, който се бе съхранил само в далечните спомени на германските потребители. Клиентът отново стана господар на пазара, обособи се един вид „пазар на покупателя“. Колко непохватни са били първите „прохождащи“ стъпки на потребителите в тази непозната за тях земя, открита им изведнъж от германската стопанска политика. Консуматорът изведнъж стана сдържан. Вследствие на понятното очакване утре или всъщност да може да купи още по-евтино, той се научи отново внимателно да претегля нещата. Това разбиране на потребителя е задължително необходимо за нашето по-нататъшно развитие, защото как без тази „сурова школа“ биха могли да се пропъдят от главите така здраво вкоренилите се там разбирания за господството на продавача, които всъщност са напълно чужди на пазарната икономика. Възникването отново на „пазар на купувачите“ естествено имаше своите последствия. Тъй като готовността за инвестиции е насочена само към разширяване на производствените капацитети, в областта на асортимента се наблюдаваше ясно изразена

сдържаност. Предприемаческата мисъл постепенно обаче осъзна факта, че вече не съображенията за разширяване на производството определяха обстановката, а все повече на преден план излизаха различните аспекти на пазарната икономика. *Инвестициите за рационализиране на производството взеха превес.* Някои представи, които под знака на „пазара на продавачите“ се считаха за вечна истина, се оказаха преходни и погрешни. Статистиката на развитието на производството ясно отразява тази историческа фаза. От декември 1948 г. до юни 1950 г. индексът на производителност на труда на час се увеличи от 70,3 на 89,0 (1936 = 100). По-обхватна основна рационализация на производството бе извършена преди всичко в тези отрасли, където натискът на конкуренцията стана особено осезаем. Ако се сравнят например резултатите от първото и второто полугодие на 1949 г., се оказва, че за този кратък период по-горе посоченият индекс се е увеличил както следва: за текстилната промишленост – от 82,2 на 95,7; за обувната промишленост – от 69,0 на 75,8; за производството на транспортни средства – от 49,1 на 65,7. В същото време по характерен начин при добива на въглища, който по това време беше още във всяко отношение *извън сферата на действие на пазарните сили*, се наблюдаваше покачване на индекса само от 62,3 на 62,5. Не е необходимо специално да се посочва, че едва тези големи успехи в рационализацията на производството направиха възможни отбелязаните повишения на заплатите, без при това да се застраши стабилността на цените.

Наследството на измамната пълна трудова заетост

Под въздействието на тези обективни фактори бе неизбежно превръщането на *безработицата в много сериозен проблем.* Това следствие на новата стопанска политика, което без съмнение бе неприятно, даде най-сетне „железния“ довод тя да бъде окончателно „проклета“. Такава реакция е типична за *липсата на търпение*, нещо, което много хора демонстрират, когато става дума за обективно обусловени продължителни процеси. Аз все повтарях, че не е в интерес на германския работник и на германския народ като цяло, ако въпросът за трудовата заетост се превръща в самоцел, и че за гарантиране на хубаво бъдеще е от значение *да*

се създават сигурни работни места, т.е. работни места с висока ефективност.

Тогавашната безработица порасна от нулевото равнище на измамната пълна заетост в дните преди паричната реформа до 760 000 души в края на 1948 г. Нарастването на безработицата продължи и през цялата 1949 г., гаже и през лятото. Месец след месец се увеличаваше броят на безработните: от 962 000 през януари на 1,56 млн. в края на годината. Това бе наистина трудно време за отговорните стопански политици и още един повод отново да бъде предречен *крахът на моята икономическа политика.*

При това прирастът на безработните не би бил чак толкова голям, ако не се появяваха постоянно все нови и нови желаещи да се трудят, значителна част сред които бяха от потока бежанци. С цел да се разпалва критиката услужливо се пропускаше фактът, че същите хора, които сега се разпалват относно цифрите за безработицата, не на последно място и по партийно-политически причини, самоуверено предсказваха преди паричната реформа за времето след нея армия от безработни от 4 до 5 милиона души. Статистиката на заетостта най-добре показва, че безработицата бе изключително резултат от притока на нови хора, търсещи работа. Според нея общото количество работни места е намаляло от края на 1948 г. до края на 1949 г. само със 150 000, докато пикът на безработицата през февруари 1950 г., когато бе най-ниската сезонно обусловена точка в конюнктурата през онази зима, бе с 1,2 млн. души по-голям от безработицата в края на 1948 г. За запознатия с нещата този огромен приток на нови хора, търсещи работа, говореше *не против, а в полза на свободната пазарна система*, защото доказваше колко много са тези в Западна Германия, *за които трудова дейност отново бе придобила смисъл*, нещо повече, бе станала необходимост.

През същия период бе направена друга важна крачка, която едва ли отстъпва по своето значение на паричната реформа в средата на 1948 г. това е преходът към фундаментално различна външно-търговска политика, която съзнателно излагаше германската икономика на влиянието на международната конкуренция. Във връзка с това, за по-голяма пълнота на изложението, трябва да се припомни и за 20-процентната девалвация на DM от 19 септември 1949 г., след която курсът на марката към долара се промени от 3,33 на 4,20. Тази девалвация намери своето отражение в развитието на външната търговия.

Външната търговия и девалвацията

	Средномесечен размер	Износ		Внос	
		DM	\$	DM	\$
1949	11–3 тримесечие	326,4	93,2	579,	177,9
1949	4 тримесечие	399,3	94,6	875,8	211,7
1950	1 тримесечие	502,3	118,8	832,3	197,9
	2 тримесечие	596,3	104,6	737,8	175,5
	3 тримесечие	727,3	171,3	939,7	223,3
	4 тримесечие	936,5	229,4	1280,5	304,4

Източник: Доклад на федералното правителство за изпълнението на плана „Маршал“ 1949–1951.

Накрая заслужава да бъде специално отбелязано, че търговното поведение на Федералната република във връзка с английския „де марш“, предизвикан от намаляването на стойността на DM, даде на почти всички европейски валути смелостта да извършат девалвации, *по-слаби от приложените спрямо валутите на Великобритания и Франция, приемайки по този начин предизвикателството на една по-слаба конкурентна позиция.*

По какъв наистина кардинален начин се промени ситуацията през първите 15 месеца от встъпването ми в длъжност на Първото федерално правителство! Между октомври 1949 г. и декември 1950 г. стана възможно *утрояването на експорта*. Както се и очакваше обаче, либерализирането на външната търговия доведе и до толкова силен скок на вноса, *че въпреки повишението на износа платежният баланс беше пасивен*. Но вносет не отиваше само за задоволяване на растящото потребление, той беше абсолютно необходим като източник и на суровини, които след преработка да станат продукти, годни за износ. Този процес изискваше обаче време и здрави нерви. Ето как към бедите, свързани с безработицата, се добавиха и грижите около пасивното салдо на нашия външнотърговски баланс. В стокообмена с чисто комерчески характер пасивното салдо през 1949 г. бе равно на 158 млн. дол., а през 1950 г. – на 243 млн. дол., а ако се отчитат и некомерческите операции, то *пасивът през 1949 г. бе 1,114 млн. дол., а през 1950 г. – 0,723 млн. дол.*

Разширяването на кредита като универсално средство

В тази обстановка стопанският министър не би трябвало да продължи да наблюдава нещата, без да се намеси. Неговата диагноза на ситуацията гласеше: развитието на икономиката е затормозено, наличните производителни сили не се използват оптимално. Въпреки че индексът на промишлената продукция се увеличи от 75,2 през декември 1948 г. (1936 г. = 100) на 96,1 през декември 1949 г., то от гледна точка на равнището на безработицата бе оправдано да се предположи, че вътрешно-икономическата ситуация прави разумна една възможно най-либерална кредитна политика, придружена от други мерки на разширяване на производството. И ето че моята *уж дефлационна политика* бе подложена на повсеместна критика. Настояваше се за разширяване на кредита, като при това твърде ясно се разкриваше, че тези критики са все по-склонни да *изтикат на заден план желанието за парична стабилност*.

Така скоро се оформи единодушен хор от яростни критици, като се почне от опозицията и се стигне до съюзническите власти, които в ожесточената „война на меморандуми“ също желаеха да дадат предимство на пълната заетост пред поддържането на стабилността на нашата валута. Спорът се разгоря от предадения в средата на месец декември 1949 г. меморандум на федералното правителство, чрез който се целеше скициране на основата на по-нататъшното развитие на плана „Маршал“. Следващите седмици преминаха под знака на този спор.

Последователите на английската теза за пълната заетост в политикономическия ѝ контекст, привържениците на теорията на „евтините пари“ и на „политиката на затягане на коланите“ по изненадващ начин склочиха съюз с американските чиновници от Висшата съюзническа комисия, разтревожени, че вносът превишава износа, и със загриженост размишляваха над факта, че приближава края на помощта в рамките на плана „Маршал“. Така почти всички сили се приготвиха за *решаваща атака срещу германската пазарна икономика*, забравяйки, че само посредством повишаване на производителността и чрез свободна конкуренция при едновременно гарантиране на стабилна стойност на парите ние бихме могли да заздравим достатъчно позициите си на световния пазар, за да създадем някаква основа за доставката там на

конкурентоспособни стоки. При това трябва да се има предвид, че населението на Западна Германия чувствително се бе увеличило.

Аз се обявих с *голяма твърдост* срещу такава *принудителна, изкуствена експанзия*. При това трябваше да се примиря с факта, че ще бъда обруган заради липса на активност, нещо, което беше още по-гротескно, защото до този момент ми се налагаше постоянно да понасям укори заради твърде голямата си виталност. За мен обаче нямаше никакво съмнение, че една лекомислена експанзионистична политика неминуемо би застрашила не само стабилността на валутата, но ако се погледне в по-далечна перспектива, и регулирането на платежния баланс. По този начин щяхме *да се проявим като непочтени още в началото на онзи път*, който би трябвало да ни изведе до целта – почтено партньорство в световната търговия. Предвид жизнеопределящото значение на нашата външна търговия в никакъв случай не биваше да се стига до такова нещастие.

Речите ми от онова време ясно показват до каква степен съзнателно се търсеше ориентацията към експорта в периода преди корейската криза. За да посоча един от многото примери, ще цитирам речта на годишното събрание на Съюза на германските корабостроители на 20 септември 1950 г. Там аз обяснявах:

„Външнотърговската политика, която ние провеждаме от около девет месеца, въпреки изказаните многобройни критики и някои съмнения се определя от убеждението, че ако по този начин не „поемем въздух“, ние ще можем да изпълним нашата народностопанска задача, или казано с други думи – да осигурим заетост и снабдяване на населението, увеличило се с 12 милиона души в сравнение с предвоенния период, а ще се задушим в собственото си стеснено жизнено пространство...

Преди всичко не бива да се стремим към постигането на мними успехи чрез продължително „разводняване“ на нашите пари, станали междувременно отново стабилни, което да ни вкара в едно ново, по тенденциозен начин изразено инфлационно развитие и така още веднъж по невидим път да измъкнем от джоба на спестителя неговите честно заработени пари. Това би бил наистина най-гостойният за проклятие метод на действие, който бихме могли да си представим.“

Ето как обаче, въпреки всички евтини съвети активността на западногерманската стопанска политика бе внимателно дозирана, за да може, от една страна, да бъдат *наистина предотвратени последствията от масовата безработица*, от друга страна обаче, да не бъдат застрашени постигнатите резултати, особено в осигуряването на вътрешната стойност на нашата валута, нещо, което направи възможно завръщането на Германия на световния

пазар. В онези бурни дни бе важно да се съхрани твърдостта на духа, да не се прави всичко, *което се препоръчваше от истински и фалишиви „приятели“*. Да, тогава аз се виждах даже принуден да използвам някои „военни хитрости“, за да устоя на непосилния политически натиск за прилагането на мерки, които бяха опасни и можеха да ни отклонят далеч от поставените цели.

Лекарство срещу рецесия

Моят стремеж бе да не се отклоня от тясната пътека между дефлацията и инфлацията. Каталогът на различните видове ефективна помощ, оказана по онова време от стопанското министерство и от емисионната банка, показва, че модерната пазарна икономика е напълно в състояние *да се противопостави на наченките на една рецесия*, без при това да застраши валутната стабилност.

Ето как бяха внимателно претеглени предприетите тогава мерки за регулиране на икономическата конюнктура. В края на март 1949 г. Банката на провинциите (Bank deutscher Länder, BdL) разхлаби силно „затегнатия“ кредитен кран, фиксирайки тогавашния кредитен „таван“ за равнището на кредита от края на октомври 1948 г. От 1 юни 1949 г. нормите на минималните резерви на банките бяха намалени от 15 на 12 %, а за тези, за които дотогава бяха установени на 10 % – съответно на 9 %. На 27 май 1949 г. и на 14 юли 1949 г. последва понижение на дисконтния лихвен процент с по $\frac{1}{2}$ %³³ т.е. той бе намален от 5 на 4 %. В края на лятото на 1949 г. на финансовите институти бе дадена извънредна помощ за рефинансиране в размер на 300 млн. DM, предназначена за дългосрочни производствени и инвестиционни кредити. На 1 септември беше предприето още едно снижение на нормата на задължителните минимални резерви на банките, както и на лихвените проценти по срочните и безсрочните влогове.

По-късно, през зимата натискът на масовата безработица направи необходимо едно по-нататъшно засилване на експанзионистичната стопанска политика. Бе дадено съгласие за оказване на финансова помощ в полза на една програма за създаване на работни места, както и за подпомагане на жилищното строителство. Като цяло в рамките на тази извънредна акция все пак бяха пред-

ставени на разположение 3,4 млрд. DM. *Краткосрочните кредити*, достигнали в края на 1948 г. 4,7 млрд. DM, се покачиха през 1949 г. с нови 5,1 млрд. DM и се увеличиха по-късно през първото полугодие на 1950 г. още веднъж с 2,3 млрд. DM. Обемът на *средносрочните и дългосрочните кредити* на финансовите институти, включително на Кредитния институт за възстановяване³⁴, достигна в края на 1949 г. сумата 2,6 млрд. DM, а през първата половина на 1950 г. се увеличи с нови 2 млрд. DM.

През април 1950 г. Федералното правителство взе решение за намаляване и за връщане на данъци, за да оживи и по този начин потреблението и да намали бремето, лежащо върху икономиката. До каква степен всъщност бяха абсурдни претенциите на съюзническите власти, изразени по време на „войната на меморандумите“, когато германците бяха упрекувани за липса на активност, пролича и от факта, че именно за тази данъчна реформа съюзниците отказваха първоначално да дадат одобрението си. Във връзка с това заслужава да бъде припомнено колко енергия се налагаше да бъде употребявана по онова време в споровете със съюзническите власти, независимо от това, дали борбата се водеше около квотата за стомана³⁵, около разумното извършване на демонтажните работи и разчленяването на концерните, около използването на т.нар. разплащателни средства по еквивалент³⁶, около целесъобразните методи за преодоляване на недостига на долари или даже около по-нататъшното премахване на контрола върху икономиката. Едва ли е необходимо още веднъж да се споменава, че на мен особено добре ми пасваше тази фаза на господството на купувача на пазара, за да изхвърля през борда превърналите се в абсурд остатъци от контрола върху икономиката и цените.

В тази ситуация обявих на 27 декември 1949 г. в един годишен обзор по баварското радио следното:

„Отиващата си сега 1949 г. мина под знака на една консолидираща се, но в същото време и в силна степен съвземаща се и разширяваща се икономика. Ако именно през миналата година аз гарантирах, че по този начин ще ни се удаде да се захванем успешно и със социалния проблем, то никой няма да пожелае да отрече, че реалната покупателна сила, това ще рече стандартът на живот на германския народ, преживя трайно подобряване, частично чрез повишаването на номиналния доход, но преди всичко чрез постепенното подобряване на качеството на предлаганите стоки при падащи цени.“

Корейският конфликт не бе непременно необходим...

Не би отговаряло на историческите факти, ако *изчезването на трудностите*, преодолявани чрез внимателно премерени действия, се припише изключително на „корейския бум“.

Непреклонността срещу всички претенции за отказ от политиката на стабилни пари показва своите добри плодове още преди него. Индексът на промишлената продукция се покачи от 90,9 през януари 1950 г. на 107,6 през юни същата година, т.е. с почти 20%, което бе едно значително по-голямо повишение, отколкото през същия период на предишната година.

Постоянно продължаващият натиск на падащите цени на вътрешния пазар и усилващото се по този начин господство на купувача там създадоха условия експортът да е по двояк начин по-изгоден. И съответно той се покачи от 485,5 млн. DM през декември 1949 г. на 651,9 млн. DM през юни 1950 г. През тези шест месеца превесът на вноса над износа намаля от 532,7 млн. DM през януари 1950 г. на само 138,6 млн. DM през юни същата година. Безработицата се съкрати за това полугодие с около 360 000 души, а броят на работещите се покачи силно.

Днес, когато имаме на разположение всички статистически данни, *знаем, че не беше непременно необходимо да съществува корейският конфликт, за да бъде продължен германският икономически подем. Обратното е вярно: корейският бум причини на германската икономическа политика значително повече затруднения, отколкото създаде оздравителни импулси.*

Ако само си припомним каква *изгодна за потребителите фаза* бе прекъсната: индексът на издръжките на живота претърпя чувствително снижение от 168 (1938 г. = 100) през януари 1949 г. на 148 през септември 1950 г., когато започна да оказва своето влияние корейският бум, докато в същото време трудовите доходи запазиха възходящия си тренд. Когато с избухването на корейския конфликт светът преживяваше най-големия ужас след 1939 г., германската стопанска политика тъкмо беше създавала предпоставките за нова икономическа експанзия. С конфликта по най-чувствителен начин беше нарушено *нейното по-нататъшно здраво и естествено развитие.*

Трета глава

КОРЕЙСКАТА КРИЗА И НЕЙНОТО ПРЕОДОЛЯВАНЕ

Безпокойството и несигурността, които донесе със себе си корейската война, доведоха до значително покачване на търсенето. Евентуалната надежда, че потреблението ще реагира спокойно, се оказа измамна. Като положителен ефект все пак може да бъде отбелязано, че в сравнение със състоянието след паричната реформа сега бе инвестирано относително много, макар че поради липсата на задоволителен капиталов пазар голяма част от тези инвестиции беше платена по завишени цени. Моралното оценяване и трезвата народностопанска преценка на тази практика може при това наистина да се разминават. Но трябва да се помни, че през първите пет месеца на корейския конфликт повишението на търсенето доведе до покачване на производството от едно положение на индекса, равно на 107,6 през юни, на 133,3 през ноември 1950 г. Едновременно обаче се повиши индексът на цените на суровините и полуфабрикатите (1938 г. = 100) от 218 на 265, този на цените на производителите при готовите промишлени продукти пък от 178 на 195. *Въпреки стремителната възходяща тенденция* покачването на цените у нас все пак бе по-слабо, отколкото в другите западни държави, благодарение на *удивителната еластичност на производството*.

За съжаление не можеше да се избегне засягането и на потребителя от повишенията. Индексът на издръжките на живота упорито се покачи от неговата най-висока точка през септември 1950 г., т.е. от 148 на 151 в края на годината и даже на 170 в края на 1951 г. (1938 г. = 100, потребителска „кошница“ от 1949 г.). В тези стойности на индекса намират видим израз повишенията на цените на световния пазар, както и нервността на потребителите и на купувачите от всички равнища на икономиката.

Малцина бяха склонни да повярват, че *свободата на потребление*, която за мен означава една от *най-важните основни човешки свободи*, би могла да надживее тази криза. Гледайки назад, на 6 февруари 1952 г. констатирах в Цюрих по този повод следното:

„Беше действително нещо, което се разбираше от само себе си: че събитие като „Корея“ трябва да има такива чувствителни последствия при един толкова научен на инфлация народ, какъвто е германският. С други думи, това означава, че всички бяха в известна степен излезли извън релсите. Едните искаха суровини при всякакви условия и на всякаква цена – нещо напълно разбираемо в една толкова бедна на суровини страна, каквато е Германия. От друга страна обаче, ние трябваше да се съобразяваме с едно потребителско множество, което, поумняло от трагичния си опит, се чудеше дали на другия ден въобще ще е възможно да се покрият потребностите на пазарното търсене, или отново ще се наложи връщането към системата на икономически контрол и на купони. Ето защо германският потребител бе готов по-скоро да купи днес лоша стока на по-висока цена, отколкото утре навярно въобще нищо повече да не може да купи. И всичко това ставаше в една ситуация, която беше съвсем притеснена от гледна точка на паричното обращение и валутната политика.“

В Бон се разгоряха страстите

Действително по онова време в Германия страстите се разгоряха. Ситуацията в много отношения наподобяваше тази от края на 1948 г. Враговете на пазарната икономика сключиха съюз с вечно нерешителните. Дори икономически образовани хора гледаха на връщането към регулираната икономика като на нещо неизбежно. Положително не беше учудващо, че опозицията в лицето на ГСДП правеше тогава всичко, което човек би могъл да си представи, за да отстрани нежеланата от нея стопанска политика. Но много озадачаващо и крайно опасно за по-нататъшното здравословно развитие беше това, че политиката на пазарна икономика се ползваше вече само с частична подкрепа даже от собственото ни правителство и от управляващата коалиция и дори трябваше да се бори там с прояви на скрита или открита враждебност.

Годината 1951 предложи потискаща картина на раздор в лагера на правителството и на коалицията, водещ до невъзможност да се извършат необходимите действия. Единствено благодарение на силата, която съществува иманентно в социалното пазарно стопанство, тази либерална икономическа система успя да премине успешно през изпитанията на времето и да бъде спасена. Рамките на това изследване биха били „взривени“, ако бъдат припомнени всички детайли от тогавашните спорове. Същевременно обаче не би трябвало да се забравя в каква висока степен заради тези спорове бяха парализирани много мероприятия, ненужно усиления някои трудности и забавено тяхното смекчаване.

С колко различни представи трябваше да се сблъска по онова време министърът на икономиката? Колко много бяха всички тези планове, които се дискутираха: желанието на финансовото министерство да се изкопира английската данъчна система Purchas-Tax³⁷; предложението да се назначи извънреден валутен комисар, за да може откъм тази страна да бъдат орязани пълномощията на министъра на икономиката и т.н. Планираше се даже отделен „стопански кабинет“ под ръководството на г-р Ернст³⁸, а към края на 1951 г. идеите стигнаха и до създаването на свръхминистерство, в което министърът на икономиката би бил обречен на безплодност.

В тази обстановка на объркване и заблуди ставаше все по-трудно да се прокарат правилни идеи. Така пропадна и моят план за преодоляване на „тесните места“ в снабдяването със суровини *чрез осъществяване на отдавна просрочените корекции в цените*. Прокарването на една друга идея – в добивната промишленост най-напред да бъдат вкарани инвестиции, като тя се включи в програмата „Спестяване за стопанско изграждане“, а след това, след известни процедури – и в сферата на действие на Закона за инвестиционна помощ – се проточи месеци наред, докато накрая този закон бе приет от Бундестага едва на 31 декември 1951 г. Към всички тези трудности се добавиха и атаките, и намесите от страна на американските служби, които съкратиха помощта в рамките на плана „Маршал“, противопоставиха се на едно умерено първоначално подпомагане на Германия при основаването на Европейския платежен съюз (ЕПС)³⁹ и забавиха освобождаването на крайно необходимите средства от т. нар. насрещни фондове. Да, през това време се даваха необикновени обяснения (ръководителят на мисията за Германия по плана „Маршал“ нарече германската данъчна система „най-несоциалната в света“), а към това трябваше да се добави и постоянният натиск на САЩ да въвеждат предписания в духа на командната икономика, за да бъдат по този начин оторизирани да се набавят и изнесат по-ценни материални блага.

На дневен ред бе борбата с международната служба за Рурската област⁴⁰ относно най-важната дефицитна стока – въглищата. Трябваше да бъдат изтърпени и особено остри разpravии с Обединението на германските профсъюзи (ОГП), чието федерално ръководство след месеци наред взаимно изпробване на силите из-

веднъж реши да прекъсне сътрудничеството във всички органи на стопанската политика.

Този списък би могъл да се продължи, обхващайки почти всички възможни институции и организации. Отделните данни в него запълват времето до началото на 1952 г., т.е. до момента, когато и за непросветените станаха очевидни необходимостта и възможността да бъде продължено пазарното развитие на икономиката. Промяната се изяви особено ясно чрез два факта. В края на 1951 г. Германия вече не само не бе заплашвана от опасността да прескочи кредитния лимит в рамките на ЕПС, но по отношение на това обединение Западна Германия за първи път става страна кредитор. В същото време се успокои и ценовият климат. Тези бурни седмици намериха израз във всички мои речи. Ето един пример [12.]:

„Именно понеже аз уважавах тук, в Германия, правилата на икономическата целесъобразност и на здравия човешки разум, премина покрай мен отпращеното изискване: незабавно замразяване на цените или оставка! Е, аз нито подадох оставка, нито се разпоредих за замразяване на цените. Въобще не мога да се сърдя за това, че моите социалистически опоненти гледаха на ситуацията през призмата на партийно-политическите си разбираня. По-лошото бе, че и добри приятели се объркаха и смятаха, че с моята стопанска политика Германия би станала свидетел на краха на своите последни надежди. Аз отвръщах, че би трябвало да се запази само малко самообладание и този подход бе честно възнараден.“

Покачването на производството поражда „тесни места“ в икономиката

Данните за размера на производството отразяват това трескаво развитие: общият индекс (1936 г. = 100) се покачи в течение на една година от 107,6 през юни 1950 г. на 130,9 през юни 1951 г. и даже на 147,8 по време на сезонния пик през ноември същата година. От този „корейски бум“ особено трайно спечелиха отраслите, произвеждащи инвестиционни стоки, чийто индекс се покачи в споменатия горе отрязък от време от 108,4 на 164,1. Секторът на производителите на стоки за потребление пострада през първото полугодие на 1950 г. от всеобщото въздържане на купувачите – да, там господстваше истинска стагнация. Но индексът, характеризиращ тези производства, все пак тръгна нагоре през месец юни 1950 г. и до ноември 1951 г. той нарасна рязко от 101,9 на 148,4.

Беше напълно логично, че *това бурно развитие ще доведе до появата на „тесни места“ в икономиката*, които от психологическа гледна точка бяха в състояние още повече да повишат всеобщата невротичност, а от материална гледна точка – да предизвикат спъване на производството. *Тези „тесни места“ бяха особено забележими там, където пред бързото разширяване на производствените капацитети бяха поставени естествени или структурни ограничения.*

Това се отнасяше най-вече за възгледобива. Вярно е, че след рухването му бяха положени множество усилия, довели в немалка степен до неговото съживяване през периода от 1945 г. насам. Докато общият индекс на промишлената продукция в деня на паричната реформа беше достигнал например едва 51 % от този през 1936 г., то добивът на въглища именно благодарение на това по-благоприятно третиране беше вече на равнището на 76,4 %. Но още през юни 1950 г. възгледобивът се оказа значително изостанал по отношение на общото развитие на производството. Въпреки че до края на 1950 г. все пак се създаде възможност за реализирането на още едно по-нататъшно 15 %-но увеличение, на фона на цялостното икономическо развитие изоставането се увеличаваше все повече. Подобно бе положението и в производството на чугун и стомана. Но дали наистина в тези случаи ставаше дума за грешки на пазарната икономика? Даваше ли това състояние на нещата основание да се откажем от нашата либерална стопанска система? Аз се постарах да дам ясен отговор на този въпрос във в. „Ханделсблат“ в броя му от 31 декември 1951 г.:

„При изброяването на наличните неблагоприятия на пазарната икономика се приписват именно тези грехове, които трябва да бъдат записани на сметката на остатъците от плановата, принудителна икономика, които пазарната икономика бе принудена да влечи със себе си досега. Някои се горещят заради „тесните места“ в суровинната промишленост, но преднамерено забравят, че именно в тези отрасли бюрокрацията триумфираше и че там бяха напълно преустановени функциите на пазара, по-специално свободното ценообразуване.“

Естествено тези „тесни места“ не позволяваха да се бездейства. Вече беше споменато, че едно основно и съобразено със спецификата на отраслите изчистване на цените не успя поради разнородната съпротива. Преди всичко трябва да се имат предвид множеството препятствия при създаването на Закона за инвес-

тиционната помощ от 7 януари 1952 г., който след многомесечни дискусии беше приет в Бундестага едва на 13 декември 1952 г. (Този закон стана причина за остри дискусии в Бундестага на 12 юли същата година, когато федералният канцлер отговори на отказа на парламента да приеме закона още преди лятната ваканция със заплахата да предизвика прекъсване на ваканцията.) В резултат Законът за инвестиционната помощ е действително силно обруган, но все пак той ще намери *полагащото му се достойно място в стопанската история* като забележителен опит за това, *появилите се затруднения* да бъдат преодолени чрез собствените сили на икономиката. При изпълнението на закона притеснените суровинни отрасли получиха непосредствено кредитни средства в размер на един млрд. DM, както следва:

297 млн. DM – черната металургия;
228 млн. DM – въгледобивът;
242 млн. DM – електроенергетиката;
106 млн. DM – производството на газ;
77 млн. DM – железниците.

Тази помощ позволи обаче да се осъществят общо инвестиции в размер на 4,475 млрд. DM, защото към кредита по силата на Закона за инвестиционната помощ (ЗИП) се добавиха 2,227 млрд. DM собствени средства на засегнатите предприятия и 1,518 млрд. DM други кредитни помощи.

Търговският баланс е отново пасивен

Възходящите тенденции при цените на световните пазари, както и *неизбежният натиск да бъде задоволено растящото търсене* предизвика *чувствителни покачвания на вноса*, още повече след като на 1 септември 1950 г. либерализирането обхвана вече 60 % от импорта от страните – членки на Европейския икономически съюз. При това търговският баланс по комерческите операции се влошаваше видимо, като през второто полугодие на 1950 г. неговият дефицит е равен на 535 млн. DM. При платежния баланс се очертаваше пък още по-нерадостна картина. По този начин едва 4 месеца след старта на ЕПС кредитната квота на Германия в размер на 320 млн. \$ беше вече изчерпана.

Трябва да се отбележи, че увеличаването на вноса се извършва-ше всъщност *изцяло с цел защита на пазарната икономика*, тъй като при тази ситуация (б. пр. – на раздуто търсене вследствие на корейската криза) бе необходимо предлагането на стоки да бъде разширено толкова, колкото това е възможно. Ето защо може да се каже: *борбата против плановата икономика в Германия*, т.е. против желаещите отново да изхвърлят през борда свободата на икономиката, *беше се превърнала и едновременно в борба с ЕПС*. Тя целеше ЕПС да се примири временно с германския *външнотърговски дефицит*, разчитайки, че *оздравяването ще дойде по естествен път*. Сред поредицата от мерки, които моето министерство прие или подкрепи в онзи период, на първо място трябва да се споменат мерките за връщане на вноса в политически възможните рамки. Регулираха се лицензираните стоки, но преди всичко беше разпоредено *въвеждането на депозит в налични средства в размер на 50 % от стойността на валутата (в DM)*, поискана за осъществяване на вноса. Компетенциите по издаването на импортни лицензи преминаха от частните *външнотърговски банки*, които дотогава се занимаваха с тази дейност, върху централните банки на провинциите. На 21 февруари 1951 г. се наложи да се дискутира *относно временно отменяне на либерализирането на вноса от страните – членки на ЕПС*, след като изострянето на корейския конфликт в началото на 1951 г. беше предизвикало нови силни вълни на потребителско търсене. Паралелно бяха приети монетаристки мерки като увеличаването на 1 октомври 1950 г. средно с 50 % на задължителните резерви на банките. Същевременно беше ограничено (на 31 октомври 1950 г.) *редисконтирането на акцентирани за заплащане документи*, което можеше да става вече само в определени финансови институти, увеличени бяха (на 27 октомври 1950 г.) *дисконтният и ломбардният лихвен процент* съответно от 4 % на 6 % и от 5 % на 7 %. Впрочем и тези мерки бяха *предприети в противоречие с вижданията на чисто политическите институции на властта*. По-нататък, на 1 ноември 1950 г., бе обявено искането към централните банки на провинциите да съкратят с около 10 % *предоставените от тях на търговски-те банки кредити срещу дисконтиране на менителници*.

Въпреки това положението с валутата в началото продължи да е критично. Даже и одобрението на един извънреден кредит на ЕПС в размер на 120 млн. дол. не бе още в състояние *незабавно да*

излекува злото на небалансирания платежен баланс. Действително след отмяната на либерализирането на вноса се създаде възможност за предотвратяване на опасността от кризисни трудности с баланса, но това стана с цената на строго ограничаване на импорта по административен начин. В тези критични месеци обаче VdL (б. пр. – Банката на германските провинции) в пълно единодушие с федералния министър на икономиката запази като цяло *своя рестриктивен курс.* В началото на 1951 г. условията за предоставяне на кредити бяха вече даже още по-строги: през януари 1951 г. на всички търговски банки беше заявено, че се приканват незабавно към въздържане от каквото и да е разширение на обема на предоставените краткосрочни кредити, а на 28 февруари 1951 г. последва указанието за съкращаване на този обем с около 1 млрд. DM.

Паралелно протичаха и други мерки. Във ФМИ (б. пр. – Федералното министерство на икономиката) беше създаден специален комитет по суровините. Генералният му директор Ото А. Фридрих пое задълженията на съветник по суровините на федералното правителство и по-късно също и ръководството на Федералната служба по движението на стоките. В началото на 1951 г. беше обнародван т.нар. Закон за обезпечаване на икономиката, който даде в ръцете на правителството възможност за намеса в производството и в по-нататъшния стокооборот. *Намесите, които последваха на основата на този закон, се движеха обаче в съвсем скромни граници* – по същество те се ограничаваха със статистически изследвания в суровинните отрасли на икономиката, например в металургията, в снабдяването с вторични суровини и в строителството. До тези мерки се стигна главно поради натиска на американците, които желаеха да гарантират суровинните доставки по наряд⁴¹ единствено при наличието на съответните държавни пълномощия. Трябва да признаем, че лично никога не съм възприемал особено сериозно тези предписания и преди всичко не съм оценявал особено високо тяхната стойност за народното стопанство.

„Какво да се прави, говори Ерхард: Пазарната икономика трябва да живее или... преди това аз трябва да умра.“ От неговата реч на 8 февруари 1951 г.

Върху документа, който трябва да подпише Ерхард, е написано: Бон, 1 септември 1951 г. разпореждане за контрол върху производството на чугун и стомана.

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на в. „Hannoversche Press“,
рисуника: Петер Легер.)

И въоръжаване без инфлация

Във връзка с корейската криза – и това е един важен факт – за първи път отново изплува идеята за германското ревъоръжаване. Поучително е да бъдат извикани обратно в съзнанието тогавашните реакции. От самото начало най-важната ми мисия е да предупреждавам за последиците, ако се направи опит за тръгване по инфлационен път. По този начин веднага влязох в противоречие с широко разпространеното мнение, че всичко, което би било свързано с въоръжаване, задължително означава инфлация. На 15 септември 1950 г. заявих:

„Възможно е от това да последва необходимостта от някои разпоредителни мерки, които обаче в никакъв случай не би трябвало да смутят или даже да застрашат пазарния характер на икономиката. Голямата опасност, която възниква тук

и която аз почти сигурно очаквам, идва от друга посока. Шом държавата трябва да направи значителни разходи за участието на Западна Германия в отбраната на Европа, тогава някои хора, а така също известни партии ще са на мнение, че тези средства не могат да се покрият от държавния бюджет, а че трябва в някаква форма да бъдат мобилизирани кредити на емисионната банка. Наистина няма да се имитират буквално триковете на Мефистофел⁴² или тези, свързани с вечното удължаване на срока на погасяване на краткосрочните държавни облигации, но по същество всяка манипулация от подобен вид означава едно и също – именно пускане в ход на инфлацията.“

На 22 октомври 1950 г., в разгара на корейския бум, партийният конгрес на ХДС в Гослар ми предложи желаната възможност да изложа по недвусмислен начин своята позиция по проблематиката на онези дни. Това бе времето, когато *международната общественост се готвеше да се примири с „руините на Западна Германия“*. Така например холандският външен министър д-р Шрикер, изпълняващ тогава длъжността президент на ОЕЕС (б. пр. – Европейски икономически съвет), заяви: „Европа се вижда изправена пред „банкрута на Западна Германия“, чрез „безогледен внос“ федералното правителство „е изчерпало за четири месеца предоставената му от ЕПС (б. пр. – Европейски платежен съюз) кредит от 320 млн. дол.“ Ето защо западногерманското бъдеще било твърде проблематично и една инфлация като тази след Първата световна война според него била непосредствено предстояща. Изглеждаше, че при тези оценки вътрешногерманската опозиция се слива с международната критика – първата, разчитайки на моето пагане, втората, предричайки банкрут. Ето моето гледище за всичко това, изложено пред ХДС:

„Икономиката и икономическият напредък не познават абсолютни форми и затова е погрешно, когато неотдавна от страна на социалистите се настояваше, че всяко повишение на цените трябвало да се неутрализира със съответното повишение на заплатите. Ние обаче смятаме, че при растяща производителност е напълно възможно понижения на цените да стават успоредно с повишения на заплатите и че даже така трябва да бъде, за да се реализира същността на социалното пазарно стопанство. Защитата на пазарната икономика е висша повеля не заради догмата, а заради германския народ, и изхождайки от такива разсъждения, федералното правителство осъществи широка програма за осигуряване на вноса, която, използвайки авансово валутните ресурси за следващите 3 – 4 месеца, ни дава в ръцете хранителните стоки и суровините, от които се нуждаем за осигуряване изхранването на германското население и за гарантиране на заетостта и производството. При това федералното правителство добре осъзнаваше, че с една такава програма то трябва да вкара в обращение всички средства, с които разполага, но и че в подобна ситуация само една смела политика обещава успех.“

Успокоение, но не криза

Да се изкажат такива мисли в момент, когато всички цени се покачваха от ден на ден, когато външнотърговският баланс се оформяше във все по-неблагоприятна светлина, бе възможно само благодарение на съзнанието за правотата на пазарната икономика. Действително трябваше да минат още месеци, докато се очертае обратът, но затова пък промяната в посока на оздравяване на икономиката след това бе толкова по-стабилна и по-трайна.

Докаато през 1950 г. средномесечно се отбелязваше отрицателно външнотърговско салдо в размер на кръгло 250 млн. DM, а и през първото тримесечие на 1951 г. не настъпваше още никакво подобрение, заслужаващо да бъде отбелязано, то през второто тримесечие развитието се обърна и доведе до активно салдо, равно почти на 350 мл. DM. *Това бе повратът, с който започваше фазата на постоянния превес на износа над вноса.*

Така изглеждаше 1950 г. – годината с най-напрегнати събития в новата история на пазарната икономика. През следващите месеци на 1951 г. ставаше все по-отчетливо успешното преодоляване на трудностите. Компетентният макроикономист знаеше, че сме „прехвърлили хълма“. Въпреки това описаните в началото борби около пазарната икономика и около поста на федералния министър на икономиката достигаха своя апогей до голяма степен едва през 1951 г. По онова време в Бон можеше да се чуе, че *по отношение на стопанската политика и на нейния ръководител нямало да се мине без операционна намеса* – тук трябвало да се реже!

Тази година обаче донесе отзвучаването и заглъхването на корейския бум, а едновременно с това и пръв отговор на най-важния въпрос – *дали е неизбежна играта на смяна на подеми и спадове* в развитието на конюнктурата или действително пазарната икономика от модерен тип би могла *да преодолее този повтарящ се цикъл*.

В много сфери при предлагането и търсенето се постигна отново по-добро уравновесяване, без при това икономическият напредък да е отслабнал. Покачването на цените, което се наблюдаваше повсеместно от есента на 1950 г., намаля чувствително през втората половина на 1951 г. Най-напред тази обратна тенденция се очерта при суровините, по-късно обаче, на прага на новата 1952 г., и по отношение на издръжките на живота. Например индексът

на издръжките на живота по отношение на облеклото спадна от 212 през май 1951 г. на 205 до края на годината (1938 г. = 100).

Най-накрая този поврат се прояви също и в производствения сектор. През второто полугодие на 1950 г. индустрията, произвеждаща стоки за потребление, трябваше да се справи с 40 % увеличение на продукцията. Обичайният за годишния цикъл спад през декември се появи едновременно с настъпилния поврат. Индексът на производството (1936 г. = 100) спадна от неговия пик през ноември 1950 г., равен на 141,6, на 112,6 през юли 1951 г. Но и с този резултат производството продължаваше да е с 15 % над равнището за същия период на предишната година. Следователно *не можеше и дума да става за криза*, освен ако някой не желаше да разглежда като нещо нормално неуравновесените и прекомерни пикове по време на корейския бум.

Още по-малко основание имаше за някакво безпокойство, когато в края на 1951 г. едно чувствително оживление на икономиката накара индекса на производството да се покачи почти до 150, като по този начин беше надхвърлено даже най-високото достигано дотогава равнище. След това, до средата на 1952 г., последваха отново месеци на леко успокояване на конюнктурата. Колоните от цифри като цяло обаче потвърждават, че противно на разпространените през онези дни мнения корейският бум в сектора на потребителските стоки бе намерил своя край още в периода на смяната на 1950 от 1951 г.

В това време бе дадено началото и на един *забележителен тренд* в нашето икономическо развитие. До края на 1950 г. оживлението в двата промишлени сектора – за производство на инвестиционни и на потребителски стоки, протичаше в паралелност, изглеждаща твърде странно. В това отношение в последващите периоди настъпиха чувствителни различия. Готовността за инвестиции се запази, индексът на производството в този сектор се покачи от 141,3 през ноември 1950 г. на 164,1 през ноември следващата година и остана насочен нагоре почти непрекъснато и през 1952 г. Резултатът от това развитие бе, че производството на инвестиционни стоки бе с около 30 пункта над това в сектора на стоките за потребление.

Като се изключи едно кратковременно прекъсване в края на 1953 г., това различно развитие бе определящо за картината и през следващите години. Въпреки наличните опасения основания-

та да се говори за криза бяха малко. Това най-добре показват обобщените данни за производството. Ето например как се движеше индексът на общата промишлена продукция през разглеждания период.

*Индекс на общата промишлена продукция
(1936 = 100)*

1950 г.	първо полугодие	99,7	1951 г.	второ полугодие	134,3
1950 г.	второ полугодие	121,7	1952 г.	първо полугодие	133,4
1951 г.	първо полугодие	127,7	1952 г.	второ полугодие	145,3

Докакто, както бе споменато, в потребителския сектор корейският бум отшумя още в края на 1950 г., то в сектора за производство на инвестиционни стоки още дълго след това продължи да оказва влияние превесът от налични поръчки над възможностите на производствените мощности. Този вид „корейски бум с продължение“ беше и причината при производството на въглища и на стомана „тесните места“ да се запазят и по-нататък. Заслужава да бъде отбелязано като исторически факт, че именно през този период в резултат на промените се структурни съотношения вносът на американски въглища стана проблем, изискващ все по-голямо внимание.

„Тясното място“ в снабдяването с въглища в Германия възникна вследствие както на добре известните загължителни количества за износ⁴³, така и поради особено твърдоглавото поведение на международната Рурска управа, нещо, което се проявяваше все по-ясно по време на корейския конфликт. Вносът на въглища (каменни, кафяви, смолести, кокс и брикети) се покачи тогава от 5,3 млн. тона през 1950 г. на 10,4 млн. тона през следващата година, което доведе дотам, че през същия отрязък от време превесът на износа на въглища над вноса се съкрати от 20,1 млн. тона на 14,4 млн. тона. Това развитие може да се представи по следния начин:

Външна търговия с въглища, млн. т

	1949	1950	1951	1954	1955	1957	1958	1959 ¹	1960	1962
Износ	22,4	25,4	24,8	28,2	25,8	25,3	22,7	27,5	30,4	30,3
Внос	5,4	5,3	10,4	9,5	17,4	23,1	17,4	8,7	8,6	9,5
Превес на вноса над износа	17,0	20,1	14,4	18,7	8,4	2,2	5,3	18,8	21,8	20,8

¹От 1959 г. включително и провинция Саарланд.

Източник: Statistik der Kohlewirtschaft e. V.

Ако през онези години покачването на вноса и намаляването на износа бяха добре дошли, понеже така или иначе възлицата бяха дефицитна стока, то междуременно картината се промени основно.

Оживената стопанска дейност през онзи период намери отражение и адекватен израз и в динамиката на показателите, отразяващи заетостта, съответно безработицата. Заетостта се увеличи в средногодишни измерения от 13,83 млн. души през 1950 г. на 14,56 млн. през 1951 г. и 15,0 млн. през 1952 г. Това увеличение на заетостта – за кратко време с 1,2 млн. души, много по-сполучливо отразява подема на икономиката, отколкото статистиката на безработицата, подхранвана непрекъснато от нови количества хора, търсещи работа, които, ако се абстрахираме от грижите на момента, всъщност представляваха необикновено обогатяване на западногерманските производствени възможности. Именно през последните години на висока конюнктура пролича в каква голяма степен моето желание за постоянна икономическа експанзия не би могло да бъде осъществено в реално постигнатите измерения без тази добре дошла подкрепа. В течение на посочените три години броят на безработните пада от 1,58 млн. души през 1950 г. на 1,38 млн. средно за 1952 г.

Връщане към либерализацията

Въпреки забележителното охлаждане на конюнктурния климат рестриктивните мерки в областта на паричното обращение и кредита първоначално се запазиха. Ето защо основанията за превключване в посока на *експанзионистична икономическа политика* бяха слаби, след като ценовият тренд като цяло все още не сигнализираше за твърде чувствително спагане. Във всеки случай наблюдаваните частични намаления на цените в отделни сектори не бяха достатъчни, за да неутрализират покачванията по време на бума. Следват някои от разпоредените по онова време мерки в областта на икономическата политика.

1. В областта на финансовата политика в края на месец юни 1951 г. беше задействана „данъчната спирачка“ чрез повишението на данъка върху корпорациите и данъка върху оборота, а също чрез премахването на важни облекчения при подоходния

данък. Само от промяната на Закона за подоходното данъчно облагане деловите кръгове бяха натоварени с допълнително бреме в размер на около 1 млрд. DM.

2. В областта на паричната политика отначало настъпи само умерено отслабване на разпоредбите за пределния обем на отпусканите кредити. Едва през октомври 1951 г. бе разпоредено решително разхлабване на ограниченията. Що се отнася до задължението за 50 % депозит в налични средства при вноса, то бе намалено в края на декември 1950 г. на 25 % и в практическото си приложение губеше все повече своето значение, докато в крайна сметка бе отменено напълно в края на 1951 г.
3. Изключително голямо значение имаше фактът, че от януари 1952 г. крачка по крачка отново бе пусната в действие либерализацията на вноса от страните – членки на ОЕЕС. Първият списък със стоки, освободени от вносно мито от началото на януари 1952 г., обхващаше 57 % от целия внос от този район (изчислено чрез стойността на вноса по отделните позиции през избраната за база 1949 г.); от 1 април 1952 г. (следователно доста бързо) списъкът бе разширен до 77 % от вноса.
4. Нормата на минималните задължителни резерви на банките за първи път бе отново намалена на 29 май 1952 г. с 1 %, а след това снижена още повече. В същото време Банката на германските провинции все повече усъвършенстваше своя инструментариум в областта на кредитната политика. Например за отделни банки бяха въведени квоти за редисконтиране, получиха по-нататъшно оформление кредитните правила.

По време на *тези комплексни и динамични събития* успоредно с развитието на производството и на обращението се извърши също едно голямо увеличение на заплатите на работниците и служителите. Подобно на 1949 г. и 1951 г. се характеризира с чувствително увеличение на номиналните заплати.

Брутните почасови доходи на индустриалните работници се покачиха през тази година с 14,8 %, а брутните седмични доходи – с 13,3 %. За разлика от 1949 г. обаче една част от повишенията на заплатите бе неутрализирана от повишения на цените, така че реалната заплата през 1951 г. се покачи ефективно само с 5,4 %, докато прирастът през 1949 г. бе равен на 20,5 %. Тези две цифри настойчиво показват колко вярна е многократно повтаряната теза, че е безсмислено и вредно *това повишение на заплатите*,

което надхвърля напредъка в производителността, и че следователно именно масата от потребители трябва да държи на запазването на стойността на цените.

Идеалното съзвучие

С отминаването на 1951 г. и с настъпването на 1952 г. окончателно отшумя корейският бум. Завърши третата фаза от развитието на социалната пазарна икономика – *фазата на съхранението и изявата на тази система на икономическа политика*. Ходът на събитията позволи обаче да бъдат забелязани и все още съществуващите невралгични места в нашето стопанство. Последният период обхваща годините 1952, 1953 и продължава даже и през 1954 г. Той бе заменен непосредствено от период на ясно изразена висока конюнктура.

Какво бе характерно за посочената четвърта фаза? През нея се създаде възможност за постигане на *съзвучие, което за всеки икономист на модерната пазарна икономика би трябвало да представлява идеалната картина*: при растяща продукция и производителност и във връзка с това при също така растящи номинални заплати повишаването на благосъстоянието служи на всички благодарение на стабилни и даже падащи цени. Би могло съответно даже да се приеме, че социалната хармония, това *щастливо съзвучие, до голяма степен предопределя извънредно добрия изборен резултат от 6 септември 1953 г. за партията на федералния министър на икономиката*. В тази ситуация аз заявих:

„Нашата стопанска политика служи на потребителя; само той е критерий и съдник за всички икономически действия. Тази политика на социалното пазарно стопанство доказва пред целия свят, че нейните основни принципи на свободна добросъвестна конкуренция, на свобода на избора от страна на потребителя, както и въобще на свобода на разгръщане на личността, осигуряват по-добри икономически и социални резултати, отколкото би могъл да направи за това който и да е в иг административно или принудително управление на икономиката.“ [10]

Промисленото производство през 1952 и 1953 г., като се абстрахираме от обичайните сезонни колебания, се характеризира с продължително покачване. Тръгвайки от зимния минимум през февруари 1952 г., равен на 128,6 (базова година е 1936), през ноември бе регистриран максимум от 160,8. Последвалият през януари

1953 г. сезонен минимум от 134,0 вече не бе в състояние да причини прекъсване на динамиката на развитие и равнището на производството през ноември 1953 г. бе равно на 175,6. По-късно 1954 г. се характеризираше с особено устремен подем, така че през ноември същата година бе постигнато почти *удвояване на производството от 1936 г.* и по този начин *следователно и от пролетта на 1950 г.*

Този мощен подем е безспорно доказателство за вътрешната сила на германската икономика, но и за осъществяването в Германия на динамична стопанска политика и за *неуморния труд на всички слоеве на германския народ.* Тази констатация е справедлива и затова, защото разширението на обема на производството не беше спряло с удвояването на предвоенното количество. Въпреки цялата проблематичност на международните сравнения в областта на производството не може да се оспорва, че темпът на напредък на германската икономика през посочения период надхвърля този на почти всички останали страни. Тази констатация е вярна и ако за основа за сравнение се избере не периодът непосредствено след войната, когато германската икономика беше напълно омаломощена, а например 1950 г.

Зад общото развитие се крие характерно за тези две години *изместване на центъра на тежестта на народностопанските усилия в полза на индустрията, произвеждаща стоки за потребление* – изместване, което дава основание 1953 г. да бъде определена като „година на потребителя“.

Международно сравнение на промишлената продукция¹

	ФРГ	Франция	Великобритания	САЩ	Канада
1950	100	100	100	100	100
1952	126	110	101	112	110
1954	155	122	115	115	116
1956	192	144	121	133	146
1958	210	163	121	126	144
1960	249	188	137	145	145
1962	276	208	139	159	–
1988	590	441	235	402	494

¹ Без добивната промишленост.

Източник: OECD и Федералната статистическа служба.

По-горе бе показано колко различно развитие бяха изминали в предходните години промишлеността за инвестиционни стоки и тази за потребителски стоки. Спадането през месец юли 1952 г. на индекса на производството на консумативни стоки до 111,5 (при инвестиционните стоки той бе 155,6) разтревожи в еднаква степен както потребителите, така и хората, които определяха стопанската политика. Но минимумът маркираше и обратата – не като резултат от случайности, а *като следствие от съзнателно генерирани импулси*. По-късно силният подем в сектора за консумативни стоки позволи и на индекса на производството на потребителски стоки да нарасне до 164,5 през ноември 1952 г. и до 180,4 през ноември 1953 г.

Покачване на доходите на населението

Покачването на производството до голяма степен бе предизвикано от подобренето на доходите на населението. Увеличението на заплатите на чиновниците и служителите се придружаваше от увеличение на доходите на работниците и пенсионерите, от изплащане на компенсаци за загубите от войната. По-нататък започнаха да се проявяват също и очакванията, и реакциите, предизвикани от малката данъчна реформа от 24 юни 1953 г., която донесе средно понижение на данъчната тарифа с около 15 %.

Пазарът се прояви като годен да поглъща големи количества стоки при снижаващи се цени. За първи път след повече от две десетилетия през този период сполучи пробивът към „конюнктура на количествата“⁴⁴. Готовността на потребителите да консумират повече се характеризираше не само с увеличаващите се покупки на традиционни консумативни стоки, но главно с повишаващото се търсене на дълготрайни предмети за бита. *Жаждата за по-висок жизнен стандарт, която между другото се проявяваше и в растящото желание за туризъм, намираше все повече реална, бих казал напълно реална основа.*

Как следователно изглеждаше балансът на този „следкорейски“ период за западногерманското население?

Между края на 1951 г. и средата на 1954 г. почти два милиона души повече намериха сигурна работа. Същевременно броят на безработните намаля от 1,24 млн. по време на сезонния спаг през

1951 г. (октомври) на 820 900 по време на сезонния спаг през 1954 г. Брутните седмични доходи на всички промишлени работници се покачиха от 68,52 DM средногодишно през 1951 г. на 74,00 DM през следващата година и на 80,99 DM през 1954 г.

Докаато в резултат на корейския конфликт ценовият индекс на издръжките на живота през 1951 г. се бе покачил със 7,7 % в сравнение с предишната година, по-нататък взе връх едно благоприятно успокоение на цените. Действително през 1952 г. индексът се повиши още с около 1,8 %, но през 1953 г. издръжките на живота намаляха в сравнение с предходната година отново с около 1,8 %. В конкретните случаи за тези средни величини се крият обаче бурни и твърде диференцирани процеси. Например индексът на разходите за облекло падна от 111 (1938 г. = 100) средно за 1951 г. на 98 през 1953 г. и на 97 през следващата 1954 г.

Споменатата притъпена склонност към инвестиране беше резултат от факта, че *волята за разширяване на производствените капацитети беше отстъпила на заден план пред желанието за рационализиране на производството*. Явно предприемаческата инициативност се задържаше, изглежда, и благодарение на лабилната политическа ситуация, неизяснената обстановка около Съюза на Монтана⁴⁵ и относно съдбата на Европейската отбранителна общност. При тези условия естествено се оказаха твърде навременни, от една страна, финансовата помощ за инвестиционната промишленост, а от друга – подобрените възможности за самофинансиране на добивната промишленост в резултат от настъпилите повишения на цените на суровините. Цените на каменните въглища се покачиха например за периода от 1950 до 1953 г. от 32,92 DM на 52,08 DM за тон (франко рудник), а основните цени на прътвата стомана (от заводите Томасгюте в Оберхаузен) – от 227,35 DM на 400,62 DM за тон. В тези увеличения на цените се отразяваше необходимостта споменатите вече суровинни отрасли да бъдат освободени от оковите на държавното принудително регулиране и да им се осигури справедлива пазарна цена.

Строителството също даде през 1952 – 1953 г. много значителен принос за общия икономически растеж. В тази област по-специално се прояви въздействието на първото допълнение към Закона за жилищното строителство с предвидените в него облекчени възможности за финансиране. Броят на завършените жилища се увеличи през периода 1952 – 1953 г. от 443 000 на 518 000. За отбе-

лязване е благоприятното обстоятелство, че в средата на 1953 г. 10 % от наемните работници вече бяха непосредствено заети в строителния бранш. През тези години строителният отрасъл изпълняваше в нарастващ обем задачата да бъде осигурена подходяща жилищна площ на милионите бежанци и пострадали от бомбардировките. Броят на завършените жилища се увеличи от 215 000 през 1949 г. на 410 000 през 1951 г. След 1953 г. новодомците съставляваха повече от половин милион души годишно. През 1962 г. бяха изградени кръгло 572 000 жилища. За сравнение е добре да се посочи, че построените през 1929 г. жилища са били 197 000.

Тази картина на *процфтяваща, устремена нагоре икономика* намери своето видимо отражение и във външнотърговската статистика. Докато през 1949 и 1950 г. балансът импорт – експорт изглеждаше още неизлечимо болен, с годишен пасив от кръгло 3 млрд. DM, то през 1951 г. пасивът бе намалал до 149 млн. DM, а през 1952 г. стана възможен преходът към активно салдо с превес на експорта над импорта в размер на 705,9 млн. DM. По този начин беше поставено началото на продължителен период на активно салдо, което даде даже повод за някои изпълнени с безпокойство дискусии, само че сега с обратен знак. През 1953 г. положителното салдо достига вече 2,5 млрд. DM. При това този актив бе всичко друго, но не и плод на ограничаване на импорта. Вносът се увеличи особено чувствително от 11,4 млрд. DM през 1950 г. на 14,7 млрд. DM през 1951 г. и 16,2 млрд. DM през 1952 г. Единствено през 1953 г. той стагнира на достигнатото вече равнище. През 1954 г. се покачи отново – до 19,3 млрд. DM и през 1955 г. до 24,5 млрд. DM. А през 1962 г. бе вече равен на 49,5 млрд. DM.

От тази ситуация възникна *един проблем*, ставащ все по-сериозен, който трябваше да занимае хората на икономическата политика – *въздействието на активното салдо върху ликвидността*. Това, че въпреки очевидната му актуалност той все пак не се изяви в цялата си сила, до голяма степен се дължеше на неутрализиращото въздействие, което имаше натрупването в общественния сектор на налични средства под формата на касови излишъци, почти безпрецедентни по обхват и по времетраене в рамките на подобен вид презапасяване.

Заблудата на икономистите плановици

Действието на плана „Маршал“, който през четвъртата година осигури още 106 млн. долара под формата на помощ, изтече на 30 юни 1952 г. На негово място дойде стопанската помощ от MSA⁴⁶, която осигури още една субсидия в размер на 98,6 млн. долара за двете следващи години (т.е. до 30 юни 1954 г.). Вече беше обърнато внимание на скептицизма, който аз винаги съм изпитвал по отношение на всякакви предварителни изчисления и по отношение на вярването, че развитието на икономиката може да бъде фиксирано в плановете.

Приключването на помощта в рамките на плана „Маршал“ е добър повод да се хвърли поглед върху първоначално запланираното, намерило място в т. нар. Дългосрочен план (LTR). В този план, който навсякъде играеше много голяма роля в дискусиите относно стопанската политика, бяха залегнали основните принципи на икономическите и финансовите концепции на развитието до 1952 г. Целите, фиксирани в него след мъчителна съвместна работа на германски и американски служби, се оценяваха по онова време от икономистите, мислещи с категориите на плановата икономика, изключително като „твърде амбициозни“. *Колко ясно обаче действителността наказва тези несимистични лъжи, може да бъде показано с няколко примера:*

1. Планът LTR заложи за 1952 – 1953 г. промишлена продукция в размер на 110 % от равнището през 1936 г. В действителност бяха постигнати 145,5 %.
2. Жизненият стандарт беше заложен за 1952 – 1953 г. с 20 % пог този през 1936 г. В действителност частното потребление на глава от населението състави през 1952 – 1953 г. 827 DM, а през 1936 г. е било 768 DM (и в двата случая в цени от 1936 г.).
3. Планът LTR предвиждаше за края на помощта в рамките на плана „Маршал“ размер на германския експорт 2,818 млрд. долара. Реално експортът състави през 1952 г. 4,04 млрд. долара и през 1953 г. 4,42 млрд. долара.
4. Много типично за условността на подобни планирания е следното. Беше казано, че с *всички средства* трябва да се цели увеличаване на добива на въглищата, тъй като общото покачване на германското производство тясно зависело от наличността на въглища. От тази гледна точка за 1952 – 1953 г. беше обявен

за абсолютно необходим дневен добив на въглища 425 000 тона. Въпреки твърде значимото преизпълнение във всички области на икономиката на планирането в LTR посоченият дневен добив във въгледобива не беше постигнат, а бе реализиран малко по-нисък – 408 000.

Уравновесената стопанска ситуация позволи в следващия период по-нататъшно съкращаване на въведените по време на корейската криза рестрикционни мерки. След като на 29 май 1952 г. се отказахме от високия дисконтен лихвен процент, равен на 6 %, и го намалихме с 1 %, по-късно последваха още четири други снижения, докато накрая на 20 май 1954 г. беше достигнато твърде ниското за германските икономически условия равнище от 3 %.

Развитие на дисконтния и на ломбардния лихвен процент

	В сила от	Дисконтен Процент	Ломбарден процент
1948	1 юли	5	6
1949	27 май	4½	5½
	14 юли	4	5
1950	27 октомври	6	7
	29 май	5	6
1952	21 август	4½	5½
	8 януари	4	5
1953	11 юни	3½	4½
	20 май	3	4
1954	4 август	3½	4½
	8 март	4½	5½
1956	19 май	5½	6½
	6 септември	5	6
1957	11 януари	4½	5½
	19 септември	4	5
1958	17 януари	3½	4½
	27 юни	3	4
1959	10 януари	2¾	3¾
	4 септември	3	4
1960	23 октомври	4	5
	3 юни	5	6
1961	11 ноември	4	5
	20 януари	3½	3½
	5 май	3	4

„Пробивът напред“

През онези години всичко се свеждаше да това, да се разясняват преимуществата на „конюнктурата на количествата“ (вж. ⁴⁴), да се пропагандира „пробивът напред“. Като пример следва едно изявление по случай откриването на Техническия панаир в Хановер в края на април 1953 г.:

„Аз въобще не възнамерявам да се спирам на *празните приказки, че нуждата да се навакса* в сферата на потреблението вече била покрита и че там било настъпило пресищане. Това е чисто и просто едно кощунство. Но нещо друго може да бъде ясно почувствано. Аз трябваше да се сблъскам с него повсеместно именно през последните три месеца, когато обявих, че ние трябва да се стремим да излезем от примитивността на предимно материалното потребление и на традиционното задоволяване на най-належащите нужди и че трябва да се погрижим в германските домакинства и особено в работническите домакинства да намерят приложение стоки с дълготрайна употреба като хладилник, перални машини, прахосмукачки и гр.

Във връзка с това някои ми направиха сметка колко получава един човек на социална пенсия и че хората въобще не били в състояние да мислят за подобна консумация. Естествено не социалният пенсионер ще е точно този, който ще започне консумацията на сравнително по-високо равнище. И в Америка очевидно не са били най-бедните, които първи са започнали да карат коли – това са били други социални слоеве. Ние обаче непрекъснато сме свидетели на това, *как днешният лукс утре вече е потребност за широки слоеве от населението и вдругиден – всеобщ предмет за потребление.*

Ако ние наистина нямаме смелост да потиснем навсякъде социалната неприязън, ако не можем да се примирим с факта, че с развитието на техниката ще възникнат нови потребности и някои (може би даже без собствена заслуга) по-рано, отколкото другите ще могат да ги удовлетворят, то тогава именно ще застинем в условията на изкуствено консервирана бедност... Ако ние не бъдем обладани от стремежа трайно да подобрим възможностите за живот на нашия народ, тогава ще подкопаем и основите на техническия напредък и ще отпадне от кръга на цивилизованите народи. Ние ще можем да участваме в по-нататъшното благополучие и щастливо развитие на света само ако покажем смелост да консумираме.“

Само теория ли бе това, или трезв поглед в бъдещето? Някои статистически данни биха могли да се използват в случая като доказателство.

Производство на електрически хладилници (вместимост до 250 л)

	Брой	Производствена стойност, млн. DM
1950	120 000	58,1
1951	210 000	107,9
1952	281 000	149,0
1953	476 000	216,6
1954	600 000	283,9
1955	779 800	304,9
1956	910 100	358,6
1957	937 700	479,7
1958	1 573 400	700,4
1959	1 975 000	727,2
1960	2 434 800	837,1

Източник: Централен съюз на електротехническата индустрия.

На 17 октомври 1953 г. на Второто международно изложение за велосипеди и мотори във Франкфурт на Майн използвах възможността да се противопоставя на често използвания по онова време аргумент, че *задръстванията по улиците могат да бъдат преодолені посредством рестриктивна политика по отношение на моторизирането на населението.*

„Аз съм на мнение, че гържавата въобще не я засяга как отделният гражданин желае да използва парите си, че следователно в този смисъл тя не бива да играе ролята на учител по морал. По-скоро всеки отделен човек трябва да може да постигне блаженство по собствен път⁴⁷... Освен това моите възгледи са, че и проблемът с уличното движение може да бъде решен само чрез експанзия; с по-нататъшното моторизиране на населението трябва именно да бъде направено необходимото по отношение на изграждането на улиците и усвояването на нови транспортни артерии.“

Когато изрекох това, общият брой на годишно произвежданите велосипеди с моторни двигатели, моторпеди и мотоциклети беше се увеличил от 143 800 през 1949 г. на 290 000 през 1951 г. и на 524 400 през 1953 г. Експанзията, която очаквахме в тази област на стопанството, можеше с още по-голямо основание да се предположи при производството на леки коли. Вече се очертаваше пробивът при търсенето на автомобили за частни нужди, което ще рече, че все повече чиновници и работници ставаха купувачи на леки коли. Производството в този отрасъл се разви по много по-впечатляващ начин, отколкото при мотоциклетите, а именно от 104 055 коли, произведени през 1949 г., на повече от 1 945 000 коли през 1962 г.

Песимистите действат

Когато в края на 1953 г. и в началото на 1954 г. съществуваше опасност от повсеместно разпространение на убеждението, че добрите години на подем вече отиват към своя край, когато навсякъде се констатираше и се разглеждаше като застрашаващ фактът, че започваха да намаляват силата и способността за експанзия на германската икономика, като при това оценките се обосноваваха с различни премъдри анализи, аз се видях принуден да възразя:

„Германската икономика бе в състояние да се задържи начело в сравнение с останалите европейски икономики, що се отнася до постигнатия темп на напредък. Тази динамика не бива да спада и затова повелята е да бъдат отново оживени движещите сили на конюнктурата, което ще рече както волята за инвестиции и рационализиране на производството, така и желанието да се консумира.

Няма никаква логическа наложителна причина, която да води до отслабване на подемните сили в икономиката. Още повече че въпреки постигнатия напредък средният жизнен стандарт на нашия народ продължава да се движи все още около едно равнище на потребление, което различава като лъжи всички доводи, че била уж покрита нуждата да се навакса в сферата на консумацията и че било настъпило т. нар. консуматорско пресищане.

Следователно всичко се свежда до това, че се поддържа и увеличава по-нататък производството, тъй като чрез производството на стоки – и единствено чрез него – се създава и национален доход, съответно покупателна сила, която гарантира пласмента...“ [22]

На друго място бе посочена следната перспектива за 1954 г.:

„Ако, както бе казано, обективно правилното съответствие между спестовен капитал, народностопански инвестиционни потребности и потребление не може да бъде предварително набелязано поради редица причини, тогава аз считам за по-полезно в нашата сегашна германска ситуация да бъде съхранена конюнктурата на високото потребление и да бъде допуснато напрежение в осигуряването на капитал, отколкото обратното, чрез намаляване на потреблението да бъде доведено образуването на спестовен капитал до задоволително равнище, но тогава да трябва да се борим с проблеми при пласмента“ [22].

Четвърта глава

ОВЛАДЯВАНЕТО НА ВИСОКАТА КОНЮНКТУРА

За прозорливите още през 1954 г. се очертаваха контурите на прехода към следващия, пети период в новата история на пазарното стопанство, т.е. на прехода към фазата на високата конюнктура. Постапената вследствие на това нова задача отново не бе лесна за решаване. Важно бе преди всичко да се вземат мерки срещу опасността от инфлационно прегряване на високата конюнктура.

Справянето с тази задача се оказа даже *толкова трудно, че много хора бяха склонни едностранчиво да виждат само тази проблематика и да забравят какъв огромен напредък бе постигнат* междувременно във всички области на стопанския и социалния живот. От средата на 1956 г. стана възможно да овладеем в нарастваща степен грозещата деформация. С притъпяването на икономическия подем преходът към спокоен и продължителен напредък вече можеше да се разглежда като осигурен.

Втората част от задачата, имаща за цел справянето с една лека инфлация при производствените разходи, ще бъде допълнително осветлена по-нататък. В това отношение трябва да се отбележи, че в настоящия момент е необходимо да бъдат неутрализирани още някои автономни начини да се получават доходи, които възникнаха през споменатия пети период, но се изявиха напълно едва през 1957 г. При това е необходимо операцията да се извърши, без да бъде застрашена стабилността на цените. Извършеният през 1954 г. преход към висока конюнктура може да се разпознае ясно от данните за развитието на индекса на промишлената продукция. Редиците от цифри показват в колко висока степен годините 1954 и 1955 могат да бъдат характеризирани като *време на разцвет за инвестициите*.

Производство в условията на висока конюнктура (1950 = 100; за един работен ден)

	1953		1954		1955		1956	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.
	полугодие		полугодие		полугодие		полугодие	
Цялата индустрия	131,3	145,7	146,2	163,4	169,5	186,6	186,7	197,5
Инвестиционни стоки	148,5	158,1	171,5	190,6	214,6	231,3	242,9	242,4
Суровини и полуфабрикати	127,9	136,5	142,7	159,1	168,5	180,7	182,6	191,4
Потребителски стоки	125,4	142,4	139,0	152,8	153,6	170,9	168,9	182,5

Източник: Федералната статистическа служба.

Графиката на с. 31 показва развитието на производството на цялата индустрия след паричната реформа, табл. 1 в приложението – това на най-важните стопански отрасли.

През този период развитието в сектора за производство на инвестиционни стоки и в този за потребителски стоки беше обаче много различно. Въпреки това никои не би могъл да отрече наличието на оживена експанзионистична дейност.

Първоначално този специфичен икономически подем беше възприеман като радостно събитие, още повече че по онова време имаше в наличност неизползвани още резерви от работна сила (през второто тримесечие на 1954 г. без работа бяха 1,15 млн. души). Ето защо аз одобрявах тази експанзия, знаейки за връзката между експанзионистичната стопанска политика и повишението на обществения стандарт на живот:

„Не може да бъде оспорвано, че икономическият напредък е едновременно и основата, и причината за всеки обществен прогрес и само той е в състояние да предложи висока степен на социална сигурност, понеже там, където няма създадено нищо, нищо не може и да се вземе, включително и чрез профсъюзите. Защото може да се разпределя само обществен продукт, който преди това е бил произведен.“ [40]

Аз се опитах да обясня различието между ритъма на конюнктурата в сектора за производство на потребителски стоки и този в сектора за инвестиционни стоки, проявило се именно през първата фаза на високата конюнктура.

„Действително на фона на приближаващия недостиг на работна ръка, който за хората, мислещи логично, е виден вече от няколко години, бе напълно естествен изключително живият стремеж през последните две години, насочен към повишаване на производителността и към рационализиране на производството. Но потреблението не бива да бъде дълго пренебрегвано заради това. В много по-голяма

степен задачата на добрия политик в областта на икономиката е да се погрижи, щото отделните нейни сектори, редувайки се, да се ползват от добрата конюнктура. Това не може да става напълно паралелно за двата сектора (б. пр. – за производството на инвестиционни и на потребителски стоки), винаги единият или другият от тях ще бъде с една глава напред.“ [55]

По-голу показаните редици от проценти илюстрират годишния прираст на промишленото производство, т.е. неговия темп на нарастване за съответните периоди (между два едноименни месеца на две последователни години) и по този начин представят подходяща картина на динамиката на процесите в този отрасъл.

*Прираст в проценти на промишленото производство¹
Изменение относно същия период на предходната година*

	1954	1956	1958	1959
Януари	+ 11,0	+ 13,2	+ 5,5	-0,8
Февруари	+ 10,2	+ 8,1	+ 1,7	+ 2,6
Март	+ 8,4	+ 10,1	+ 3,7	+ 7,8
Април	+ 9,7	+ 12,4	+ 2,3	+ 4,8
Май	+ 13,8	+ 11,0	+ 0,5	+ 8,6
Юни	+ 12,1	+ 6,0	+ 3,2	+ 6,6
Юли	+ 9,3	+ 8,6	+ 4,2	+ 5,2
Август	+ 11,1	+ 7,4	+ 2,9	+ 8,2
Септември	+ 11,7	+ 6,2	+ 2,7	+ 9,9
Октомври	+ 12,0	+ 4,5	+ 5,0	+ 8,6
Ноември	+ 12,5	+ 4,6	+ 3,0	+ 10,9
Декември	+ 13,3	+ 3,2	+ 2,9	+ 14,4

¹ За един работен ден.

Източник: Федералната статистическа служба.

В средата на 1954 г. вече не съществуваше никакво съмнение, че преминавахме през дълъг период на висока конюнктура. Това очакване се основаваше главно върху развитието на портфейлите с поръчки. Постъплението на поръчки за цялата индустрия нахвърли през първото полугодие на 1954 г. с 23,6 % този показател за същия период на 1953 г. В сектора за производство на суровини увеличението бе даже с 33,3 %, в сектора за инвестиционни стоки – с 27,8 %, докато в сектора за потребителски стоки бе отбелязан прираст само 6,6 %. През второто полугодие на 1954 г. ние се приближихме до пълната заетост, заветна цел както за политиките, така и за стопанските теоретици от периода на кризата през 30-те години насам. През 1954 г. в течение на петте месеца –

от юни до ноември – безработицата за пръв път падна под границата на един милион души; една година по-късно, на 30 септември 1955 г., при 18 млн. души работещи, статистически е посочен брой на безработните, паднал даже под 500 000, едно число, което вече не създаваше икономически проблеми. Следователно в много региони и области на икономиката бе достигнато състоянието на пълната заетост.

Тази констатация се потвърждава още повече от данните за 1956 г., тъй като през септември безработицата бе паднала на 411 000 души, в същото време броят на наемните работници се бе увеличил на 18,1 млн. Следователно в течение на една година кръгло 800 000 души бяха намерили ново занятие, като при това само една десета от тях бе набрана от станалия за наша радост достатъчно малък резерв от безработни (би трябвало да се помисли, че този успех ще намери признание и в лагера на противниците на моята икономическа политика). Показаната по-долу обща картина за ситуацията след 1948 г. илюстрира казаното по-горе.

Заетост и безработица

	Трудовозаети работополучатели	Безработни	Общо	Норма на безработицата, %
		в хиляди		
30.9.1948	13 463	784	14 247	5,5
30.9.1950	14 296	1272	15 568	8,2
30.9.1952	15 456	1051	16 507	6,4
30.9.1954	16 831	823	17 654	4,7
30.9.1956	18 600	411	19 020	2,2
30.9.1958	19 365	328	19 693	1,7
30.9.1960	20 377	112	20 489	0,5
30.9.1962	21 299	83	21 382	0,2

Източник: Федералната статистическа служба и застраховане срещу безработица.

Това развитие на пазара на работната сила се характеризира с факта, че намериха работа много хора, отколкото въобще бяха посочени от статистиката като безработни.

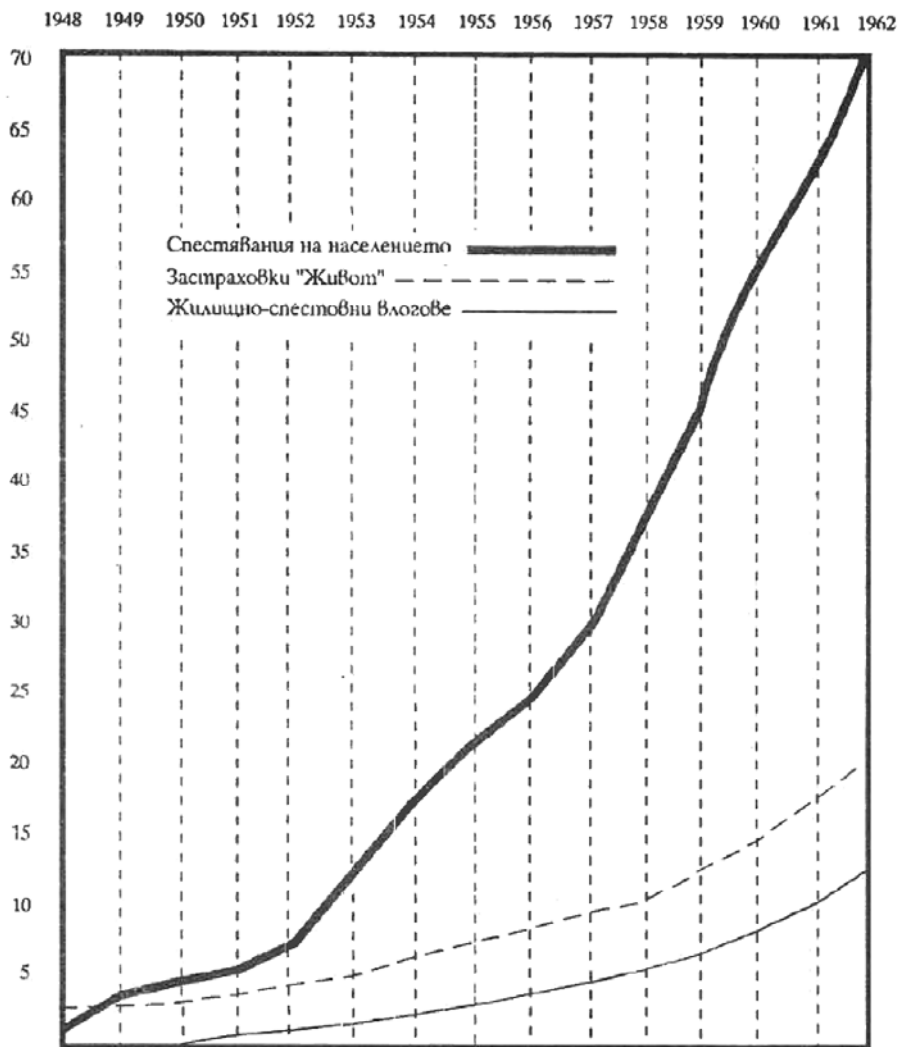
През последните десет години броят на безработните спадна с 1,1 млн., докато броят на наемните работници се увеличи за същия период с повече от 6 млн.

Външна търговия,
млрд. DM

Тази графика показва впечатляващото развитие на външната търговия, при което пасивното салдо на търговския баланс равно на 3 млрд. DM през 1950 г. се превърна в 3,5 млрд. активно салдо през 1962 г. (фото: Angenendt Dortmund)

Развитие на спестяванията на населението,
млрд. DM

Въпреки всички психологически задръжки след две обезценявания на парите, до края на 1962 г. беше постигнат размер на спестяванията на населението общо 100 млрд. DM, като при това нарастването на спестяванията през последните години е забележително високо. (фото: Stachelscheid, Dusseldorf)

През есента на 1952 г. нормата на безработицата съставляваше 0,2 % от трудовия потенциал. Броят на наемните работници се бе увеличил междувремето за периода от 1948 г. насам с 57 %.

„Ловци на глави“ в действие

Необичайните за Германия проблеми, възникнали от тази т. нар. пълна заетост, както бе вече споменато, доведоха готам съзнанието за постигнатото често да бъде изтласквано по неподходящ начин на по-заден план. Ето защо аз счетох за уместно да констатирам на 8 септември 1955 г. следното:

„Който се поосуша малко какво се разпръва из страната, би могъл да остане понякога едва ли не с впечатлението, че с *пълната заетост*, с високото равнище на производството и с *разширяващото се потребление* ни е сполетяла някаква беда и че следователно сега трябва да бъдат положени усилия, за да бъде отново потисната народностопанската производителност. *Здравият човешки разум се съпротивлява* срещу подобно разсъждение. Той не може да възприеме, че това, което за всеки от нас поотделно е преимущество, от общоикономическа гледна точка било едва ли не вредно и опасно.“ [59]

Безпомощността по отношение на това ново явление (б. пр. – става дума за недостига на работна сила) постепенно тласкаше към решението, че борбата с него е възможна само като се демонстрира на участниците в икономическия живот абсурдността на някои техни действия. Още повече че в началото някои вярваха, че ще могат да се измъкнат от последствията на променената ситуация на пазара на работната сила посредством *методите на примамването*. Тази неodobрителна практика заплашваше да обърне нагоре с краката всяка разумна политика по отношение на заплатите. Ето защо бе необходимо да се изкаже ясно мнение по този въпрос:

„На мен ми беше казано от профсъюзите: Огледайте се какво става на пазара на работната сила и кажете тогава сам, дали ние от профсъюзите въобще сме в състояние да следваме някаква съзнаваща отговорността си политика по отношение на заплатите, когато вербувачите от промишлеността обикалят страната и завличат работниците от предприятие на предприятие. Съвсем определено аз не говоря против свободата на работника по отношение на избора на работно място, но това, което сега става, действително не мога да характеризирам по друг начин, освен че в действие са „ловци на глави“, които практикуват търговия с хора.

Тези явления трябва да се осъдят не само от икономическа гледна точка, те трябва да бъдат презряни и от морална и обществена гледна точка. Не съществува аргумент, който би могъл да оправдае използването на подобни средства.“ [63]

Недостигът на работна ръка се разкриваше все повече като най-сериозния проблем, пред който бе изправена икономиката:

„Най-доброто решение, което би предизвикало едновременно и народностопански, и социален благоприятен ефект, може да се открие в увеличаването на прираста на производителността на нашето народно стопанство. Следователно сме задължени да използваме напълно всички възможности за рационализиране на производството. Ние трябва да приложим всички средства за повишаване на производителността, за да компенсирате това, което ни липсва като качество, чрез друго качество, т.е. чрез по-висока ефективност при използване на човешките възможности.“ [38]

Колкото аз като министър на икономиката трябваше да се грижа да не възникват трудности от шеметното възходящо развитие в сектора за производство на инвестиционни стоки, толкова бях обаче и постоянно загрижен да указвам за необходимостта и за ползата от стремежа към по-висока производителност; да обяснявам колко важно бе чрез рационализиране на производството да се стигне до по-голяма производителност и да се повиши ефективността на човешкия труд. Аз повтарях и повтарях – безспорно е, че под знака на пълната заетост предприемаческата инвестиция днес е утрешната печалба на работника.

Доколкото през тези месеци смятах, че трябва да се изказвам скептично по отношение на бума в инвестиционния сектор, това ставаше, понеже там се множаха признаците на изкривяване на представата за възможностите на народното стопанство или пък тези възможности се разбираха неправилно. На 12 ноември 1955 г. обясних по този повод следното:

„Сегашната норма на инвестиции, която е равна на 27 % от брутният обществен продукт, достатъчно ясно доказва, че нашата икономика своевременно е забелязала приближаващия се проблем относно недостига на работна ръка; тя трябва обаче сега да е готова да съзри, че едно по-нататъшно покачване на инвестициите не може да бъде средство, годно за употреба в областта на конюнктурната политика, тъй като поставя непосилни изисквания пред производствените възможности на съответните отрасли на индустрията и поради това би трябвало да гоневе там до „презряване“ на конюнктурата.“ [63]

Действително инвестиционната дейност беше придобила значителен мащаб, който може да се открие не само в цифрите

за обема на производството, но също и в дела на инвестициите в общественения проодукт:

Начини на използване на обществения проодукт, %

	1950	1958	1960 ¹	1989
	в текущи цени			
Лично потребление	64,7	59,5	57,3	53,7
Държавно потребление	14,3	13,2	13,6	18,5
Инвестиции	22,2	23,4	26,7	21,1
Средства отвън (салдо на платежния баланс)	-1,3	3,9	2,4	6,6
Брутен обществен проодукт	100	100	100	100

¹ От 1960 г. вкл. провинция Саарланд и Западен Берлин.

Източник: Федералната статистическа служба.

През 1962 г. бе отбелязано покачване (в цени от 1954 г.) както следва: при личното потребление – 5,7 %; при брутните инвестиции в основен капитал – 5,4 %; при държавното потребление – 11,1 %. Целият брутен обществен проодукт се увеличи през 1962 г. с 4,4 % (всички тези данни са изчислени също при елиминирани на влиянието на промените на цените).

Ако от общата сума на инвестициите се извадят инвестициите в основен капитал, то през последните години се очертава следното развитие:

(в млрд DM):

	1950	1954	1960 ¹	1989
В текущи цени	18,8	34,0	69,7	460,8

¹ От 1960 г. вкл. провинция Саарланд и Западен Берлин.

Източник: Федералната статистическа служба.

Увеличение на заплатите на работниците и служителите

Картината на ясно изразена висока конюнктура, възплетена в тези цифри, намери своето отражение в развитието на доходите на всички субекти, участващи в икономическия процес. Брутните часови доходи на индустриалните работници, които през 1953 г. се бяха повишили с 4,5 % в сравнение с предходната година, а през 1954 г. – с 2,8 в сравнение с 1953 г., се увеличиха чувствително през 1955 г. – с 6,8 %. През следващите години това развитие про-

дължи в още по-силно изразен вид (1956 г. +9,8 %; 1957 +8,8 %; 1958 г. +6,9%). Едва през 1959 г. (+5,3 %) движението на заплатите бе отново малко по-спокойно, за да бъде след това последвано от нов мощен тласък нагоре (1960 г. +9,3 %; 1961 г. +10,4 %; 1962 г. +11,5 %).

Силната динамика на този процес в сектора на трудовете доходи доведе дотам, че според статистиката на Германската федерална банка (б. пр. – Deutsche Bundesbank, централна банка на ФРГ със седалище във Франкфурт на Майн) нетните заплати на работниците и служителите се бяха покачили от 55,8 млрд. DM (1954 г.) на 122,6 млрд. DM (1962 г.). Най-силното покачване +7,6 млрд. DM (+13,6 %) бе отбелязано през 1955 г. в сравнение с 1954 г. През 1958 г. покачването бе +6,8 %. Миналата година (1962) то се увеличи на +10,0 %. Успоредно с това нараснаха и пенсиите на работниците и служещите, както и социалните помощи – общо от 18,0 млрд. DM през 1954 г. на 40,7 млрд. DM през 1962 г. По този начин общите доходи на населението през 1962 г. бяха равни на 163,3 млрд. DM срещу 73,8 млрд. DM през 1954 г. Това развитие илюстрира по най-ясен и безспорен начин мащаба на социалните подобрения. През 1956 г. доходите на населението бяха достигнали вече удвоената стойност на тези от 1950 г., за да се покачат от тогава до сега (1962 г.) с още 30 %.

Развитие на доходите на населението¹

Година	Брутни заплати		Отчисления	Нетни заплати на работниците и служителите (1–3)	Пенсии и помощи	Общо доходи на населението (4+5)
	Общо	На зает в произв.				
	1	2	3	4	5	6
	млрд. DM (DM)				млрд. DM	
1950	39,8	2 911	5,1	34,7	11,7	46,4
1952	53,9	3 652	8,0	45,9	15,5	61,3
1954	65,0	4 068	9,1	55,8	18,0	73,7
1956	82,9	4 740	12,1	70,7	22,6	93,4
1958	96,8	5 304	14,5	82,2	31,2	113,4
1960	127,2	6 279	19,6	107,6	25,4	143,0
1987	904,2	39 742	289,9	614,5	283,6	898,1
1988	939,1	40 964	299,4	639,7	297,0	936,7

¹ Без Западен Берлин, от 1960 г. вкл. провинция Саарленд.

Източник: Deutsche Bundesbank.

Това благоприятно развитие, както и намерението на федералното правителство да продължи да увеличава социалните помощи, по понятни причини могат да съществуват само в условията на процъфтяващо стопанство.

Всеобщото подобрение на благосъстоянието намира отчетлив израз в данните за брутният обществен продукт на глава от населението, когато той се изрази в постоянни цени, за да се изключи влиянието на всички ценови повишения.

*Брутен обществен продукт на човек от населението
(до 1960 г. в цени от 1976 г., по-нататък в цени от 1980 г.)*

	1950	1958	1960 ¹	1964	1988	1989
в DM	5754	9707	13 200	15 106	27 699	28 535

¹ От 1960 г. вкл. провинция Саарленд и Западен Берлин.
Източник: Федералната статистическа служба.

Бърза реакция на спестителя

Сред икономическите фактори, оформящи високата конюнктура, но които в обратна посока също сами се влияят от съответното състояние, специално трябва да бъде спомената *нормата на спестяванията*. Началото на високата конюнктура съвпада с една много интензивна спестовна дейност. Ето защо е справедливо 1954 г. да бъде означена не само като година на инвестициите, но и като *година на спестовността*. Тази характеристика, която имаше превес и за следващата 1955 г., отпадна едва през 1956 г. Обемът на спестяванията се бе покачил за периода от началото на 1954 г. до началото на 1955 г. от 11,55 млрд. DM на 17,23 млрд. DM и до същия момент на 1956 г. се увеличи още веднъж с обилните 4 млрд. DM на 21,37 млрд. DM. Същото благоприятно развитие, естествено на по-ниско равнище, показват и влоговете в жилищно-спестовните каси.

Изразената готовност за спестявания влияеше по онова време като силен стабилизиращ фактор, докато последвалото отслабване на спестовната дейност даваше известно основание за безпокойство. Споменатият за месец януари 1956 г. обем на спестяванията, равен на 21,37 млрд. DM, се увеличи до края на година-

та само до 24,28 млрд. DM, което означава относително по-нисък темп на нарастване. За радост през последните години се очерта нова, ясно изразена положителна тенденция. В края на 1962 г. при годишен прираст от близо 9 млрд. DM стана възможно постигането на обем на спестявания, равен на почти 70 млрд. DM.

Развитието на *доброволните спестявания* след паричната реформа показва какво е в състояние да направи *доверието на населението в стабилността на парите* (вж. по този въпрос графиката на с. 77).

И накрая, началната фаза на високата конюнктура се характеризираше още и с едно друго значимо явление. С изтичането на срока за действие на т. нар. Закон за насърчаване на капиталовия пазар (б. пр. – Kapitalmarktforderungs-Gesetz) на *капиталовия пазар беше освободен пътят, за да може той отново да придобие функциите*, които са му присъщи в условията на пазарната икономика. От този момент нататък (31 декември 1954 г.) на капиталовия пазар играта на сблъсък на процентите и дивидентите, осигурявани от различните по стойност инвестиции, отново започна да се осъществява по правилата на пазарната икономика. Предизвиканата едновременно с това тенденция към понижаване на лихвените проценти претърпя впрочем известно прекъсване вследствие на мерките, станали необходими в областта на кредитната политика, но същевременно може да се приеме, че тези *добри намерения не са окончателно погребани*. Постъпленията на капиталовия пазар заедно с доходите от лихвите по спестовните влогове и от застраховките вече са в нарастваща степен в състояние да задоволят големите инвестиционни потребности, доколкото те въобще бъдат анонсираны на капиталовия пазар (вж. табл. 2 в приложението).

Този обзор на доходността на капиталовия пазар дава основание също да се очаква, че ренесансът на пазара на акциите е в обсега на една близка реализация.

В особено ясно изразена форма високата конюнктура се отрази преди всичко върху развитието на нашата външна търговия. Както 1954 г., така и 1955 г. се определяха от много силно повишение на външнотърговския оборот, като при това оживеното развитие на импорта през 1955 г. доведе до намаляване наполовина в сравнение с 1954 г. положителното външнотърговско салдо. След това обаче, през 1956 г., при едно неочаквано силно покачване как-

то на импорта, така и на експорта, се извърши отново обръщане на посоката на развитие в смисъл, че нашият търговски баланс показва твърде значителен превес на износа над вноса. Подтик за това покачване на износа дава известното спадане на напрежението на германския промишлен сектор за инвестиционни стоки и свързаното с това освобождаване на капацитета за доставки в чужбина. Безспорно това развитие би било още по-силно изразено, ако Федералното министерство на икономиката не провеждаше през онези времена последователна политика на облекчаване на вноса. Позициите на Германия на световния пазар укрепнаха чувствително. Сега тя заемаше трето място по обем на външната търговия след САЩ и Великобритания.

Тези цифри, носещи белега на стопанския успех, биха могли да бъдат повод за безрезервно одобрение, ако в същото време *можеше да остане съхранена пълната стабилност на цените*. Според целия натрупан опит обаче *подобна идеализирана представа е нереализируема или само много трудно осъществима* именно в тази фаза на конюнктурата. Ето защо трябва да се отчете като успех, че бурният възходящ тренд на експорта и на вътрешното търсене бяха придружени само от относително малко покачване на цените. Във всеки случай нямаше основание за драматизиране на нещата. Макар че едно силно изразено движение на цените нагоре би трябвало да се приеме по-скоро като естествено опасение, след като в условията на висока конюнктура притокът на нови поръчки постоянно надминаваше размера на оборота на съответните предприятия. По отношение на влиянието на експорта тази констатация е в сила и днес.

Цените, които до второто полугодие на 1954 г. бяха стабилни, започнаха през следващия период леко да се покачват. Индексът на промишлените цени на производителите (1950 г. = 100) показваше през предходните две години още тенденция към намаляване; той спадна за този период от равнище от 121 на 116 и това най-ниско равнище се запази до септември 1954 г. От този момент нататък обаче започна бавно, но постоянно покачване. През 1956 г. отново бе достигнато равнището от 1952 г. и индексът започна да се колебае след това, до септември същата година, между 120 и 121. Едва през есента на 1956 г. последваха по-нататъшни повишения, така че през ноември ценовото равнище се бе покачило с

2,9 % в сравнение със същия период на предходната година и с 5,1 % в сравнение с ноември 1954 г.

Повишението на цените на производителите в селското стопанство беше започнало малко преди това. То беше по-интензивно и по отношение на мащабите. Индексът на тези цени за 1953–1954 отчетна година (от юли до юни) е равен на 112 ($1950/51 = 100$), през следващата отчетна година – на 116. През 1955–1956 г. се покачва на 123, през първото полугодие на 1956 г. даже на 135, след това обаче пада от това прекомерно високо равнище. През месец декември съответно за 1954, 1955 и 1956 г. този индекс отново се покачва от 114 на 126. През месец декември 1958 г. той вече е равен на 133, през декември 1962 г. – на 137 (за база се използва 1950–1951 г. = 100).

Както показва следващата по-долу таблица, в международен план Федералната република издържа с успех сравненията в развитието на цените. Въпреки това аз се чувствам длъжен постоянно да предупреждавам (нещо, което е особено необходимо в сегашния момент) за опасностите и да се противопоставям на явления, които могат да доведат до израждане в ценообразуването.

*Ценови индекс на разходите за живот
(1950 г. = 100)*

	1952	1954	1956	1958	1960	1962
Германия	110	108	113	121	128	128
Франция	130	128	133	156	172	186
Италия	121	126	133	139	142	151
Холандия	111	115	110	133	137	144
Швеция	124	125	137	149	157	167
Великобритания	119	125	138	147	160	160
САЩ	111	112	113	120	123	127

Източник: Федералната статистическа служба.

Стабилността на цените като висша повеля

Настъпилото и при нас *леко снижение на покупателната сила* може да се посочи като факт, характеризиращ *обратната страна на високата конюнктура*. Ето защо аз постоянно обръщам внимание на това, че колкото и голям да е стопанският напредък, в една продължителна перспектива той все пак не би бил в състоя-

ние да оправдае „омекване“ на валутата, даже и първоначално то да изглежда още твърде безобидно. Тази е причината за нееднократните ми предупреждения:

„Въпросът, свързан със сегашната конюнктура следователно не гласи дали цените трябва да бъдат задръжани стабилни, или евентуално би могло да се допусне те да се покачат. При всички обстоятелства равнището на цените трябва да бъде съхранено. Въпросът е само с какви средства можем да осигурим това.“ [70]

Аз отричам също така с цялата си решителност, че една силна икономическа експанзия обективно и закономерно би трябвало да е свързана с повсеместен скок на цените. Напротив, в интерес на всички получатели на доходи и притежатели на спестявания е да се стремим към увеличение на благосъстоянието *върху все по-широка социална основа, при едновременно съхраняване на стабилността на цените:*

„Може опитът от миналото често да е сочел обратното, аз обаче не виждам причина да се откажа от усилията си чрез съзнаваща отговорността си парична, кредитна и валутна политика и чрез добре систематизирана икономическа и финансова политика да създадем предпоставките за това, че икономическата експанзия да може да се развива и по-нататък върху основата на стабилни цени.“ [64]

Накрая, през решителните за паричната стабилност седмици и месеци трябваше постоянно да се изказвам против тези, които върваха и заявяваха,

„че само посредством продължително, ако и да е слабо „омекване“ на валутата биха могли да се генерират тези импулси, които задълго да гарантират стопанска експанзия. След като през изминалите десет години реалният живот на теория и на практика опроверга някои фалшиви идеологии и догми, струва ми се, че е ударил часът да бъде разрушена и тази последна илюзия, която навярно даже е най-опасна от всички.“ [64]

Ако по този начин всички мерки са произтичали от желание-то развитието на конюнктурата дотолкова да бъде притъпено, доколкото то генерираше едно застрашително изкушение – тежестта да се прехвърли върху стабилността на валутата, следователно никога не би могло да става и дума, че с тези мерки аз съм се бил отказал от постоянната си цел, т.е. от осигуряването на експанзивна икономика. Отчитайки, че в интерес на продължаването на непрекъснатото възходящо развитие на икономиката е необходимо да се намери най-точната мяра за въздействие върху

конюнктурата, заслужава да бъде отбелязано едно от многото мои изказвания, които бяха насочени към тази цел:

„Аз най-малкото мога да бъда обвинен, че бих желал да следвам една рестриктивна политика като самоцел или че въобще бих могъл да си представя като задача, която заслужава да бъде преследвана – насилственото потискане на тази добра конюнктура. Не, определено не, тъй като тайната на успеха на нашата икономика се крие именно в това, че ние никога не сме отбягвали напреженията, а сме търсили и намирали решенията винаги в динамичния пробив напред, в експанзията. Ние трябва да останем верни на тази линия на поведение, въпреки че естествено не може да не забележим, че някои притеснения става все по-отчетливи, и то не от вчера.“ [63]

Непопулярна истина

Изхождайки от тези основни ориентири, бяха предприети разнообразни мерки за обуздаване и канализиране на високата конюнктура. Чрез тях се целеше да се направи опит за повлияване именно върху факторите, предизвикващи смущения или пораждащи нови опасности. Добър пример в това отношение е да се припомним за предприетите разнообразни психологични въздействия, в чиято основа лежеше убеждението, че действителните опасности съвсем не са плод до такава степен на стопанските дадености, а по-скоро се коренят в неспазването на икономическите граници, поставени пред работниците по отношение на повишенията на заплатите и пред предприемачите по отношение на повишенията на цените. Моята основна теза при това естествено винаги е била съхраняването на стабилността на валутата. В същност на тази „психологична битка“ е посветена една цяла отделна глава в тази книга.

През онези месеци не се уморявах да разгласявам непопулярната истина, че заплати и цени се намират в неразделна връзка въпреки всевъзможните отричания на този факт и всички тактически маневри около този проблем.

„Ако заплатите излязат извън контрол само в един-единствен участък на народното стопанство, то скоро в някой друг вече също няма да могат да бъдат удържани. Това потвърждава, че не е възможно, а следователно и не бива да се случва (ако не желаем увеличения на цените) в някой отрасъл на икономиката да бъдат удовлетворени искания за повишение на заплатите с някакъв процент, равен на X , ако в същото време други отрасли са в състояние в най-добрия случай да се съгласят с увеличение само в размер на $\frac{1}{2} X$ или $\frac{1}{4} X$.

Безотговорно е просто така да пуcнем да расте някоя цена, която днес навярно е все още реализируема при старото ѝ развитие, или изхождайки от фалшиви предприемачески ориентири, да вярваме, че трябва докрай да използваме подобни благоприятни от конюнктурна гледна точка ситуации. Такава политика представлява в сегашното положение опасен стимул и за другите да последват лошия пример. Но това би означавало като резултат да бъде даден ход на един инфлационен тренд, чието прекъсване още в зародиш всъщност е наш дълг.“ [62]

Разсъждения от подобен род ми дадоха основание, пренебрегвайки известна съпротива и независимо от някои поклащания с глава, да се опълча през онези бурни месеци против всяко увеличение на цените, което би могло да се избегне, било в индустриалния или в селскостопанския отрасъл.

Също така аз се помъчих да се противопоставя на всяко покачване на заплатите, което не можеше да намери оправдание в увеличението на производителността на икономиката. Но, от друга страна, бе предоставен значителен простор за повишения на заплатите, щом като развитието на производителността показваше благоприятни резултати.

През цялата 1955 г. повишенията на заплатите навярно все още поддържаха равновесие с повишаването на производителността. Но за 1956 г. вече не можеше да се отрича наличието на съществено разминаване между повишаването на производителността и покачването на доходите на населението. Още тогава посочих в десетки речи, че всяка липса на мярка в развитието на заплатите трябва да се заплаща с покачване на цените, едно предупреждение, което, след като не бе взето предвид в достатъчна степен, бе потвърдено по-късно от развитието на събитията.

Развитие на заплатите и на производителността в индустрията

Доходи на населението

(изменение в % спрямо предидущата година)

	Брутни заплати на работниците и служителите (на трудовозает)	Производителност (на трудовозает, на работен час)		Доходи на населението
1956	+7,9	+1,4	+4,0	+11,8
1958	+6,7	+2,7	+5,4	+8,2
1960	+9,3	+6,4	+7,9	+9,0
1962	+9,0	+4,0	+7,3	+9,7

Източник: Федералната статистическа служба и Германската федерална банка (Deutsche Bundesbank)

Никакво съмнение относно отговорността за покачването на цените

Именно в тази фаза на икономическо развитие по никакъв начин не можеше да се пренебрегне връзката между повишенията на цените и факта, че доходите на населението са надхвърлили напредъка в производителността, т.е. надхвърлили са това, което едно народно стопанство би могло да си позволи като подобрение на доходите. Неизбежният резултат може да се докаже с фактите около последвалите събития, като взаимната зависимост може да се установи с точност почти до един процент. *Отговорността за повишенията на цените, за лекото „изтъняване“ на покупателната сила на парите не може и не бива да се отделя от действията на субектите в посоченото развитие.* Това важи както за социалните партньори (б. пр. – в случая се имат предвид профсъюзите), така и за правителството и парламента, що се отнася до регулираните от държавата цени или до размера на използваните от тях бюджетни средства. При това обаче би трябвало още веднъж да се подчертае, че не могат да се изтъкнат никакви доводи против промени в доходите, когато те се движат в рамките на икономически възможното. *Подобни повишения на заплатите са дори желателни, понеже в края на краищата изпълняват същността на социалната пазарна икономика.*

Започнатата от психологическа битка трябваше да се придружава от някои други проекти, които обаче успях да прокарам само частично. Моите предложения целяха да притъпят ликвидното въздействие на растящите положителни външнотърговски салда, като преди всичко чрез увеличение на импорта се разшири вътрешното предлагане, за да се упражни и от тази страна натиск върху цените. Ето защо от 1 април 1955 г. бяха обявени *намаления на вносните мита*, макар и след оживени дискусии в правителството и в парламента, продължили месеци наред, и *не в размера, който аз желаех* и който се признаваше за наложителен. Наред с това крачка по крачка беше разширено либерализирането на вноса по отношение на Европейския икономически съвет, а *спискът за свободния внос от зоната на долара* бе чувствително угължен.

Специални мерки целяха да въздействат успокояващо там, където възникваха най-големите напрежения. Ограничаването на

обществената финансова помощ бе свързано с намаляването на обществените инвестиции в строителството.

Фактът, че аз винаги *само частично и често твърде късно* „пробивах“ *с моите предложения*, ме подтикна в нарастваща степен да подкрепя и даже да окуража Банката на германските провинции (б. пр. – BdL) в отдалечаването ѝ от започнатата след преодоляването на корейската треска твърде либерална парична и кредитна политика.

В по-нататъшното развитие на събитията между Федералното министерство на икономиката и BdL съществуваше винаги *сходство в оценката на ситуацията* от гледна точка на икономическата политика. На 4 август 1955 г. централната банка за първи път се отказа от действащия от 20 май 1954 г. нисък дисконтен процент, равен на 3 %, в полза на нов процент, равен на 3½. По-късно, на 8 март 1956 г., тази стъпка бе последвана от по-нататъшното повишение на дисконтния процент с 1 % и на 20 май се направи нова решителна крачка, след която той вече съставляваше 5½. Тази последователна политика намери своето допълнение и в други мерки на BdL. Например от 1 септември 1955 г. бяха повишени нормите на задължителните минимални резерви на банките и ограничени възможностите за редисконтиране. Забележителното в ситуацията през онези месеци от гледна точка на икономическата политика бе, че това мое тясно сътрудничество или по-добре казано – съгласие с действията на емисионната банка, *в никакъв случай не намираше предполагаемото безрезервно одобрение сред приятели и опоненти*.

Междувременно сборът от тези разнообразни въздействия не остана без успех. В средата на 1956 г. отново стана възможно привеждането на нарастването на производството до мярата на здравия и реалистичен темп на експанзия. Нейната динамика се нагоди към възможния растеж на народното стопанство като цяло. Годишният прираст на продукцията, който през 1955 г. е равен на повече от 15 %, спада на по-малко от 8 %, но остава фиксиран на равнище, което същевременно не позволява да се говори за някаква стагнация или пък още по-малко за криза. Проведеното на 6 септември 1956 г. понижаване на дисконтния процент от 5½ на 5 %, както и намалението отново с ½ % (на 11.1.1957 г.), могат да бъдат оценени като потвърждение на вътрешната консолидация.

„Какво идва там от планинските висини?
Едно ядро на ниско атмосферно налягане, изпратено
от Съюза на германските профсъюзи...!“

*На облаците е написано: на горния – 40-часова работна седмица,
на долния – Стопански съвет*

(Публикува се с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“, рисунка: Хукс.)

Развитието на склонността към спестявания, може да се използва като белег за това, колко силно спестителят реагира на всяко истинско или даже предполагаемо влошаване на стойността на парите. Ето защо е съмнително (и от психологическа гледна точка), че ще успее едно голо позоваване на факта, че при нас едва ли предстои обезценяване на валутата и опасения от този род са неоснователни. Затова за по-голяма достоверност е добре да се скицира накратко досегашната съдба на една стомаркова банкнота, вложена на обикновен спестовен влог в деня след паричната реформа. Развитието на ценовия индекс на разходите за живот за

същия период ясно показва, че само една малка част от прираста, получен от натрупването на лихвите по влога, е била елиминирана посредством повишения на цените:

		Ценови индекс на разходите за живот	
Внесени на	21.IV.1948	= DM 100, -	Второ полуз. на 1948 г. = 100
Състояние на влога на	31.XII.1948	= DM 101,22	–
	31.XII.1949	= DM 103,75	1949 = 99
	31.XII.1950	= DM 106,39	1950 = 92
	31.XII.1951	= DM 109,58	1951 = 100
	31.XII.1952	= DM 112,87	1952 = 102
	31.XII.1954	= DM 119,75	1954 = 100
	31.XII.1955	= DM 123,34	1955 = 102
	31.XII.1956	= DM 127,45	1956 = 104
	31.XII.1957	= DM 131,90	1957 = 107
	31.XII.1959	= DM 140,15	1959 = 110
	31.XII.1960	= DM 145,40	1960 = 112
	31.XII.1961	= DM 150,47	1961 = 114
	31.XII.1962	= DM 155,36	1962 = 118
	31.XII.1987	= DM 393,04	1987 = 281
	31.XII.1988	= DM 400,94	1988 = 284

За да предотвратя още от самото начало всички възможни недоразумения, искам да подчертая, че това сравнение на развитието на спестовния капитал и на индекса на разходите за живот в никакъв случай не бива да се възприема даже и като най-косвена пледоария в полза на евентуална индексация на спестяванията.

Кардиналният проблем на стопанската политика се състои следователно в това да се опази *по-нататъшният икономически подем от появата на инфлационни тенденции*. Запазването на *стабилна стойност на парите* е неотменната предпоставка за истински и гарантиран социален прогрес. Ето защо в бъдеще стопанската политика на федералното правителство трябва да бъде в още по-висока степен насочена към създаването на абсолютно необходимите условия за съхраняване на финансовата стабилност. Дали в конкретните случаи за това ще са необходими рестриктивни мерки, зависи в решаваща степен от готовността на всички социални групи от нашия народ да се откажат най-сетне от порочните опити да извлечат предимства за себе си и за сметка на цялото общество.

Пета глава

ПАЗАРНАТА ИКОНОМИКА ПОБЕЖДАВА ПЛАНОВОТО СТОПАНСТВО

„Икономическата политика започна с паролите „свободно пазарно стопанство“ и „либерализация“. През пролетта тя приключи със спирането на вноса, който характеризираше цялото нейно фиаско и особено в областта на външната търговия... Междувременно напълно се срутиха... горе-долу всички принципи и теории, както и системата от догми, които федералният министър на икономиката постоянно защитаваше тук. Вие трябва да се съгласите с мен, че г-н федералният министър на икономиката, който беше тръгнал да ликвидира принудителната икономика, сега се е заел усърдно и е потънал до уши в въввеждането отново на една още по-жалко функционираща система на командване на икономиката... след като цялата стопанска политика се е провалила...“

Съвсем неотдавна, на 11 октомври 1951 г. – по време на корейската криза, говорителят на най-голямата опозиционна партия в Германския Бундестаг поднесе тези съждения, изглеждащи днес невероятни. Междувременно станаха реалност свободният потребителски избор на западногерманските граждани и свободното ценообразуване в почти всички отрасли на промишлеността. На всеки предприемач му е позволено и той е в състояние да произвежда и свободно да продава това, което изисква пазарът. Освен това той може свободно да се разпорежда по отношение на уредбата на предприятието, на мерките за рационализиране на производството и на инвестиционните си намерения, така както погодбава на характера на една предприемаческа икономика в условията на конкуренция на свободния пазар.

Уводният цитат напомня колко остро се дискутираше само допреди няколко години относно *принципите на пазарната икономика*. При това опозицията бе почти единодушна в отрицанието на пазарната икономика, макар и без съмнение да изхождаше при това от различни мотиви. Едни бяха склонни въобще да отричат правотата на принципите ѝ, други считаха за невъзможно нейното реализиране в следвоенна Германия с разрушените производствени мощности и с милионите бежанци.

Днес, разбира се, тази оживена и витална борба принадлежи на *миналото*, всъщност тя е станала вече част от историята. Протоколи от тогавашните дискусии се четат днес като страници от нечувано напрегнат роман. Заслужава си да се поровим сред тези листове от най-новата германска история. Първият германски следвоенен парламент – Стопанският съвет във Франкфурт, и по-късно Първият Бундестаг преживяха вълнуващи дни на *най-разпалени парламентарни дебати*. В изложението по-нататък ще се придържаме към официалните протоколи на дискусиите.

Най-голямата опозиционна партия, ГСДП, не остави в дните на паричната реформа никакво съмнение в това, че *не желае да види осъществено освобождаването* на германския народ от държавните набези, освобождение, което аз крачка по крачка възнамерявах да предоставя в хода на реформата, при това на всички производители – във всички области на търговията и на занаятите, но най-вече и на всички потребители. Ние четем в протокола на паметното 18-о Пленарно заседание на Стопанския съвет на Обединените икономически зони (с. 628 и по-нататък), проведено на 17 и 18 юни 1949 г., непосредствено преди паричната реформа, следните разсъждения на г-р Крейсиг, говорител на ГСДП по въпросите на икономическата политика (той и днес, както тогава, е член на Бундестага, сега се изявява главно в европейските парламентарни институции):

„На всички тези доводи, които г-н проф. г-р Ерхард изтъкна в полза на своите тези, липсва едно разсъждение от решаващо значение, а именно: от много, много години ние нямаме нормална икономика и ще видим, че *паричната реформа не твори чудеса*^{*}, а едва след нея може да започне действително здравословно изграждане на икономиката. И ние няма да получим от паричната реформа никакви чудеса по отношение на *нормалното влизане в действие* на икономиката и на производството... Тези (онеправданите и безправните) ще питат: що не се провежда *правилна стопанска политика*, не се ръководи стопанството и не се осъществява *ценова политика*, за да могат хората през следващите месеци и години да получат това, което са изработили, това ще питат тези, които от 1945 г. насам са работили напразно и не притежават почти нищо от плодовете на своя труд...

* В тази глава във всички цитати от протоколите на парламентарните заседания в оригинала с шпацир (разредка) са означени местата, на които трябва да се акцентира. Тогава протоколите са се пишели на пишеща машина и това е бил единственият начин да се означа акцентът. Днес, в 21 век, за тази цел за предпочитане е шрифт *italic*. Затова в настоящото издание тези места са означени с шрифт *италик*.

Под пряко ръководство на стопанството ние разбираме *планово* насочване на най-необходимите неща към местата и към хората, които в най-висока степен се нуждаят от тях, следователно едно централизирано разпределение на наличните ресурси от потребителски изделия...

Моята партия е напълно съгласна с гледището, че онази (т.е. свободната) цена би трябвало да бъде платена, ако имахме здрава икономика, но не и при наличието на икономика, при която *дефицитът е толкова неизчерпаем*... Това, което тук се очертава, е било вече веднъж много ясно и подходящо характеризирано като „стоманена баня на свободните цени“, през която искаме да прекараме германските предприемачи, целия германски народ...

Всичко това няма смисъл – ще доведе до *катастрофа* да се прави „ценова политика“, без поне веднъж да се помисли как трябва да се развива динамиката на цените, които вървят нагоре. Това няма да стане! Това, на което сте свигетели досега, води дотам... *че спрямо германските предприемачи* ще започне да се прилага *политиката на Моргентхау*⁴⁸, като въздействието ще бъде по-опустошително от това, което биха имали навремето намеренията на Моргентхау...

Всеки от нас желае да отпадне тази принудителна система на дирижиране на икономиката. Но само желанието *не е достатъчно*, за да се доказва тезата, че принудителното дирижиране на икономиката най-сетни било приключило... Както и преди ние изхождаме от позицията, че икономиката може да бъде пусната в ход само чрез систематично планиране и чрез едно също толкова систематично регулиране на движението на всички необходими потребителски стоки в Германия...“

Толкова от говорителя на опозицията!

С горните разсъждения Крейсиг пояснява това, което беше вече представено от опозицията като аргументи против мен по време на първата дискусия на 14-ото пленарно заседание на Стопанския съвет от 21 и 22 април 1948 г. На това заседание при оповестяването на паричната реформа аз тогава констатирах следното (с. 441 на официалния протокол):

„При всички тези разсъждения аз естествено изхождам от една-единна концепция. Тя не се задоволява само с количествено подобрене на диспропорцията между предлагането и търсенето, осигурено с покупателна сила, а напротив, иска да стигне до *корена на злото*. Всяко регулиране, което поради продължаващата (дори и да е по-слаба) диспропорция все пак би ни заставило да запазим и за в бъдеще досегашната стопанска система на пряко ръководство на стопанството, включително и на „замразяване“ на цените, всяко регулиране, което не слага *рязък край* на неразборията, предизвикана от *инфлацията при „замразени цени“*, а напротив, отново дава тласък на процеса на образуване на излишна покупателна сила, ще направи необходими по-нататъшни интервенции в паричното обращение или може да се окаже даже причина за увековечаване на злото...“

С решителното отхвърляне на този принцип на управление на икономиката (б. пр. – става дума за пряката намеса на държавата), аз съвсем не плегдирам за връщането към либералистичните стопански форми, познати от историята, и към безотговорното икономическо ограбване, познато от безвъзвратно отминали времена...

Това, че днешната система... трябва или да бъде доведена до по-свободна форма на пазарна икономика, или ще стигне до *абсолютен тоталитаризъм*, е дължен да признае всеки, който е наясно с решителния характер на икономическата ситуация, в която се намираме и която преминава под знака на хаос в паричната политика...“

Напълно различни мнения

Говорителят на ГСДП г-р Крейсиг даде да се разбере, че е на принципно различно мнение. Справедливостта обаче изисква да се припомни, че и някои, които не бяха на страната на ГСДП, мислеха по подобен начин – нещо, което очевидно не е учудващо, като се има предвид едно равнище на промишленото производство, равно тогава едва на 50 % от това на 1936 г., при население, пораснало с милиони. Да продължим с г-р Крейсиг (с. 446):

„Бих казал, че е *неправда* и аз вярвам – една незащитима позиция, когато заради някакви *илюзорни представи* или правейки отстъпка пред определени тенденции, които така желаят да заличат миналото и да започнат отново със „*свободното предприемачество*“, се мъчим да замъглим проблемите, вместо, напротив, да ги представим максимално ясно. И то при положение, че просто си дължен да разбереш, че *без планомерна* намеса и без действително добре обмислено планиране независимо от помощта, която би получила Германия, тя не ще може да бъде нормализирана от стопанска гледна точка, не ще може отново да бъде изправена на крака...“

Народният представител от ГСДП Шьотле, днес председател на бюджетната парламентарна комисия, допълва Крейсиг (с. 452):

„Аз вярвам, че ако ние не успеем да свържем мисълта за икономическо оздравяване на Германия с мисълта за *направлявано реорганизиране*, за преориентиране на определени индустриални сектори, на определен потенциал на нашата икономика към други области, важни от гледна точка на новите исторически условия, ако ние не предизвикаме това чрез *политически решения* и чрез произтичащите от тях *регулационни мерки*, тогава никога няма да успеем, защото със сигурност може да се каже, че то (б. пр. – оздравяването) няма да възникне от *свободната инициатива*.“

Ние желаем свободата на икономиката в един груг смисъл, различен от този, в който Вие навярно я искате. А именно ние разбрахме, че тъй наречената свободна икономика означава свобода само за някои хора, за други – точно противоположното...“

А сега да се върнем към паметното 18-о пленарно заседание на Стопанския съвет, няколко часа преди паричната реформа. Ето моята гледна точка относно песимизма на Крейсиг (с. 632):

„Аз вярвам, че има пълно сходство на мненията за това, че разглеждайки системата на принудителна и командна държавна икономика като следствие на една хаотична, престъпна финансова, икономическа и парична политика, трябва да се направи изводът, че крахът на такъв тип реален и привиден ред – всъщност безпорядък – донесе със себе си не само краха на тази конкретна система, но и *идейния крах* на всички форми за пряко държавно регулиране на икономиката.

Сред всички слоеве на нашия народ съществува само един-единствен копнеж: да бъдат освободени от тази усмирителна риза... Следователно... пътят може да води само в посока към възвръщане на свободните пазарни форми, към ликвидиране отново на принудата, от която ежедневно *страда* отделният индивид – от потребителя на консумативни стоки до производителя.“

Прег лицето на многото искания за държавно влияние при ценообразуването аз счетох за необходимо тук, в Стопанския съвет, още преди паричната реформа да изразя недвусмислено мое то принципно убеждение, че не могат да бъдат отделени едно от друго липсата на свобода при ценообразуването и прякото опекунство в икономиката. Който настоява за едното, трябва да е наясно, че трябва да се примири и с другото (с. 623):

„... Не трябва също така да се заблуждаваме, а и целият германски народ много добре знае, че държавното опекунство в икономиката, от една страна, и „замразяването“ на цените и загължителните „твърди“ цени, от друга, бяха всъщност външните прояви на антиикономиката, от която в течение на 15 години пъшкаше народът. Ако ние не сме решени... да сложим спирачка на тези класически симптоми на нашата *антиикономика*... тогава никои сред народа няма да вярва, че тази парична реформа действително... ще доведе до нашето оздравяване...“

Невъзможно е да искаш да регулираш икономиката едновременно по два различни пътя. Не може, от една страна, да регулираш движението на стоките посредством властите, спазвайки някаква схема... и от друга страна, да предприемеш друго разпределение посредством естественото търсене, така както то е изразено от всеки отделен гражданин, в условията на свободно волеизявление, на основата на *свободния потребителски избор*... Ето защо аз отхвърлям *радикално* принципа на планиране и регулиране там, където той ще мъчи от сутрин до вечер отделния гражданин, било то в качеството му на потребител или на производител...“

Скокът в студената вода

Срещу тези възгледи г-р Крейсиг противопоставя следното (с. 638):

„Тезата, която междувременно бе развита, а именно за *скока в студената вода*, е точно това, което аз исках да изтъкна и върху което да привлече вниманието, като казах, че за предприемачите това е „стоманена баня на свободните цени“! Инстинктът ми подсказва, че е прекомерно *съмнителна стъпка* да хвърлиш в студената вода един смъртно болен човек, а *германската икономика* от три години

насам е именно *един смъртно болен човек*. В деня на паричната реформа ние ще можем много ясно да установим истинския обхват на болестта и остатъка от пулс, който тази болна икономика все още има...

Аз обявявам, че моята фракция няма да последва този път. *С малкото увеличение на заплатите, което работниците ще си извоюват след паричната реформа, всеки един от тях ще може да си купи не повече от например чифт чорапи или една риза...*

Потвърди ли практиката този песимизъм, който очакваше само „едно малко увеличение на заплатите“? Федералната статистическа служба съобщава следните данни за брунтното възнаграждение на час на индустриалните работници (мъже):

1948 = 1,12 DM	1955 = 1,96 DM	1959 = 2,64 DM
1950 = 1,38 DM	1956 = 2,13 DM	1960 = 2,89 DM
1952 = 1,71 DM	1957 = 2,36 DM	1961 = 3,17 DM
1954 = 1,84 DM	1958 = 2,51 DM	1988 = 19,28 DM

Източник: Федералната статистическа служба.

ГСДП побърза да произнесе окончателната присъда още по време на зачатъците на социалната пазарна икономика, предчувствайки навярно, че в близко бъдеще тази остра критика няма да бъде слушана от никой. Непълни три седмици след деня на паричната реформа, по време на 19-ото пленарно заседание на Стопанския съвет от 8 и 9 юли 1948 г., говорителят на ГСДП г-р Зойферт (днес, както и по време на Първия Бундестаг, народен представител от ГСДП и специалист по финансовите въпроси) обяви следното (с. 700):

„Господин г-р Пюндер ни описа как хората стоят пред витрините с един вид нова набожна вяра, с чувство на вътрешно избавление. Аз смятам, че истинските чувства са други. Това, което се извършва у нас, възбуди негодувание, за броени дни успя да задълбочи социалното напрежение, което представлява опасност и предупреждение да не се прогължава по този път. Как всъщност стоят нещата?

Може да е вярно, че този или онзи, включително и малкият човек, е изпитвал радост отново да може да си купи някои неща, *но общо подобрение на ситуацията със снабдяването на населението по този начин не е настъпило...*“

На фона на икономическото развитие в онези първи седмици и месеци след паричната реформа ГСДП, която очевидно не бе в състояние да се откъсне от своята „опозиционна позиция по принцип“, се оплете във все по-големи противоречия. По време на 20-ото пленарно заседание на Стопанския съвет от 17 до 20 август 1948 г. специалистът по въпросите на правната политика г-р Арндт констатира (с. 785):

„Ако искаме да останем верни на историческата истина, не бива да забравяме, че *паричната реформа* всъщност *не бе извършена* от професор Ерхард, не бе извършена и от всички нас, защото ние не можехме да я извършим. А ако наистина са настъпили подобрения, това е станало единствено благодарение на *тази реформа*...“

Д-р Арндт забравя, че, както бе цитирано, неговият колега д-р Крейсиг се беше провикнал още на 17 и 18 юни 1948 г.: „Ние ще видим, че паричната реформа не твори никакви чудеса. И ние няма да получим от паричната реформа никакви „чудеса“ за нормалното близане в действие на икономиката и на производството. Новите пари не променят нищо по отношение на производствената база в Германия.“

ГСДП явно вече не желаше да остави никакво съмнение относно намерението си да събори инициатора на социалното пазарно стопанство. В нейните редици очевидно все по-осезателно започна да се чувства колко силно ще се отразят и върху съдбата на самата партия положителните резултати от моята икономическа политика. Ето защо на това 20-о пленарно заседание ГСДП внесе предложението да бъде сменен директорът на Управлението за икономика, което след страстна дискусия обаче беше отхвърлено с 47 гласа „против“ при 35 гласа „за“. Ето част от дъргата, рязко обвинителна реч, която държа депутатът от ГСДП Шьотле (с. 786):

„... Известно е, че още от самото начало ние нямаме никакво доверие в професор Ерхард и в неговата икономическа политика...“

Ние по най-рязък начин предупреждавахме за темпото, което г-н директорът на Управлението за икономика очевидно възнамеряваше да поеме *при отменянето на предписанията за регулиране на икономиката и при контрола върху цените*...

Ние обяснихме, че сме против принудителната икономика, такава каквато я наследихме от националсоциализма, но че *в много области дефицитът ще е постоянно явление за години напред* и че за определен период е необходимо ограничение на свободата в интерес на справедливото снабдяване със стоки на широките слоеве от нашето трудово население, в интерес на социалния мир. За такова ограничение на свободата... *ние се обявяваме, без да се срамуваме за това*...“

Но беше ли всъщност справедливо това предсказание, че за години напред дефицитът ще бъде постоянно явление? Сред изобилието статистически материал аз подбрах само няколко данни, които опровергават подобна теза:

	1950	1952	1954	1956	1958	1960	1962
Производство							
Кожени обувки, млн. чифта	50,7	58,2	64,7	78,1	84,8	97,7	1032
Дамски чорапи, млн. чифта	23	64	99	152	177	293	428
Леки коли, хил. бр.	216	301	518	848	1181	1674	1945
Телевизори, млн. бр.			0,13	0,53	1,49	2,16	1,69
Потребление							
Бира, л/пълноценен Жител	37,27	65,36	73,90	89,83	107,14	119,91	136,07
Кафе, кг/жител	0,60	0,89	1,59	2,01	2,32	2,87	3,26
Цигари, бр. / пълноценен жител	476	784	974	1221	1427	1619	1858

Източник: Федералната статистическа служба.

Говорителят на фракцията на ГСДП Шьотле прогължава:

„Вие отреждате за една голяма част от нашето население съществуване, което е далеч под поносимия екзистенциминимум и знаете, че това е така. Ние прегруждахме относно „скока в студената вода“...

Че вие още дълго ще вярвате в своите икономически теории, докато *реалността* не разкрие изцяло тяхната *абсурдност* – в това аз съм *напълно убеден*...

В Германия за години напред милиони хора въобще няма да са в състояние да се преборят за нещо, ако, както гласи рецептата на господин професор д-р Ерхард, *„парите са единствените истински купони...“*

Тази забележителна констатация на Шьотле ни кара да направим единствено логичния краен извод, че ГСДП желаше да гаде в ръката на потребителя *някакво друго средство за получаване на блага*, различно от парите, което след това, излизайки извън рамките на покупателната сила на парите, да може да гаде окончателното право за една желана покупка. Тук личи как ГСДП е чувствала, че постоянно декларираният от нея отказ от свободното ценообразуване би довел до въвеждането на купонна система. Шьотле казва в същата реч:

„Вие се опитвате да правите в Германия политика, която в действителност не е нищо друго... освен материална и психическа подготовка на широки слоеве от нашия народ за постепенното *проникване от Изток*. Такъв е практическият резултат от Вашата политика, която тласка хората към *отчаяние* чрез това, което вие наричате *свобода*...“

В обятията на комунизма?

Как стояха нещата в действителност с това „отчаяние“, което би трябвало да тласне хората в обятията на комунизма? С гласувалите за нея 1,362 млн. души комунистическата партия събра на изборите за първия германски Бундестаг (които се проведоха на 14 август 1949 г.) 5,7 % от всички гласове, на следващите парламентарни избори (6 септември 1953 г.) – вече само 2,2 % или 607 860 гласа. По повод на горното твърдение изглежда уместно да повторя моето заявление за предаността ми към пазарната икономика (с. 797):

„Аз си представям какво би се случило, ако не бяхме тръгнали по този път, а предпазливо бяхме продължили да си страдаме: бихме хлътнали в паричната реформа – наполовина с купони, наполовина с ценообразуване. Коя власт би била тогава в състояние, без да познава пазара, да раздава купони или някакви други, даже най-общи права, за получаване на стоки?

Тук бе говорено така, сякаш биха могли да се разделят двете неща (прякото регулиране на икономиката и ценообразуването), сякаш би могло да се мисли да се започне с едното и да се остави в сила другото – нещо, което при по-детайлно разглеждане се оказва *пълна илюзия*. Прякото регулиране на икономиката и на политиката на контрол върху цените вървят заедно като сиамските близнаци, но като тях всъщност те са (даже взети заедно) единствено плод на едно *несполучливо раждане* и нищо повече.“

На 22-рото пленарно заседание на Стопанския съвет (27 септември – 1 октомври 1948 г.) аграрният експерт на ГСДП Херберт Кригеман постави още веднъж решаващия въпрос:

„Настъпни ли всъщност някакво решително подобрение?...“

И той обясни (с. 900):

„Професор Ерхард днес отново ни поднесе своята теория, без да вземе предвид факта, че колкото по-дълго тя се прилага, *противоречията стават все по-големи*. Сега сме едва в началото на дългата поредица от повишения на цените...“

Потвърдена ли бе тази прогноза от последвалото развитие на цените? Ценовият индекс на разходите за живот (1938 г. = 100) се развива, както следва:

септември	1948 г. = 159
декември	1948 г. = 168
март	1949 г. = 167
юни	1949 г. = 159
септември	1949 г. = 155

Същото заседание на Стопанския съвет има историческо значение и поради другата причина – отменено е „замразяването“ на заплатите, едно типично творение на военната и принудителната икономика. Само няколко минути отне приемането на този закон, който е изключително важен заради последствията му. Д-р Ханс Велхаузен, тогава един от лидерите на СВДП⁴⁹, обърна внимание на това (с. 976),

„че е необходимо наред с отменянето на „замразяването“ на цените и на директното разпределение непременно да се пристъпи и към отменянето на „замразяването“ на заплатите“.

По време на 24-ото пленарно заседание на Стопанския съвет на 9 и 10 ноември 1948 г. Кригеман повтори (с. 1110):

„Това, което тук се нарича свободна икономика, не е нищо друго освен плод на следното съждение: как можем да продължим този *рафиниран гешефт*, така че силните, снабдени с необходимия дебел портфейл, да продължат да живеят за сметка на слабите и след паричната реформа?

Наше искане е *контрол върху използването* на тези суровини, които се употребяват за производството на жизненоважни изделия. Той е толкова нужен, колкото и *контролът върху разпределението* на готовите продукти. Във всеки случай най-настойчиво поставяме изискването за организирането на *независима система за контрол върху цените*.“

Едва ли бяха много тези, които ми завиждаха за моя пост и за моята мисия на фона на настъпилите през втората половина на 1948 г. повишения на цените. Повишения, които не можеха да не се признаят. Но моят контрааргумент бе (с. 1115):

„Ако ние не желаем в сегашната ситуация да създадем веднага отново *прекомерна покупателна сила*, то трябва да постигнем *уравновесяване на цените*. Ние трябва отново, върху нова основа да постигнем стопанско равновесие. Около този факт няма какво да се дискутира. Или може би вие бихте могли да ми кажете как властите ще могат да освободят една част от покупателната сила, а другата да поставят под контрол, и за кои блага по-конкретно те би трябвало да въведат *купонна система*?

Безсмислената обща стачка

Това заседание се проведе непосредствено преди обявената *обща стачка*, с която за първи (и засега последен) път в германската история бе направен опит да бъде „изметена“ социалната пазарна икономика. Ето моето гледище във връзка с това събитие (с. 1119):

„Според мен тази стачка действително няма никакво оправдание. Ако нейната задача е да въздейства върху мен и да привлече... моето по-специално внимание върху обстоятелството, че нещата още не са в ред, че има още много да се направи и че на нас ни е възложено за изпълнение още едно социално поръчение – да създадем благоприятно съотношение между заплати и цени, тогава аз наистина мога да ви кажа, че стачката ни е толкова нужна, колкото на плешивия – гребен. Защото това знам и аз, че трябва да го направим... можете да сте уверени... Действително ли не сме в състояние да проявим достатъчно спокойно благоразумие, че да дадем на нещата малко възможност да се развият...“

По време на 27-ото пленарно заседание на 2 и 3 декември 1948 г. стопанският експерт на ГСДП г-р Крейсиг определи провежданата от мен политика като катастрофална (с. 1205):

„Ако имаше някаква политика, която да предизвика *след* паричната реформа социални несправедливости в *чудовищни размери*, то това беше тази, която се провеждаше на базата на т. нар. политика на основополагащите принципи... Законът за основополагащите принципи (б. авт. – който ми даде възможност да отменя предписанията за директна намеса в икономиката и в ценообразуването) бе най-*катастрофалният* закон, който бе прокаран от десницата в този съвет, и *икономическата политика*, произлязла от него, беше в същата степен катастрофална.“

През следващите седмици борбата продължи. Сега опозицията концентрира усилията си върху искането за независимо Управление за цените, което би трябвало да ми изтръгне от ръцете ценовата политика. На 28-ото пленарно заседание аз отговорих на това искане (с. 1263):

„Ако предложението за създаване на *самостоятелна ценова служба* може да има някакъв смисъл, той е единствено в това, че самостоятелното управление за цените би било в състояние по-бързо и по-добре да отстранява икономическите напрежения, от които страдаме. Аз вече нееднократно изказвах от това място убеждението си, че изцяло е неправилно, когато много от явленията в областта на ценовата политика се означават като *следствия* на икономическата политика. Междувременно стана ясно, че процесът на балансиране на цените и на намиране на нов ценови мащаб бяха в много по-висока степен обективно следствие на паричната реформа.

Ставаше въпрос единствено за това *равнището на цените да се пригоди* към промените се вследствие на паричната реформа *парична маса* и с това едновременно към международния ценови мащаб...“

Тази самостоятелна ценова служба или би следвала точно същата ценова политика... или, ако тя следва друга политика, това би могла да бъде само политика, обърната назад, която в резултат би довела дотам да допусне стоките отново да изчезнат от пазара и да се възкресят всички обстоятелства, свързани с инфлацията при „замразени“ цени...“

С паричната реформа беше „смъкнато булото“ от икономиката. Було, което правеше невъзможен какъвто и да е действителен анализ и пог което се криеше също една мнима пълна заетост на работната сила. Още преди паричната реформа аз посочих, че по необходимост ще трябва да се примирим с един процес на разместване на слоевете, който първоначално ще бъде свързан с по-голяма безработица. *Покачването на безработицата* създаваше повсеместно големи грижи. В тази обстановка задачата бе да се запазят нервите. По време на 37-ото пленарно заседание на Стопанския съвет от 23 до 25 май 1949 г. аз заявих (с. 1663):

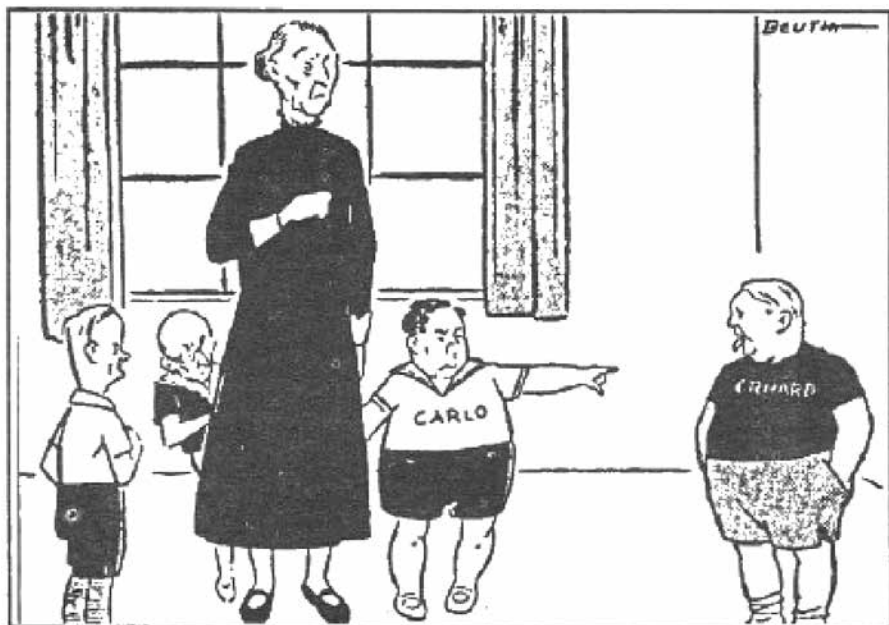
„... Ние трябва да направим всичко, за да решим този действителен социален проблем. Но не забравяйте и онова, което вече казах: ние трябва да следваме една уравновесена кредитна политика. Не бива да се *поддаваме на натиска* от страна на стопанските среди, ако искаме да преодолеем *иманентните структурни недостатъци на германската икономика*, проявили се след изминалите петнадесет години. Не бива да се отказваме от усилията си да заставам стопанството да стигне висока степен на рационалност, да се освободи от всичко, което не изпълнява действителни социални или народностопански функции. Намаленията на цените, които постигнахме от януари насам, косвено означават и подобрение на социалната ситуация, повишение на реалната покупателна сила. Върху тази тенденция трябва преимуществено да бъде ограничена кредитната политика. Ако тук бихме завъртели силно и внезапно кормилото, ако тук веднага бихме постановили великодушно разхлабване на рестрикциите в областта на кредитната политика, тогава би трябвало да се опасяваме, че ще замре здравословният (от социална гледна точка) процес на понижение на цените. И това ще стане в момент, когато, отчитайки *социалните параметри* на живот на нашия народ, продължаването на този процес изглежда крайно необходимо, независимо от обстоятелствата...“

ГСДП отново използва дори и тази неопишуемо тежка ситуация като повод да прокламира „латентната криза на пазарната икономика“ (с. 1750):

„... В Управлението за икономика все още не е проникнало разбирането, че и сега развитието на икономиката след паричната реформа *в никакъв случай* не протича така, както по оптимистичен начин ни беше оповестено по-рано. В известна степен ние се намираме в състояние на една повече или по-малко *латентна криза*, изход от която засега *не се забелязва*...“

А ето и моят възглед по този въпрос (с. 1753):

„Аз вярвам, че трябва да действаме по-динамично. Последните три тримесечия ни показаха колко проблематично е въобще това *планово стопанство*. С цифри може всичко да се докаже, само че цифрите се оборват от реалната действителност.

„Изпъди го, той е винаги толкова лош с нас“⁵⁰
(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на в. „Hamburger Abendblatt“,
рисулка: Бойтун.)

Това важи за всички програми, например и за тези, които трябва да бъдат обновени и осъвременени, за да се даде отпор на опасността от по-нататъшното разширяване на безработицата. Тук имам предвид и планирането на инвестиции, което праведохме, а така също усилията, които полагаме, за да осигурим необходимото капиталово покритие, капиталовия фонд за тази цел.

Аз лично най-решително отхвърлям всеки подобен натиск за образуване на капитал. Всичко зависи от това, капиталът да може да се създаде по естествен начин. Убеден съм, независимо дали ще ми повярвате или не, а тук, в този съвет, вече много неща не ми повярваха, че ние можем да преодолеем сегашната стагнация със средствата на пазарната икономика. Докато гърчът на плановата икономика съвсем сигурно само още повече би оплел нещата...“

Стоеше ли зад това твърдение лековерен оптимизъм или то говореше за реализъм, потвърден от развитието на събитията? Нека погледнем някои от най-важните икономически данни за последните две години:

	30.6.1949 г.	31.12.1949 г.	30.6.1950 г.	31.12.1950 г.	30.6.1951 г.
Трудовозаети, млн.	13,49	13,56	13,85	14,16	14,72
Безработни, млн.	1,283	1,559	1,538	1,690	1,326
Индекс на общата промишл. продукция (1936 г. = 100)	87,4	96,0	107,6	126,3	130,9

Безработицата създава грижи

Обезпокоена от цифрата, сочеща в края на 1949 г. повече от 1½ млн. безработни, но и не отчитайки покачването на броя на наемните работници и почти отвесното покачване нагоре на промишленото производство, ГСДП повтори своята атака срещу пазарната икономика. Този път тя направи това на 9 февруари 1950 г. по време на 36-ото пленарно заседание на *Бундестага*. Починалият междувременно министър на икономиката на провинция Северен Рейн-Вестфалия г-р Ньолтинг бе този, който от името на опозицията заяви следното (с. 1141):

„Аз бих желал, дами и господа, за един кратък момент поне да си представим в какви размери нищета, отчаяние и безизходица съдържат тези цифри (б. авт. – за безработицата). Във всеки случай от войната насам никога положението на пазара на работната сила не е било толкова алармиращо, както в настоящото време, и всички успехи на икономическата политика, *дребните успехи*, за които досега се създаде възможност да бъдат постигнати, изглеждат *заstraшени*, докато не успеем да преустановим това заплашително развитие, което започва да подгравна нашите устои... (с. 1142).

При това индексът на производство за един работен ден, ако го приемем за равен на 100 през 1936 г., се е смъкнал от 98 през месец ноември на 95 през месец декември. Данните за януари са ми още непознати. Във всеки случай ние сме *още* много отдалечени от *нормализиране* на стопанските пропорции. Съществува опасността западногерманската промишленост да се приспособи към едно равнище на производителност, равно на около 90 до 95 пункта от това през 1936 г., като при това не бива да забравяме, че междувременно населението се е увеличило с 20 процента. Ако следователно финансовият и стоковият кръговрат започнат да се затварят на това равнище, би трябвало милиони хора от трудоспособното население да останат лишени от *каквато и да е възможност за работа*.“

Положително министър Ньолтинг привидно имаше право, но само в рамките на една краткосрочна ситуация, подчинена на сезонната специфика. Индексът на промишлената продукция беше паднал от 102,2 през ноември 1949 г. на 90,9 през януари 1950 г., но бързо

се покачи след това до ноември 1950 г. (следователно за една година) на 133,3, за да достигне по-късно в течение на 1951 г. (през ноември) равнище от 147,8. Ето какво каза обаче по-нататък Ньолтинг:

„Аз не зная дали господин министърът на икономиката още се придържа към своята теория за „самопречистването на икономиката“. Още тогава (б. пр. – когато е била обявена тази теория) говорих за един процес на *унищожаване на силите на икономиката*. Ето че самият професор Ерхард, който иначе излъчва неизчерпаем оптимизъм, изглежда междувременно да е станал все пак малко по-скромен в оценките си (с. 1144).

Една икономическа система с покачваща се безработица и без шанс за нейното преодоляване, сама е посочила най-еднозначния контрааргумент против самата себе си. Сградата на германската икономика е застрашена от *социално срутване*, ако нещата се оставят да се развиват и по-нататък по същия начин в условията на бездействие и пасивност.

Социалната криза заплашва да се изостри, причинявайки големи страдания. Но проблемът, свързан с неволята и обедняването, не може да бъде решен с принципите на „Laissez-faire“⁵¹...

За нас, социалдемократите, обаче развитието на данните за заетостта и за безработицата е *решаващият конюнктурен барометър*...“

И така, г-р Ньолтинг прокламира, че за социалдемократите развитието на данните за заетостта и за безработицата е *решаващият конюнктурен барометър*. Натрапва се обаче въпросът, дали за ГСДП това изречение важи и днес, когато то е особено подходящо, за да осигури най-доброто потвърждение за правотата на пазарната икономика. Какво показва всъщност статистиката?

	1949	1956	1962
Трудовозаети, млн.	13 543	19 399	21 097
Безработни, хил.	1 230	476	142

Източник: Федералната служба за трудоустрояване и защита срещу безработицата.

Отклонение от „правия път“

Във връзка с господстващата тогава безработица Ньолтинг изисква (с. 1147):

„Би трябвало да се превключи от досегашната антиинфлационна политика на защита на паричната стабилност към *антидефлационна политика* на оживяване на конюнктурата, за да можем да излезем от *самоубийствения порочен кръг* на нищетата: безработица – по-нататъшно намаляване на покупателната сила – усил-

ващо се блокиране на пласмента – още по-високи данни за безработица... Трябва да се действа, даже и ако ни очакват известни икономически опасности...“

Това бе съвет, относно който аз не можех да мълча (с. 1154):

„Дефлационната криза е състояние, отличаващо се с това, че в икономиката липсва готовност, липсва желание за инвестиции. Състояние, водещо до продължително „замразяване“ на капитал и изтегляне на инвестиции от производството. Аз обаче констатирам, че точно противоположната тенденция е отличителният белег на нашата сегашна икономическа ситуация. Съществува ясно изразен глас за инвестиционен капитал... (с. 1213).

Вие може да кажете каквото си искате, но в момента, в който в желанието си да получите милиардите, за да можете за един ден да постигнете целта – пълната заетост, вие прегрешите от гледна точка на политиката на паричната стабилност, ще бъдете изправени пред избора: или да допуснете покачване на цените, или, тъй като според вашите догми това естествено не бива да стане, като отново създадете всички тези институции на властта, призовани по изкуствен начин да възпрепятстват подобни повишения на цените. Това ще ни върне отново към формите на принудителната икономика, които ние за щастие сме преодолели...“

По време на същото заседание председателят на Обединението на германските профсъюзи в Бавария и депутат от ГСДП Вьонер предупреждава федералния министър на икономиката (с. 1175):

„И днес Вие повторно изтъкнахте като израз на доверие от страна на германския народ в упражняваната от Вас икономическа политика това, че изборният резултат от 14 август 1949 г. бил такъв, какъвто е. Бих желал само да Ви кажа: Трябва да се пазите да не станете жертва на едно *погрешно психологично заключение*. А именно, реакцията на 14 август бе спрямо абсолютната нула, в сравнение с която икономическата ситуация в Германия бе станала по-добра... Вие естествено не вярвате, че психологически хората ще спрат на тази нулева точка от май 1948 г. ...“

Несъмнено хората не са спрели при оценката на икономическата политика върху обратното сравнение с нулевата точка. Не липсват обаче и по-нататъшни успехи. На 6 септември 1953 г. ХДС получи, не на последно място и като резултат от стопанския напредък и от напредъка в осъществяването на икономическата политика, 12,44 милиона гласа срещу 7,36 милиона на 14 август 1949 г.!

На 15 февруари 1950 г. депутатът от ГСДП г-р Файт, министър на икономиката в провинция Баден-Вюртенберг, дефинира по следния начин задачата на икономическата политика (с. 1246):

„Целта трябва да бъде: стопански апарат, който по възможност да осигури работни места на всички хора от страната, желаещи да се трудят; производство, което да задоволи вътрешните потребности – било то директно или по пътя на

външната търговия; производителност, която дава възможност на германското стопанство да се включи в конкуренцията с другите страни на световния пазар по отношение на качеството и цените...”

Министър Файт не остава никакво съмнение по въпроса, че счита социалното пазарно стопанство като неподходящо за постигане на тази цел (1250):

„Липсата на задръжки при скока в една привидно свободна, но в действителност монополизирана икономика, доведе не само дотам, че голямата част от населението бе *ограбено* чрез цените в условията на дефицит и по този начин последва заредено със социално напрежение презгрупиране на доходите, но предизвика и втория губелен ефект – оскъдният капитал не можеше да се използва на местата, където съществуваше неотложна необходимост.

При подобен метод на разглеждане съдържанието от истина в означението „социална пазарна икономика“ ще се стопи още повече. Ситуацията е много сериозна и никой, дори и предприемачът, който по този начин успява отново да приведе в ред социалния си статус, не може да изпитва от това радост...”

Отговорът на тези нападки спечели на министъра на икономиката (б. пр. – става дума за самия Ерхард) няколко остри и достойни да бъдат отбелязани подвиквания от страна на председателя на ГСДП г-р Курт Шумахер (с. 1257):

„Ние не желаем да вкараме в употреба средства, които, за да бъде съвсем ясно казано, ни тласкат обратно към принудителната икономика (смях и подвиквания от страна на ГСДП, ръкопляскания от страна на управляващите партии)⁵². Въпросът не е в това, дали ще сме в състояние да продължим либералната стопанска политика като някаква самоцел, а в това, че тази политика предлага закрила, че чрез допълнително изчерпване на кредитните възможности, *разширяване на незадоволеното търсене*, въвеждане отново на купонната система, принудителни мерки за изчерпване на покупателната сила, затягане на данъчните гайки и унищожаване на капиталовия пазар няма отново да изпадне в състояние, което съчетава в себе си външните прояви, вътрешната същност и системата на *принудителната икономика* (подвикване от страна на ГСДП: А безработните?). Вие няма да намалите безработните повече отколкото и ние, или ако ги намалите повече, то цената ще бъде сгромолясване на германското стопанство и на обществения строй (ръкопляскания от страна на управляващите партии, смях и подвиквания откъм ГСДП).

Вашата враждебност срещу тази икономическа политика не на последно място се корени и в това, че тя *унищожава* като цяло явлението „*функционери*“ в нашата икономика. (оживени ръкопляскания откъм управляващите партии. Депутат Шьотле: „Но това е една груба нелепост, което тук вие сега казвате!“ Други подвиквания от страна на ГСДП. Депутат г-р Шумахер: „*Функционерите обаче се грижат за безработните, а вие не!* – Ето как вие изглеждате!“ (оживени ръкопляскания от страна на управляващите партии). По този начин се унищожават запазените ви територии в бюрокрацията. И ако преди малко питахте дали нашата стопанска политика може да се съвмести с християнското мирозрение (депута-

тът г-р Шумахер: Какво знаете Вие за това!), аз ще кажа следното по този повод: християнска е онази стопанска политика, която помага на хората, на всеки отделен човек, и точно такава стопанска политика ще пробуждаме! (оживени ръкопляскания откъм управляващите партии; подвиквания отляво)...

Но ГСДП не намалява натиска, свързан с искането чрез разширяване на кредитирането да се преодолее безработицата. Разширяването на кредитирането през онази фаза на развитие би предизвикало повишаване на цените и по този начин би застрашило стабилността на парите. На 1 юли 1950 г. депутатът от ГСДП Курлбаум, известен стопански политик на неговата партия, юрист и политикономист, а така също ръководен сътрудник на важни стопански предприятия, заявява (с. 2376):

„Едно разширяване на кредитирането, което действително да е достатъчно, за да бъде преодоляна безработицата, е приложимо само ако същевременно бъдат отстранени всички защитни прегради, които все още затварят пътя на едно нежелано развитие на цените...“

На 28 юли 1950 г. ГСДП отново се засилва да нанесе удар. Но предложението за „отстраняване от длъжност на федералния министър на икономиката“ по-късно е отклонено при резултат: 142 гласа „за“, 187 „против“ и 28 „въздържали се“. Тогава (б. пр. – при вънасяне на предложението) аз заявих (с. 3043):

„... Не, дами и господа, вие искате да отстраните един мъж, който с успех ви се е противопоставял! (Оживени ръкопляскания откъм управляващите партии. Депутатът г-р Шумахер: Ние никога още не сме Ви считали за един мъж!) Дами и господа, аз свършвам и искам да кажа само следното по повод на предложението: това би било такъв добър шанс за вас! (Оживени ръкопляскания откъм ХДС и ГП. Възбуждени подвиквания от страна на ГСДП, голямо вълнение отляво.)“

Патентовани рецепти не помагат

От 102-ото заседание нататък започват големите, страстни парламентарни дебати относно оценката и още повече относно съхраняването на пазарната икономика през критичните седмици на корейската криза и на свързания с нея икономически бум. Седмици, през които и някои групи депутати в Бундестага бяха склонни да изразят съмненията си дали е възможно и правилно да се продължи по пътя на пазарната икономика. Във връзка с въз-

никващите трудности в суровинния сектор един от говорителите на ГСДП пита на 15 ноември 1950 г. по време на 102-ото заседание (с. 3733):

„... И тогава, и сега става дума за ситуацията при снабдяването с въглища. Днес ние, а с нас и милиони германски съграждани питаме федералното правителство и преди всичко федералния министър на икономиката дали не желаят да извлекат от това *сгромолясване на стопанската политика*... необходимите изводи, или ще трябва отново целият народ... да носи тежестта на една погрешна стопанска политика...“

По време на заседанието на Бундестага от 14 ноември 1950 г. аз правя опит да намеря разбиране за необходимостта от трезво разглеждане на проблема относно снабдяването с въглища (с. 4038):

„... Звучи твърде плитко да твърдиш със задна гата, че още през пролетта си бил в състояние да предскажеш всички тези събития. Нито една страна не бе в състояние да направи това. По целия свят настъпиха размествания на пластове, както ние в Германия трябва да ги определим, и аз мога да ви издам тайната, че все повече европейски страни се обръщат към нас, за да се осведомят с какви средства сме успели да направим така, че при нас цените са останали по-стабилни, отколкото в цяла останала Европа...“

Разбира се, не би могло да се отрича, че ситуацията с въглищата бе станала сложна. Но минната промишленост принадлежеше към отраслите, където в най-ниска степен се практикуваха пазарните принципи на управление на икономиката. Наистина ли обаче това безспорно тежко положение бе чак пък катастрофално, нещо, което опозицията се стремеше да обоснове, за да има повод за критика? Известна яснота по въпроса дава показаният по-долу каменовъглен баланс за този период (включително кокс и брикети):

Каменовъглен баланс, млн. т

	Производство	Внос	Износ	Наличност
1950	103,0	4,3	24,1	83,2
1951	109,9	9,8	23,6	96,2
1952	113,6	12,2	23,3	102,5

Източник: Федералната статистическа служба.

Невинаги бе съвсем лесно да се запази самооблагане по отношение на появяващите се тогава „патентовани рецепти“. По-долу се припомня за казаното от мен на 114-ото заседание на Бундестага от 25 януари 1951 г. (с. 4320):

„Що се отнася до въпроса... а именно от икономисаното от осветлението да се предостави за отоплението на домовете, трябва да кажа: Ние оценяваме икономиката на възлицата при ограничаване на осветлението на около 8000 до 10 000 т. Ако аз дам на всяко домакинство в Германия по един центнер (б. пр. – 100 кг) възлица за отопление, това изисква количество, равно на 700 000 т. Аз моля от това сравнение да се направи извод за пригодността на предложението!“

В апогея на корейската криза ГСДП отново прави опит да отстрани социалното пазарно стопанство. Парламентарните протоколи от тези месеци говорят с убедителен език, да, те създават и днес представа за действителната страст на този спор.

По време на 126-ото заседание от 14 март 1951 г. г-р Ньолтинг се наема да формулира най-яръстната дотогава атака (с. 480б):

„... Действително икономиката се намира днес в центъра на вниманието на обществения интерес. Аз смятам обаче, че това страстно съпричастие и заинтересованост определено не означават никакъв слаб капитал за г-н федералния канцлер и неговия министър на икономиката... Дами и господа, аз смятам, че беше твърде пресилено, когато г-н федералният министър на икономиката определи своята реч като програмна (възглас „Много добре“ от страната на ГСДП). Всъщност тя беше една несвързана извинителна реч (откъм ГСДП – „Чуйте! Чуйте!“; реакции на възмущение откъм управляващите партии – „У-у-у“, ръкопляскане откъм ГСДП), една реч, съдържаща твърде много интересни думи, непривични за устата, която ги изрече (Много правилно! – откъм ГСДП).

Господин професор Ерхард, това, което Вие днес поднесохте на този подиум, беше мумията на *Вашата пазарна икономика* (ръкопляскания откъм ГСДП).

Вих искал да Ви запитам: Ако сега се погледнете в огледалото, ще можете ли да се познаете? (Оживление и ръкопляскания откъм ГСДП) ...

Ако се вслушаме в дискусиите на хората на улицата, то наред с безработицата, за която г-н федералният министър на икономиката по характерен начин отново не каза въобще нищо („Много правилно!“ – откъм ГСДП), тъй като безработицата от 1,5 или 1,6 млн. се възприема междувременно от страна на правителството почти като някаква константна величина, та аз казвам: ако се абстрахираме от тази безработица, то при дискусиите на практика на първо място днес става въпрос за цените.

Ето, че захванахме и най-неотложната тема. Несъмнено при покачването на цените играе роля (нещо, което не може да се отрича) и предизвиканият от конюнктурата на въроръжаване, насочен нагоре ценови тренд на световния пазар... И ние не настояваме за пълно изолиране от тази ценова тенденция и затова цените да бъдат просто „замразени“ към някоя определена дата... но би трябвало да се предприемат повече предпазни мерки, *за да не ни удари сега с цялата си сила покачването на цените*, за да не ни се стовари сега цялото това бреме върху главата, както за жалост става...“

Но беше ли вярно, че покачването на цените с цялата си сила е ударило по западногерманския потребител? На какво ни учи международното сравнение?

Ценови индекс на разходите за живот (1950 г. = 100)

	САЩ	Великобритания	Белгия	Франция	Швеция	ФРГ
Юни 1950	99	100	98	96	99	99
Септ. 1950	102	100	104	102	100	100
Дек. 1950	104	102	102	106	104	101
Март 1951	197	104	109	115	113	106
Юни 1951	108	109	110	112	117	108

Източник: Федералната статистическа служба.

Дилетантщина и факти

В същата реч министър Ньолтинг обяви:

„Погрешната ценова политика, започваща за нас с прибързаното отстраняване на всички правила за регулиране на цените през лятото на 1948 г., е тази, която ни вкара сега и във второто бедствено положение, чиито последици ние трябва да търпим в отраслите с наличен дефицит, които действат като спирачка за по-нататъшното покачване на производството...

Вижте, дами и господа, за да може всеки свободно да инвестира и да разширява производствените мощности по собствен вкус, той се нуждае от повече възлища, повече стомана, повече електроенергия, повече газ – все неща, които ние нямаме достатъчно. Даже само поради това правото на едно произволно разширяване на производството и на мощностите не може да бъде дадено на всеки, без поне една малка част от инвестициите да бъде насочена натам, където съществува дефицитът...

В крайна сметка, дами и господа, тези отрасли с дефицит все повече се превръщат в спирачки и „тесни места“ за нашия експорт. Цифрите за нашия износ (това всъщност е най-опечаляващото) се влачат след цифрите за нашия внос и освен това с всеки месец се увеличава нашият външен дълг...

Либерализацията, дами и господа, сама по себе си е една хубава идея, но само идея, която не може да съществува извън реалните измерения на времето. Естествено и за нас е по-добре да имаме голям износ, когато това може да бъде постигнато, вместо намален внос – не бива да ни се излиза насреща с такива очевидни неща и празнословия.

Но ние твърдим, че и по релсите на либерализацията не може да се пътува без разписание. Вашата изходна позиция, господин професор Ерхард, беше: трябва само да се купят от другите страни порядъчни количества стоки и тогава те самите също ще вземат съответните количества стоки от нас! Но се появиха известните пречки при продажбите и сега пред нас се трупа във висините застрахователна планина от дългове. Недообмислено и преждевременно ние предприехме изпреварващи стъпки, които не доведоха при другите партньори до никакви ответни реакции на паритетен принцип („Съвсем вярно!“ – откъм ГСДП)...

В тази област на нас, като на най-слабо звено в икономическата верига на европейските народи, не ни се пада никакво водещо място, ние не можем да се прес-

труваме на лидери-първопроходци. Всъщност иначе понятието „сподвижник“ (б. пр. – Mitlaufer) при нас е толкова популярно, уважаеми дами и господа (оживление)!

Банани и калифорнийски плодове, фурми и смокини, лимони, портокали и грейпфрути, бяло и черно грозде от България, омари, черен хайвер и червила – моите почитания. Но в това отношение се е развихрила *лекомислена дилетантищина*, озадачаваща *грандомания* и всички наши предупреждения бяха оставени без всякакво внимание (откъм ГСДП – „Много правилно!“)...

Потвърждават ли обаче трезвите факти подобна присъда за „дилетантищина“, за „озадачаваща грандомания“?

Когато министър Ньолтинг рисуваше тази мрачна картина, нашето търговско салдо по отношение на ЕПС (б. пр. – страните от Европейския платежен съюз) беше наистина отрицателно, с пасив, равен на 2,5 млн. ДМ, но още следващите месеци донесоха много впечатляващ оборот, водещ към превръщането на това търговско салдо в положително. Разяснение по този въпрос дава статистиката:

Търговски баланс, млн. ДМ

	Април	Юни	Август	Октомври	Декември	1951 г.
Като цяло						
Внос	620,7	575,5	690,7	677,6	782,1	8872,5
Износ	844,1	888,6	952,7	939,5	1152,1	10 627,6
Салдо	+223,4	+313,1	+262,0	+261,9	+370,0	+1755,1

Източник: Федералната статистическа служба.

Прег лицето на тези факти единствено правилно решение беше да не се последва съветът на Ньолтинг, че трябвало да се задоволим само с ролята на „сподвижник“. Но в своята реч Ньолтинг отиде още по-нататък, достигайки кулминацията с искането си да зачеркне заплатата на федералния министър на икономиката:

„... Ние си дадохме повече лукс, отколкото може да позволи индекс на производството, равен на 117 (б. пр. – 1936 г. = 100), ако не желаем да банкрутираме... Оттатък (б. авт. – т.е. в Англия) преминаха през чистилището, което при нас още предстои, уважаеми господин министър на икономиката! (Оживени ръкопляскания от страна на ГСДП.) Оттатък *погладуваха*, за да *оздравеят*, докато при нас вследствие на потребление на луксозни стоки от един тънък горен слой – ако господин председателят позволи да използваме тази дума – се наплоскахме до прилошаване („Много добре!“ – възглас откъм ГСДП).“

Покриваше ли се обаче с фактите това *страстно обвинение*, безспорно развълнувало слушателите? Англия, която тук се слави като образец, бе принудена да се примири през 1951 г. с най-големия дотогава търговски дефицит на следвоенния период в размер на 1,197 млрд. лири. През октомври 1951 г. лейбъристкото правителство се оттегли преждевременно от власт, след като бе управлявало година и половина и отстъпи място на едно консервативно правителство.

В своята реч Нълтинг казва по-нататък:

„... Достатъчно е човек да издири само основата и първоизточника и да тръгне от тях, за да се натъкне навсякъде по-нататък на проявите на абсурдност на цялостната концепция на една икономическа политика, която винаги попада в догматична вицепеност, във вакуум и на която отгавна е отнета почвата под краката...“

Принудителната икономика, още веднъж заявявам, е непълноценна икономика в условията на извънредна ситуация, никога нежелана, но за жалост през известни периоди неизбежна. Принудителната икономика е допълнението на една свободна икономика, на вашата свободна икономика (оживено одобрение от страна на ГСДП) тогава, когато тя не е в състояние да продължи по-нататък. Ето защо ние се опасяваме, че ни предстои ново нейно издание. Този федерален министър на икономиката, който някога високопарно се стягаше за борба с нея, сега е стигнал толкова далеч, че ще се приземи отново при нея... По този начин, господин федерален министър, кръгът се затваря. По този начин пътят, който Ви бе отреден да измените, е извървян... Министърът на икономиката говори днес за планиране, той, който съвсем неотдавна все още подигравателно ни каза: малко планова икономика може да съществува точно толкова, колкото може да съществува малко бременност (голямо оживление отляво). Ето защо ние вярваме: при това планиране винаги ще има също толкова малко и Ерхард (ръкопляскания от страна на ГСДП)...

Дами и господа, ако този извод очевидно не бъде направен от съответния министър, тогава парламентът трябва да му помогне да го направи, да му помогне по начин, чиято мъчителна яснота за жалост ни е наложена от настоящата ситуация. И така, от името на моите политически приятели аз трябва да връча следното искане на ГСДП:

Бундестагът трябва да реши:

Зачерква се заплатата на федералния министър на икономиката. (Продължителни оживени ръкопляскания от страна на ГСДП. Смях и подвиквания откъм управляващите партии. Преседателят звъни със звънчето.)“

По-нататъшното икономическо развитие даде най-добрия отговор на речта на Нълтинг. Ето защо по-долу са приведени само няколко изречения от моите разсъждения по време на същото заседание (с. 4800):

„... Бих желал да констатирам: едва тази наша икономическа политика говеде нещата дотам, че за германския народ бяха отново създадени възможности за живот. Успяха да се наложат съществени *демократични основни права* – свобод-

ният избор на професия и свободният потребителски избор. Едва вследствие на тази икономическа политика германският народ можа отново да повярва в смисъла на труда. На основата на тази икономическа политика стана възможно осигуряването на приведената в ред валута и въздигането отново от руините на външната търговия...

Тези основи на нашата икономическа политика остават да съществуват...

Въпреки че ние продължаваме следователно твърдо да държим на споменатите принципи, в същото време сме готови (вследствие на ситуацията, възниквала от корейския конфликт) да променяме методите и процедурите. Ние желаем да съхраним функцията на пазара. Но сме наясно, че известна част от либералния подход и от пазарната свобода трябва да бъдат заменени от съзнателно, планово и смислено регулиране. (Възгласи „Чуйте! Чуйте!“ и смях от страна ГСДП. Подвикване отново: „Но това е виц!“)...

По време на тази дискусия бях поставен в много трудно положение, тъй като общата нервност в света бе довела до такова международно регулиране на разпределението на суровините, което правеше възможно получаването на определени суровини само при готовност да се приложи подобен регулативен подход. ИМС (International Material Conference – Международна конференция по суровините⁵³) беше започнала своята дейност. Лично аз считах този подход за слабо плодотворен и действително, прилагайки известна хитрост, ние ограничихме административната намеса до статистически съобщения. По същество това беше и цялото „регулиране“, ето защо по-късно изпитах задоволство, че и в международен план беше потвърдена правилността на моите възгледи. Развитието на корейския бум междувременно тревожеше не само опозицията. Ето защо няколко месеца по-късно, по време на 167-ото заседание на Бундестага от 11 октомври 1951 г., ГСДП вече вярваше, че краят на пазарната икономика този път окончателно е настъпил. Д-р Крейсиг се изказа по този повод (с. 6822):

„Икономическата политика на Федералната република започна с понятията „свободна пазарна икономика“ и „либерализъм“ и приключи през пролетта на тази година със *спирането* на вноса от 21 февруари, което характеризира *фиаското на цялата политика* и преди всичко във външната търговия. В известна връзка с процесите след корейската криза междувременно *се сгромолясаха напълно* естествено почти всички *принципи и теории*, които федералният министър на икономиката тук постоянно защитаваше, включително и неговата догматична концепция...

Ние постоянно заявявахме и няма да се уморим постоянно да го казваме, че без обмислено направляване и *планиране*, предизвикващи развитието на събитията, не може да бъде приведена в ред икономиката в една толкова разсипана страна...

Ще трябва да се съгласите с мен, че господин федералният министър на икономиката... който се стягаше да отстрани принудителната икономика, сега се готви отново да въведе една още по-отвратително функционираща *система на опекунство* и е затънал до уши в тази си дейност...”

Правилно ли преценяваше ГДСП настроението на народа?

Когато говори г-р Крейсиг, ние изписвахме датата 11 октомври 1951 г. Последните общи избори в Северен Рейн-Вестфалия (б. пр. – най-голямата провинция в Западна Германия), състояли се преди това изказване – изборите за провинциален парламент от 16 август 1950 г. – донесоха на ХДС 2,29 млн. гласа, следващите избори – парламентарни избори от 6 септември 1953 г. – 3,92 млн. гласа. А ето и един друг пример: в Хесен (б. пр. – друга провинция в Западна Германия) при изборите за провинциален парламент от 19 ноември 1950 г. 348 148 избиратели предпочетоха ХДС, на 6 септември 1953 г. – 849 125. Тези цифри говорят сами по себе си.

По това време на най-остри парламентарни дебати за федералния министър на икономиката вече нямаше никакво съмнение в това, че скоро ще могат отново да бъдат изцяло изхвърлени зад борда родените от корейската криза скромни кълнове на пряко регулиране на стопанството, които почти изключително служеха като оптически ефект, насочен навън. Ето защо аз можех ясно и точно да заявя (с. 682б):

„Ако господин г-р Крейсиг смята, че ние възнамеряваме да влезем в нова фаза на принудителна опека върху икономиката, то тогава аз бих желал да заявя: в много по-висока степен смятам, че възнамерявам (обсъжданията и действията в тази насока са вече в пълен ход) да излезем отново от *системата на регулиране на икономиката*. Следователно ние ще вървим *по обратния път* (ръкопляскания от страна на управляващите партии)...“

Новият помирителен тон

С това бяха приключили последните големи дебати в германския парламент по въпроса да я бъде ли или не пазарната икономика. По време на изборите за Бундестаг от 6 септември 1953 г. избирателите дават толкова еднозначен отговор, че даже и в средите на опозицията разбират: с тази критика, чужда на настроението на народа и на световното развитие, те са на погрешен път. Действително и през следващите години понякога имаше спорове,

но ако човек прегледа по-късните протоколи от заседанията на Бундестага, няма да открие повече нито един, който даже приблизително би могъл да се сравнява по ожесточеността и страстта на дискусиите с тези от заседанията на Стопанския съвет и на Първия Бундестаг. Колко различен, колко помирителен тон господстваше известно време по-късно по време на 106-ото заседание на Бундестага, проведено на 19 октомври 1955 г. в Берлин и обсъдило конюнктурната ситуация. На това заседание г-р Хайнрих Дайст, който от години играеше водеща роля в черната металургия и намира все по-голямо признание като стопански политик в средите на ГСДП, заяви от името на своята фракция (с. 5824):

„... Най-напред искам да заявя: ние сме горди тук в Берлин да констатираме, че *уникалното развитие на германската икономика* през последните десет години бе плод на един политически, икономически и обществен ред, който лежи върху *фундамента на свободата* (ръкопляскания от всички фракции). Това развитие не би станало възможно без съвместния труд на всички слоеве на населението (от средата на залата – „Много добре!“), но то не би станало възможно и без политическото премерване на силите в рамките на съвместната им дейност на различните политически групи, нещо, което принадлежи към съществените основни елементи на политическата демокрация (отново ръкопляскания от страна на всички партии).

Бих искал да подчертая, че гарантирането на стабилността на парите е една от най-важните задачи на германската икономическа политика (депутат г-р Дрезбах: „Браво!“).

Цялата наша досегашна работа би била напразна, ако не насочим напълно вниманието си на тази мисъл (от средата на залата – „Много добре!“).

Ето защо ние ще подкрепяме всички усилия, целящи гарантирането на стабилността на парите (ръкопляскания в цялата зала)... И една трета констатация. Ние живеем под знака на икономика, която се движи на бързи обороти. Ето защо сме съгласни, че би било погрешно да се говори за прежряване на общото развитие на конюнктурата („Много правилно!“ – възглас отгласно).

Фактите не могат още да се разглеждат като безпокоителни („Много добре!“ – възглас в средата на залата).

Стопанската система на свободния свят не ще може да докаже своите предимства единствено с това, че в нейните рамки е възможен стопански подем от трудна изходна ситуация. Тя трябва да докаже предимствата си и с това, че е в състояние да съхрани и да гарантира висока степен на заетост при стабилно равнище на цените и при стабилни пари (оживено одобрение от страна на ГСДП и откъм средата на залата)...“

Това помирително поведение като цяло с някои отделни различия по конкретни проблеми определя и вторите големи дебати по конюнктурата, състояли се по време на 153-ото заседание от 26 юни 1956 г. Обърнат към опозицията, федералният министър на икономиката заяви (с. 8306):

„Господин Председател! Дами и господа! Аз се радвам най-напред да констатирам, че мненията ни за конюнктурната диагноза съвсем не се различават толкова съществено. Всичко, което Вие казахте относно значението на цените, относно използването на производствените мощности, относно удължаването на сроковете за доставка като признак за опасно развитие на конюнктурата, което трябва да имаме предвид, всичко това се приема изцяло от мен.

Аз съм съгласен с Вас и за това, че невротичната точка трябва да се търси в областта на инвестициите...

И анализът на ситуацията във външната търговия, където възникват големи експортни излишъци, се признава от мен и аз вярвам, и от всички тук, като правилен. Бих желал само да добавя към това, че ако от страна на министерството на икономиката е дошла инициативата за намаляване на митата, то това не е бил отговор на жалба от страна на Европейския икономически съвет, а обратното – активността, която ние проявихме, и волята, която демонстрирахме в посока на снижение на митата, направиха вероятно безпредметни някои решения и някои постановки, които съзряваха в Париж, на равнището на ОЕЕС...”

И накрая по повод становищата на говорителите на ГСДП в рамките на обстойната дискусия бе казано (с. 8309):

„Като цяло бих желал да кажа, и то без ирония, а като нещо, което действително чувствам, че аз смятам тази дискусия за плодотворна. Радвам се, че след остриите спорове, продължили много години, все повече успяхме да сближим мненията си и с *опозицията* в областта на *икономическата политика*.“ И обърнат към г-р Дайст: „Позволете ми, за да завърша съвсем помирително, да приключа с един цитат на Гьоте, от „Фауст“: „С Вас, господин доктор, *да дискутирам* ми прави чест и ми носи полза!“ (Оживление и ръкопляскания от всички страни).“

Съмнително е обаче, дали с този помирителен тон отношението между правителството и *опозицията* в областта на икономическата политика бяха придобили окончателно нов вид. Няколко седмици след тези дебати фракцията на ГСДП заговори отново за „съмнителната правота на икономическата политика на това федерално правителство“ и затова, „че пропагандата в областта на икономическата политика от страна на правителството и на коалиционните партии през последните седем години беше нечестна и безотговорна“ (167-о заседание на германския Бундестаг от 7 декември 1956 г.).

Оленхауер (б. пр. – Ерих Оленхауер, председател на ГСДП и на нейната фракция в Бундестага от 1952 до 1963 г. На рисунката той е политикът с очилата, който се обръща към художника): „Маестро, спокойно може да го нарисувате да прилича малко повече на Ерхард!“

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на „Rheinischer Merkur“, Кобленц, рисунка: Парми.)

В крайна сметка и в тези колебания се отразяват споровете между либерално настроените от гледна точка на стопанската политика сили в ГСДП и тези, които не са в състояние да се освободят от социалистическите доктрини от стар вид.

Шеста глава

МИНИСТЪР НА ИКОНОМИКАТА, А НЕ ЗАЩИТНИК НА ГРУПОВИ ИНТЕРЕСИ

Пред мен лежат изрезки от вестници от първите години на моята дейност в качеството ми на директор на Управлението за икономика във Франкфурт и на федерален министър на икономиката в Бон. Какви бяха тогава паролите: „Министърът на икономиката – враг на потребителя“, „Ерхард – министър, защитник на тежката индустрия“, „Свемец – покровител на спекулантите и гешефтарите“ – такива и подобни неща звучаха във всички възможни вариации.

Разбира се, тези упреци отдавна не се чуват при сериозни дискусии и даже най-заклетите мои противници се въздържат от подобни формулировки, защото не могат да не забележат неправдоподобността на такива констатации с оглед на моите многогодишни усилия, а и на някои стълкновения с представители на големи сектори от германските делови среди. Колко странно звучат в ушите ми подобни думи, когато мисля за това, че именно през месеците, когато се планира излизането на тази книга, се намирам в най-сериозен конфликт с представителите на цяла редица стопански браншове с цел да предотвратят повишения на цените.

Но както и да е. Темата, започната с онези прекомерно прозрачни нападки, а именно за взаимоотношенията между министъра на икономиката и гражданите на държавата, за отношенията между държавното стопанско ръководство и деловите среди и преди всичко *въпросът за мястото на икономиката сред всички останали области на държавния живот и обществения ред* пораждаат толкова интересни и значими проблеми, че се налага да бъдат разгледани по-отблизо. Тази констатация придобива още по-голяма сила от факта, че основните принципи на социалната пазарна икономика се основават на същите максими, които са призвани да носят върху плещите си модерната *социална и свободолюбива демокрация*.

В началото на размишленията по тази тема ще си позволя да цитирам изречението, което винаги повтарям: Мярка и съдник за

това, кое е добро и кое е лошо в *икономическата политика*, не са догмите или гледните точки на отделните обществени групи, а изключително човекът, *потребителят*, народът. Една икономическа политика може само дотолкова и дотогава да се признава за добра, доколкото тя просто служи на човека и му носи благополучие.[49]

Който доведе докрай тази мисъл, трябва да стигне заедно с мен до констатацията, че естествено при всяко народно стопанство има групови интереси, но че те не бива да се признават като елементи на икономическата политика и че от противопоставянето на интересите не може да се извлече такъв плодотворен синтез. Ето защо не бива да се търси атомизиране на народното стопанство до равнището на груповите интереси. Ние не бива да тръгваме по пътя на разпадането, не бива да се отдалечаваме от онзи всеобхватен, истински порядък в стопанския живот на обществото, който единствен е в състояние да гарантира хармонията на социалното съществуване на един народ. Да превратим тази опасност – това трябва да бъде наша най-сериозна повеля.[23]

Предприемачите трябва да имат чувство за отговорност

Аз никога не съм давал повод за съмнение в тези мои основополагащи възгледи. Още на конгреса на ХДС на Британската зона в Реклингхаузен на 29 август 1948 г. заявих:

„Аз не се чувствам като защитник на интересите на групата на собствениците, по-специално като защитник на индустриалните и търговски кръгове. Такова предположение би било напълно погрешно. Да бъдеш отговорен за икономическата политика, означава да носиш отговорност пред целия народ. Аз съм дълбоко убеден, че можем да решим тежките проблеми, пред които сме изправени, единствено ако успеем да облагодетелстваме с *пазарната икономика* не само отделни слоеве от населението, а масата от нашия народ – чрез най-големи усилия и чрез постоянно растяща производителност *да осигурим достоен стандарт на живот* на населението и непрекъснато да го подобряваме. Клеветата е представянето ми като човек, който се грижи единствено да защитава точно определени интереси. Обратното е истината. В края на

краищата аз изисквам най-големите жертви, най-голямата проницаемост и най-силното чувство за отговорност именно от отговорните предприемачи, които се разпореждат с народностопанския апарат за производство и разпределение.“

Привеждам тук тези разсъждения от началния стадий на социалната пазарна икономика, за да документирам още веднъж, че всички, които през следващите години се надяваха да прокарат своите специфични интереси и трябваше след това да преживеят разочарования, нямаха основание да се позовават на начина си на поведение върху моралните аспекти на моята принципна позиция. Никога не съм оставял съмнение относно това, че всеки отделен интерес може да намери своето оправдание само ако е в състояние да служи на интереса и на цялото общество.

Никоя икономическа групировка следователно не може да претендира за *специални права*. Наистина тази констатация не изключва разбирането, че (през погледа на индивида) икономиката неизбежно е съвкупност на индивидуалните интереси. Работата всъщност е в това, чрез балансирането на тези интереси те да се вкарат в един коловоз, който в крайна сметка да ги кара да служат за благо на всички. При други случаи вече имах възможност да посоча във връзка с това ролята на държавата като върховен арбитър. Тук бих си позволил да използвам изглеждащата може би малко банално картина на футболната игра. Считам, че както футболният съдия не бива да участва в играта, така и държавата не трябва да взема участие в нея. Но едно нещо може да се схване като съществен белег при добрата футболна игра – тя следва определени правила и те са известни още преди да започне играта. Това, което се стремя да постигна с политиката в областта на пазарната икономика, оставайки в рамките на посочения пример, е да конструирам системата и правилата, важащи за тази „игра“.

Свободата като висша цел

При една футболна единадесеторка например също не е прието всичките 11 играчи да застанат да пазят вратата. Ако те направят нова, ние като зрители с право ще започнем да ги освиркваме, защото ще възприемем действията им като противоречащи на феърплея и на футболните правила. От нападателите изискваме

да нападат. Ако те смятат, че могат да правят защитна стена, или даже да застанат непосредствено да пазят вратата, тогава ние приемаме това като нещо съвсем неуместно и смущаващо и не желаем да го търпим. Подобни на тези функции трябва да възприеме и икономическият рег. Аз смятам, че дължим нашите успехи на този модел на икономически рег, който се откроява, ако се вгледаме в корена на всички мои действия. Този модел запазва своята валидност и тогава, когато в отделни случаи сме били готови (и трябва и за в бъдеще да сме готови) да се отклоним от него.[24]

Зрителите на един футболен мач биха били също така изключително яростни на състезаващите се отбори, ако те предварително склочеа споразумение и се договореха колко гола ще бъдат вкарани през първото и през второто полувреме и не изиграт честно двубоя, както ние очакваме и както сме заплатили, а изпълнят само своите взаимни споразумения, без да се борят помежду си. С тези разсъждения защитавам всъщност и разбирането, че съхранението на свободата на конкуренцията лежи в основата на всяка пазарна икономика и трябва да остане там. Тя (б. пр. – свободата на конкуренцията) господства само там, където *не се търпи никакво потискане на свободата*, където тя, възпътена в общаите и юридическия кодекс на народа, сама по себе си се превръща във *всеобща задължителна повеля*, да, в най-висока ценност за общността.[4]

Твърдо съм убеден, че ще имаме свободна предприемаческа икономика само дотогава, докато гържавата бди за запазването на свободата. Ако в предприемаческия лагер повсеместно са вярвали, че ще могат да се оплакват, че такъв подход означава за тях несправедливо ограничение на свободата им посредством гържавата, аз мога само да отвърна, че са имали неправилна представа за свободата, като са смятали, че под името и с идеите на свободата ще са в състояние сами да ограничават свободата на други групи от населението.

Така както в гържавната, т.е. в общественно-политическата сфера, съществува порядък чрез Основния закон (б. пр. – в Германия Основният закон играе ролята на конституция), който регулира съвместния живот на хората и оформя отношенията помежду им, така това важи и за икономиката. Тук отговорностите са ясно разграничени. *Предприемачът носи отговорност* за своето предприятие, там той може с пълно основание да изисква негови-

*Ерхардова молитва на капуцините*⁵⁴

„Моето учение гласи, о вие, които мислите за подобни удобства, аз ще ви ги избия от главите и ще си изкарвате хляба с пот на челото!...“

В рисунката: на креслото пише – картели (б. пр. – монополни организации, експлоатиращи дребните собственици и потребителите посредством монополно високи цени); на книгата, която Ерхард държи като библия, пише – социална пазарна икономика.

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“,
рисунок: проф. Х. Е. Кьолер.)

те действия да бъдат освободени от държавни указания и попечителство, така че да се наслаждава на истинска предприемаческа свобода и право на избор, който да може да използва. Аз съм начело, когато става дума да се подкрепи това искане на предприемача. *Отговорността за икономическата политика* обаче трябва да се носи единствено от държавата. Знаем докъде се стига, когато се смесят тези две функции.[35]

Тези кратки разсъждения трябва да разяснят как според моите разбирания е редно да бъдат оформени основите на една пазарна икономическа политика и къде бих желал да прокарам *границата между индивида и държавата*.

Необходимо е едно обяснение, защо според мен тези въпроси имат решаващо значение, защо въобще считам икономиката за съдбовно важна. При това в никакъв случай не желая да създавам впечатление, че смятам да намеря в икономиката някакво чудотворно лечебно средство за всички наши обществени и социални несгоди. Далеч съм от подобна мисъл! Но така, както отделният човек се нуждае от физически живот, за да бъде човек в трансцендентален смисъл, за да може да развие своя дух и своята душа, така е и с живота на един народ. Може икономиката да е най-примитивното нещо, но тя е и най-незаменимото нещо, само на основата на *здрава икономика* обществото може да изпълни своите същински и *крайни цели*.

Тази основа трябва да е здрава, ако не желаем от нея да тръгнат деформации и пукнатини по тялото на народа. Да се дават на икономиката интелектуална, душевна и материална насоченост, това е в крайна сметка работа на политиката, задача на обществото.[1] Надявам се, тези мои възгледи не дават основание да възникне подозрението, че надценявам значението на материалните неща. Освен това искам да подчертая, че може би, като се изключат гениите, човек е в състояние да осъзнае своята индивидуалност и своето достойнство единствено тогава, когато не е измъчван от малките несгоди на ежедневието, т.е., когато материалните неща, благодарение на възможността те да бъдат задоволени, вече са престанали да играят някаква извънредно голяма роля за него.[47]

Разделение на труда между държавата и икономиката

Отново бих повторил, че не е задача на държавата да се намесва непосредствено в икономиката, във всеки случай не дотогава, докато деловите среди сами не пожелаят такава намеса. Не се вмества в представите ни за една икономика, почиваща върху предприемаческата свобода на действията, и ситуацията, при която държавата сама действа като предприемач. Подобно пове-

гение има естествено последствия и за икономиката дотолкова, доколкото деловите среди не могат да призват тогава държава-та за защитник на техните интереси. Но що се отнася до интересите, е необходимо да се заеме недвусмислена позиция.

Не може, от една страна, да изискваш от държава-та да се въздържа от икономическа дейност, а когато ти е изгодно, да я викаш на помощ. Вече съществува един вид *разделение на труда* между предприемаческите среди и държава-та. За първите център на тяхната дейност е сферата на отделните предприятия (б. пр. – макроикономиката), за правителството пък и по-специално за министъра на икономиката задачата е дейността в сферата на икономическата политика. Понякога обаче оставам с впечатлението, че по отношение на тези функции настъпват размествания или съществуват объркване и несигурност. Отговорна за икономическата политика – това трябва да бъде подчертано – е изключително държава-та в рамките на нейните парламентарно-демократични компетенции и права. Интересът на *предприемачите по отношение на икономическата политика* е действително безспорно легитимен, а следователно е легитимно и тяхното настояване да бъдат изслушвани, но те *не могат* сами, както и чрез своите органи да провеждат икономическа политика.

Ако сме в правото си да констатираме, че във Федералната република могат да се считат за преодолени както либералната икономика на миналото, така и държавната командна икономика, тогава възниква задачата да бъде разяснено това *ново, което се съдържа в нашата икономическа политика*. Новото е в това, че държава-та днес не желае да общува с отделния човек, че следователно министърът на икономиката не издава повече заповеди на предприемачите, че ги е освободил от печатите, разрешителните, концесиите и лицензите. Той изхожда при това от принципа: на предприемача, както на работника и на всеки останал гражданин на държава-та трябва да е дадена свобода в сферата на неговата лична изява.

Естествено това не означава липса на задръжки и разюзданост. Вместо непосредствено да заповядва или (тази втора констатация е също толкова важна, колкото и първата) отказвайки се от всяка непосредствена намеса, икономическата политика днес се определя от намерението да бъдат използвани пълноценно всички инструменти, с които тя разполага. Целта е постоянно

да се генерира нова енергия, да се откриват нови шансове, но и да се отбягват загънените улици, т.е. подбирайки и комбинирайки средствата, да се тласка икономиката към нов напредък и по-нататъшна експанзия.[49]

Дълъг списък от грехове

Положително трябва да се признае, че липсва още много, за да бъде завършен представеният от мен порядък. Във връзка с това аз самият говорих веднъж за *дългия списък от грехове*, които в най-широк смисъл характеризират и погрешно отправените и неестествени желания и стремежи на германските индустриалци, но и недостатъците на икономическата политика. При това казах – налага се да направим *печалната констатация*, че съвсем нямаме кой знае какво основание да бъдем особено горди относно постигнатия пазарно-икономически напредък. С картелните стремежи на германските индустриалци специално ще се разправям на друго място в тази книга. В същата връзка трябва да се споменат и различните настроения за т. нар. браншови правилници, които в общата структура на моята икономическа политика биха се изявили като вредни, пренятстващи конкуренцията и намаляващи производителността. В тази редица могат да се поставят и стремежите определени професионални наименования да бъдат пазени със специални закони. Едно от челните места в този списък на греховете заема и искането за разширяване на задължителното колективно застраховане. Към него принадлежи и илюзорната представа, че икономическата съдба на отделните стопански и професионални кръгове може да бъде поставена на „паритетна“ основа или да бъде по-добре устроена – става дума за искането за пълзящи мита (б. пр. – да се покачват и свалят в зависимост от състоянието на даден отрасъл), които трябваше да направят в собствената страна безрезултатна конкуренцията отвън. Тук се причисляват и известни стремежи за по-голяма „предпазливост“ при либерализацията на нашата външна търговия или, както обичат да казват, за по-голямо „чувство за отговорност“ (като при това се има предвид да се върви напред колкото се може по-бавно и непоследователно). Германската общественост знае за съпротивата срещу решителното съкраща-

ване на митата, упреците срещу моето настояване най-сетне да бъде създадена свободната конвертируемост на марката. Всички тези примери показват *още колко петна загрозяват свободната пазарна икономическа система.*[48]

Те обаче трябва да са достатъчни и за да покажат в каква степен все още сме успели да *погредим груповите интереси* в рамките на държавата. В действителност още не сме намерили окончателно решение в тази област, като може да се добави въпросът, дали въобще е възможно това подреждане някога да бъде осъществено в съвършен вид. Просто не могат да не бъдат забелязани различните опити от страна на отделни обществени групи да влияят върху изработването на мнение на парламента и на правителството. Това не се случва само в Германия, а по целия свят. Но е крайно време да се осъзнае, че при този проблем става дума за проявите на една истинска болест или най-малкото за един *източник на кризи в нашето съвремие.*

Това боричкане като правило съществува, от една страна, между обществени групи, които, погледнато в корена на нещата, защитават отделни интереси; от друга страна – между държавните организации. От само себе си се разбира, че само последните могат да взимат окончателните решения. Все още обаче не е достатъчно здраво свързващото звено между тези две сфери, за да може с чиста съвест да се говори за един саморегулиращ се, затворен в себе си обществено-икономически рег.[34]

От изложения от мен икономико-политически обзор според мен може да се стигне до мнението, че най-малкото по време на фазата на възстановяване сме задължени да *отхвърлим всичко*, което даже и косвено изглежда като защита или облагодетелстване на някои обществени групи. Ние трябва да се чувстваме като една общност и затова да пренебрегнем възгледите, свързани с нашите специфични интереси. Именно през последно време се долавя обаче една подозрителна и гибелна склонност да се мисли преимуществено с категориите на групите и да се изтръгват от тях особени привилегии. Това е злото, което аз бих искал да видя обуздано.[44]

Опасни социални интереси

Отрицанието на групите претенции се основава на моето убеждение, че от икономико-политическа, а така също и от гържавно-политическа гледна точка гържавата не е в състояние тук и там, повече или по-малко да раздава подаяния и милостиня по някакъв неопределен метод. При такъв начин на действие гържавата и по-специално министърът на икономиката попадат в една почти *неудържима ситуация*. Защото къде са мащабите, по които би могло да се каже: този, а не онзи отрасъл, тази група или този бранш трябва да бъдат в това направление предпочетени, други обаче се налага (но поради какви причини всъщност?), напротив, да си останат на мястото. Такова поведение е *принципно погрешно*.

Решението никога не се състои непосредствено в целенасочената конкретна намеса (възможни са само отделни изключения), а винаги само в преодоляване на общоикономическите проблеми, от чието успешно отстраняване в крайна сметка всички печелят. Ако народното стопанство като цяло процъфтява, като при това аз разбирам народното стопанство като неделима съвкупна функция на нашия общественно-икономически живот, тогава ще процъфтяват и клоновете, и групите в икономиката.

Ето защо въобще не премълчавам, че през последните години, през които отговарям за икономическата участ на Западна Германия, никога не разсъждавам какво трябва по-специално сега да направя за този или за онзи промишлен отрасъл, за тази или онази професия или съсловие. Подобни разсъждения може по изключение и да прозвучат в отделни случаи и при една специфична ситуация някога да се окажат действително необходими, но все пак винаги имам пред погледа си цялото народно стопанство, благополучието на целия народ. Ако постигнахме успехи в такива мащабни измерения и ако в бъдеще постигнем нови, от този напредък печелят всички.[33]

Това мое скептично отношение спрямо всички обособени желания се усилва също и от опита. Нека приведа само един пример. Всеизвестно е, че одобрих занаятчийския устав. Но през следващите години непрекъснато трябваше да се браня срещу стремежи, насочени към копирането на това специфично регулиране в стопански отрасли, в които господстват (от материална и от социологическа гледна точка) съвсем други условия и предпоставки.

При това понякога у мен оставаше впечатлението, че се намираме на най-прекия път за превръщането ни отново в една съсловна държава с *цехов порядък*. Никои не бива да ми се сърди, когато се противопоставям с цялата си решимост срещу подобни тенденции. Да тръгнем по този път би било за Западна Германия просто гибелно. Това, което ни създаде авторитет по света, са всъщност именно динамиката, която осъществихме, желанието за разширяване на производството, смелостта за участие в свободната конкуренция и за лична отговорност на деловия човек.[30]

Съобразяването със специалните интереси, отстъплението пред отделни искания на определени стопански кръгове се изключват и поради вътрешната взаимозависимост на всички икономически събития. Всяка отделно предприета мярка в народното стопанство има косвени последиствия и в отрасли, които би трябвало въобще да не са засегнати от тази акция, последиствия, които при повърхностно наблюдение никому не изглеждат свързани с това въздействие.

Приказка за „добрите порядки“

Но тук се засягат в края на краищата и човешки, твърде човешки подбуди. Това, което е право на един, се счита, че е право и на останалите. *Комплексът на завистта*, от който точно ние, германците, не може да се каже, че сме освободени, играе в това отношение важна роля. Предимството, което е дадено на някого, *не дава повече покой на съседа му*. При това трябва да се има предвид каква голяма роля играят функционерите в нашия обществен живот. „Успехът“ на определена група много бързо ще предизвика членовете на някоя друга група да подтикнат своя функционер, своя говорител или управител към подобни „постижения“. Но именно това води към *атомизиране*, отклонява ни от единствено възможния път – да насърчаваме всеобщото преуспяване. Ето защо, когато се отнасям *изключително скептично* към всички тези т. нар. „желания за въвеждане на порядък“, причината е, че винаги се старая да надникна и да установя какво се крие под лустрото на подобни мними „порядки“. Когато бъдат осветлени задните помисли, като правило не остава нищо, освен желанието на участниците да си подредят нещата по-удобно, освен опита да се избегне стро-

гостта на конкуренцията и да се извоюва за собствената група по-голяма част от народностопанския доход, отколкото ѝ се полага според мярката на нейните народностопански постижения.

Никой не е готов да признае и да си направи от това изводите, че по-малката производителност естествено трябва да намери израз и в по-малък доход. Не, с помощта на тези *приказни порядки* трябва точно обратното – да се получи по-голям доход. Впрочем към подобни порядки могат да се отправят всякакви възможни претенции, но със сигурност не и тези, че в условията на спадаща производителност, по-малки усилия и отслабващ стремеж към все по-добри постижения е възможно едновременно всеки поотделно да получава повече.

От тази гледна точка трябваше да заявя на 2 май 1955 г. пред собствениците на малки и средни предприятия от търговията на гребно следното: „Това е *фокус-бокус* и един министър на икономиката, който даже само би пожелал да толерира това опасно развитие, би нарушил по най-груб начин своя *дълг*.“

Ако ме попитат как си представям идеалните отношения, т.е. отношенията между идеалните участници в икономическия процес, от една страна, и държава и нейното правителство, от друга, тогава бих повторил това, което казах на 12 май 1954 г. на панаира на занаятчиите, имайки предвид средното съсловие – нещо, което в крайна сметка важи за предприемачите от *всички отрасли на стопанството*:

„Аз не мога да разбирам по друг начин средното съсловие и само на тази основа се обявявам в негова подкрепа, освен като слой, обхващащ и желаещ да обхване тези хора, които са готови да си осигурят собственото съществуване на своя собствена отговорност и всеки сам за себе си, благодарение на собствените си постижения. Качествата, които средното съсловие трябва да изтъкне като ценност, са: личната отговорност за собствената си съдба, самостоятелността при осигуряването на средства за живот, *смелостта* да се разчита на *собствените постижения* за осигуряване на съществуването и желанието за самоутвърждаване в едно свободно общество, в един свободен свят.

Всичко, което вие отнемате от тази свобода, от тази смелост за живот, от стойността на самостоятелността и на индивидуалността на постиженията, не ще стане подпора на средното съсловие, а ще бъде удар срещу него... Ако именно в тези сло-

еве на народа се загуби смелостта да съществуваш благодарение на собствените сили, да съхраниш собствените си постижения, то тогава от средното съсловие действително не остава нищо освен слой от хора, които се нуждаят от закрила, за да живеят малко по-добре от останалите. По този начин би изчезнала етичната стойност на средното съсловие.“

Следователно въпросът се свежда в решаваща степен до това, предприемаческото съсловие да заеме по отношение на държавата онази горда позиция, която намира израз в настоящето желание за предпазване и освобождаване от твърде голямата намеса на държавата в лозунга „по-малко държава“.

От гражданин – поданик

Вече говорих за „списък от грехове“ срещу пазарната икономика, но сега искам да се спра на още някои явления, които гравитират около това понятие. Тук трябва да се имат предвид картелните стремежи на определени промишлени кръгове. Под този ъгъл могат да се разгледат обаче и желанията достъпът до някои професии да бъде ограничен със специални закони. Към тях спадат (да започнем от най-простото) усилията принадлежността към дадена професия да се закриля от закона. Опълчвайки се срещу тези стремежи, аз само бих попитал: *само титлата*, рангът, документите ли са доказателства кой какво представлява и какво може или човек се познава по работата му, по постиженията му, по неговата индивидуалност? Действително ли са необходими някакви професионални титли, за да може да се упражнява дадена професия? Аз въобще не желая да граматизирам щетите, които непосредствено биха възникнали от приемането на подобни правила. Същевременно смятам тези искания за опасни затова, защото след тази първа стъпка със сигурност ще последват и други. Аргументите ще бъдат, че този, който иска да носи определена професионална титла, би трябвало да отговаря и на точно определени, фиксирани изисквания; че не би могло да се мине само с деловото показване на едно свидетелство за право да се упражнява дадена професия, а че трябва да се представи и една „морална гаранция“, за да може да се упражнява съответната защитена от закона професия. Тогава ще се появят нови комисии, на които ще

трябва да се доказва наличността на тази глобална способност и постепенно от *свободния гражданин ще се получи зависим поданик*, който трябва да се покланя, за да може да се утвърди.

Нещата действително изглеждат точно така, както аз *веднъж* вече ги описах. Привилегированите, които са преминали бариерата, искат да направят тежък живота на всички останали, които искат да я преминаат.[35] Ако ме попитат за духа, който се крие зад всички тези усилия, ще бъда принуден да дам суров отговор: това е нищо повече от чиста проба егоизъм, който се опитва да разкраси посочените претенции с обществено-икономически идеали и етични принципи.[35] В действителност стремежът е към защитно ограждане, към издигане на зидове около професиите. Желанието е да се отблъснат пришълците, да се запазят позициите с изкуствени средства.

Ефектът не може да бъде никакъв друг освен да бъдат възпрепятствани в тяхното разгръщане новоприждащите и новонапиралите, сред които често се намират тези, които действително считат професията за свое призвание. Шом като даже започва да се разгласява претенцията за т. нар. *персонална надеждност* и вече отново се забелязват *признаци* на подобна фарисейщина, тогава наистина е оправдано поставянето на следния въпрос – кои професионални области ще бъдат оставени открити за дискриминираните по този начин. Или може би държавата ще трябва да създава специални професионални области за „ненадеждни личности“, или пък професионалните области ще бъдат категоризирани по посочения признак? Човек може само да обърне гръб на подобно лицемерие.

Спорът с търговците

Това, което по-нагоре бе описано като поява на стремеж към титли и към закрила на титлите, доби своята завършена форма в усилията на различни икономически групи да получат свои *собствени професионални закони*. По всичко изглежда, че във връзка с това не можем да се лишим от критичен анализ на претенциите, имащи място в търговския бранш. Борбата за регулиране на *търговията* със закон продължава вече дълги години. Със сигурност може да се каже, че в този спор е имало движение и напред, и

назад, може даже да се изрази мнението, че *моето министерство* не е следвало *праволинеен курс* по този въпрос. Подобни изказвания обаче не отчитат, че този процес има две страни – една принципна и една практическа. И изхождайки от тази гледна точка, бях доволан за всеки месец, който спечелвах в стремежа си да попреча на приемането на един професионален закон, ограничаващ свободата. Все пак, пишейки тези редове, не мога да не отбележа, че въпреки всички усилия до днес още не е приет подобен професионален закон.

Ако моето министерство не беше оказало упорита съпротива по този въпрос, без съмнение отгавна щяхме да имаме професионален закон, който би раздробил *търговията* на десетки бранша, като освен това достъпът до всеки отделен бранш и съответно преминаването от един бранш в друг би се възпирало от препятствия, изразяващи се в някакъв особен професионално-образователен ценз. След всичко, което изложих на тези страници, не е необходимо повече никакво пояснение, за да стане ясно, че подобен закон би означавал отрицание на всичките ми представи за *свободен икономически ред*.

Изглежда уместен кратък поглед назад в историята. Законът за защита на търговията на гребно, който твърде показателно влезе в сила през 1933 г. – „година на поемането на властта“ от Хитлер (б. пр. – дадено е в кавички като цитат, защото така се е използвало от нацистката пропаганда), предвиждаше първоначално абсолютна бариера пред желаещите да станат търговци на гребно. Тъй като бариерата фактически се оказа непреодолима, законът в неговото техническо приложение беше преобразуван в закон за издаване на разрешителни. След Втората световна война този закон имаше съвсем различна съдба в отделните зони и провинции на Западна Германия. Съгласно директивата на САЩ от 29 март 1949 г. в американската зона беше въведена пълна свобода на избора на професия, докато в британската и френската зона продължаваха да са в сила разпоредбите за разрешителни съгласно закона от 1933 г. (или съответно тези разпоредби послужиха като основа за създаването на нови и като правило по-либерални закони за допускане до търговска дейност). От тази различна правна ситуация в редиците на търговците възникна желанието за едно единно регулиране.

Това несъмнено е понятно желание, но неговата основателност не би трябвало да се преувеличава. Наистина ли е *нещастие*, ако

за откриването на един магазин за търговия на дребно във Фленсбург се прилагат разпореджения, различни от тези в Мюнхен?

До края на мандата на Първия Бундестаг аз с успех се противопоставях на напора на търговците на дребно с довода, че един специален закон за допускане до търговска дейност е несъвместим както с духа на пазарната икономика, така и с Основния закон на Федералната република.

По-късно тази позиция на отхвърляне се нуждаеше от известна модификация – не на последно място поради тенденциите на радикализиране на исканията. Ето защо на 22 октомври 1952 г. на 5-ата конференция на делегатите на Главното обединение (б. пр. – става дума за обединение на предприятията, занимаващи с търговия на дребно) аз заявих:

„Имам положително отношение към създаването на професионален правилник за търговията, при който упражняването на търговската професия да се направи зависимо от издаването на разрешително. Но издаването на разрешително не бива да зависи от предпоставки, ограничаващи свободата на избор на професия. То трябва да служи изключително на целта да се повиши производителността в търговията на дребно. Един професионален правилник не бива да води до закостеняване на търговията на дребно, а да отчита и насърчава нейната подвижност и еластичност. Само тогава той има смисъл и стойност. Аз не мога да одобря грубо регулиране на търговията на дребно..“

Преговорите през периода след това се концентрираха върху въпроса, дали в тези рамки е възможно да се формулира един подобен закон. Нетърпението, свързано с продължителността на тези разговори, доведе тогава (без моето знание) до изненадващ удар в Бундестага. ХДС/ХСС (б. пр. – става дума за обединената фракция на Християндемократическия и Християнсоциалния съюз) представя на 11 юни 1953 г., следователно малко преди изтичането на мандата на Първия Бундестаг, проект на Закон за временно устройство на търговията на дребно (печатно издание на Бундестага № 4532). Този проект не бе приет, от една страна, заради изтичането на мандата, а от друга страна, понеже с него се искаше разделянето на цялата търговия на дребно на няколко дузини отделни бранша. С всичко това се предизвика съпротивата и на обществеността.

Тази ситуация ме принуди да съобща на 20 юни 1953 г. в бонския парламент на федералния канцлер, че работата по закона за устройството на търговията на дребно ще бъде продължена във ФМИ (б. пр. – Федералното министерство на икономиката) и че ще бъде възприето положително отношение във връзка с принципното искане за професионално устройство, *„целящо подобряване на производителността и гарантиращо свободната конкуренция в търговията на дребно“*. На 14 юли 1954 г. беше формулиран усилено дискутираният в търговските среди проект от Висбаген, представящ – от позицията на Главното обединение (б. пр. – споменатото обединение на фирмите, занимаващи се с търговия на дребно) – един краен вариант, от който според обединението повече не можеше да се отстъпва.

Едно детайлно проучване на това предложение в моето министерство, а и преговорите с другите ведомства правеха задължителен извода, че и този проект *не е свободен от блокиращи функции, които не могат да се съвместят с моята основна ориентация в икономическата политика*. Измененото във връзка с това предложение сега пък не беше прието от Главното обединение. При тази ситуация аз използвах Конференцията на делегатите на Главното обединение на търговците на дребно в Хамбург (27 октомври 1954 г.), за да се занимаем още веднъж основно с този кръг от въпроси. Това, което изложих тогава, запазва своето значение и до днес, тъй като не виждам никаква причина да смятам тази основна ориентация за подлежаща на промяна или още повече за погрешна.

Декларацията от Хамбург

В Хамбург изложих следното:

„Ако не желая да мисля „на парче“, това е, защото искам да покажа, че това би означавало да водя една куца икономическа политика. Какво би станало, ако през тези последни години се бях оставил да ме води мисълта – на всяка група по ред, на това или онова професионално съсловие, на този или онзи клон на икономиката да давам особени привилегии, така че всеки да бъде по веднъж „на ход“. Не – така не става!... В нашето динамично време твърде бързо и твърде охотно се забравя как изглеждаха едва преди шест години

германските магазини, в какво невзрачно, окаяно и жалко положение се намираше, не, вегетираше цялата търговия. Вие не бяхте нищо повече от изпълнителни органи на държавата, упълномощени от държавата лица по разпределението в рамките на един схематичен и бездушен управленски апарат. Едва посредством тази икономическа политика отново станяхте търговци на собствена отговорност и като свободни личности... Търговията на дребно има днес съвсем друго лице и през погледа на германската общественост. Тя се радва на съвсем различна и значително по-висока оценка, отколкото преди шест години. С тези разсъждения бе засегнато едно обстоятелство, което играе значителна роля при разглеждането на нашия днешен проблем относно професионалното устройство... Аз съм твърдо убеден, че на нас, въпреки и паралелно с въоръжаването, ще ни се удаде едновременно също да продължим да увеличаваме оборота в търговията на дребно и през следващите години. (Действително от 1954 до 1962 г. оборотът в търговията на дребно (в постоянни цени) се покачи с 63%.) Затова преди всичко е необходимо да продължи конюнктурата на растящото производство. Тази сурова и непрекъсната борба, която водя за запазване на конкуренцията, е непосредствено от полза за търговията на дребно, защото тя осигурява здравословното съотношение между покупателна сила и цени, грижи се все по-широки слоеве от населението да придобиват покупателна сила и по-луксозните стоки да стават достъпни за тях. Но в крайна сметка всичко това се „влива“ в сферата на търговията на дребно.

Следователно за вас *конкуренцията е носещият, незаменим елемент* и всичко, което ние правим, пречупено през вашия най-първичен интерес, трябва да бъде подчинено на целта да бъде съхранена конкуренцията при всички обстоятелства и с всички сили. Но ако нещата стоят така, то въпросът за професионалното устройство изпъква в съвсем нова светлина... Трябва да се съгласите, че веднъж вече бях склонен, признавайки особената морална ситуация в търговията на дребно, да разгледам в положителна светлина професионалния въпрос в този бранш... Но още от началото никога не съм бил готов да приема решение, което в рамките на „мисленето на парче“ се стреми да раздробя търговията на дребно на не знам си колко професионални и стокови групи и за всеки сектор изисква специална разрешителна процедура... Обяснете например на някой човек във на улицата защо този, който желае

да произвежда чорапи, може да се земе с това без всякакви формалности, тъй като се знае, че в индустрията всеки предприемач може свободно да действа, но човекът, който продава чорапите на щанда, който ги предлага в магазина, трябва да знае повече за продукта, трябва да притежава специални професионални знания и да може да ги докаже?

Аз силно се съмнявам, че ще можете да разясните това на 50-те милиона граждани – ако можете, бих се възхитил от вашето изкуство да убеждавате... Положително не желая да всявам ужас, но ви казвам – ако търговията на дребно отстъпи от позициите, ако пожелае да се отдръпне от отговорността, свързана с необходимостта търговецът да се утвърждава в конкуренцията, ако напусне тази твърда основа на своето съществуване, тогава няма да има повече спиране в отстъплението. Тогава ние няма да сме повече... в състояние да отхвърлим други желания от този род. Тогава ще преживеем един опасен рецидив на *завръщане към съсловните порядки*. И ако смятате, че това би могло да насърчи нашите германски постижения, че бихме могли да постигнем днес стопански и социални успехи при такова ограничено мислене, тогава сте жертва на коварна заблуда.

Осъзнайте какви са знаците на времето!

Ние желаем днес да преодолеем тесните граници на нашата родина, осъзнаваме, че националното стопанство не е повече последна и абсолютна величина, да, че то е станало тясно за тези мащаби, които трябва да подпомогнат нашия народ по пътя към нови постижения и по-добри и по-разкрепостени възможности за съществуване... Ние говорим за свободната конвертируемост на валутите, искаме по този начин да открием за човека възможности отвъд държавните граници, свободно да се среща с представители на други народи. И точно в този момент ли ние трябва да опънем в собствената си страна заграждения от бодлива тел, с които да се изолират една от друга отделните професионални области? Такива действия биха били пълен анахронизъм.

Повярвайте ми, вие разглеждате нещата твърде субективно. Аз съвсем не ви упреквам затова, то е нещо напълно естествено, защото отразява грижите на вашето ежедневие. Но повярвайте ми, *доверете ми се*, че аз ви мисля доброто. Затова съм и дошъл при вас и повтарям още веднъж: ако тази позиция беше сдигана, как и с какво основание аз утре ще отпратя всички останали, кои-

то също искат да имат своите професионални правилници? Бих могъл да ви възпроизведа цялото хленчене на обзетите от тази маниа... Например довода – това, което е справедливо за някого, трябва да се даде и на другия...

Подобен подход впрочем означава вкарването на едно *чуждо тяло* в икономиката, и то не само в нашата германска национална икономика, но също и в световната *свободна икономика* като цяло, която ние желаем да изградим, не на последно място и за да ви предоставим на вас по-голяма свобода на движението..."

На тази хамбургска конференция останах с впечатлението, че би било възможно упълномощените да представляват търговията на дребно (Главното обединение) да бъдат разубедени в тяхното желание за приемането на един закон, регулиращ достъпа до тази дейност, и да бъдат запалени от идеята за закон, насърчаващ постиженията в търговията. Закон, който трябва да въведе понятието „*търговец – майстор*“ и съответните условия за достъп до професията в името на *подобряване на професионалното обучение*. Един проект за обсъждане, разработен на тази основа, беше изпратен на 15 март 1955 г. на заинтересованите организации. Но така и не се стигна до сериозна дискусия, тъй като представителите на търговията междувременно получиха надеждата, че ще могат да намерят отклик в Бундестага за приемането на разрешителен закон, изработен в духа на старата концепция. И тази надежда за жалост се оказа обоснована. На 22 октомври 1955 г. фракцията на ХДС/ХСС представи под формата на печатно издание на Бундестага № 1872 проектозакон за правилата за упражняване на търговската професия.

В последвалите обсъждания в компетентната по този въпрос Комисия на Бундестага за малките и средните предприятия моето министерство, както и останалите ведомства, участващи в обсъждането, заеха подчертано резервирана позиция. Вземайки предвид решението на Федералния административен съд от 3 ноември 1955 г., с което бяха признати за съответстващи на конституцията Законът за закрила на търговията на дребно и наредбата за неговото прилагане (в ограничения ѝ и осъвременен вид от 1950 г.), изглеждаше разумно да не се противодейства твърде енергично на приемането на проекта. Моето министерство обаче се опълчи съвсем решително против всички стремления за разширяване на сферата на приложение на споменатия по-горе закон. Ставаше

дума за това, да бъдат защитени от действието му търговските представители и посредници, цялата амбулантна търговия, но преди всичко – търговията на едно и външната търговия.

*Професионалните „наследствени дворове“
противоречат на времето⁵⁵*

Съмненията ми относно този проект, който, сравнен с предишните, бе прочистен от редица пропуски и предвиждаше само изпит по същността на професията (единствено в изолирани случаи – специализиран изпит), ако се абстрахирам от *принципната ми нетърпимост* спрямо всички *ограничения на свободата на избор на професия*, се заключаваха в това, че той би създал у много дребни, а така също и у някои средни търговци измамната надежда: по този начин е постигнато ефикасно защитно средство срещу всяко проникване на нови хора в търговията. Ето защо трябва да се опасяваме, че след влизането в сила на закона ще започнат да се чуват призови за неговото допълнение, за по-строги правила за издаване на разрешителни, за затрудняване на дейността на конкурентите, които са винаги неудобни при наличието на подобен манталитет.

Разглеждайки този кръг от въпроси, желая само още веднъж съвсем ясно да ви уверя: може да ми се вярва, че не е израз на зла воля от моя страна, когато се противопоставих и смятам да се противопоставям и в бъдеще на стремежите, насочени към приemanето на закон за професионалното устройство. Аз и без това трябваше да преглътна, че на публични събрания на търговци на дребно се заявява: става все по-ясно, че федералният министър на икономиката се е превърнал във *враг на търговията на дребно*.

Какво мога да кажа по този въпрос?

Точно аз, който с помощта на моята стопанска политика възстанових отново на търговците на дребно техните *присъщи функции*, освободих ги от *закостенялото съществуване* в качеството им на разпределители, *подобни на бюрократи*, трябва да се примирявам с упрека, че съм враг на търговията само понеже не съм готов да се съглася с тенденции, които съгласно моите неогорени досега убеждения нямат място в една икономика, основаваща се върху свободата и икономическата експанзия.

Но аз бих желал още веднъж да запитам, докъде бихме стигнали, ако не бях се опълчил на всички тези претенции? Как щяхме да се справим ние в Западна Германия с устройването на бежанците, ако бяхме изпаднали в групов егоизъм, ако всяка група си беше издействала свой специален правилник?

В това време, в което се стремим да преодолеем теснотията на националните рамки, според мен вече няма терен за издигане на бариери във и без това станалото твърде тясно национално икономическо пространство. По мое убеждение е просто несъвместимо с действителността да се издигат бодливи заграждения около отделни професионални области и да се въвеждат затворени професионални „наследствени дворове“. Тези, които са на друго мнение, не бива да забравят, че нашата икономическа политика успя да постигне единствено по рода си нарастване на оборота в търговията на гребно, който може да се види от следната таблица.

*Индекс на оборота на търговията на гребно
(1954 г. = 100, в постоянни цени)*

1954	100
1955	110
1957	126
1958	130
1959	135
1960	146
1961	156
1962	163

Източник: Федералната статистическа служба.

Струва ми се, че е *значително по-важно* да се даде на всеки търговец справедлив шанс да може да увеличи оборота си в процеса на нормалното икономическо развитие, отколкото в условията на стагниращ оборот той да се ограда от всякаква конкуренция.

Германско чудо

Щом като трябваше тук специално да критикувам *тежненията* на някои икономически кръгове от *средното съсловие*, не мога да не призная съвсем искрено, че понякога оставам с впечатлението, че и от страна на нашите *индустриалци* повсеместно се во-

дят бункри от погрешни *бойни позиции*. През последните години понякога възникваше картината, сякаш индустриалците възприемат пазарната икономика като нещо, което им пречи и от което биха се избавили, ако и да не демонстрират това открито. Индустриалците би трябвало еднородно и подчертано да обявят, че по убеждение безрезервно одобряват принципа на свободната пазарна икономика.

Там, където функционирането на пазарната икономика е възпрепятствано, искането би трябвало да гласи: да се създадат условия за пазарна свобода във възможно най-голямата степен. Индустриалците трябва да настояват държавата да не ограничава изкуствено или посредством мита и такси свободата на движение на предприемачите, нейната данъчна политика да им оставя достатъчно капитал, за да могат те да изпълнят своите предприемачески задачи в интерес на цялото народно стопанство. Ако индустриалците се борят по този начин, значи те се борят в правилно направление. Тогава те могат да очакват от мен всякаква подкрепа.

По-горните разсъждения трябва ясно да са показали, че за мен такова нещо като *„отчитане на интересите на отделните отрасли на икономиката“* лежи напълно извън начина ми на мислене. И за да приведа всичко под един знаменател – ето констатацията, която може дебело да се подчертае: според моето *схващане за света*, а също според моите представи за икономическата политика *в центъра на всичко стои човекът*. Всички икономико-политически мерки, които предприемам, винаги се определят от разсъждението, как ще реагират хората, какви изводи биха си направили от една промяна в икономическите параметри.[47]

Тъй като аз свързвам всички успехи, постигнати посредством моята икономическа политика, с действията на *участващите хора*, то и не съм склонен да възприема термина *„германско чудо“*. Това, което се случи в Германия през последните девет години, бе *всичко друго, но не и чудо*. То беше само резултат от честните усилия на един цял народ, на когото бе дадена възможността, като изхожда от свободолобиви принципи, отново да използва човешката инициативност и човешката енергия. Ако по тази причина германският пример може да има смисъл и извън границите на нашата страна, тогава той може да бъде само следният – да се направи понятен на целия свят благодатът на човешката свобода и на икономическата разкрепостеност.[39]

Седма глава

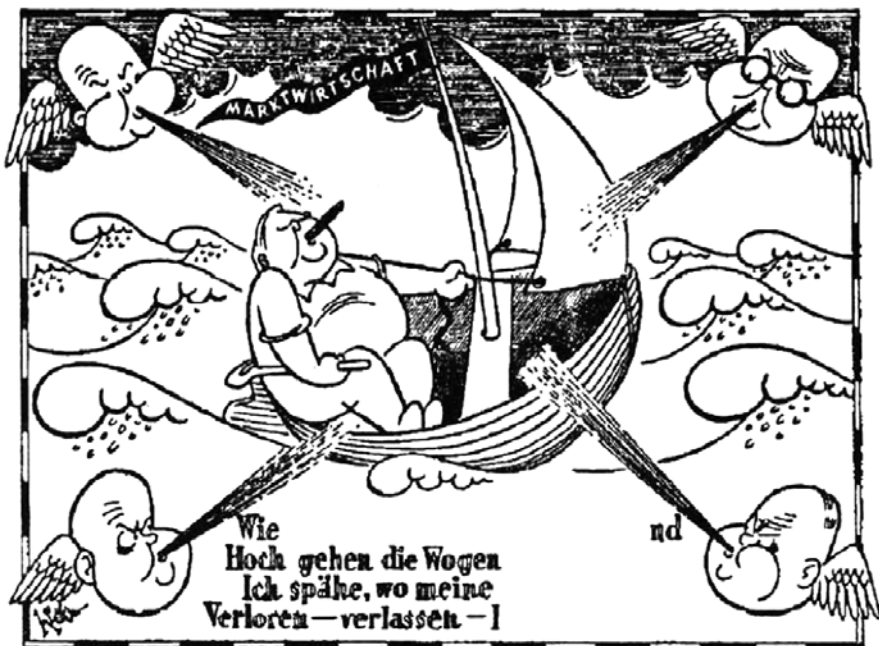
КАРТЕЛИТЕ – ВРАГОВЕ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

Понятието „социално пазарно стопанство“ придоби днес, и то не само в Германия, повсеместна валидност. Дори противниците на моята икономическа политика вече не игнорират тази формулировка. Но една икономическа политика може да се нарече социална само тогава, когато посредством нея икономическият прогрес, по-високата рентабилност и покачващата се производителност се насочват напълно в интерес на потребителя.[36]

Най-предпочитаното средство за изпълнението на тази цел в условията на едно свободно общество е и ще остане конкуренцията, тя е действителната опора на тази система. Социалната пазарна икономика *ме задължава* по този начин да посветя цялата си енергия, обявявайки война на стремежите, целящи създаване на картели, както и въобще на стремежите, целящи ограничаване на конкуренцията, в различните техни окраски.

В своя реферат „Профсъюзи и икономически ред“, отпечатан в сборника „Икономика без чудеса“ (Издателство Eugen Rentsch, Ерленбах/Цюрих, 1953, с. 303), Карло Мьотели с основание обръща внимание на това, че свободолюбивият обществен ред трябва да се защитава не само от атаките на профсъюзите, но „че и в лагера на работодателите има много още какво да се желае относно тяхната възприемчивост спрямо един истински конкурентен ред“. Стремежите посредством картелни споразумения да се зачеркнат свободата на търговията и на упражняване на професия едва ли са по-малки от тези на работниците към колективизъм.

Имайки предвид значението и неотложността на решаването на този проблем, аз се заех още непосредствено след моето назначение за директор на Управлението за икономика (2 март 1948 г.) с изработването на предложения за собствен германски картелен закон (б. пр. – антитръстовски закон, закон за защита на конкуренцията). Този стремеж намери своето първо изражение в „Закона за основните принципи на регулиране на икономиката и на цената политика след паричната реформа“ от 24 юни 1948 г. В съответствие с мо-

На 22 април, на конференцията на Германското обединение на промишлено-търговските камари в околностите на Бад Ньоенар, между другото господин федералният министър на икономиката изложи и следното: „За да бъде пределно ясен: ние сме на погрешен път. Аз няма да се уморя да се боря за пазарната икономика. Но аз съм сам в тази борба...“

На картинката: на платното на лодката пише – „пазарна икономика“, отдолу, под лодката – текст на куплетта: „Как студено духа картелният вятър. Високо се надигат талазите на експанзията. Аз се взирам, къде са моите помощници. Загубен, забравен, I am alone...!“ (б. пр. – „Аз съм сам“ – на английски)

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“, рисунка Хукс.)

ето предложението в раздел III там се казва: „Дотолкова, доколкото движението на стоки и услуги не се регулира от държавата, трябва да се осигури действието на основополагащия принцип на свободната конкуренция. Ако възникнат икономически монополи, те подлежат на отстраняване, а докато това стане – на надзор от страна

на държавата. Проект на един германски закон в тази насока трябва да бъде представен незабавно в Стопанския съвет.“

Заслужава все пак да се спомене, че първият следвоенен германски парламент прие с голямо мнозинство тази формулировка. На 12 февруари 1948 г., малко преди решението на Стопанския съвет, американската и британската военна власт обявиха, всяка за своята зона, влизането в сила на по същество еднакво формулираните Закон № 56 на САЩ и Британски Указ № 78 за забраната на прекомерната концентрация на германска икономическа сила, като изпълнението им оставаше в компетенцията на военните власти.

Според декларациите на съюзниците, по-специално на генерал Клей, тези военни закони имаха само временно действие, което щеше да бъде заменено с влизането в сила на един германски картелен закон, който обаче по онова време все още се нуждаеше от одобрението на военните власти. Допълнително Двустранната контролна служба (б. пр. – Bipartite Control Office, контролен орган на обединеното американско-британско командване в Бизония) изиска на 19 март 1949 г. от Стопанския съвет да ѝ представи проект на закон, който в изпълнение на Хаванската харта от 24 март 1948 г. да забранява ограничаването на свободата на конкуренцията, картелните споразумения и техните скрити форми.

В това се корени *първият германски опит* да бъде обхваната по законодателен път тази *безкрайно трудна материя*. Следователно моята проръчка, експертна комисия, в която влизаха и такива специалисти по конкурентно право като г-р Валтер Бауер, проф. Франц Бьом, бившият шеф на отдел в министерство г-р Паул Йостен, бившият председател на градски сенат г-р Вилхелм Кьопел, проф. г-р Вилхелм Кромфард, проф. г-р Бернард Пфистер, представи на 5 юли 1949 г. първи проект на Закон за осигуряване на свободата на конкуренцията, а по-късно и проект на Закона за създаване на антимонополна служба.

Преждевременно отхвърляне

Краткотрайният живот на Стопанския съвет не позволи обаче да бъдат осъществени споменатите по-горе планове в рамките на дейността на този франкфуртски законодателен орган. През онези месеци предприемах нови и нови опити да разясня на

обществеността *основните положения в моята картелна концепция*. Например съвсем категорично обясних във „Volkswirt“ от 16 декември 1949 г.: „Виждам в съхраняването на конкуренцията най-доброто оръжие както за трайното подобряване на производителността, така и за справедливото разпределение на националния доход, съответно на обществения продукт. Защиствайки интересите на една икономика, която действително може да се нарече „социална“, аз не мога да се лиша от този мотор за здравословно разгръщане на икономическите възможности... Една предприемаческа, но планова и принудителна по своята същност икономика ми се струва не по-малко порочна и вредна, отколкото административната принудителна икономика. Ето защо този въпрос не може да се свежда до примитивната формула – приятел или враг на картелите.

При цялото разнообразие на проявите, на задачите и целите и въпреки безбройните нюанси и варианти в практическото провеждане на картелната политика нищо не може да потули истината, че всички пазарни договорености, особено тези в областта на цените, в крайна сметка имат за цел ограничаването по някакъв начин на конкуренцията...

В моите очи всички тези опити представляват *прегрешение, насочено против свещения дух на живота*, чиято вътрешна същност са промяната, движението и развитието и който именно затова не може да се управлява посредством плоските средства на плановото регулиране и стабилизиране.“

На 27 декември 1949 г. по баварското радио аз формулирах тези мисли по следния начин: „Свобода има само там, където *не се злоупотребява със силата, даваща възможност да се потиска свободата, там, където свободата* е вградена в традициите и в законите на народа и е станала всеобща задължителна повеля, най-висша ценност на самото общество.“

На 22 декември 1950 г. на конгреса на ХДС в Гослар аз характеризирах предстоящия германски картелен закон като сърцевина на социалната пазарна икономика, като при това заявих, че „трябва да бъде пресечено частно-икономическото използване на създадени по организационен или по юридически път позиции на сила. Това трябва да стане в полза на свободната конкуренция и на федералното правителство трябва да бъде представен инструмент за ефикасни действия срещу открити и скрити договаряния на

цените“. В картелния закон „трябва да бъдат приложени и да покажат своето действие най-добрите принципи на нашата политика на социална пазарна икономика“. Законът ще има значение на „повратен момент в историята на германското икономическо възстановяване“.

Никакви американски заповеди

Бих могъл по много начини да продължа тези изявления. Но ги припомням само за да покажа, че всеки гражданин, който е избрал това федерално правителство през 1949 г. или през 1953 г. и по този начин е дал своя глас за социалната пазарна икономика, всъщност се е обявил и в полза на тази картелна концепция, освен ако не е допуснал, че политиката по своята вътрешна същност е нечестна. Тъй като и днес от време на време в дискусиите все още се появява *еднакво глупавият и коварен упрек*, че работата върху германски картелен закон е била предприета *в изпълнение на американски заповеди или като реализация на американски концепции*, считам за уместна една кратка бележка.

При моите усилия в тази насока никога не съм получавал американски заповеди или още повече, не съм изпълнявал такива. Но *начинът на мислене и реагиране*, който доведе американската икономика до толкова видими успехи, ми е *твърде близък* и той заедно с научните познания укрепиха у мен убеждението относно вредата от ограничаването на конкуренцията.

Ето защо от гледна точка на историческата истина в никакъв случай не си заслужава да бъде премълчавано, че в началото на своята дейност първото федерално правителство (в съответствие с действащите тогава общи разпоредби) беше задължено да обсъди своя проект за картелен закон със съюзническата Висша комисия (Hohe Kommission). От нейна страна на 1 декември 1951 г. беше съобщено, че по този многообхватен закон трябва да започнат експертни обсъждания, което по-късно стана, и то още на 11 декември 1951 г. За тези разисквания, които продължиха няколко седмици, и днес свидетелства един том с протокол, дебел колкото енциклопедичен речник.

Самите заседания на комисията преминаваха в съвсем делова атмосфера. Дискусията се концентрираше върху няколко основ-

ни въпроса: върху специфичната форма на картелите, свързани с рационализиране на производството, върху предписанията относно придобиването и използването на патенти и образци; по желание на съюзниците – върху включването на задължителни предписания за свободата на избор на професия и върху т. нар. „пазароопределящи формирания“.

Проектът, който след това бе приет от федералното правителство, противоречеше именно в своята основна част на принципите на американското законодателство. Забранителният принцип се провежда напълно стриктно в Северна Америка. *На американското право е изцяло чужда възможността за допускане на административни изключения*, която характеризираше германските законопроекти. Дори този малък пример може да докаже колко неправдоподобни са всички нечестни твърдения за моето послушание по отношение на американските картелни концепции.

Най-накрая, в началото на 1952 г. федералният кабинет, избран от Първия Бундестаг, одобри проекта на моето ведомство. Той беше внесен на 2 май 1952 г. в Бундесрата[56] като „Проект за Закон срещу ограниченията на конкуренцията“. Пленарното заседание на Бундесрата на 23 май 1952 г. се занима с този документ.

Във връзка с това заслужава да си припомним, че при тази първа дискусия Бундесратът имаше положително отношение към забранителния принцип, формулиран в първия параграф на проекта. Това решение представляваше *забележителна победа на моята концепция*, още повече че няколко месеца преди това една подкомисия на Бундесрата, която имаше специално поръчение да се занимае с „подготвителните работи за федерален закон против ограниченията на конкуренцията“ беше предложила като формулировка „ограниченията на конкуренцията да се отстраняват посредством интервенции, съобразени със спецификата на пазара, които да се осъществяват в *случаите*, при които картелирането води до *злоупотреби*“.

Федералното правителство незабавно зае становище по предложението на Бундесрата и внесе проекта още на 16 юни 1952 г. в Бундестага. Десет дни по-късно, по време на 220-ото заседание на парламента последва първото четене. Но 12-те месеца, които оставаха от първия мандат на Бундестага, се оказаха твърде кратък срок, за да бъде приет този очевидно труден закон. Но без

съмнение още тогава не можеше повече да се пренебрегва фактът, че разнообразни *съпротивителни сили* от страна на противниците на една всеобща забрана на картелите вляяха върху обсъжданятията в Бундестага – сили, които се проявиха като *силно деструктивни* и отнемаха много време.

Забранителният принцип отново е потвърден

Аз не се поколебах само за няколко месеца след като беше съставено второто „правителство на Агенауер“ да представя във федералния кабинет отново един проект на картелен закон. Той беше идентичен с проекта, разглеждан през първия мандат. Въпреки упоритите и многопланови опити да падне застъпваният от мен забранителен принцип на 17 февруари 1954 г. федералният кабинет прие с чувствително мнозинство моя проект. Във връзка с това кабинетът ясно изрази желанието Бундестагът да свърже по-нататъшното парламентарно разглеждане на проекта с резултатите от предишните обсъждания по време на първия мандат на парламента.

На 21 май 1954 г. Бундестагът взе отношение по предложението, като одобри с мнозинство въпреки острите и драматични дебати, предхождащи това заседание, основната теза на проекта, намерила израз в забранителния принцип на първия параграф. Трябваше обаче след това да минат доста месеци, докато федералното правителство се реши да внесе предложението по-нататък в Бундестага. За това забавяне до 22 януари 1955 г. отговорността е напълно моя.

От страна на деловите среди постоянно се изтъкваше срещу моя проект, че икономиката не бива да бъде тласната в една неограничена конкуренция, докато посредством данъците гържавата отнема на деловия човек твърде голяма част от резултата на неговия труд. Тъй като (от материална гледна точка) тези говори имаха известно основание, аз се съгласих с отлагането (б. пр. – на картелния проектозакон), докато трае обсъждането на данъчната реформа, още повече и понеже бе изтъкнат като уместен аргумент фактът, че парламентът действително бе претоварен с работата по данъчната реформа. Впрочем тази пауза даде още една възможност да бъдат разгледани най-важните

предложения на проектозакона със заинтересованите стопански кръгове, по-специално със Съюза на Германската индустрия. Обсъжданията доведоха до едно много често неправилно тълкуване и оживено дискутирано резюме на разговорите от 18 октомври 1954 г. След това, на 24 март 1955 г., по време на 76-ото заседание и самият Бундестаг пристъпи към първото четене на правителствения проект. По това време на парламента му оставаха за дебати повече от две години.

Закон, защитаващ потребителите

Именно от гледна точка на изложеното по-горе държа да спомена, че през различните фази на парламентарните разисквания не само имаха място тактическите разсъждения на моите противници, насочени към тяхното протакане, но и аз самият бях склонен към забавяне, воден от стремежа да получа от парламента закон, действително годен за употреба и отговарящ на моите принципни възгледи. При това можех да се уповавам на оправданата надежда, че с приближаването на края на мандата парламентаристите ще бъдат по-склонни да приемат моите предложения, доколкото при този закон ставаше дума за *един акт, подчертано призван да защити потребителите*. Но достатъчно сме се спирали на тези практически съображения. За мен е много по-важно да изложа основните черти на картелната си концепция, които съхраниха своята актуалност, надхвърляйки променливите теми на ежедневието.

Като въведение трябва да отговоря на въпроса, защо всъщност съм толкова ясно изразен противник на картелите. За тази цел не може да не се хвърли един бегъл поглед назад. При това аз изхождам от икономико-политическите наблюдения, потвърдени от научните изследвания в областта на икономиката, че *стопанство, което се основава на свободната конкуренция*, е едновременно най-рационалната от икономическа гледна точка и *най-демократичната форма на стопански ред* и че държавата трябва да се намесва като регулатор в пазарната икономика само дотолкова, доколкото това е необходимо за съхраняване на механизма за поддържане на конкуренцията или за надзор върху тези пазари, където изглежда невъзможна пазарната форма на пълна конкуренция.

Исторически факт, който не е оспорван от нито едно направление на икономическата мисъл, е, че либералната стопанска епоха е придвижила човечеството чувствително напред в неговото развитие по пътя на цивилизацията. След като закостенялата цехова система с нейните икономически, но и също етични и съсловни предписания се беше превърнала в окови за икономическия напредък, принципът „laissez faire“ даде възможност за изява на неподозирани икономически сили. Докато цеховете обявяваха за табу личната инициатива и прогресивните идеи, предприемачът на начеващото деветнадесето столетие можеше сам да отговори на въпросите „какво“, „как“, „къде“, „колко“ и „накъде“, когато ставаше дума за неговото производство. Тъй като за всички предприемачи съществуваша еднакви шансове за свободна дейност, се разви конкуренцията и по този начин и „пазарът“, който се превърна в пресечна точка на всички икономически интереси. Посредством пазарната цена – плод на предлагането и търсенето – на пазара се регулираха производството и потреблението. И това ставаше в интерес на всички.

През последните десетилетия на деветнадесетото столетие се проявиха обаче в нарастваща степен явления, които, от една страна, възпрепятстваха ефикасността на пазара, а от друга страна, водеха до засилване на социални и политически напрежения.

Сили, иманентно присъщи на пазарно-икономическия принцип, но намиращи се извън сферата на неговата дейност, както и някои мерки на самата държава, доведоха до накръняване на конкурентния механизъм посредством монопола и други форми на контрол върху пазара. Развитие на модерната техника от своя страна също насърчаваше известни монополистически тенденции, така че без съмнение *равновесието на конкурентните условия беше повсеместно нарушено.*

Всяка монополна позиция съдържа в себе си опасността да донесе свръх облагодетелстване на тези, които я използват, а освен това действа парализиращо на икономическия процес. Негативните последствия от монополистичните тенденции се проявиха толкова по-силно, колкото по-слаба бе националната икономика и колкото повече тя се ограждаше чрез протекционистки мерки от свободния световен пазар, съответно за да защити тези заграждения, даже съзнателно насърчаваше частно-икономическата монополизация чрез икономико-политически мерки. [43]

Всички трябва да бъдат съпричастни на успеха

Сърцевината на тази картелна концепция е моето убеждение, че само посредством свободната конкуренция може да бъде вдъхнат живот на силите, действащи в такова направление, че всеки икономически напредък и всяко подобрене в начина на труда да не се отразяват единствено в по-високи печалби, дивиденди и ренти, а плодовете от тези успехи да бъдат предадени по-нататък на *потребителите*. В това се състои *социалният смисъл на пазарната икономика*, че всеки икономически успех, където и да е постигнат, всяко предимство, резултат от рационализирането на производството, всяко подобрене в разпределението на труда трябва да са *от полза за добруването на целия народ* и да служат за по-пълноценно задоволяване на потреблението.

Ето защо пазарната икономика не може да бъде отгелена от системата на свободната конкуренция. По тази причина тя не може и да се лиши от функцията на свободното ценообразуване. Който желае да изключи функцията на свободните цени, независимо дали това става посредством държавен орган или посредством предприемаческа организация, приела формата на картел, убива конкуренцията и предизвиква паралич на икономиката.[25]

Упорито следвайки посочения начин на мислене, още от данните на паричната реформа аз разглеждах като моя първостепенна и най-важна задача ограничаването и отстраняването на многостранното въздействие на държавата върху ценообразуването. Още от тогава всеки знае, че аз изграждах своята икономическа политика върху принципа на свободата на професионалната дейност и на местопребиване, защото един действително естествен и хармоничен ред може да бъде осигурен само на пазар, който се регулира чрез свободната конкуренция и свободното ценообразуване.

Но колкото и решително да отхвърлям всяка форма на бюрократично дирижиране и държавно опекунство, толкова категорично съм решен да се възпротивя и на други форми на колективно оказване на влияние върху икономиката. Между *планова икономика, осъществявана от държавата, и такава, почиваща на предприемачески съглашения, не съществуват нито принципни, нито функционални различия*. Ако ние все пак искаме да имаме свободен обществен-икономически ред, не бива да даваме на никого и

на нито една група правото да тълкуват свободата според своите частни интереси и разбирания ту в по-широк, ту в по-тесен контекст. Свободната икономика в моето съзнание е адекватно понятие на икономика на свободното предприемачество.[23] Предприемачите не знаят какво правят, те се държат като мазохисти, когато воюват със системата на пазарната конкуренция. За мен свободата е цялостно и неделимо понятие. В моето съзнание политическата, икономическата и личната свобода представляват елементи на едно комплексно цяло. Не е възможно да отделиш един от тези елементи, без по този начин да предизвикаш рухването на цялата сграда.[32]

Тайната на пазарната икономика

Познаването на неделимостта на свободата би трябвало да накара всеки политик, който се грижи за добруването на обществото, да осъзнае *своето задължение, че след годините на политическа тирания най-сетне отново трябва да се предостави свобода на хората*. Това чувство за отговорност ме накара веднага след встъпването ми в длъжност да отстраня от моето ведомство всички „нечисти сили“, които се опитваха от името на държавата да измъчват икономиката и деловия човек. По този начин създадох в рамките на моя ресор основните предпоставки за действително демократичен ред, помогнах на свободата да извърши пробив.

Ето в какво се състои тайната на пазарната икономика и какво я прави да превъзхожда всеки вид планова икономика – това, че в нея, така да се каже, всеки ден и всеки час протичат процеси на приспособяване, които регулират предлагането, търсенето, обществения продукт и националния доход, за да отговорят на потребностите и по този начин да се намират в равновесие. Следователно този, който не желае свободна конкуренция и свободни пазарни цени, е загубил всичките си аргументи против плановата икономика.[14]

Сега пък моите противници могат да поставят въпроса, дали толкова силно подчертаваната от мен свобода на предприемача не се ограничава именно с това, че на него не му се позволява да я използва така, както той смята за правилно, т.е. в случая и за да ограничи свободната дейност на някой друг предприемач. Аз с удо-

волствие се съгласявам, че в този случай става дума за *централния въпрос на пазарната икономика от модерен тип*. Този въпрос да се постави и да му се отговори, означава *да се покаже най-очевидното различие* между социалната пазарна икономика, така както ние се опитваме да я осъществяваме в Западна Германия от 1948 г. насам, и либералната икономика от стар тип.

По мое мнение *социалната пазарна икономика не включва свободата на предприемача да неутрализира конкуренцията посредством картелни съглашения*, нещо повече, тя съдържа задължението да се бориш за благосклонността на потребителя посредством собствените си постижения в състезание с конкурент. Не държавата трябва да решава кой да вземе връх на пазара, но не и някоя предприемаческа организация, например някой картел, а изключително *потребителят*. *Качеството и цената* определят вида и посоката на производството и само по тези критерии протича естественният подбор на равнището на отделните предприятия.

В интерес на запазването на *свободното предприемачество* аз не бих желал да приема като някакво предварително условие изискваната от приятелите на картелните обединения свобода – *да се ограничава или премахва свободата на другото*. Който използва думата свобода, трябва да прави това с честни побуди. *Свободата*, аз повтарям това, *е и остава нещо цялостно и неделимо*. Тя не може по съображения за целесъобразност веднъж да бъде защитавана, друг път – отхвърляна.

Противоположният полюс на икономическата свобода представлява очертаването на икономическо господство. Ето защо е необходимо по законодателен път да бъде гарантирано, че преимуществата на конкурентната икономика няма да бъдат неутрализирани от исторически доказаните недостатъци на една съмнителна концентрация на сила.

Законодателят трябва следователно да обърне специално внимание на проблема за икономическата власт като един възможен смущаващ фактор за пазарно-икономическото равновесие. Конкуренцията и иницираното чрез нея повишение на производителността и насърчаване на прогреса трябва да бъдат гарантирани посредством държавни административни мерки и защитени от всякакви смущаващи елементи. Особено е необходимо да се гарантира, че няма да бъде възпрепятствана функцията на свободното

ценообразуване в ролята ѝ на регулиращо средство на икономическия процес в рамките на един свободен от манипулации пазар.

Основните форми на икономическа власт

Икономическа власт възниква главно в три основни форми:

1. На правно-организационна основа, когато няколко юридически самостоятелни предприятия се свързват (всички помежду си или всяко поотделно с другите) чрез договор или съвместно решение, за да ограничат или неутрализират конкуренцията посредством регулиране на пазарните фактори.

2. На капиталова основа, когато възможността за волеизявление на едно самостоятелно предприятие бъде повлияна от друго предприятие чрез преплитане на интересите или на основата на отношенията на собственост, така че първото предприятие не може или не желае да прояви на пазара изцяло своята производителност.

3. Чрез възникването на отделни големи предприятия, които на основата на своите силни позиции на пазара упражняват господстващо влияние върху предлагането и ценообразуването.

Чрез икономическата власт може умишлено да бъде променяна пазарната цена и по този начин следователно да бъде съзнателно и изкуствено направлявано развитието на пазара в интерес и в изгода на влиятелните пазарни групировки. При пълноценната конкурентна икономика пазарната цена е неподвластна на диктата на отделния пазарен партньор. За организираната на монополна основа пазарна производителност така управляваната цена вече не е някаква случайна величина, към която отделните субекти *трябва да се приспособят*, за да съхранят своята конкурентоспособност, а тя може вече *да бъде установявана по субективна преценка и да бъде манипулирана*. От това положение произтичат по-нататък опасността от погрешни инвестиции на равнището на националната икономика и възможността да бъдат *отрицателно повлияни техническият и стопанският прогрес*.

Законодателят трябва да счита като своя задача отстраняването на факторите, смущаващи нормалното развитие на пазара, като:

а) съхранява конкуренцията във възможно най-голям обхват;

б) възпрепятства злоупотребата с пазарната власт на пазари, където не може да бъде установен модел на пълна конкуренция;

в) създава за посочените цели държавен орган за контрол и ако е необходимо – за намеса в пазарните процеси.

Един погреден по този начин основен икономически закон съставлява, както вече беше споменато, икономико-политическия *огледален образ на политическата демокрация*. Докато като съдържание на второто понятие може да се приеме политическото право на всеки гражданин да участва във взимането на решения, то законодателното уреждане на въпроса за конкуренцията гарантира *основните икономически права* – на свобода на труд и на *потребителски избор*.

Тесните връзки и взаимозависимостите между политическото и икономическото устройство на обществото правят особено належащо и необходимо фиксирането чрез закона на основните икономически права.[43] Целта на моите усилия се заключава следователно в това да утвърдя по законодателен път свободата на конкуренцията като движеща сила, а свободните цени – като регулатор на пазарната икономика.

Който би желал да заобиколи тези принципи или даже само да ги омаловажи, той *минира пазарната икономика* и взривява фундаментите, върху които се крепи нашият общественоеикономически ред. Читателят може да усети, че тук става дума за основополагащите проблеми на икономическата политика и че при дискусията около картелната политика не се касае за един случаен спорен въпрос сред многото такива. Нещо повече, тук се засяга централният проблем на нашата икономическа система. [28] Само от тази централна позиция могат да станат понятни многогодишните борби около картелния закон.

Нека обаче осветлим и *социалната страна на проблема*. Аз и затова съм принципен противник на картелите, защото една истинска и честно замислена социална пазарна икономика, като при това акцентът съзнателно се поставя върху думата „социална“, може да бъде осигурена само тогава, когато благодарение на свободната конкуренция по-добрите постижения получават преимущество пред по-лошите и по този начин чрез конкуренцията се постига *оптимално задоволяване на потребностите на населението от гледна точка на количеството, качеството и умереността на цените*. Същевременно този принцип гарантира, че

по-високата производителност ще получи и по-голяма печалба и че предприемачът, който в социален аспект е по-ценен, ще получи по-голяма сигурност и нови шансове.[9]

Що се отнася до толкова често криво разбраната морална оценка на картелите, бих желал откровенно да заявя, че съм твърде далеч от мисълта да оценявам картелите преимуществено от морална гледна точка или пък да приписвам на отделните индустриалци и предприемачи нечестиви мотиви. Ако един предприемач е например на мнение, че посредством цената трябва да получи обратно вложените в продукта разходи, очевидно против това едва ли биха могли да бъдат предявени претенции от морално естество. Само че една такава представа не може да се съчетае с пазарната икономика, тя би гарантирала приход и на най-лошия предприемач.[32]

От друга страна, и при най-добро желание не мога да открива нищо положително в картелите, а откривам постоянно само нещо негативно, особено при една оценка от гледна точка на националната икономика. Колко често през последните години ми се случваше да идват при мен хора – един след друг представителите на промишлените отрасли, – които ме уверяваха, че ако не получат възможност да сключат споразумения по цените, то те със сигурност ще пропаднат. Аз не им дадох тази възможност, но предсказаните провали не се случиха.

При един друг случай аз се пошегувах: „Около моето бюро се говори за катастрофи от сутрин до вечер, но аз все още не съм дочакал катастрофата.“ През последните години германската икономика всъщност доста добре се развиваше, преминавайки уж „от криза в криза“.[12]

Изключенията са възможни и необходими

Следователно имаше солидна причина това, че през изминалите години аз защитавах принципите на пазарната икономика с *твърдост, граничеща с инат*. Но при това аз съм, разбира се, наясно, че мисловният модел на една чиста конкуренция не важи изцяло на едно или друго място. За жалост въобще този принцип повсеместно се накърнява. Въпреки това обаче трябва да считаме за щастие, че отново разполагаме с една завършена концепция,

на чиято основа ние най-сетне отново намираме пътя назад към систематизираното икономическо мислене и сме в състояние да избегнем състоянието, при което се живее от ден на ден.

Един „мисловен модел“ от този тип в никакъв случай не означава, че той би могъл на практика да бъде осъществен навсякъде и при това в напълно чист вид. Аз не съм до такава степен откъснат от действителността, за да не видя около себе си хилядите примери, от които става ясно в каква висока степен теоретичната схема относно напълно свободната конкуренция е примесена с различни други елементи и по този начин „разводнена“.[24] Не съм и толкова голям догматик, за да не схвана, че може да възникнат ситуации, при които общата забрана на картелите би трябвало да претърпи все пак модификация, може би това е задължително. Също така е напълно възможно в отделни случаи да бъде дадена възможност за смекчаване на известни ограничения или за отслабване на действието на забраната за картелите.[9] Който обаче възнамерява да се подиграва на тази основа с „мисловния модел“ на пълната конкуренция, издава по този начин само своята собствена духовна недостатъчност.

Реализирайки изложения по-горе ход на мисли, правителството представя проектозакон, *освободен от всякакъв догматизъм*. Поради това то въобще и не изхожда от силно критикуваната идея за пълната конкуренция, а признава евентуалното право или даже необходимостта от интервенция. Така например проектът предвижда, че могат да действат както картелни споразумения за уеднаквяване на условията на търговия (б. пр. – *Konditionenkartelle*), така и експортни картели и даже картели за рационализиране на производството (б. пр. – *Rationalisierungskartelle*). Никой не може следователно да твърди с чиста съвест, че не са взети под внимание справедливите потребности на икономиката и че с процедурата се дава основание за дискриминиране на определени стопански кръгове.[36]

Спорът за принципа игнорира сърцевината на проблема

Изложението не би било завършено, ако не се споменеше многогодишният спор между привържениците на едно законодателство, основаващо се на *забраната на картелите*, и тези, които бяха за

законодателство, *санкциониращо само злоупотребата с картелите*. Според мен поставянето така на проблема, както и опитите за оценка на картелите от морална гледна точка подминават неговата сърцевина. Ето защо ще си позволя още веднъж да подчертая, че моето отрицателно отношение спрямо картелите не се основава на приписването никому на съзнателно прилагани непочтени намерения или хитрости, които по своя характер представляват дискриминация, а на това, че във факта на колективно обвързваните цени откривам едно (от гледна точка на националната икономика) ненормално явление, даже и тези цени да са защитими от нравствена и счетоводна гледна точка. След гореказаното едновременно става ясно и че всяко законодателство, основаващо се на принципа на санкционирането на злоупотребите с картелите (б. пр. – а не на тяхната забрана) не може да има почва.

Аз отивам даже дотам да заявя, че обвързването на цените на по-ниско равнище от пазарното от народностопанска гледна точка може да е също толкова вредно, колкото завишаването им. По абстрактен път *въобще е невъзможно да се изчисли* някаква единствено „вярна“ народностопанска и защитима на пазара цена. Напротив, тя се получава като резултат от уравнивяването на цените на свободния пазар. Всяка друга трактовка на ценовия феномен води до деформации, с каквито ние например се запознахме при калкулираните цени, и освен това поражда у предприемача такава нагласа на мисленето, при която той счита, че във всички случаи може да изяви претенции за покриване на производствени си разходи.

Законодателство, което изхожда от *забраната на картелите*, е, както ми се струва, последователно от всяка гледна точка. То извлича най-сетне единствено възможната поука от негативния опит, придобит при всевъзможните закони, почиващи на принципа на санкционирането на злоупотребите и освен това *допуска изключения, които биха се оказали необходими в народностопански план*.

Приятелите на картелите правят освен това (очевидно обаче неслучайно) голямата грешка и това също показва тяхната слабост, че винаги се стремят да измерват ефекта от картелните, съответно и от антикартелните мерки, само посредством частно-икономическите последствия на засегнатите предприятия, но преднамерено избягват всяко обобщено разглеждане на въпроса в народностопански аспект. Но се оказва, че именно кар-

мелите, които са най-дисциплинирани и най-успешно преследват своите цели, най-често, погледнато от народностопанска гледна точка, трябва да бъдат разглеждани като най-вредни.

Ето защо при никакви обстоятелства картелният закон не бива да бъде променян по отношение на принципа за забраната на картелите. Иначе целият картелен закон ще се превърне във фарс, който би бил единствено в състояние да направи *политиката на федералното правителство да изглежда смешна* в очите на цялата общественост. Освен това аз смятам, че картелният закон е едно годно за употреба, ако не и най-доброто средство, за да се накарат да млъкнат тези, които отправят политически нападки срещу предприемаческата икономика.

Предприемачът е защитен от атаки, когато свободната конкуренция прави действително незаменяема функцията на свободното предприемачество и когато посредством свободната конкуренция и осъществяващия се напредък се формират цени, откриващи пред потребителя оптимални възможности за живот. Отношението на потребителите към нашата икономическа система ще става все по-положително, когато гражданинът може да бъде уверен, че посредством свободния пазар сам определя съдбата си и не е изложен на въздействието на анонимни икономически сили и власти.[14]

Приятелите на картелите, които настояват за закон, единствено контролиращ процесите или санкциониращ злоупотребите, са всъщност много по-големи догматици, отколкото привържениците на забранителното законодателство, защото те се отказват да оборват всички доводи против тяхната концепция. Те настояват на своето даже и тогава, когато им се доказва, че една клауза за санкциониране на злоупотребите напълно игнорира сърцевината на проблема. Аз всъщност въобще не обвинявам картелите в злоупотреба (в криминалния или моралния смисъл на този термин).

„Злоупотребата“ се изразява в обвързването и във втвърдяването на цените. В това отношение *не бих могъл въобще нищо да предприема, използвайки законодателство, основаващо се на принципа на санкциониране на злоупотребите*. През всичките тези години не ми е даден отговор на посочения упрек и аз трябва да призная, че от позициите на приятелите на картелите такъв отговор не може и да бъде даден.[36]

Незаменим барометър

От логическа гледна точка е илюзия, пълен абсурд да искаш да определиш чрез картел една „правилна“ народностопанска цена. Най-сетне някой трябва да се наеме да обори моята принципна концепция – на един свободен пазар, където свободни предприемачи произвеждат в съответствие със своите свободно взети решения и на собствен риск, не може да има някаква твърда цена, някаква цена, обвързана с картелно споразумение, защото иначе става логически невъзможно качествено и количествено балансиране на диференцираното предлагане на производителите и на още по-разнообразното търсене на милионите потребители. Ако това стане, икономиката трябва напълно да се дезориентира, предприемачът не би могъл повече да извършва правилни от пазарна гледна точка предвиждания, щом като не получава сигнали посредством реагираща на промените цена за това, кога и какво се произвежда в повече или в по-малко от необходимото количество. Не може да се осъществи повече балансирането на предлагането и търсенето, щом като икономиката се е вцепенила посредством картелите.[26] Това подреждане на нещата в свободната национална икономика, което за лаиците изглежда почти мистериозно, всъщност започва от въпроса, който ние си поставяме – как наистина става така, че при нас милиони потребители, избирайки свободно, намират на пазара винаги точно това, от което се нуждаят.

Никой не може да предположи, че стотици хиляди свободни предприемачи никога не грешат в своите индивидуални предвиждания. Не, те естествено не са непогрешими, т.е. един или друг от тях произвежда в един случай твърде много, в друг – твърде малко, а и по отношение на качеството и на цената те не винаги правят това, което се търси. При това всички ние знаем колко променлив е потребителят.

Общественото потребление трябва да се възприема в процес на непрекъсната промяна и въпреки това предлагането трябва винаги да е в състояние да го задоволи. Това „майсторско изпълнение“ може да се реализира единствено понеже, за да осигури съществуването си, всеки предприемач не може да има друг стремеж и друга амбиция, освен постоянно да се приспособява добре към пазара, да се стреми да не накърни благосклонността

на потребителя и да му предлага все по-хубави неща, за да може да се утвърди в състезанието с конкурентите. В тази битка за пазарни позиции просто не може да се изключи функцията на свободната цена.[28]

Косвено това доказва също, че на предприемача не бива да се дава каквато и да е гаранция, че той би могъл да си възвърне производствените разходи чрез цената. Ако един картел иска да се основава на подобни морални тези, от това произтича задължително изводът, че предприемачът не може повече да има претенции за задължителния характер на своето съществуване, защото тогава неговата задача, която се превръща единствено в техническа и управленска, може да бъде изпълнявана от всеки обучен функционер. Тогава повече не му и подобава да получава предприемаческа печалба.

Понякога, за да се балансира предлагането и търсенето, на рогностопанската цена може и трябва да бъде установена на толкова високо равнище, за което навярно в картела това не би могло да стане. От друга страна обаче, в зависимост от състоянието на пазара може да се наложи цената да е и под производствените разходи.

Ето защо трябва да дам отрицателен отговор на всички, които искат да обосноват необходимостта от картели с микроикономически разсъждения. Безспорно не мога да кажа нищо против изчисленията на разходите. Бих желал даже всяко предприятие да разполага с хора, способни да извършват правилна калкулация. Изчисляването на разходите има винаги един-единствен смисъл – да покаже на отделното предприятие къде се намира то, дали е в състояние и в каква степен да се утвърди в свободната конкуренция. Но е напълно погрешно от калкулациите да се изкарват претенции или желания за създаване на картели.[65]

Германските предприемачи, които с право се обявяват против неуместното разширяване на *тенденциите на съучастие в управлението на работниците и служещите*, би трябвало да се разграничат от прокартелните си симпатии, тъй като политиката за свободни или обвързани цени действително най-пряко засяга проблема за съучастията в управлението.

Предприемачът може да защитава своето право на съществуване само до тогава, докато е готов да изпълнява функциите на свободен предприемач с всички произтичащи от това шансове,

но и рискове. Той е само дотогава незаменим, докато е готов да се изявява в свободна конкуренция на свободния пазар. Щом обаче предприемачът поиска да намали или въобще да отстрани риска посредством сключването на *колективни съглашения*, това ще рече, щом *той* поиска да *пренесе специфичните предприемачески решения от равнището на отделното предприятие* чрез картелите на равнището на бранша или на отрасловото обединение, тогава по мое убеждение той не ще е в състояние повече да се противопоставя на претенциите на работниците и служещите за право на участие във вземането на управленски решения, или ако се противопоставя, ще прави това без вътрешно основание и без способност да убеди другите в своята правота.[21]

Посредством образуването на картели предприемачът *се лишава от своята най-първична функция*, по същество се превръща в края на краищата в един функционер, а по този начин става заменим. Щом предприемаческата отговорност се прехвърли върху друг и съдбата на предприятието стане заедно със съдбата на неговите работници и служещи зависима от колективни решения, ще се наложи и коренна промяна в отношението на обществеността към предприемача. Тогава всъщност не е учудващо, че в социалния климат на средата на двадесетото столетие при такива съдбоносни решения трудещите се искат право на участие в управлението. Щом предприемаческото съсловие по собствена воля е готово да се откаже от своята свобода на действие, подкопава своя политически, социален, обществен и морален облик, естествено в същото време *функционерите* ще се стремят да вземат *властта*, и то даже не без основание.

Аз няма да отмина и *неприятната* за привържениците на картелите *констатация*, че деловите кръгове въодушевено одобряваха свободата на конкуренцията и на ценообразуването в периода след 1948 г., когато конюнктурата се доминираше от волята на продавача, но че когато след постигането на балансирано икономическо положение стана забележима вътрешната логика на една конюнктура на разширяването на производството, при тях се извърши моментална промяна в убежденията.[36]

Картели за преодоляване на кризи

Един от главните аргументи на приятелите на картелите е, че икономически сдружения от картелен тип са незаменими за смекчаването на пагубните последици от кризите, независимо дали става въпрос за конюнктурни или структурни кризи.

Аз от своя страна съм далеч от мисълта да сведа пък всички икономически кризи до доминирането на картелите – *това би било естествено глупаво*. Но също така съм твърдо убеден, че опитът да се спасиш от криза посредством картелни сдружения е негоден за народното стопанство като цяло и не може да доведе до успех.

В рамките на народното стопанство срещу предлагането на стоки във всеки конкретен случай е изправена точно определена покупателна сила. Ето защо всички производители не могат едновременно да си осигурят (всеки сам за себе си) като сума по-голяма покупателна сила от наличната в конкретната ситуация. Това би било наистина някакво *магическо чудо*. При това положение връзките от картелен тип преди всичко пораждаат следната голяма опасност. Вярно е, че стопанските отрасли, които имат да покриват неотложни нужди, ще съумеят посредством тези връзки действително да почерпят повече от покупателната сила, отколкото биха направили това в условията на един свободен пазар. Но предимството за тези привилегировани отрасли би било тежък уцърб за другите, които съответно ще получат по-малка част от наличния обем покупателна сила.

Казаното тук за „неотложността на нуждите“ се отнася и до всички случаи, когато привилегировано положение се постига чрез завоюване на доминиращи позиции. Привържениците на картелите всеки път посочват необходимостта чрез техните действия да се предотвратят *икономическите катастрофи*, като смятат, че в обвързаните чрез картелните споразумения цени са открили лечебно средство за всички беди.

Но чрез тези цени, напротив, *се възпрепятства естественото отмиране на кризисните явления*. Защото, когато един определен продукт може да бъде пласиран на определена цена само в определено количество, което обаче е недостатъчно за съответните производители, или когато вследствие на промени в предпочитанията на потребителите търсенето на определени продукти

намалява, тогава обвързването на цените не може да помогне с нищо. Обратното, ако една падаща цена привлича нови покупатели и тласка нагоре потреблението, а една по-висока цена, напротив, отблъсква покупателите, тогава един картел, който иска да предотврати падането на цените и да осигури покриването на производствените разходи, би довел само до там, че обемът на производството изкуствено ще бъде ограничен, но производствените разходи едновременно с това ще се увеличат. *Сметката така или иначе не излиза – но кризата се задълбочава все повече.*

Вътрешната логика на подобен начин на поведение неминуемо води до все по-силно изразено свиване на народностопанската активност. Ако станат твърде много тези, които се държат по посочения начин, ще се стигне до пълно парализиране на пазара и в крайна сметка до непреодолимо „втвърдяване“ на кризите. Никакви картелни уговорки тогава няма да са достатъчни, за да се оживи отново конюнктурата и да се създаде място за възстановяване на производството.

Обратното, при един *свободен пазар* много по-трудно могат да се появят *кризисни деформации*, тъй като именно свободните цени по особено динамичен начин показват колебанията и промените на пазара, и по-нататък посредством конкуренцията се оживяват незабавно силите, които тласкат към уеднаквяване и изравняване на търсенето и предлагането.

В свободното пазарно стопанство възникващите все пак напрежения се лекуват по много по-естествен начин посредством поражданата от самата динамика на процесите конюнктура на количествата. Това е единственият успешен и заговолителен път за излизане от кризите не само за икономиката като цяло, но и за отделния предприемач. Ако все пак в хода на това развитие той самият трябва да се лиши понякога от печалба или ако за него възникват загуби, въпреки всичко постоянно се доказва, че свободната предприемаческа икономика съдържа в себе си почти невероятна способност за приспособяване и че именно тази система, основаваща се на необходимост от самоутвърждаване на пазара, е единствената, която носи в себе си икономически прогрес и прави потребителя, т.е. народа в неговата съвкупност, съпричастен към използването на предимствата на по-голямата производителност. Благодарение на тази функционална зависимост нашата политика може с пълно право да се ползва от титлата

„социална пазарна икономика“.[14] Предприемачът не може да направи нищо по-добро за моралното укрепване на своите позиции от това, да бъде действително готов да поеме рисковете с всичките техни последствия и да не търси убежище в създаването на картели и защита в колектива. Повече от опасен е обаче пътят на предприемач, стремящ се да премине от персонална към колективна отговорност.[32]

Също толкова малко оправдание могат да намерят картелите и от социално-политическа гледна точка в смисъл, че те целели защитата на предприятието и запазването на работни места и по тази причина трудолюбивите се би трябвало да са заинтересовани от подобен порядък. Този довод е незащитим за всекиго, който поне малко може да съди за народностопанските взаимозависимости.

Това, което може да бъде защитено и гарантирано по изкуствен начин чрез картелите, са в най-добрия случай *работни места с малка печалба*, с ниска производителност. От подобни действия произтича опасност цялото народно стопанство да застине в положение на ниска производителност. В условията на един свят, намиращ се под знака на международната конкуренция, това в перспектива би имало пагубни последствия, макар че някои подценяват подобни опасности пред лицето на нашето сегашно положително външнотърговско салдо.

Подобна политика не може да бъде наречена социална, защото тя спъва прогреса и по този начин възпрепятства създаването на нови, по-продуктивни и по-сигурни работни места.[36] Всъщност в нито един период от германската стопанска история не е имало толкова много безработни, колкото през онази фаза, през която най-пищно са процъфтявали картелните порядки. Но картелите винаги трябва да се заплащат с нисък стандарт на живот.

По повод приказката за защитата на средното съсловие

В опитите да се спечелят привържениците за картелите наистина се действаше с всички възможни средства. Най-любопитното, което беше измислено напоследък в това отношение, бе твърдението, *че те служели за благо* и за защитата на *средното съсловие*. Меко казано, това е една от *типичните модерни приказки*, в които няма и капка истина. Знае се, че на всеки пазар обе-

мът на покупателната сила е точно определен, преди на него да бъдат предложени стоките. Това обаче означава, че всички, които предлагат стоки и услуги, се борят за тази предварително задана покупателна сила. (Нека читателят с научна подготовка не се сърди, че проблемът се опростява, тъй като за специфичните цели на нашия анализ това няма особено *голямо значение*.)

Ние много добре знаем, че не всички отрасли на нашата икономика в еднаква степен са годни и податливи към картелизация. В добивната промишленост и в областта на тежката промишленост, които предлагат заместими продукти и където, поради тази причина, е много лесно да се възбудят духовете, може да се приеме, че склонността към картели, копнежът за картели, а също и годността да се създават картели дори от чисто технически позиции е много по-голяма, отколкото в другите отрасли. Но колкото по-навътре влизаме в сферата на обработващата промишленост, колкото по-висока степен на облагородяване получава даден продукт, колкото по-голяма роля започват да играят колебанията и специфичните изисквания на модата, толкова по-трудно би трябвало да бъде и постигането на взаимно съгласие, толкова по-непригодни и неефекасни ще се оказват и картелните споразумения.

Картелът е желан само тогава, когато се смята, че участието в него може да донесе повече сигурност, да се постигне по-висок приход или по-добро покриване на разходите, отколкото това може да се постигне извън него. Но това означава, че тези, които желаят картели и могат да ги наложат, се намират в по-добра и специфична пазарна ситуация. Тяхната цел е да привържат към себе си, т.е. към своя продукт, по-голяма част от наличния обем покупателна сила, отколкото това би им се удало в условията на свободния пазар. Напълно естествен резултат от тези действия е фактът, че получавайки по-голямата част от покупателната сила, определени групи пораждат на друго място на народното стопанство недостиг на възможности за пласмент, *и то именно там, където се трудят, за да осигурят съществуването си представителите на средното съсловие със стотиците хиляди малки и средни предприятия*. Точно тук липсва покупателната сила, която годните за картелизация индустриални отрасли са пренасочили към своите предприятия.[35]

Няма никакво съмнение, че когато става въпрос за отрасли, годни за картелизация, се нямат предвид онези отрасли, където

най-вече се изявява средното съсловие. Средните по размер предприятия са застъпени главно в интензивните отрасли на преработващата промишленост. Те се срещат предимно при производството на потребителски стоки, в търговията и при занаятите. Освен това не бива да се забравя и фактът, че посредством картелни машинации дори и с един пфенинг не може да се увеличи покупателната сила на населението. Резултатът е, че в една силно картелизирана икономика покупателната сила не достига, за да абсорбира цялото предлагане на стоки, освен ако това не стане за сметка на намаляването на дела на онези отрасли, които не са годни за картелизация, следователно главно за сметка на средното съсловие. Когато, поучени от този опит, представителите на това съсловие в обработващата промишленост и в отраслите, свързани с изготвянето на стоки за потребление, се опитат да намерят и за себе си лечебно средство при създаването на картели, ще стане ясно, че там разделящите елементи често въобще не подлежат на елиминиране и че техническите трудности предлагат само твърде проблематични решения. Даже при евентуално постигане на споразумения ще се наложи след това да се установи, че в най-добрия случай може само да се спаси исканата цена, но в никакъв случай пласментът не може да се запази като обем. Това също е напълно разбираемо. Ако приемем, че едно народно стопанство разполага с възможността, съответно с властта, да повиши с помощта на картели равнището на цените с 10%, по този начин с 10 % би трябвало да се намали реалната покупателна сила на потребителите. Това ще рече, че наличната номинална покупателна сила би стигнала само за поемането на един с 10 % намаляване на обществен продукт. В една свободна пазарна икономика феноменът на възникване на непродаваемо количество стоки би довело посредством натиск върху цените до едно ново равнище.[36] Но там, където господстват картелите, такова развитие на нещата поражда обаче безизходна криза.

Никакво ново дирижиране на икономиката

Друг упрек, който може да се отправя срещу моята картелна концепция, е, че картелната служба, която естествено ще бъде необходима, ще се превърне в опорна точка на ново *държавно дирижиране на икономиката*.

Впрочем аз почти не допускам, че този упрек ще се възприеме сериозно от познавачите на материята, въпреки това, тъй като той постоянно се появява в дискусиите, бих желал да го анализирам.

По отношение на този въпрос човек е склонен да си помисли, че едва ли не е настъпило вавилонското стълпотворение. От една страна, постоянно се опитват да ти изтъкнат, че създаването на картели съвсем не било толкова просто нещо и че затова въобще не съществувала опасност от широка картелизация на германската икономика. В същото време обаче се изразява загриженост, че претенциите за създаване на картели могат да бъдат толкова многобройни, че картелната служба да не е в състояние да се справи с тази задача.

Ако противниците на правителствения проект действително се опасават, че може да възникне огромен управленски апарат, то по този начин те сами изразяват убеждението си, че германската икономика отново масово желае да потече по каналите на картелизацията. За съжаление и аз съм на това мнение и именно затова считам, че е крайно необходимо да се охладят подобни стремежи чрез предложения от мен проектозакон за картелите. [36]

Както вече бе изяснено, картелната служба ще бъде точно толкова голяма, колкото буйно израснат картелните възделения на германските индустриалци. Що се отнася до моето желание, то е тя да бъде възможно най-малка. Но *индустриалците сами имат възможността* да решат колко голяма трябва да бъде картелната служба. [35]

Накрая, що се отнася до опасенията от държавно дирижиране противоречивостта на аргументите тук е повече от очевидна. В тези упреци на нито едно място, дори с една-едничка дума не се споменават *частните картелни бюрократи*, възникващи при евентуална свобода на картелите, и макар че това дирижиране, организирано по частно-икономически начин, с абсолютна сигурност би трябвало да е безкрайно по-силно изявено, отколкото в една картелна служба, чиято единствена задача е да възпрепятства неправомерното доминиране на картели и в замяна на това да запазва свободата на конкуренцията и да не допуска парализиране на пазара.

Следователно в това отношение се предприема един не особено убедителен опит да се заклейми една служба, че има дирижи-

Нежелана музика

Трубадурът на свободния пазар Ерхард: „Преди тя винаги с такова възхищение е слушала моята музика!“

На самата картинка, над отворения прозорец: – „западногерманска икономика“; на лентите на китарата – „проектозакон за картелите“ (б. пр. – свирещият на китарата е самият Ерхард, надничаният зад ъгъла – тогавашният канцлер Аденауер) (Илюстрацията от „Wetzlarer Neuen Zeitung“ се публикува с любезното съгласие на издателство Нордпрес-Ферлас Валтер Глаус, Хамбург.)

раци функции, докато всъщност е точно обратното, тя трябва да предотврати дирижизма на картелите и появата на нова планова икономика, организирана на частно-икономическа основа. И при най-добро желание не може да се говори за прекалена държавна намеса в икономиката, когато държавата следи да останат защитени принципите на свободната демократична обществена система.[36]

Няколко думи към предприемачите

Завършвайки тези размишления, бих желал още веднъж да отпраща следното послание към предприемачите:

По мое желязно убеждение свободният предприемач се въздига и пада заедно със системата на пазарната икономика. При всеки друг ред той все повече и повече деградира, като се превръща в обикновен изпълнителен орган на чужда воля и във функционер, изпълняващ планово-икономическите решения.

Ако предприемачът не желае повече да изпълнява народностопанската задача – да се съревновава в свободна конкуренция, ако бъде установен ред, който повече не се нуждае от силата, фантазията, остроумието, способностите и организаторската воля на отделната личност, ако кадреният не може и не бива повече да възтържествува над по-некадрните, то и икономиката, базираща се на свободното предприемачество, няма да се задържи дълго. Ще настъпи една всеобща уравниловка, едно прехвърляне на риска. Стремещът към сигурност и стабилност би изградил менталитет, който повече не може да се приведе в съответствие с истинския предприемачески дух. Аз съм убеден, че атаката на колективистите от всички разновидности, насочена срещу пазарната икономика, има за цел да подкопае предприемаческите функции. Ако към това се добави и фактът, че стремещът към колективното обвързване взема връх дори в лагера на предприемачите, тогава навярно по-рано, отколкото тези предприемачи смятат, ще дойде моментът, който ще позволи на политическо равнище да изплува въпросът, с какви реални доходи всъщност могат да се обосновават съществуването на частна собственост върху средствата за производство и свободното право на предприемача да взема икономически решения.[14]

Във връзка с това бих искал още веднъж да обобщя: Ако моята концепция по въпроса за картелите се представя като израз на враждебно поведение по отношение на предприемача, аз трябва да оспоря сериозността и правилността на едно подобно тълкуване. Никъде в Германия не може да има *по-западен защитник на свободната предприемаческа икономика*, отколкото съм аз, така както разбирам своята позиция. Вече повече от осем години, през които нося отговорността за икономическата политика във Федералната република, аз съм останал верен на тази позиция

въпреки всички подозрения, нападки и хули и с всички сили съм защитавал системата на свободната предприемаческа икономика. Историята ще покаже, че в борбата за този закон за картелите аз по-добре защитих позицията и функциите на свободния предприемач, отколкото онези неоправими кръгове, които виждат благополучието на предприемача в картела.[36]

Осма глава

ЦЕННОСТТА НА НЕПОСРЕДСТВЕНОТО ИЗРАЗЯВАНЕ НА МНЕНИЕ

Позицията на отделния индивид в държавата, или по-точно казано отношението на гражданина към държавата, за всеки, който носи политическа отговорност, трябва да бъде постоянен повод за сериозни размишления. От този ъгъл бих искал, макар и накратко, да взема отношение по въпроса за страстта да се организира, да не кажа за *бясната страст да се организира*, която е характерна за 20-ото столетие. В тази дейност често осмиваната по-рано наивна лудост на германците на тема дружества е приела една нова, опасна форма. Тя гаде преднина на убеждението, че е достатъчно да се изградят *силни* и могъщи *организации*, които са в състояние да изразят своята воля на мощни политически митинги, за да се постигне целта – държавата да капитулира пред претенции, обвързани с нечии интереси. Очевидно някои от големите групировки по интереси днес се опитват да действат по този принцип. Предявяването на такива претенции неминуемо трябва да превърне държавата в послушен инструмент в техните ръце.[16]

Успоредно с посоченото се проявява и едно друго явление, което може да се определи като почти трагично. Опитът, който успях да натрупам през дългите години, през които нося отговорността за икономическата политика, постоянно ми сочи, че при тези колективни волеизявления се промъкват „*грешки на превода*“ от най-лош вид. Това, което отделният човек, независимо към кое съсловие или професия принадлежи, желае да засвидетелства като желания, надежди, грижи, копнежи, няма почти нищо общо с това, което организациите, упълномощени да го представят, в крайна сметка извършват чрез своя мандат, т.е. представят като негови искания.[16]

Тази констатация може да се докаже с много примери – например като се спомене за резултатите от допитването във връзка със стачката около въпроса за съчастието в управлението на

предприятията. Само един изключително нищожен процент от запитаните можеше да даде приблизителна информация за това, как са формулирани исканията на профсъюзите, по чиято воля беше обявена стачката.

Подобно поведение не се отнася обаче само до отношенията между работодатели и трудещи се. И в други случаи постоянно ми се налагаше да изживея „образци“ на такива *груби*, *грешки на превода*“. Такъв е примерът, когато разговарях с отделни предприемачи за тяхната позиция по отношение на картелните претенции на индустриалните съюзи или когато дискутирах с търговци за различните закони на професиите, съответно с хора от средното съсловие – за техните колективни искания. Постоянно се сблъсквам с факта колко *малко*, съответно колко непълно прокламираната „обща воля“ непосредствено се покрива с *волята на отделните индивиди*.

За бъдещето на демокрацията

На базата на този опит считам, че дейността на една организация *не поражда съмнения* и е безопасна от държавно-политическа гледна точка дотогава, докато сериозно се старее да събере в едно индивидуалните представи на своите членове, в смисъл да кристализира тяхната воля, но се въздържа от разгръщането на самостоятелна политика, насочена към придобиването на повече власт.

В случая става дума за един от *най-трудните* въпроси, с който се сблъскваме в нашата млада *демокрация*, която все още търси завършения си облик. При това решаването на посочения проблем в никакъв случай не е даже на първо място задача на държавата. Напротив, всеки отделен човек е призван да се грижи всички ние отново да достигнем до такива форми на съвместен живот, в които гражданинът преди всичко сам отговорен за собствената си съдба и не е готов отново да се потопи в една *мъглява анонимност*, именно поради което и не предоставя на никоя институция безрезервно правото да използва неговия мандат, както тя намери за добре.[16]

За нас е необходимо да държим будна и всекидневна отново да засилваме *волята* за независимост и за *свобода*, която е една от най-елементарните сили, характеризиращи човека. Аз не мога да

си представя, че някой се чувства щастлив, когато сам се отказва от тази своя черта и предоставя всичко, което очаква от бъдещето, напълно доверчиво в ръцете на организациите. И накрая, не съм склонен да се съглася, че най-силните аргументи винаги са на най-силните организации. Колко често съм изричал това! Въобще един *типичен лош навик на нашето време е да се мисли* единствено чрез събирателни понятия и дори така да се говори. Не е ли направо ужасно, когато съюзите по професии всеки път представят едно-единствено мнение, винаги целят постигането на абсолютното. Тази теснота на мненията се оказва твърде неплодоносна, тя задължително води до стерилност. Така например предлагам ми се позициите на „*определена икономика*“, „*определена индустрия*“, на „*определена търговия*“ и т.н. Но кои са всъщност – питам аз – „икономиката“, „индустрията“, „търговията“? Наистина ли мненията на членовете на отделните групировки до такава степен се поддават на колективност и на редуциране, че някой с основание да може да говори в единствено число? Ако той се опита да се аргументира, като изтъкне, че по този или по онзи въпрос по-голямата група е на това, другата – на онова мнение, тогава такова изказване все пак би заслужило доверие и би допуснало практически алтернативи. Изработването на едно-единствено *колективно мнение* по правило е почти *невъзможно*, особено когато то се представя с претенцията да е задължително за всички членове на съответната групировка.

С тази забележка съвсем *не се дава отрицателна оценка* на нашите организационни форми. Става дума само за това да се посочи условността на подобни изказвания и по този начин да се изтъкне един сериозен проблем на нашата обществена икономика и съответно на икономическата политика. От тази гледна точка аз *приветствам всяко непосредствено изразяване на мнението*. Приветствам също, когато много граждани се обърнат непосредствено с писма към мен и излагат лично своите гледища, изразяват съгласието по някои неща, но естествено също и решително отхвърлят други начинания. Тези откровени изразявания на мнения често ми оказваха добри услуги, най-малкото те ми позволяваха да контролирам как населението реагира на събитията на деня в положително и в отрицателно отношение. Когато например на 8 и 9 юли 1948 г. наскоро след паричната реформа говорителят на ГСДП смяташе, че има право да констатира: чрез паричната

реформа и свързаните с нея мерки не се е променило почти нищо (депутатът Зойферт каза: „Погорение на снабдяването не е настъпило“), то тогава аз отговорих (съгласно протокола от заседанието на Стопанския съвет) следното (с. 704): „Когато господи- нът, който имаше думата преди мен, казва, че не може да се говори за действително погорение на положението със снабдяването, тогава аз просто не знам къде се е намирал говорителят на ГСДП по време на паричната реформа. Във всеки случай не сред хората на улицата (подвиквания отляво: „Лоши стоки за скъпи пари!“). Ако Ви дойде в моето управление, ще Ви покажа цял куп писма от представители на работниците и служещите, от представители на всички слоеве на нашия народ, които изразяват своето дълбоко задоволство от паричната реформа и започнатата от мен икономическа политика (ръкопляскане).“

Психологическото и политическото значение на такива писма не намалява от това, че те могат да бъдат разделени на три големи групи, които имат различна стойност. Първата група писма са на тези, които искрено се стараят за каузата, съобщения, в които се разкриват загриженост, неподправени желания и усилия, изискващи сериозно отношение. Втората – постоянно повтарящи се писания на ограничен кръг хора, които вярват, че мога да предложат някаква чудодейна рецепта, която, ако се приложи, незабавно ще премахне всички трудности, и третата – писмата на тези, които поставят своите присъди, водени от силно негативно чувство, а понякога и от пламенна омраза. Естествено писмата от първата група ми допадат най-много не само от гледна точка на тяхното съдържание, но и поради техния конструктивен подход. За радост тази група е и най-многобройната.

За да се илюстрира по-добре казаното, следват откъси от някои писма, взети от голямото количество поща, която ежедневно пристига при мен.

От една голяма част от писмата недвусмислено става ясно колко близо до сърцето на милиони хора от народа се намира *запазването на стабилността на парите*, докато почти никой от теоретиците, защитаващи перманентното леко обезценяване на парите, не получава народно признание.

На 3 юли 1956 г. един гражданин на Кобург пише:

„Милиони германци гледат с надежда към Вас, желаейки да Ви се удаде да запазите нашата валута и нашата икономика от надвисналите опасности. Това не

е лесна задача в един свят, който е разделен на десетки суверенни икономически пространства, които принасят своята естествена взаимна обвързаност в жертва на криворазбрания си стремеж за самосъхранение. Същото неразумно поведение може обаче многократно да се наблюдава и в границите на нашето собствено икономическо пространство, и то не на последно място е една от причините за Вашата загриженост за сигурността на нашата валута. В това отношение съществува същото лекарство, както и във всички други области на стремящия се към съвършенство живот – обогатяване на познанията за естествените взаимозависимости на всички жизнени функции в организма на световната икономика.“

На 1 май 1956 г. пишат от Егенфелден в Бавария:

„Браво, господин министър! С голямо удоволствие, а както успях да се убедя, такава е отношението и на всички други, които попитах, възприех гумите, казани от Вас в речта Ви в Мюнхен. Най-вече това, че Вие като мъж, заемащ държавен пост, се осмелихте най-после да изречете това, което чувства всеки мислец човек. А именно, че днес твърде много хора са загубили всяка мяра за възможното. За съжаление това се отнася чак до водещите кръгове... Манталитетът е един и същ: постоянно да се мисли само за текущия момент, да се изхожда само от собствения интерес...“

От Бакнанг един инженер в оставка заявява:

„... Стопанско чудо – инфлация! За едното гледам и чувам много, от другото настръхвам. За трети път всички спестявания напразни! А какво следва след това? Пострадалите ще бъдем пак най-силно ние, дребните спестители. Печелившите са т. нар. притежатели на материални ценности, тези, които правят големи дългове, и спекулантите... Твърде лабилното доверие в държавата не би издържало повече едно такова чудовищно натоварване. Инфлацията е напълно неморално спомагателно средство, *кражба* спрямо собствения *народ*.“

Една темпераментна „гореща глава“ от Бад Емз пита на 28 юни 1956 г.:

„... Вие вярвате ли в приказката, която разказват профсъюзите, че нямали вина за покачването на цените? А кой тогава? Обезценяването на парите природно явление ли е или творение на глупави хора? “

От Оберменцинг една домакиня в писмо с дата 14 юни 1956 г. заявява:

„Нашият, на гражданите, интерес е преди всичко в това – марката да запази своята популателна сила вътре в страната... Господин министър, застъпете се за всички, на които инфлацията би донесла горчиви страдания.“

Впрочем необикновено голяма част от писмата идват от Швабия⁵⁷, като при това много податели подробно анализират своите становища.

На 3 април 1956 г. от Вендлинген на Майн пристига следното писмо:

„Убеждението за наличието на пълзяща инфлация повсеместно се е загнездило здраво. Но за жалост заклинанията въобще не помагат. Свободната игра на икономическите сили не познава никаква дисциплина и никои не мисли сериозно да спазва някаква мяра в претенциите си. Всеки за себе си – предприемачите и профсъюзите, се стреми да спечели колкото се може повече, без да обръща внимание на последициите. Същата липса на дисциплина господства и в лагера на потребителите. В много случаи се купува просто слепешката. Доколкото все пак от едната или от другата страна съществува някакво осъзнаване, за жалост то не е в състояние да се противопостави на общото течение. Ето защо става дума за това производителите и потребителите отново да бъдат привлечени върху здравата почва. Това може да се угаде посредством осезателни данъчни преференции... Необходимо е масивно облагодетелстване на спестяванията. Неограничена данъчна свобода за доходите и имуществените състояния, колкото е възможно по-бързо въобще за всички суми, които се внесат на спестовни влогове през следващите три-четири години... наред с икономическото чудо би могло да настъпи *спестовното чудо*.“

Значително по-често се взема отношение не по такъв въпрос, какъвто е стабилността на парите, а се разглеждат съвсем конкретно отделни прояви на политиката на доходите и на ценовата политика. Ето например:

„Не можете ли, многоуважаеми господин министър, да се намесите против спиралата „заплати – цени“? Ако не можете, тогава инфлацията е неугържима. Господин министър, аз бих желал да издигна моя предупредителен глас: Бъдете твърд, но не само спрямо селското стопанство, а и спрямо Съюза на германските профсъюзи. Ако се повтори отново инфлацията, ще бъде *пометен* и последният остатък от *желание за спестовност*.“

Една обикновена жена се обръща към федералния министър на икономиката с писмо от Пасинг, носещо дата 6 май 1956 г.:

„... За 40 часа никога не мога да изработя толкова, колкото за 48 часа (по това време профсъюзите настояват за 40-часова работна седмица – б. пр.), а става дума за еднакво заплащане. Тогава именно идва поскъпването. Всеки търговец повишава цените на стоките, без да се замисля, а *глупациите са потребителите*. Преди 50 години се работеше от 6 часа сутринта до 6 часа вечерта и никои не е умрял от работа или не се е разболял. Напротив, хората бяха по-здрави, по-щастливи и по-доболни. А не постоянно – дайте по-голяма заплата!...“

Учудващо често, както в това писмо от Улм, с дата 3 април 1956 г., се критикуват исканията на профсъюзите за по-високи заплати:

„Вие съвсем ясно и понятно изложихте въпроса за *идващата инфлация* и аз вярвам на Вашите думи. Но когато човек сега пак чете, че профсъюзите отново са вече готови да искат повишение на заплатите, сигурно в тази акция ще се включи и профсъюзът на строителите. Оставете ги в края на краищата да си поставят исканията и ги изпълнете – тогава строителството ще спре и господата ще могат спокойно да отидат да се разхождат, вместо да работят. Струва ми се, че е крайно време най-сетне да настъпи спокойствие в областта на политиката на доходите. Може би все пак ще успеете да приложите обявените от Вас мерки, преди да е станало твърде късно. Във всеки случай непрекъснатите повишения на заплатите не ни дават основание да спрем да се страхуваме от *идващата инфлация*..“

Един пенсионер от Куксхавен на 17 юли 1956 г. пише в същия дух:

„Спиралата „заплати – цени“ още не е спряла да се върти. Крайно време е да се предприемат съвсем *енергични мерки*, ако не искаме един ден да се окажем под пълна разруха.“

Направеният опит за *психологически поход в полза на ценовата стабилност* доведе до получаването на огромно количество писма, като много податели разказваха за тяхната „лична война“ срещу покачващите се цени. Така например един търговец на измервателни уреди съобщава за размяната на писма със своя доставчик, от които става ясно, че досега той е получавал специално намаление от $33\frac{1}{3}$ % от цената за някои отделни уреди. Но след това в писмото на доставчика пише буквално следното: „Беше ми съобщено, че напоследък вие сте използвали нашето намаление за постоянни клиенти, за да направите някакви допълнителни отстъпки в цените на крайните покупатели. Ето защо имайте предвид, че от този момент нататък можем да Ви предоставяме само 22 % намаление за постоянен клиент.“

Получилият подобно писмо търговец на едро настойчиво моли за намеса в посочения случай, тъй като „тази мярка загължително ще предизвика повишаване на цените за крайния потребител“.

На 11 юни 1956 г. една кооперация на германски лекари пише:

„Ежедневно при нас пристигат нови ценоразписи с внушителни повишения на цените. Ние сме убедени, че те едва ли Ви стават известни, тъй като купувачите в съответните промишлени отрасли, става дума както за... търговията на едро, така и за... специализираната търговия на дребно, не са засегнати от *повишението на цените*, защото едновременно с тях се повишават и техните търговски отстъпки. В това се изразява късогледният манталитет на деловите среди, които заради моментната печалба не забелязват какво ги очаква или пък чисто и просто *приветстват инфлационните тенденции*, тъй като по този начин постигат продължително оживление на деловата активност и населението се държи на страни от дългосрочни спестявания.“

Не всеки яд е обоснован

Отговорността за своите действия, която всеки потребител би трябвало благоразумно да поеме, положително невинаги може да бъде забелязана. Една гражданка на Леневер например се оплаква, че е трябвало да заплати 50 марки за поправка на една облегалка на стол и за това, че са ѝ поставили дръжки на една малка кошница от върба и заклева моето министерство и мен лично най-сетне да въведем отново забрана върху манипулирането на цените. От размяната на писма, която следва, става ясно обаче, че в случая е налице много голяма немарливост при възприемането на посочената цена. Как иначе може да се окачества това, че споменатата домакиня е възложила поправката на един случайно минаващ, напълно непознат за нея кошничар, без предварително да се осведоми за цената, която трябва да заплати за съответната работа? Тази размяна на писма е показателна за много други случаи. Моят апел да не се приема безогледно всяко повишаване на цените предизвика многопосочен резонанс. Така например един клиент от Германската компания за спални вагони и вагон-ресторанти (ГКСВВР) на 14 май 1956 г. изпраща детайлни данни за наскоро извършени повишения на цените, които послужиха като аргументация за провеждането на успешни преговори с ГКСВВР. От друга размяна на писма става ясно, че един северногермански главен инженер интензивно се е занимавал с установяването на цената на определен вид слънчеви очила от една и съща марка в различни магазини, като е установил различия, вариращи от 2,50 до 6 марки. Една модна къща от Бавария изпраща реклама и листовка, която е била предадена за разпространение в няколкостотин екземпляра. В нея на клиентите се предлага гаранция за цената от 1 ноември 1955 г. до Великден 1956 г. и пише:

„Някой трябва да сложи началото, такова изискване постави германският министър на икономиката Ерхард пред отговорните стопански дейци по време на заседанието на Бундестага в Берлин. С това той имаше предвид да се сложи спиратка на повишението на цените! Нашата фирма слага началото. С това послание към Вас ние заявяваме, че се задължаваме да не повишаваме до Великден 1956 г. цените, валидни днес за дамско и детско облекло.“

От много писма проличава колко е полезно, когато всеки участник в стопанския живот *критично анализира* *предявените искания за повишаване на цените* и не е съгласен да го приема на вяра. Ето например една кореспонденция: Подател от Хаймбах-Вайз поръчал някакъв вентил и получил за него сметка 74,20 марки. На-

стоятелна проверка, при която между другото се наложило да се разменят писма и с производителя, в крайна сметка имала за резултат съобщението на фирмата производител, че редовната цена „при продажбата на дребно би трябвало да е приблизително около 35 марки, най-много 40 марки“. По-нататък подателят пише: „След като вече научих от производителя цената, а доставчикът настояваше за своята цена, равна на 74,20 марки, аз му върнах обратно пози поплавък, без да платя.“ В средата на март 1956 г. един жител на Лангенау във Вюртемберг обръща внимание на това, че днес при разговори около дадена покупка често се манипулира с довода: „Купувайте, понеже цените се повишават!“ И много хора са достатъчно безразсъдни, за да разпространяват тази унищожителна отрова.

Други оплаквания пък дават възможност да се намерят някои задоволителни решения. Един собственик на дом във Вестфалия възразяваше против покачването на таксата за почистването на комините от 3,62 на 5,53 марки. Включването в разследването на началника на окръжното управление в Мюнстер доведе до неговото изясняване. Полагащите се в съответствие с тарифната таблица такси без основание са били завишени от засегнатите окръжни коминочистачи. Оспорваната сума, която е била запламена в повече, беше върната обратно.

Много писма се занимават със скритите промени на цените. Един клиент, купувач от години определени хапчета, съобщава възмутен, как веднъж в обикновената опаковка са се оказали 40 вместо, както до тогава, 50 таблетки. Кореспонденцията между моето министерство и производителя доведе накрая дотам, че той открито си призна – смятал е, че извършеното по този начин 20-процентно косвено увеличение на цената повече отговаря на желанията на клиентите, отколкото неизбежното ѝ пряко покачване.

Някои автори на писма не могат да се въздържат да не изкажат смели предупреждения. Така например един гражданин на Шутгарт се обръща към мен с писмо от 2 юни 1956 г., пишейки, че „с растящо безпокойство“ следи моите усилия,

„целящи съдбата на германското икономическо чудо да избегне съдбата на някои други чудеса. Защо не действате по-енергично? Не е ли стабилността на цените *предпоставка за всяко благоденствие?*... Аз съм на мнение, господин министър, че част от деловите среди вече е загубила чувството си за обществена отговорност, което Вие очаквате от нея... Не гледайте към предстоящите избори за Бундестаг,

а си осигурете място в историята на германския народ. Приложете енергично и последователно своите принципи, които милиони германци считат за правилни. Нашата демокрация сега изисква една здрава ръка, ако не желае сама да се предаде.“

При това обществеността често пропуска факта, че в едно правителство има *разграничаване на компетенциите* и министърът на икономиката не отговаря за всичко в икономическата сфера. Така например един гражданин на Шутгарт на 27 март 1956 г. пише:

„В ежедневната преса чета, че от 1 април 1956 г. възнаграждението на час на строителните работници ще бъде отново увеличено с 8 процента. Аз съм ужасен от това! Тази проклетата пълзяща трета инфлация. Докъде ще ни доведе всичко това? Знаете ли, господин федерален министър на икономиката, това е открита измама.“

По подобен начин и едно друго писмо се разминава с компетенциите на моето министерство в Бон:

„... Хиляди семейства вече не са в състояние да посрещнат *високите цени на млякото* за своите деца, но ето на – цените трябва да се повишават още повече. Това намерение е просто безотговорно, то ще даде основание за нови претенции за повишения на заплатите и така до безкрай.“

Много ясни гуми се използват в едно писмо от 5 март 1956 г.:

„Многоуважаеми господин министър, Вие ни обещавате някои намаления на цените. До днес обаче не сме почувствали нищо от това. Напротив, някои цени се повишиха и за жалост именно Вашите министри са тези, които работят против Вашите усилия. И ние значи пак сме в такова състояние, в каквото бяхме през Третия райх. Това няма да свърши добре.“

В писмо от 11 юни 1956 г. един гражданин на Айзкурхен представя радикално предложение за приключване на дебатите по повод на конюнктурата. Като точка първа там се предлага: „Сливането на икономическото, финансовото, социалното и транспортното министерство в едно-единствено министерство.“

Писмо от Бразилия, хартиени кесии и златни монети

Често се взема отношение и по детайли. Така например няколко бразилци и бивши германци, които са се преселили в Бразилия, пишат в края на 1955 г. от Санта Катерина в Бразилия следното:

„От всички членове на правителството отпатък в Германия, в много отношения Вие ни се нравите най-много, най-вече защото подчертано сте човек на свободата. Когато решително се противопоставихте на картелните домогвания на концерните, ние бяхме 100 процента за Вас... Монополистичният капитализъм е против свободата. Когато една група сънародници експлоатира останалите, това противоречи на свободата. Но ето че от няколко години се пушаме: Не забелязва ли Ерхард, че една група стачкуващи работници прави точно същото, когато със своите заплахи за масова стачка иска да изтръгне например по-високи заплати. Ако картелите се потискат, трябва да се потискат и стачките.“

Един друг подател на писмо иска да притисне високите цени на месото:

„... Господин министър на икономиката, аз имам роднини в Брюксел, които са собственици на кланици. Те доставят прясно заклано свинско месо до границата при Аахен при цена 1,50 марки за килограм (без разходите за огледа за трихиноза). Моля, господин министър на икономиката, свържете ме с търговци на едро и нашите граждани ще могат да ядат свинско месо даже и при ниски заплати.“

Естествено не липсват и писма, в които се пророкува гибелта на света, защото някоя предприета мярка не се е харесала на авторите им. Един фабрикант от Падерборн на 12 май 1956 г. пише:

„Ако за ограничаване на прегрята висока конюнктурa трябва да се въведат кредитни рестрикции, това може да стане само на етапи. Ако стане наведнъж, това би предизвикало *катастрофа*... Досегащният начин на действие води неотклонно към комунизъм.“

Често хората с титли и популярни имена вземат отношение по актуални въпроси. Така например на 14 януари 1956 г. към мен се обръща председателят на управата на едно широкоизвестно предприятие и между другото в писмото си пише:

„Ще Ви бъда много благодарен, ако ми дадете съвет как... трябва да се държи обработващата индустрия на фона на тези искания за по-високи цени. Тя води тежка битка за своето съществуване, също и по отношение на напълно непонятната ценова политика на предхождащите я отрасли. Както свършено ясно показват последните годишни баланси, тези отрасли работят с много големи печалби благодарение на голямата разлика между издръжките на производството и продажните цени. Не е оправдано желанието инвестициите изцяло да стават за сметка на разликите в цените.“

Наред с писмата, съдържащи протести и понякога критика, има и такива, в които се изказва одобрение и често се съдържат ценни импулси и насърчения. От Шутгарт например на 21 май 1956 г. пишат:

„Многоуважаеми господин министър, най-покорно Ви моля да приемете моето признание, моето уважение и въодушевление от Вашите мерки и действия, както и от непоколебимата Ви воля. Моля Ви, *каквато и да е съпротивата* срещу Вашите намерения, не си правете от нея изводи, които със сигурност биха противоречали на *общите интереси*. Продължете да служите на един по-голям кръг хора.“

На 21 ноември 1953 г. един гражданин на Кьолн съобщава:

„Във вестника чета Вашата реч пред Дружеството за защита на социалната пазарна икономика. Без съмнение Вашата *дейност допринесе* най-много за *успеха на изборите*. Моля Ви, съхранете същата смелост, същите тенденции, които Вие пропагандирате в полза на свободната конкуренция и за усъвършенстване на управлението. Чудовищният управленски апарат е непоносим за икономика, която се намира в състояние на най-ожесточена конкурентна борба.“

Един фабрикант от Ремшайд-Ленер в писмо с дата 30 април 1956 г. пише:

„... Не Ви правя комплимент, като Ви съобщавам, че деловите среди са убедени, че Вие им спестявате много грижи. Аз лично не бих желал да имам *Вашия пост*. Така, като Ви гледах преди няколко дни по телевизията, ми се струва, че при Вас може да се установи, че сте твърде *добродушен*. Ето защо би било целесъобразно, ако се държите по друг начин със своите противници.“

На 22 февруари 1956 г. един гражданин на Баушлот край Пфорцхайм изразява следното отношение по повод на моите възгледи, че трябва да се действа с мяра:

„През последните дни четох, че Вие сте предупреждавали за едно *новопоявяващо се недоволство* на всички слоеве в Германия. Заслужава поздравления това, че Вие сте изказали такива мисли, съобразявайки се с настроенията на хората... От политическа гледна точка не е особено умно на събрания на представители на индустрията, занаятите и търговията да се говори за неотложни нужди, когато пред залите, където се провеждат събранията, чакат десетки „Мерцедеси“ 300. Аз нямам въобще нищо против богатството, но считам за съвсем *неуместно* винаги само да се *оплакваш* и да *ругаеш*. За жалост именно тези слоеве, които преживяха мощен икономически подем и умножаване на техните състояния, не познават никакво чувство за отговорност спрямо държавата, а напротив, биха се свързали и с дявола, ако могат да получат нещо от това...“

Сред многото автори на писма естествено не липсват и хора, които и днес определят себе си като крайни националисти. От „Радикалната социална партия на свободата“ например в писмо от Мюнхен с дата 31 март 1956 г. пише следното:

„Многоуважаеми господин министър, Вие може и да разбирате нещо от пушене на пури, но че не разбирате нищо от политика на стабилизиране на стойността на парите, както и от преодоляване на жилищна криза, най-добре показаха действията Ви в миналото.“

Сред грамадата от писма могат да се намерят и някои куриози. Например от голям универсален магазин в един западногермански град без никакъв съпътстващ коментар изпращат няколко книжни кесии, в които опаковат стоката, и на гърба им стои надпис: „Ерхард има право! Много цени щяха да паднат, ако всеки избираше само стоките, които се предлагат най-изгодно. Те са сега във Вашите ръце.“

Доста автори на писма правят следващото или подобно на него предложение:

„Бундестаг трябва да насече златни монети за един милиард марки и да ги пусне в обращение срещу изтеглянето на един милиард марки в книжни пари. Това може да се направи при изплащането на заплатите. Златните монети ще бъдат веднага скътани и по този начин ще се намали покупателната сила на населението навярно с почти целия този милиард.“

На 14 юли 1956 г. един берлинчанин завършва своята кореспонденция с писмо, в което се съдържа следната забележителна формулировка:

„Получих отговор на моето писмо до Вас от упълномощеното лице и сърдечно Ви благодаря за това. Макар че отговорът не е в духа на моето предложение, въпреки това изпитвам задоволство, че нещата не стоят така, както често се твърди, а именно, че писма, които се пишат до някой министър, се изхвърлят в кошчето за боклук още в стаята на секретарката. Сега аз енергично ще оборвам подобни твърдения.“

Девета глава

ПАЗАРНАТА ИКОНОМИКА ДАВА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА СПРАВЕДЛИВИ ТРУДОВИ ДОХОДИ

Моята постоянна борба за осигуряване на истинска свободна конкуренция е призвана преди всичко да не позволи да залинеят онези благотворни сили в нашата страна, които най-вече трябва да помогнат на германската икономика да бележи постоянно *прогресиращо повишаване на производителността*. Там, където конкуренцията не е жива, задължително настъпва застой, който в крайна сметка води до всеобща закостенялост. Тогава всеки защитава само това, което притежава, т.е. той не е склонен към повишаване на своята производителност, нещо, което е толкова важно за процъфтяването на народното стопанство.

Но повишаването на икономическата ефективност в никакъв случай не е самоцел. Напротив, *социалната пазарна икономика* може да се разглежда като *съвършен факт* само когато в съответствие с нарастващата производителност едновременно станат възможни *намаления на цените и покачване на реалните трудови доходи*, което в случая има реален, а не мним характер.[7]

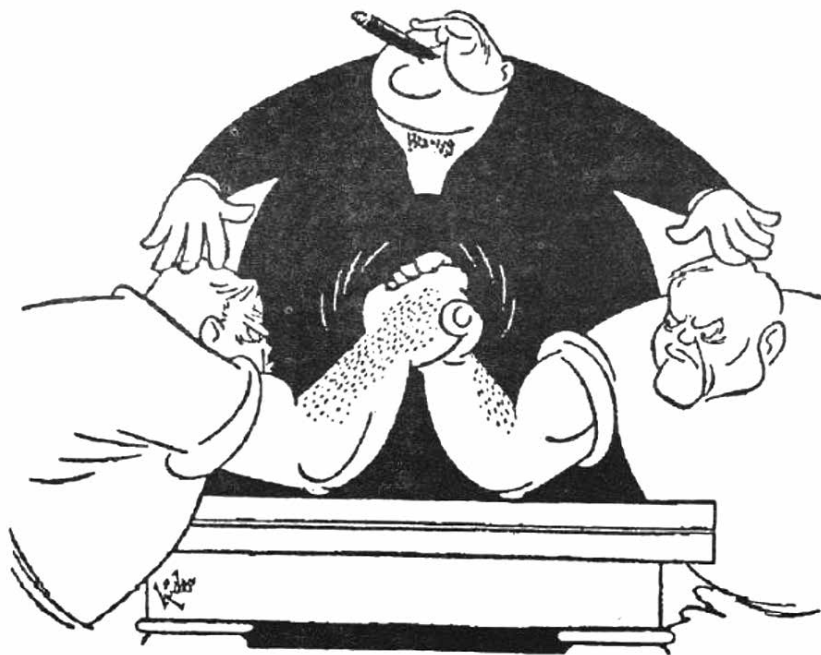
Аз няма да престана да действам в този дух дори сега, в период, когато мнозина вече не са склонни да вярват, че е възможна или че отново би имала успех политика, насочена към понижаване на цените. Именно във фазата на активно икономическо развитие, каквато преживяваме сега, тази цел не бива да се изгубва *от погледа*. Не бяхме ли вече изправени пред подобна ситуация по време на корейската криза? Но на 22 октомври 1950 г., т.е. в период, когато покачването на цените бе придобило доста бурен характер, аз все пак бях в състояние да посоча, че заводите „Фолксваген“ бяха предприели малко преди това 10-процентно понижаване на цените при едновременно 10-процентно повишаване на заплатите на работниците и служещите и по този повод да заявя, че именно подобна политика „*изцяло отговаря на целите на социалната пазарна икономика*“.

Скицирани по този начин, нещата навярно достатъчно ясно показват тясното взаимно преплитане между стремежа за съхраняване на конкуренцията и желанието за повишаване на жизнения стандарт. От икономическа гледна точка е невъзможно в рамките на един по-продължителен период да желаеш едното и същевременно да се отказваш от другото. Тази неразрушима връзка може да се установи и в едно друго отношение – само конкуренцията може да смекчи влиянието на периоди на покачващи се цени, каквито на три пъти преживяхме през последните осем години, а именно през втората половина на 1948 г., по-късно като следствие на корейския конфликт и сега, вследствие на едновременното въздействие на високата конюнктура и пълната трудова заетост. Това ще рече, че само конкуренцията може да приведе цените отново към вярната мяра, която гарантира оптимално съотношение между заплати и цени, между номинални доходи и ценово равнище.[1]

Както и да се погледне, запазването на икономиката на свободната конкуренция е израз на социална повеля. От собственото си минало, но и поглеждайки към държавите от другата страна на „желязната завеса“, можем да установим, че при *плановата икономика* и в още по-голяма степен при *принудителната икономика* делът на трудовите доходи в обществения продукт е бил винаги нисък и е по-нисък, отколкото при *пазарната икономика*. Делът на трудовите доходи винаги е най-нисък в направляваната от държавата колективистична икономика, както например е сега в страните, намиращи се под господството на большевизма. Всъщност би било наистина странно, ако това не беше така, тъй като не само раздутият бюрократичен апарат поглъща задължително голяма част от обществения продукт, но и структурата на обществения продукт позволява да се види, че той съвсем не е предназначен да служи за осигуряване на благополучието на населението. Никой, който би желал да бъде възприет сериозно, не може да твърди или даже да доказва, че социално-икономическите постижения на държавната командна икономика могат да бъдат по-високи, отколкото на пазарната икономика.[1]

След като току-що характеризирах *идеалното състояние на пазарната икономика* с това, че конкуренцията най-добре се грижи за нарастващата производителност, а тя пък от своя страна е единственото нещо, което въобще прави възможно намаляване-

то на цените и повишаването на реалните трудови доходи, тази констатация се нуждае от едно разяснение на базата на историческите факти.

Работодател и работник ръка за ръка на една маса
(Публикува се с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“, рисунка Хукс.)

Правила за поведение на предприемача

Министърът на икономиката става необходим винаги когато трябва да излезе пред обществеността, за да се противопостави на едно развитие на заплатите, заплашващо да претовари икономическите възможности и дадености и да породи опасността да бъдат преминати границите, установени в резултат на степента на развитие на производителността на труда. Това обикновено става поради налагането на определени политиче-

ски искания. През периода, през който аз отговарях за германската икономическа политика, подобна ситуация беше налице два пъти – напоследък и по време на корейската криза. През цялото останало време от моя страна никога не бяха предявявани общи претенции по повод на развитието на заплатите, въпреки че се наблюдаваше чувствително покачване на номиналните трудови доходи. Който познава моите икономико-политически възгледи, знае, че важен елемент от концепцията е и свободното развитие на заплатите.

По този повод нееднократно съм заявявал, че така често срещаната *от страна на работодателите съпротива по принцип* срещу повишения на заплатите не пасва към системата на пазарната икономика. Повишенията са не само възможни, когато са резултат от по-висока рентабилност на нашето народно стопанство, но в този случай те са даже разумни и необходими от гледна точка на стабилността на нашата валута. Подобна съпротива срещу тях не отчита, дори и най-грубо, целите, които преследва пазарната икономика. Струва ми се опасно, когато работодателите не предприемат по собствена инициатива *действия, насочени към едно станало само по себе си вече възможно повишаване на заплатите*, а пристъпват към подобни решения винаги само под натиска на профсъюзите. Именно във фазите на спокойно, възходящо стопанско развитие работодателите биха постъпили правилно от народностопанска и умно от психологическа гледна точка, ако по собствена инициатива проявят готовност да повишат заплатите в съответствие с подобряването на производството, като при това естествено не бива изцяло да се изчерпва полето за маневриране във връзка с евентуални понижения на цените. Категоричната алтернатива, при която пониженията на цените имат абсолютно предимство пред повишенията на заплатите, не би отговаряла на реалната обстановка, където липсва подобна връзка поляризация.

Възражението, че профсъюзите постоянно трябва да демонстрират пред своите членове успехи и затова препоръчаното от мен поведение не изглежда разумно, едва ли може да намери оправдание от народностопанска гледна точка.

Ако действителният напредък в производителността на икономиката трябва да се разглежда като граница, до която могат да се простират активността на профсъюзите и възможността

за доброволно подобряване на заплащането от страна на работодателите, тогава за сегашния момент и за недалечното минало придобива актуалност въпросът, каква защита може да се създаде срещу *преминаването на тази граница*?

Повишения на заплатите, които не намират съответствие в нарастването на производителността на народното стопанство или на отделните отрасли, задължително водят до повишения на цените. При това безпрепятствено трябва да се отбележи, че в условията на висока конюнктура работодателите и работниците първоначално относително лесно се договарят за повишения на заплатите. Това става, защото и двете страни се намират близо до самото производство и имат основание да разчитат, че няма да се наложи самите те да понесат отрицателните последствия, възникнали вследствие на едно такова съмнително съгласие. Но всяко подобно съгласие, което не е съобразено с народностопанските взаимозависимости, неминуемо води до натоварване на представителите на всички останали сектори на народното стопанство, чийто доход има по-слаба способност да реагира и поради това всяко повишение на цените, особено при жизненоважните продукти, може да има трагично отражение върху тяхното обществено битие.[46]

С мисъл за бъдещето

Още повод на дискусията около въпроса за т. нар. активна политика на трудовите доходи аз обърнах внимание върху тези социални, или по-точно казано антисоциални, последствия, които би имало неспазването на установените *граници* на едно *разумно движение на заплатите*. Една експанзивна политика на доходите, формулирана така, че да разклати структурата на цените, може да има само вредно действие, освен ако поради други съображения инфлационната тенденция би се разглеждала като нещо ново. Междувременно аз никога няма да мога и няма да се обявя за привърженик на подобни възгледи, тъй като подобна политика бавно, но сигурно би усилила инфлационните елементи и тенденции и би убила смисъла да се спестява.[25]

При оценяването на политика, която отделя толкова малко значение на запазването на стабилността на покупателната

сила, наред с антисоциалните последици, трябва да се имат предвид и общите отрицателни икономически последици. Ние, в Германия, не сме в състояние, а и не бива да повишаваме заплатите на работниците и на служащите безразборно, ако не желаем, вместо да се възползваме от добрата конюнктура, трайно да навредим на нашия експорт. Дори в период, когато понякога възприемаме положителното търговско салдо едва ли не като някакво зло, не бива да забравяме, че светът не купува нашите стоки заради черните ни очи, а само защото е готов да прави това, докато не изостанем в нашата производителност. Включени в световната икономика, ние сме длъжни именно в областта на политиката на доходите да схванем общата взаимозависимост.[5] Но това означава, че при подобни разсъждения не бива да се забравя до каква голяма степен нашите *външнотърговски успехи* се основават именно на стабилността на нашата валута, на доверието в запазването на стойността на нашите пари. Само политика, насочена в тази посока, е способна да породи чувство на сигурност по отношение на икономическите перспективи както в голямата сфера на народното стопанство, така и в малката, т.е. в сферата на семейните икономии.

Тази политическа линия си заслужава да бъде продължена. Изводите и наблюденията, свързани с нея, са валидни и в период като сегашния, когато благоприятното развитие на нашата външна търговия прави почти невъзможно и от тази посока да ни заплашват някакви опасности. Но достатъчно е само да се акцентира политика с лек *инфлационен тренд* или дори просто да не се окаже повече никаква съпротива и тогава *няма да има спиране*. Вероятно много бързо ще бъде достигната такава степен на обезценяване на парите, съответно на повишаване на цените, която ще стопи сегашните *експортни излишъци* като *сняг на лятно слънце*.

Колкото решително се обявявам за това, че работниците и служителите трябва да получават изцяло своята част от повишаващата се производителност, в същата степен очаквам, че и профсъюзите ще възприемат при техните искания за повишения на заплатите онова поведение, пропито от чувство за отговорност, което ще гарантира сигурността на нашата валута и по-нататъшното благополучно постъпателно развитие на нашата икономика.[42] Това предупреждение за умереност обаче има оправдание само дотогава, докато и от страна на предприе-

мачите се прави всичко за поевтиняване на стоките или поне за запазване на стабилността на цените на произведените или на пласираните от тях продукти.

Автономия и отговорност

С разгледаната дотук проблематика бе поставен въпросът за автономията на социалните партньори. Моята позиция в това отношение е добре позната. Както и преди, непроменената воля на федералното правителство, на партиите от управляващата коалиция, дори на целия Бундестаг е да се предостави на социалните партньори и да се запази тяхната свобода на вземане на решения по отношение на оформянето на условията на труд и на заплащане. *Тази свобода* обаче е тясно свързана с отговорността правилно да се използват споменатите възможности. Това означава да не се провежда политика, която автоматично би предизвикала повишаване на цените и по този начин би подкопала покупателната сила на населението, би намалила конкурентоспособността на германското народно стопанство и в крайна сметка би застрашила стабилността на валутата.[11] Свобода без чувство за отговорност, за взаимна зависимост води към упадък и към хаос!

Още на 6 март 1955 г., в речта си при откриването на Международния панаир във Франкфурт, имах пълното основание да заявя: „За мое удоволствие мога да констатирам, че в своите изказвания и двамата социални партньори (б. пр. – обединенията на работодателите и профсъюзите) категорично се обявяват в подкрепа на тази отговорност. До доказване на противното, това ми дава пълна увереност, че и от тази посока няма да навлязат никакви смущаващи елементи в германското народно стопанство.“ Но настъпилото развитие на събитията от пролетта на 1955 г. насам дава основание за известни съмнения, дали тези оптимистични констатации, базиращи се на вярата в човешкото благоразумие, и днес са още абсолютно валидни. Един поглед върху разликата между темпа на повишаване на заплатите и на развитие на производителността засилва подобни съмнения. Още повече, като се има предвид, че за 1956 г. прирастът на заплатите лежи еднозначно над отбелязания прогрес в развитието на производителността.

През 1956 г. производителността на един работен час се покачи около 4%, докато брутният трудов доход на час в индустрията нарасна с около 10%. И през 1961 и 1962 г. покачането на заплатите е чувствително надхвърли напредъка в производителността.

По този повод бих искал да обърна внимание на възгледите на меродавния научен защитник на пазарната икономика Валтер Ойкен, който сполучливо отбелязва:

„Следователно, ако е вярно, че може да се разпредели само това, което вече е произведено, то първият въпрос на всички социални реформатори трябва да бъде насочен към изясняване на въпроса, коя икономическа система има най-висока степен на ефективност. Чак тогава могат да се поставят и други въпроси. Ако в една устроена по някакъв начин система всички хора еднакво гладуват, това нито е решение на проблема за справедливото разпределение, нито на проблема за социалната сигурност или на каквото и да е друг социален проблем. Тази система и тогава няма да стане подходящо решение, ако се предприеме опит нейните лоши качества да се разкрасят с доводи от етичен характер и с апели за общите интереси на всички хора.“ [11]

Тортата трябва да стане по-голяма

Тук още веднъж трябва да се подчертае, че *повишаването на жизнения стандарт* на населението, нещо, към което аз именно се стремя, *засяга* не толкова проблемите на разпределението, колкото *проблемите на производството, съответно на производителността*. Решението не е заложено в начина на разделяне на благата, а в мултиплицирането на обществения продукт. [68] Онези, които посвещават своето внимание на проблемите на разпределението, се изкушават постоянно да правят една и съща грешка – да искат да разпределят повече от това, което народното стопанство е в състояние да им предостави, в зависимост от степента на достигнатата производителност.

С тази констатация не се цели да се изтъкне, че сегашните пропорции на разпределение у нас са идеални или „справедливи“ във всяко отношение. Сигурно и в тази област, погледнато в рамките на един по-продължителен период са възможни промени. Подобни изменения в пропорциите обаче ще предизвикат, особено ако се извършат за кратък период, ожесточени спорове, борби за повишаване на заплатите, а навярно дори и стачки. Народностопанската енергия, която ще бъде използвана за тази цел, във всички случаи

ще бъде доста внушителна. Ето защо на мен ми се струва по-разумно същата тази енергия да се насочи към повишаване на производителността, за да може по този единствено плодотворен път да се постигнат по-високи доходи за всички заети в икономиката.

Казаното тук може да бъде потвърдено с данните за развитието на обществения продукт. За периода между 1950 и 1962 г. стана възможно брутният обществен продукт да се повиши (в цени от 1954 г.) от 112,9 млрд. DM на 280,3 млрд. DM. През 1962 г. за лично потребление са били отделени 172,0 млрд. DM. Общият обем на нетните доходи от наеман труд се покачиха съответно от 34,8 млрд. DM през 1950 г. на 129,0 млрд. DM през 1962 г., което представлява увеличение с кръгло 271 %.

Особено показателни в това отношение са темповете на прираст на общия обем на личното потребление:

Лично потребление
(промени по отношение на преходната година в цени от 1954 г.)

Година	Млрд. DM	%
1952	+9.1	+6.7
1954	+5.6	+5.1
1956	+8.5	+8.9
1958	+4.8	+5.8
1960	+7.0	+9.4
1962 ¹	+9.1	+5.7

През 1989 г. в сравнение с 1950 г. прирастът е 955 млрд. DM (в цени от 1980 г.)

¹ Включително провинция Саарланд и Западен Берлин.

Източник: Федералната статистическа служба.

Голямата отговорност, която носи всеки политик, занимаващ се с икономически и социални въпроси, проличава още по-силно във връзка с настъпването на един нов етап в народностопанското развитие. Той се изразява в следното: На прага на ерата на автоматизацията започва една фаза, която много специалисти (макар и с голяма доза фантазия) биха желали да окачествят като начало на втора *промишлена революция*. Както тук, в Германия, така и във всички други технически високоразвити национални икономики настъпва една несъмнено твърде голяма потребност от капитал, която *трябва* да бъде задоволена в интерес на развитието на *икономическата система*. На първо място това може да стане посредством свободния многопластов и диференциран капита-

лов пазар, в който по възможност би трябвало да се включи всеки гражданин. При този подход капиталът се осигурява от многобройните индивидуални спестявания и именно поради това може да се определи не само като класически, но и като най-здравословният начин. Впрочем трябва да се констатира, че в периоди на политически вълнения очевидно и поради загриженост на населението за развитието на цените спестовността показва тенденция към намаление независимо от покачващото се благосъстояние.

Ако този естествен път на образуване на капитал посредством капиталовия пазар остане неизползван поради споменатите опасения на хората, тогава се откриват следните две възможности. Едната е да се осигурят финансови средства посредством цените. Аз обаче не бих могъл да повярвам, че някой от моите читатели смята, че този метод може да се използва или, погледнато в продължителна перспектива, от политическа гледна точка въобще заслужава да се обсъжда. Ако решим да използваме този начин за създаване на капитал, тогава по мое убеждение нашата демократична обществена система би се разпаднала. Подобен опит съдържа толкова голямо количество социален динамит, че би могъл да доведе само до катастрофа.

Накрая като последен изход отново остава да се обърнем към държавата, т.е. тя трябва да осигури необходимите инвестиции. При подобни прозрачни политически искания често въобще не се задава въпросът, откъде всъщност държавата трябва да вземе тези средства. Впрочем, без да навреди на стабилността на парите и без да наруши равнището на цените, *никога една държава не може да предостави повече капитал, отколкото преди това по заобиколен начин тя е взела от своите граждани под формата на данъци.* Ето защо този начин на действие означава не само безвъзмездно отчуждаване на собственост в полза на гигантската концентрация на капитал в ръцете на държавата, но и принуждава всеки отделен гражданин да се намира в робска зависимост по отношение на всесилната държава. Свободното, основаващо се на частна инициатива народно стопанство тогава също се обрича на разложение.

Когато социалистите потвърждават както необходимостта от „активна политика на трудовите доходи“, така и наличието на нарастваща потребност от инвестиции, това става, като в същото време се застъпва и мнението, че проблемите не могат

вече да се решат по пътя на автоматизма на пазара в неговия частно-икономически вид. Социалистите очевидно надушват плячката. Те смятат, че са намерили опорна точка за обществена революция и че утре ще могат да пробутат държавното плано

С „пълнен напред“ той би трябвало да успее
На вълната, изобразена на карикатурата, е написано – „заплати“; на кърмата
на лодката пише – „намаление на цените“
(Публикува се с любезното съгласие на „Hamburger Anzeiger“, рисунка: Хартунг.)

стопанство и едно ново дирижиране на икономиката, този път под формата на задължителни потребности във връзка с новите тенденции в областта на техниката. По този повод мога само да кажа: Не се пъхайте там, където не ви е работа!

Ако нито един от посочените методи не успее, тогава не остава нищо друго освен да се откажем от покриване на належащите

нужди от капитал, т.е. да се лишим и от необходимите за народното стопанство инвестиции. Едва ли тезата, че при такова решение ще отпадне от кръга на модерните индустриални икономики и *бавно, но сигурно*, се ще върнем към *икономическия примитивизъм*, се нуждае от обосноваване.

Ако искаме да тръгнем по набелязания в началото път, който според мен е единствено плодотворен, тогава трябва преди всичко да създадем необходимите предпоставки за образуването на достатъчно капитал. Тази цел обаче може да се постигне само тогава, когато (и доколкото) германският народ като цяло има доверие в стабилността на политическата, социалната и икономическата система. Символът на стабилността за обикновения човек е цената, която той трябва да плати, за да си набави жизнено необходимите му стоки. Това е *фокусът, в който се събират и където трябва да се съчетаят нашите усилия за разумна политика на трудовете доходи, за гарантиране на стабилността на парите и за полагане на здрава основа под икономическото, социалното и политическото бъдеще на нашия народ.*[79]

От тези разсъждения следва, че и за отделния индивид е необходимо постоянно да отчита възможните граници на своите лични претенции или на претенциите на своята социална група. Привидно някои повишения на заплатите може и да изглеждат полезни за работника и да му се струват доста примамливи. Но щом разклащат основите на ценовата система, значи те са носител на зародиша на злото и удрят след това, почти като по волята на някакъв задължителен природен закон, върху излъгалите се „получатели на облагите“.

Хората успяха да разделят атома, но никога няма да им се удаде да взривят онзи *железен икономически закон*, според който можем да се разпореждаме само с това, с което разполагаме, с други думи, закон, който ни забранява *да консумираме повече, отколкото сме могли (или сме желали) да създадем.*

Десета глава

ПОДМАМВА ЛИ БЛАГОДЕНСТВИЕТО КЪМ МАТЕРИАЛИЗЪМ

Напоследък все по-често се среща мнението, че политиката на социалната пазарна икономика очевидно подмамва хората, и то във все по-голяма степен към един *пагубен материализъм*.

Тази теза се нуждае от критичен анализ.

Ако се абстрахираме от спецификата на конюнктурните фази, като цяло човешкото трудолюбие, творчеството на всички тези, които участват в икономическия живот, а също стремежът и упорството за постоянно подобряване на нашите производствени средства, намират своя икономически смисъл и социално съдържание в създаването на условия за един все *по-добър* и по-свободен начин на живот на целия народ. Ние не строим египетски пирамиди като някаква самоцел, не, всяка нова машина, всяка влязла в експлоатация електростанция, всяко допълнително работно място и всички други средства в крайна сметка служат за обогатяване на съдържанието на човешкото съществуване на всички хора, които живеят и се трудят в рамките на социалната пазарна икономика. [65] При това никога няма да се изморя да се грижа плодовете на икономическия прогрес да са от полза за все по-широки, а в крайна сметка по възможност и за *всички слоеве* от народа.

Никакъв доход не може да се създаде, ако не се произвежда в народното стопанство. Но не може и да се произвежда, ако не желаем да се консумира освен в условията на робство или при тоталитарните системи. Впрочем тази нагласа също ми дава основание да не признавам никакви привилегии за начина на живот, които са следствие, да речем, на политика или икономическа сила. Този, който се опитва да използва *позиции на сила*, трябва да е наясно, че по този начин възпрепятства и *вреди* на други кръгове от народа и на други слоеве от населението в тяхното социално съществуване. [65]

От тази гледна точка считам за една от най-важните задачи на модерната икономическа политика преодоляването на резки-

те подеми и сриbove в конюнктурата, считани преди за неизбежни, т.е. преодоляването на представата за механично функциониращо по своята закономерна същност циклично конюнктурно развитие на икономиката. Това трябва да стане посредством натрупването и използването на нови познания. Ако посочената цел бъде постигната, ще бъде направена решаваща крачка за издигане на благосъстоянието на всички, най-малкото пред всеки трудолюбив и амбициозен член на обществото тогава ще се открият по-добри шансове за утвърждаване и успех.

Волята за потребление

Състоянието на постоянно оптимално натоварване на икономиката, което в същото време поддържа жизнените сили на растежа и прогреса, е свързано с едно предварително условие – наличието на динамично население, ориентирано по принцип към потребление. Само тази често споменавана от мен *воля за потребление* позволява производството да може да се развива без смущения и да остане жив стремежът към неговото рационализиране и към повишаване на производителността. Само когато *потреблението* (естествено и производственото потребление) оказва *непрестанен натиск* върху икономиката, остава жизнена и онази сила в производствената сфера, която поражда стремежа да се нагодиш в движение към повишеното търсене и да носиш съответните рискове.

Освобождаването на хората от материалната нужда и от свързаните с нея притеснения е и остава крайна цел на всяка икономика. Ето защо аз също смятам, че колкото по-добре ни се удаде *да повишим благосъстоянието на хората*, толкова по-рядко те ще потъват в един начин на живот и в едно съзнание, свързани само с материалното. Точно обратното, едва с увеличението на благосъстоянието се създава основата човек *да се откъсне от примитивния начин на мислене*, ориентиран само към материалното. Поне така би трябвало да бъде. Аз вярвам в това, тъй като според моите виждания хората ще останат привързани към материалното готогава, докато са пленници на грижите на ежедневието и в своята бедност не могат да се издигнат над униженията на битието. Обратно, възможността (а бих казал), радостната надежда

за освобождаване от материалистическите убеждения се появява за всички хора, които благодарение на благосъстоянието и социалната сигурност са стигнали до осъзнаването на своята същност, на своята индивидуалност, на човешкото си достойнство.

Следователно волята за съхраняване на икономическата експанзия, която постоянно се поддържа от гореизложената позиция, има не само икономико-материалистичен, но и социално-етичен корен. Нейната цел е да не остане нито един член на нашето общество, чийто социален стандарт е незадоволителен. Друг е въпросът дали е целесъобразно *волята за експанзия* (б. пр. – за разширяване на производството) да присъства като постоянна величина при всички фази на развитие на конюнктурата и дали тя трябва винаги да се *прокламира* еднакво *настойчиво*.

Тези по-скоро *тактически съображения* не могат обаче да омаловажат правилността на скицираните основополагащи принципи на икономическата дейност като цяло. Докато икономическата експанзия се основава не само на желанието за по-добър живот, но и на подтика за по-висока производителност, дотогава съществува пълна хармония. Но ако волята за експанзия пороги опасността хората просто да започнат *да искат* да консумират повече от това, което съществува в наличност за разпределение, без при това да се съобразяват с производителността на *народното стопанство*, тогава този иначе благотворен обществен стремеж се лишава от реално, а според мен и от морално основание.

Представи, които са насочени към повишаване на дохода от собствената трудова дейност, изразен в заплатата, но в същото време имат за цел и намаляване размера на тази дейност, например чрез съкращаване на работното време, без при това да се имат предвид реалните възможности за подобряване на производителността, нямат почти нищо общо с волята за експанзия, за която стана дума.

*Никаква германска политика на строги самоограничения*⁵⁸

Експанзия в истинския смисъл на думата означава да се повиши общият доход от функционирането на народното стопанство, като при това всички получат възможност да се възползват от това повишение. Днес обаче ние сме тръгнали по най-краткия

(това ще рече по най-лошия) път, водещ към пазарене за размера на дяловете, които отделните *социални групи* трябва да получат от *обществения продукт*.

Няма обаче никакъв смисъл да храним в това отношение кавито и да е илюзии. В гражданския живот е в сила максимата: „От един мошеник може да се вземе винаги повече, отколкото той казва, че има!“ Но едно народно стопанство не може да предостави повече от това, което е в състояние да създаде като обществен продукт благодарение на усилията на хората и в резултат от производителността на техния труд. Именно през периоди на висока конюнктура и на пълна трудова заетост трябва силно да се акцентира върху границите на потреблението на всеки отделен член на обществото. Надявам се, че никой няма да направи от това изказване извода, че искам да стана привърженик на някакъв особен *германски вариант на политика на строго самоограничаване*, на политика на въздържане от потребление. Никой не може да ме обвини, че съм използвал нещо подобно на изрази като „затягане на коланите“, „приучване към въздържане и лишения“ и т.н. Подобни лечебни средства за икономиката са несъвместими с моите основополагащи икономико-политически възгледи.

След всичко, което съм направил през последните години, едвали бих могъл да бъда заподозрян, че желая да следвам една деструктивна политика на потребление като някаква самоцел или че моя цел би могъл да бъде стремежът към силово потискане на една добра конюнктурна ситуация. Не, в сила остава следният опит: Успехът на нашата икономическа политика винаги се е състоял в това, че никога не сме избягвали напреженията, а винаги сме търсили и намирали решението в динамичния *пробив напред*, т.е. в икономическата експанзия.

И в бъдеще нищо няма да се промени в тази основна концепция. [63] Само си представете какво количество енергия, сила и добра воля би трябвало да бъдат унищожени, ако икономическата политика започне да се ръководи от намерението народът да бъде върнат обратно в едно вече преодоляно състояние на скромно потребление. Просто икономическите факти и данни трябва да останат, съответно да бъдат приведени в тяхното единствено правилно съответствие. Защото склонността към образуване на спестовен капитал, както и готовността за приемане на спес-

товен капитал не на последно място зависят и от това, доколко съществуват увереност в разумното поведение на държавата и положителна преценка за бъдещето.

Основателно ли е наистина да се твърди, че успехите на *социалната пазарна икономика* сега се разкриват като мними успехи дотолкова, доколкото те заплашват да тласнат германския народ по най-опасния път на един бездушен материализъм, така че той да залинее в доволство?

В това отношение би трябвало преди всичко да се зададе въпросът, дали предполагаемото изпразване от съдържание на живота действително е налице и ако сме принудени да отговорим положително на поставения въпрос, тогава дали съществува истинска зависимост между растящото благосъстояние и увеличаващия се материализъм. Потвърждаването на подобна хипотеза би било равносилно на смъртна присъда за принципите и целите на западния свободен свят.

Аз обаче никога няма да повярвам, че широкообхватната и набираща бърз темп тенденция на повишаване на всеобщия жизнен стандарт, която се забелязва в Германия от 1948 г насам, би могла да бъде достатъчен повод за подобни трагични заключения за народа и за нашата съдба. Ние просто трябва трезво да помислим какво всъщност се случи през тези последни години.

Един *бедстващ и гладуващ народ*, който беше лишен от най-примитивни условия за живот и който трябваше да се откаже от всякаква индивидуална свобода, потискан от бездушното господство на една система на държавно дирижиране на икономиката, си възвърна обратно, и то за относително кратко време, нормалния *начин на живот и свободата*. Какво по-човешко от това, при едно пълноценно чувство за отново придобитата жизнена сила, да пожелаеш да изживееш напълно възможностите за потребление и за наслаждение.

Към това трябва да се добави, че в процеса на демократизиране на масите настъпва *социално реструктуриране*, което силно подобрява тяхното материално положение и по-специално на хората на заплата. В хода на посоченото развитие е нещо почти естествено, даже неизбежно, все повече хора да се издигат на по-висок жизнен стандарт, т.е. за тях да става възможна покупката на все повече стоки за ежедневието и за дълготрайна употреба, които дотогава са им били недостъпни.

Аз съзнателно се стремях към таква развитие и съм щастлив от успеха му. Не е ли признак обаче на повсеместно фарисейство, когато добре живеещите или даже богатите слоеве от нашия народ се гразнят от жаждата за наслаждения и стремежа към по-охолен живот на някои, които по същество нямат никакво друго желание освен да правят същото, каквото правят тези слоеве. Ето защо водя ожесточена борба и срещу подобно фарисейство.

Аз считам подема в материалното благосъстояние на германския работник, както и на другите слоеве от нашия народ, за безспорна политическа, социална и народностопанска победа.

Ето защо аз питам, дебело подчертавайки това, означава ли присъствието на радиоприемник, прахосмукачка, хладилник и т.н. в къщата на един заможен човек *нещо различно* от присъствието на тези предмети в *жилището на работника*? Може ли да се смята, че в първия случай това е израз на цивилизованост и култура, а във втория – свидетелство за материалистично съзнание? Също така не ми става ясно, ако се абстрахираме от различното количество шум, което издават, в какво би трябвало да се различават при такъв подход например моторът от леката кола.

Изхождайки от подобна двулчна позиция, не може да се отговори на неподправения и оправдан стремеж народът ни да бъде опазен от материалистично духовно обедняване на живота. Големината на дохода нито е мащаб, нито някаква граница за морална оценка на потребителя. Ето защо аз действително не зная защо и до каква степен човешката *душа* би трябвало да е *застрашена* от *благосъстоянието* и от богатството. Логично би било в такъв случай да се постави обратният въпрос – от какъв размер на дохода надолу човешката душа всъщност вече не е застрашена? Но самият въпрос не е ли чиста подигравка?

Онези слоеве от населението, които все повече и повече се наслаждават на по-голяма консумация на блага, не могат да бъдат укорени, че стоките, до които сега са получили достъп, за тях представляват преди всичко съдване на някакви блянове или че на тази фаза те все още въобще не са в състояние да подредят в подобаваща скала на ценностите съответните духовни, интелектуални, културни и материални стойности. Но с гарантирането на социалното битие очевидно ще се *стигне до по-силно* изразено осъзнаване, което ще помогне по-точно да се прави разлика между добро и зло, между неща, които имат и които нямат стойност.

Против фалшивата нетърпимост

Погледнато повърхностно, може да изглеждат дори безспорно, че днес някои потребителски изяви изглеждат прекалено примитивни. Но ние нито имаме право, нито пък има някакъв смисъл да се мръщим на това. Към *неприкосновените свободи* на човека принадлежи също и *свободата на избор* на консумацията, не бива и в тази област да проявяваме нетърпимост. Да не забравяме никога дългия период на ницета, през който трябваше да премине германският народ, нещо, което прави още по-понятно желанието на този народ да консумира плодовете на своя честен труд.

Никакво възражение няма да ме отклони от моята убеденост, че *бедността е най-сигурното средство да оставиш хората да залягнат* в дребните материални грижи на всекидневието. Може би гениите са в състояние да се издигнат над подобни неволи, но по принцип хората стават все по-несвободни вследствие на материалните затруднения и именно затова остават пленници на материалните си стремежи.

Ето защо с търпение и увереност можем да оставим да се развива по-нататък процесът на увеличаване и разширяване на сферата на благоденствието, понеже това, което днес понякога се извявява като злоупотреба с консумацията, едновременно носи и зародиша на лечението на тази болест. Да не бъдем толкова *жестоки* и да считаме, че *добродетелта* може да израсне *само от нуждата*. Много по-важно е да докажем, че сме достойни за щастието и благодатта на успешния мирен труд. За човек като мен, занимаващ се с икономическа политика, би била непосилна и *пъклена* задачата да се иска от мен (и даже за се изисква) да предотвратя преодоляването на бедността заради фалшиво разбрания етичен принцип.[75]

При всичко това аз съм далеч от мисълта да преувеличавам значението на икономическите фактори. Според мен както на индивида, така и на народа като цяло трябва да се осигури една годна да функционира икономика, за да се създаде основата на всеки по-възвишен стремеж и за изпълнение на умствено-духовните възделения. Само когато е в ред материалната база на хората, те самите ще бъдат свободни и узрели за по-възвишени дела.

Борейки се за една нова форма на цивилизация и култура, в условията на силно духовно противоборство, главно по отношение на Изтока, ние само тогава ще имаме шанс да надделеem, ако хората

намерят пътя към онази вътрешна независимост и разкрепостеност, които могат да гарантират действителната свобода. Ето защо трябва да се счита, че *икономическа политика*, която си е поставила за цел *нарастването на благоденствието*, е богоугодно начинание.

С тези констатации, разбира се, не се прави опит да се обърне с главата надолу съществуващият от хиляди години и застъпен и в библията проблем „за богатия, камилата и изглените уши“. Желанието, което намира отражение тук, е широките слоеве от народа да бъдат изведени до едно по-голямо благоденствие, но не и да се подготвя пътят към такова богатство и излишества, които подмамват към чревоугодничество и богохулство.

Накрая трябва да се има предвид, че в житейската практика материалното и духовното не могат да се разграничат толкова строго, както това се представя за възможно в абстрактната теория. Ако например хората живеят в хубави домове, ако и в собственото си жилище усещат нещо от техническия прогрес, който ги заобикаля на работното им място, ако на майките и на съпругите не им се налага повече да прекарват вечерите изнемощели в кухните, а благодарение на напредъка в цивилизацията могат да се посветят на своите семейства, именно тези неща могат да направят много за разгръщането на духовните сили.

Сигурно е вярно и това, че изхождайки от отделния индивид и от развитието на доходите на отделното домакинство, някои искат да видят по-добър начин за консумация, отколкото да се увеличава и по-нататък количеството изядени бифтеци и пържолки. С други думи, има много верни неща в стремежа да се изгради у хората с растящи доходи един по-различен ценностен подход към живота. Всичко това е неоспоримо правилно и важно, но не бива да се забравя, че не са министърът на икономиката и политикът, който се занимава с икономика, тези, чиято основно задача е да възпитават хората в подходяща насока.

На духа не може да се заповядва

Не се смущавам да изрека колко много бих желал германският народ да извърши видим поврат към по-възвишено потребление, ориентирано в по-голяма степен към духовното. Но аз не съм в

състояние да давам *заповеди*, които засягат този проблем. Освен това има признаци, които показват, че неща, които днес са се считали за лукс, от само себе си утре стават потребителска стока за ежедневна употреба. С тези, на пръв поглед, чисто материални промени се изменя и възгледът за това, кое принадлежи към един по-възвишен начин на живот, кое придава обществена значимост и социален престиж.

Следователно в качеството ми на министър на икономиката не може да ми се приписва да бъда отговорен за спасението на душите на целия народ. Напротив, посочената функция изисква от мен да изпълнявам съвсем специфична задача. От гледна точка на разлеждания досега проблем тя гласи: да се изтръгнат от народното стопанство такива сили и постижения, че хората да могат да живеят свободни от грижи и неволи, да получат възможност за *придобиване на собственост* и по този начин да станат независими, да могат в по-голяма степен да запазят човешкото си достойнство, тъй като тогава няма да разчитат на подаянията на други, в т.ч. и на милостта на гържавата. Струва ми се, че постигайки такава цел, министърът на икономиката *би трябвало да е дал изцяло своя принос за преодоляване* на един мним или действителен *материализъм*. [54]

Като излагам тези разсъждения, съзнавам, че и при оценката на материалното също има известни граници. С повишаващата се производителност и с по-високата ефективност на човешкия труд в един момент ще се окажем във фаза на развитие, в която ще се наложи да се запитаме кое всъщност е по-ценно или има по-голяма стойност: *да работим още повече или да водим по-удобен, по-хубав и по-свободен живот*, като при това съзнателно се лишаваме от използването на някои материални блага. Аз обаче смятам, че ние не сме отишли още чак толкова напред. Ще трябва да мине още известно време, докато узреем да дискутираме честно по този въпрос.

Със сигурност трябва да се надяваме, че дотогава народът ще достигне онази степен на просвещение, при която ще може разумно да консумира предоставеното му по-продължително свободно време. Опитът, в т.ч. и на някои други страни, води обаче до скептически изводи. Той ни учи, че исканията за повече свободно време се поставят и се изпълняват, като се изхожда от желание-то за по-възвишено материално потребление, но точно обра-

тното, увеличеното свободно време не се използва нито за изцеляване на душата на отделния човек, нито за неговото външно щастие.

Особената германска ситуация

Ето защо *специфичният германски път* за решаване на този проблем би трябвало да приеме малко по-различни черти. Задачата навярно се състои в това, постепенно и постоянно да усъвършенстваме нашето възприемане за копнежите, които отделните хора изпитват като индивиди и като членове на отделни групи, за да можем да им предоставяме повече удовлетворение, и то не механично, а по един действен начин. Това положително не е лесна задача.

Не бива да се отрича също, че проблематиката, разгледана тук, се намесва грубо и директно и в моята непосредствена сфера на дейност. И аз, като човек, който отговаря за икономическата политика, се сблъсквам с феномена „социална атмосфера“ и при това ясно чувствам как мощната вълна на една всеобща липса на мяра (съзнателно подхранвана от някои хора) заплашва да удави разум и правдивост.

Германският народ въобще относително твърде бързо е склонен да губи чувството си за реалността в живота. *Характерна слабост*, която именно през негалеchnото минало се изрази в трагична фаталност. От психологическа гледна точка може да изглежда разбираемо, че с преодоляването на нуждата и още повече в условията на високата конюнктура тук-там могат да се почувстват признаци на високомерие. Ето защо в още по-голяма степен е необходимо да се направи всичко възможно да се потисне подобно чувство, ако искаме нашият *народ*, който в беда е в състояние да разгърне *добродетели, достойни за най-искрено възхищение*, да може също така успешно да понесе и щастливи времена. Трябва ли наистина плодовете да се откъснат от дървото зелени, макар че жътвата видимо приближава?

Би било обаче истински абсурд, ако поради съзнанието за тази склонност и опасност икономическата политика се застави да възпрепятства високата конюнктура, само понеже тя тласкала хората (макар че аз твърдя, че това се отнася само за отделните

обществени групи) към липса на мяра. Както е известно, детето не се изхвърля заедно с мръсната вода.

Апетитът идва с яденето и така всъщност се стигало до ситуация, при която с процъфтяването на икономиката са се пораждали все повече и все нови желания. Впрочем същите хора, които през 1956 г. са недоволни от своята икономическа съдба, през 1947 и 1948 г. не биха се осмелили дори и за миг да мечтаят, че след осем години ще се намират там, където са се озовали днес. Въпреки всичко това съвсем не им пречи днес да са недоволни. *Завистта е комплекс*, който ги измъчва! Германецът очевидно е устроен така, че не може да понесе, когато някой друг – съседът или приятелят, живее още по-добре. Тогава той става завистлив и недоволен, колкото и добро да е неговото собствено положение. Този особен вид липса на мяра представлява специфична опасност за нашата страна, опасност, която трябва да бъде разпозната и с която трябва да се бори всеки благоразумен човек.

Крайните цели

Често ми се задава въпросът, всъщност до каква крайна цел трябва да ни доведе провежданата от мен икономическа политика. Тези, които задават този въпрос, винаги оставят да звучи като подтекст опасението, че едно безкрайно *продължаване* на започнатото *развитие* би могло вероятно да доведе до *саморазпадане*. Сигурно подобен въпрос е оправдан и затова не желая да се отклоня от отговора му.

Моят отговор е ясен и еднозначен. Не смятам, че при икономическото определяне на целите на съвременността става дума за някакви вечни закони. Със сигурност ще стигнем дотам, че с право ще се постави въпросът, дали все още е правилно и полезно да се произвеждат повече стоки, да се създава повече материално благодеяние, дали не е по-разумно, отказвайки се от този „прогрес“, да си осигурим повече свобода, повече възможности за размисъл, повече свободно време и време за почивка. Но тук вече се изисква отговор не само от министъра на икономиката, но в еднаква степен и от теолога, социолога и политика.

Тази проблематика е комплексна и поради това може да се разбере само като се изхожда от интелектуалното и духовното на-

чало. При нейното разглеждане не може да се избегне и един друг труден въпрос: Дали днес хората, най-общо казано, са вече достатъчно разкрепостени и отворени към света, за да могат да „консумират“ свободното време в този по-висш смисъл. Какво още трябва да извършим и в коя сфера трябва да стане това, за да достигнем до онази вътрешна зрялост, при която отказът от материалното носи полза и благодат на човека?

При това ще трябва да се има предвид, че повече свободно време ще означава и променена нагласа към живота и естествено към икономиката. Всичко това не може да се конструира, не може и да се организира, то трябва да се породи по естествен път.

Докато в сферата на политиката се действа, като се изхожда от миналото: оставете ни по-малко да работим, за да можем повече да консумираме, ние ще вървим по грешен път. Но ако започналият процес на развитие се насочи в такова направление, че нашият народ разшири своите потребности и наред с осигуряването на нарастващото количество материални блага за живота (нещо, което безспорно има неотменна стойност) започне да се стреми и към интелектуално или духовно обогатяване, считайки ги за полезни и ценни, то ние ще трябва в един по-късен период да стигнем и до *корекция на икономическата политика*. Тогава никой няма да бъде до такава степен догматик, че да вижда и по-натък благополучието единствено в продължаващата икономическа експанзия, т.е. в материалното.[52]

Днес обаче не би трябвало твърде много да се обременяваме с подобни спекулации. Нека вземем за пример само едно сравнение между Съединените щати и Германия и едва тогава ще можем да установим колко много е възможно и необходимо да се направи в областта на икономическата експанзия, на увеличаването на благоденствието, на освобождаването на човека от материалните грижи. Ето защо засега аз съм на мнение, че при нас, както и преди, задачата е *милиони хора*, които все още са обременени с грижите на ежедневието, да бъдат окончателно *освободени* от тези *страдания*. Все още твърде много хора стоят в сянката на икономическия подем и затова досега нямаме никакво основание да намалим нашите усилия.

Единадесета глава

ПСИХОЛОГИЯТА В УСЛУГА НА ИКОНОМИКАТА

„Ако с психологически средства ни се уреди да предизвикаме променено икономическо поведение на населението, тогава *тези психологически средства за въздействие* се превръщат в *икономическа реалност* и изпълняват същата цел, каквато и другите мерки на традиционната конюнктурна политика.“ В това изречение, което изрекох от името на федералното правителство на 19 октомври 1955 г., по време на първите конюнктурни дебати в германския Бундестаг, се съдържа основната мисъл, която ми даде основание да боравя с редица психологически средства и да ги считам като равни по значение с досега познатите методи на традиционната конюнктурна политика.

От позицията на чистата теория този *начин на влияние върху пазарните субекти*, а при признаци на висока конюнктура, същевременно и опит за влияние върху цените, може и да не се вписва в системата на пазарната икономика от традиционен тип. Аз обаче не виждам никакво основание да се лиша от тези средства поради основания от догматичен характер.

Твърде често съм бил укоряван, че уж съм прекалено верен на теорията. Ето защо не би трябвало да ме ругаят сега, когато като икономполитик реших *да се отклоня от идеалния образ на чистата икономическа наука*. В моите очи няма нищо чудно в това и то не представлява никакво провинение спрямо правилно разбраните системни представи за пазарна икономика. Чисто и просто става дума за приложното използване на икономическата психология, която твърди, че икономическите събития не се развиват според механични закони. Икономиката няма никакъв собствен живот, в смисъл на бездушен автоматизъм, а се провежда в действие от хората и се формира от тях. Щом нещата стоят така, а в това не може да има никакво съмнение, тогава нейният характер, т.е. структурата и състоянието на икономиката, би трябвало ясно и отчетливо да се променят, дори са длъжни да направят това в зависимост от нашите действия и от нашето поведение. Ето

защо не би трябвало да се подценява методът на психологическото въздействие.[62]

Упреците на ортодоксалните либерали, които желаят да се прилагат изключително класическите средства за въздействие върху икономиката, не са в състояние да разбият посочените широкообхватни и силно въздействащи взаимни зависимости. Но не си струва ултралибералните критици да обременяват съвестта си зарази моята недостатъчна вяроност към принципите. Още повече аз дори съм на мнение, че посочените от мен методи твърде рядко се вземат под внимание и също *твърде рядко* се използват както в теорията, така и в икономическата политика.

Модерната психология просто изисква народностопанският процес да не се схваща само в технически смисъл. Хората, които привеждат в движение този народностопански апарат, имат също толкова голямо значение, колкото и техниката и те трябва да бъдат включени в народностопанските калкулации. За хора на икономиката е от *решаващо значение как се държим ние самите*, как действаме – дали сме оптимистично или песимистично настроени, дали очакваме бум или спад при покупката на акции, дали искаме да спестяваме или да потребяваме – всичко това се отразява върху данните за състоянието на икономиката. Те пък от своя страна в зависимост от това, дали показват например спадане, стабилност или покачване на цените, се отразяват обратно върху нашето поведение.

Безспорно би било погрешно, ако приемем, че мисълта за едно психологическо въздействие се е появила за пръв път по време на последния период на висока конюнктура, с постигането тогава на пълната трудова заетост. Напротив, ако през последните години бях упрекван от някои скептици и критици, че твърде често и навярно по твърде небюрократичен маниер напускам своето писалище, за да държа речи на север и на юг, на изток и на запад, това ставаше от съвсем сродни на гореизложените разбирания. Тези мои разсъждения добиха обаче своята специфична форма и своето системно приложение едва напоследък. Убеден съм, че в бъдеще икономико-политическият инструментариум ще бъде немислим без прилагания от мен психологически подход, който днес в Германия обикновено се *означава* като „*душевен масаж*“.

Все пак навярно е още твърде рано да се напише учебник като систематично ръководство по икономическа психология. Това ще ос-

тане като задача пред науката през следващите десетилетия, когато ще разполагаме с по-голям опит. Но още днес ми се струва важно да се посочи, че би било твърде *непрактично* и твърде *напречно* да се работи в това направление с *апели от морален характер*.

Разбира се, това не означава, че считам икономиката и икономическите действия на хората едва ли не за аморални. Но няма голям смисъл да призовавам хората към нещо, когато те имат чувството, че трябва да принесат жертви заради някакъв министър или заради правителството. Много по-добре е да обясниш на пазарните субекти до каква голяма степен следването от тях на гласа на здравия човешки разум и на икономическото благоразумие се отразява в крайна сметка положително върху техните собствени интереси.

Трайна висока конюнктура

Трябва да се апелира към осъзнаване на предимствата на собствения интерес, които икономически активните хора ще имат от дадено нещо. Например, ако говорим за ситуацията на високата конюнктура, това би означавало да им се обясни, че всеки от тях не би спечелил нищо, ако продава по-скъпо стоката си, защото при покупката на чуждите услуги и стоки ще трябва отново да се раздели с цялата реализирана мнима печалба. *При това обаче губят едновременно всички*, защото взаимното боричкане, целящо повишаване на цените, се пренася върху заплатите, оттам върху другите цени и руши основите на всяка икономическа система, а също и нейната конкурентоспособност навън.[72]

Този възглед ми даде основание при една по-раншна подходяща възможност да заявя, че не възнамерявам да поставям почетно табло за тези, които следват моите добронамерени препоръки. Когато през изминалите месеци постоянно предупреждавах работниците и профсъюзите да имат мярка в желанията си и да спазват дисциплина, аз го правех, като изхождах и от техните собствени интереси.[66] Така както правя, когато призовавам предприемачите да се противят на увеличения на заплатите, които излизат извън собствената граница, очертана от напредъка в производителността и по този начин намираща се в унисон със запазването на стабилността на цените.

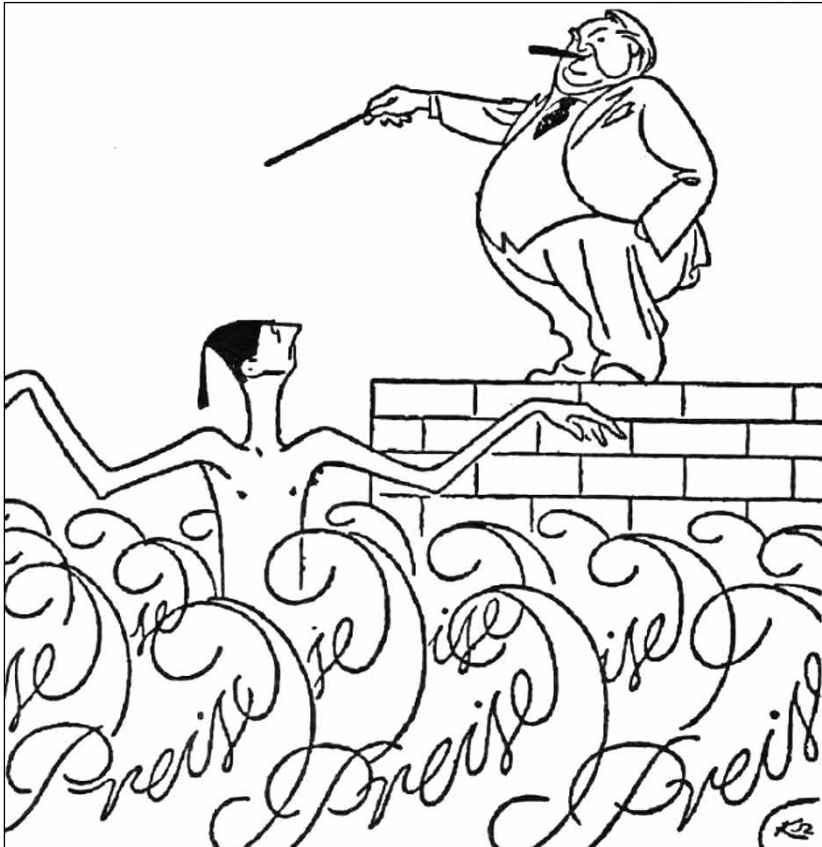
Моята задача е да привлече вниманието на хората, като разчитам на тяхната проникателност и почтеност. Та нали всички ние искаме да се радваме на високата конюнктура и да не допуснем тя да изчезне чрез автоматизма на конюнктурния цикъл с всички произтичащи от това отрицателни последици. И тъй като претовратяването на тази опасност трябва да бъде висша повеля, аз постоянно изтъквах пред хората, че ако те, изхождайки от една илюзорна представа за нещата, пожелаят да изчерпят всички допустими индивидуални и лично осъществими възможности за моментна печалба, със сигурност ще загубят повече, отколкото би представлявала тази печалба. Обратно, ако хората се окажат узрели за изискванията на момента, според моите убеждения е възможно запазването на благоприятното състояние на висока конюнктура и без инфлационен тренд.[68]

От казаното тук вече стана ясно каква е целта на упражнявания от мен „душевен масаж“ във фазата на висока конюнктура и т. нар. пълна заетост, която е типична за германската икономика от средата на 1955 г. насам. Най-голямата опасност, която заплашва запазването на състоянието на висока конюнктура и на постоянен икономически напредък, не идва от разрастването на материализма, както понякога се твърди. Аз по-скоро смятам, че много по-сериозно трябва да се погледне на опасността, която е свързана с „*илузионизма*“, подхранван от демагогски твърдения.

В основата на нарастващите претенции, чиято силова реализация би ни вкарала много бързо в порочно инфлационно развитие, лежи една нереална представа за същността и функциите на народното стопанство. Ето защо се налага отново и отново да се стига до извода, че само по изключение се разбира и напълно се осъзнава вътрешната взаимна връзка между потребление, спестявания и инвестиции.

Ако се абстрахираме от политическото заслепение, което намира израз в т. нар. активна политика на трудовите доходи (б. пр. – *aktive Lohnpolitik*), връзката между заплати и цени не би могла да бъде сериозно оспорвана. Но регистрираното от известно време последователно покачване ту на заплатите, ту на цените показва, че това разбиране или не се е вкоренило достатъчно дълбоко в съзнанието, или че твърде силно е неутрализирано от политически въздействия.[75]

Ценовият диригент

„Имайте търпение, съвсем скоро ще дойде по-бавната част от симфонията.“

В рисунката: на вълните пише – „цени“

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на „Deutsche Zeitung“,
рисунка: проф. Х. Е. Кьолер.)

Ние можем да гледаме на бъдещото развитие на конюнктурата със загриженост или с увереност в зависимост от това, дали ще ни се удаде да вкараме в общественото съзнание (и да действваме по-нататък в същото направление) връзката между заетост (количество работни места) и производителност, между

заплати и жизнен стандарт. В сегашната фаза на икономическо развитие няма никакво основание да считаме, че състоянието на нашата икономика само по себе си е нездравословно. По мое убеждение смущенията се дължат изключително на такова *поведение на хората*, което не е адекватно на икономическите ни възможности.

За пълнота на анализа трябва още да отбележим, че наред с толкова опасното надценяване на реалните дадености трябва да се види опасността и от повсеместно третиране на високата конюнктура като удобна платформа за недобронамерено налагане на икономическа власт. В тези случаи обаче опитът за въздействие с психологически средства не би имал успех. Ако е необходимо, тук трябва *да се предприемат мащабни контрамерки*.^[71]

„Държавата – нощен пазач“ принадлежи на миналото

В началото на тази глава вече изложих своите доводи против критиците, които смятат, че признаването на модерната психология като инструмент на съвременната икономическа политика е несъвместимо с представите за класическа пазарна икономика. Подобен начин на мислене според мен наистина се корени в допотопния либерализъм от времето на английската промишлена революция. Аз не желая безрезервно и с валидност за всички фази на икономическото развитие да акцентирам върху ортодоксалните правила на игра на една пазарна икономика, според които само търсенето и предлагането определят цената и поради това този, който се занимава с икономическа политика, трябва да се въздържа от някаква намеса в сферата на цените.

По този въпрос съм дори на принципно различно мнение. *Всяка модерна и осъзнаваща своите отговорности държава просто не може да си позволи още веднъж да изпадне в ролята на „държава – нощен пазач“*⁵⁹. Именно тази криворазбрана представа за свобода бе причината, довела вече веднъж до гибел свободата, както и една благодатна, свободолюбива обществена система.^[69] Подобно небрежно отношение към този проблем днес би било още по-неоправдано, тъй като поради липса на действително свободен световен пазар и на свободно конвертируеми валути не може да се реализира напълно функцията по определянето на световните

цени и не може да се прояви благотворното влияние на световната конкуренция.

Ако искаме да отмерим точно какво е взаимоотношението между класическите средства и новия икономико-политически инструмент на психологическото въздействие, то има начин тази връзка да се дефинира съвсем ясно. Бих искал да осветля този проблем на базата на съществуващите взаимоотношения във Федералната република.

Както централната банка – Deutsche Bundesbank (DBB), така и федералното правителство носят отговорността за това, да бъде гарантирана стабилността на валутата. Следователно аз искам да постигна съвсем същото, което DBB се стреми да наложи посредством средствата на паричната, кредитната и валутната политика. Ето как по този повод на 24 септември 1955 г., при откриването на Германското промишлено изложение в Берлин, формулирах своите възгледи за т. нар. прегряване на конюнктурата: „Традиционните средства на икономическата, финансовата и валутната политика имат за цел да въздействат върху икономическия процес, като го тласкат в определено направление. Ако благодарение на психологическото въздействие ми се удаде да променя по съответния начин поведението на хората, мога да постигна същата промяна в икономическите параметри и факти в посока, съзнателно определена с цел по-голяма народностопанска целесъобразност. Дали хората ще се държат по друг начин, понеже са принудени да правят това от политиката на централната банка, или ще постъпят по този начин по собствена преценка, добре осъзнавайки собствените си интереси, това по принцип е без значение за крайния ефект. Ето защо *не става дума за някаква полярност*, за някакво противопоставяне *между различните методи*, а за връзка, която може да се определи със съюза „както, така и“. Този, който като мен все още желае да оцени *човешкото благо-разумие* като *най-голямата сила*, трябва да запази и увереността, че в бъдеще ще има запазено място в конюнктурната политика и за психологическите въздействия – като едно *съвсем либерално средство*.“

При едно внимателно претегляне и при задълбочена оценка на нещата в крайна сметка трябва да се има предвид, че в днешния обществено-икономически процес събитията съвсем не се определят единствено от индивиди, а все повече от обществени гру-

ни. Според мен това прави още по-необходимо пропагандирането на определени наблюдения и възгледи, пробуждането на добрата воля, апелът към здравия човешки разум, за да може по този начин да се помогне на икономическото благоразумие да извърши пробив.[61]

Освен това искам да обърна внимание на едно особено предимство, което е присъщо на този психологически метод на действие, а именно, че той може да се приложи в една още ранна фаза на застрашителни конюнктурни опасности. Например през 1955 г., в началото на фазата на висока конюнктура, успях да установя в пълно съответствие с позицията на Банката на германските провинции (б. пр. – Bank deutsche Lander), че до този момент се бе влошило не действителното ценово равнище, а като начало повсеместно се бе влошил *единствено ценовият климат*. При тези условия би било преждевременно да се извърши намеса с твърде традиционни средства, освен ако не бяхме съгласни относително преждевременно да притъпим изгодното икономическо развитие, което ни даваше основание да говорим за една висока конюнктура. Съвсем очевидно тогава ние имахме работа с един до голяма степен *психологически феномен*. Опасността идваше не от самата конюнктура, а от неправилната преценка на произтичащите от нея възможности и шансове за материално облагодетелстване; не от предметите, а *от хората се подклаждаше безпокойството*. [60] По отношение на описаната ситуация нищо съществено не се е променило и до днес.

Чрез съзнателност при определянето на цените срещу инфлационната опасност

В моя психологически подход аз не се ограничих само до това, да агитирам по време на големи събрания за икономическо благоразумие. Опитах се също да мобилизирам мощни сили против разрастването на повишенията на цените и чрез поредица от разговори по въпросите на ценообразуването, които проведох с представителите на отделните стопански отрасли. От есента на 1955 г. бяха водени десетки подобни разговори с отделни личности, като при това обществеността научи само за една много малка част от тези мои усилия, например за моята борба да бъде

удържано в умерени граници повишаването на цената на възлицата или за моя стремеж да бъде забавено с доста месеци повишаването на цената на желязото и т.н.

Целта на тези разговори бе винаги една и съща. Аз исках да създам в Германия, т.е. в германската икономика, такава атмосфера, при която всеки покупател да си постави въпроса, дали желаната от него стока наистина е с разумна цена, а всеки, който произвежда дадена стока или я предлага за продан, още веднъж да помисли дали неговата цена отговаря на изискването за запазване на стабилността на ценовата структура на пазара и по този начин да спомага за сигурността на цялата ни икономика.[62]

С пълно право може да се изкаже съмнение, дали ми се е удало да постигна изцяло тази цел. Но същевременно пък може да се приеме за доказано, че *без тези безбройни усилия* днес в Германия щяхме да имаме *по-високо равнище на цените* от това, което имаме в действителност – нещо, което се наблюдава в останалите европейски страни.

Във връзка с това ще бъде достатъчен един бегъл поглед върху реалното развитие на разходите за живот, като за още по-голяма яснота на казаното ще бъде добре да се направи сравнение на развитието на цените сега с ценовия тренд през периода на корейската криза. Тогава повишаването на цените премина по-бурно, макар че, ако могат да се правят изводи с обратна сила, въпреки цялата турбулентност на корейската криза скокът нагоре, измерен в най-обща, осреднена величина, не е бил чак толкова значителен, колкото изглеждаше.

Ценови индекс на разходите за живот, 1950 = 100

юни 1950	90
дек. 1950	101
юни 1951	108
дек. 1951	112
юни 1952	109
дек. 1952	110

Източник: Федералната статистическа служба.

Ето защо позволете ми накрая да повторя това, което често съм заявявал през последните години: Както и преди, аз съм готов да разговарям с всеки отделен германски гражданин дотогава, до-

като той започне да се срамува, ако не поддържа усилията за гарантиране на стабилността на парите. Както лекарят предписва на заразено болния някакъв бацил като антитоксично средство, така и аз искам с разговори за цените, с повтарящи се публични призиви *да предотвратят избухването на една народностопанска болест*, да локализирам кризата. При една толкова лабилна ситуация като сегашната с всеки трябва ежедневно да се говори по въпроса за развитието на цените, за да се придобие имунитет срещу *еидемията на едно диво покачване на цените*, на едно инфлационно движение. Тук не става дума за молитви за здраве на германската икономика. Естествено такова нещо ми е напълно чуждо, но трябва още веднъж да повторя: решаваща роля има и ще има поведението на хората.[63]

Дванадесета глава

МОДЕРНАТА ЛУДОСТ – ДЪРЖАВА НА ВСЕОБЩОТО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

При всяко изказване на тема „социална сигурност“ се създава опасност да бъда обвинен, че надвишавам границите на своите компетенции. На това може да се отвърне, че говоря не толкова като министър на икономиката, колкото като икономполитик, макар че за просветения в тази материя е съвсем естествено в структурата на едно социално пазарно стопанство и министърът на икономиката да има пълно основание да се грижи за по-нататъшното оформяне на нашата социална политика. Социалната пазарна икономика не може да процъфтява, ако се осъжда нагласата на духа, която е в основата ѝ, т.е. ако посредством погрешни социални мерки в съседни области бъдат осъдени да отнмрат готовността да се носи отговорност за собствената съгба и да се проявява стремеж към повишаване на производителността в рамките на честната свободна конкуренция.

Който е готов да стигне докрай в анализа на тази проблематика, ще схване и *съмнителността* на подобна, твърде *тясна трактовка на сферата на компетенции*. Затварянето в специфичните рамки на икономическия ресор може да бъде уместно само тогава, когато действията и поведението на всички, които влияят върху икономическите отношения, биха се определяли от еднакъв духовен мироглед, ако всички те безрезервно одобряваха реда, който би трябвало да въплъти социалната пазарна икономика; накратко казано, ако всички действаха в едно и също направление.

Неведнъж съм подчертавал, че считам личната свобода за негелимо цяло. На базата на това свое убеждение през 1948 г. се заех системно да премахвам всички икономически ограничения върху свободата. Ето защо имам основание, така както съм дал своя принос за освобождението на германския човек в своята област, да изисквам съответния принос и в другите области на живота. *Свободолъбивата икономическа система* може да просъществува само тогава (и дотолкова), когато (и доколкото) и в *социалния жи-*

вот на нацията е гарантирана *най-голямата възможна степен на свобода*, на частна инициатива и на лична отговорност за собствена си съдба.[73]

И обратно, ако усилията на социалната политика са насочени към това, да осигуряват на човека още от неговото раждане пълна сигурност срещу всякакви жизнени несгоди, т.е. ако се цели абсолютно сигурно предпазване от превратностите на съдбата, тогава от такива хора просто не може повече да се изисква да разгърнат наличните си сили, способности, инициатива и други най-добри човешки качества, които са от съдбоносно значение за бъдещето на нацията. Качества, които освен това създават предпоставките за социалната пазарна икономика, основаваща се върху инициативността на отделната личност. Освен това трябва да се обърне внимание и на неразделната връзка между икономическа и социална политика. Действително, колкото по-успешно се провежда икономическата политика, толкова по-малко са необходими намеси от социално-политическо естество.

С всичко казано дотук не се цели да се отрече фактът, че колкото и да е добра една икономическа политика, в модерните индустриални държави тя се нуждае от *допълнението на социално-политическите мероприятия*. Но от друга страна, е в сила и по-горната теза, че всяка действена социална помощ е възможна само на базата на достатъчен по размери и увеличаващ се обществен продукт, а това всъщност означава наличието на една високоразвителна икономика. Ето защо най-първичните интереси на всяка нормална социална политика се изразяват в това, да се осигури стабилно състояние на икономиката при едновременно разширяване на производството, като при това се полагат грижи да се запазят и развият по-нататък принципите, върху които е организирана тя.

Тъй като размерът, в който се извършва прехвърляне на доходи чрез социалната част на държавния бюджет, в никакъв случай не може повече да се счита за някаква дребна работа (б. пр. – *quantite negligible*), а представлява важен фактор в разпределителния процес на икономиката, днес съществува съвсем тясна вътрешна връзка между икономическа и социална политика. Ето защо *социалната политика*, която е *неутрална* и *автономна* в народностопански аспект, принадлежи на *миналото*, казано по-ясно, тя трябва да отстъпи място на такава социална политика, която

най-тясно е съгласувана с икономическата политика. Социалната политика не бива косвено да причинява щети на народностопанската производителност и да противодейства на основополагащите принципи на пазарно-икономическата система.

Ако ние въобще желаем да осигурим стабилно съществуване на либералния икономически и обществен ред, тогава възниква принципната необходимост, редом с икономическата политика, която желае да помогне на човека по отношение на личната му свобода, да настане и една *също толкова свободолюбива социална политика*. Ето защо например се противоречи на пазарно-икономическата система, когато се отнема възможността за изява на частната инициатива, когато не се дава простор за осигуряване на съществуването със собствени средства, за проява на лична отговорност за собствената съдба дори тогава, когато от материална гледна точка отделният индивид е напълно в състояние да реализира в достатъчен обем подобни добродетели. Икономическата *свобода* и системата на тотално задължително осигуряване се понасят взаимно толкова, колкото *огънят и водата*.

В хода на по-нататъшните разсъждения ще бъдат засегнати и други специфични взаимни зависимости между икономическата и социалната политика. Тук трябва да се отбележи, че социалната политика, за която например не представлява първостепенен приоритет поддържането на стабилността на парите, би трябвало да предвещава *най-големи опасности* за сигурността на *социалната пазарна икономика*.

Ръката в джоба на съседа

Необходимо е настойчиво да се противопоставяме на посочената опасност. В тази дискусия духовете се разделят по-отчетливо, отколкото по всеки друг въпрос. Едните погрешно смятат, че благо и щастието на хората се основават на някаква си форма на *колективна всеобхватна взаимна отговорност* и че трябва и по-нататък да се върви по този път, в чийто край естествено винаги стои всемогъществото на държавата. Спокойният и удобен живот, към който по този начин желаят да насочат развитието си, навярно няма да е твърде охолан, но за сметка на това ще бъде по-сигурен. Тази форма на живот и мислене намира своя

видим израз в конструирането на т. нар. гържавна на всеобщото благоденствие.⁶⁰ От друга страна обаче, не може да се унищожи естественият стремеж на отделния човек да отговаря и да се грижи сам за себе си, за своето бъдеще, за своето семейство и за своите старини, колкото и някои, макар и косвено, да се стремят да убият човешкото чувство за отговорност.

Напоследък съм силно разтревожен от това, колко *ужасяващо* мощно започва да звучи *призивът към колективна сигурност* в социалната сфера. Но докъде всъщност ще стигнем по този път и как смятаме да запазим икономическия напредък, щом всеки иска да намери сигурност в колектива, като се разтвори в такава форма на съвместно живеене на хората, при която никой повече не е готов да поеме отговорност за себе си. Аз достатъчно драстично окачествих това бягство от лична отговорност, когато казах, че ако тази напаст продължи да се разраства, ние ще се плъзнем в една обществена система, при която всеки *бърка в джоба на някой друг*. Принципът тогава ще бъде: Аз се грижа за другите и другите се грижат за мен!

Слепотата и *интелектуалното лекомислие*, с които ние сме се запътили към „гържавата на социалното осигуряване и на социалната помощ“, може да има за нас единствено гибелни последици. Подобен натиск, подобно влечение са повече от всичко друго подходящи, за да доведат постепенно, но сигурно до гибелта на истинските човешки добродетели: желанието да се поема отговорност, любовта към ближния и към хората, необходимост от самоутвърждаване, готовността сам да се грижиш за себе си и много други подобни черти. При това навярно ще се стигне не до безкласово общество, а по-скоро до едно бездушевно механизирано общество, при което човекът се е превърнал в машина.

Особено непонятен изглежда този процес, когато се вземе предвид, че претенциите за защита на постигнатото от всякакви опасности на бъдещето звучат по-силно от всякакви други доводи в същото време, когато благоденствието се разширява и икономическата сигурност на населението нараства, като при това укрепват устоите на нашето общество. Тук е налице една *наистина трагична заблуда*, тъй като очевидно някои не желаят да разберат, че икономическият напредък и благоденствието, които се опират на високата производителност, са несъвместими със системата на колективната сигурност.

Но призивът за по-голяма сигурност, който естествено трябва да засили интервенцията на държавата в икономиката, същевременно позволява да се прояви противоречивостта на тази *неправдива политика*. Ако многословието на подобни искания се сведе до една проста формула, тогава ще се окаже, че ни повече, ни по-малко се иска намаляване на данъците при едновременно увеличаване на претенциите към бюджета. Дали защитниците на подобни тези поне веднъж са си задали въпроса: откъде би могла държавата да вземе силата и средствата, за да се отговори на подобни претенции, които в отделни случаи може и да са справедливи?

Илюзорната нужда от сигурност

В крайна сметка подобен начин на мислене води до *особено антисоциални резултати*. Ако държавата не се съгласи да извърши смъртни грехове в сферата на паричната стабилност, които би трябвало да разрушат всичко, постигнато преди това в процеса на възстановяване на икономиката, тогава покупателната сила – независимо дали под формата на социални помощи, кредити, заеми или субсидии – може да се осигури само дотолкова, доколкото преди това като противовес съответните суми са били взети от гражданите чрез данъчното им облагане. Ето защо считам за *крайно съмнителна от морална гледна точка* политика, която по този начин дава в ръцете на държавата капитал, който тя след това да може отново да раздава за частно ползване.[16]

Който не се бои сурово и ясно да анализира докрай засегнатата тук тематика, бързо ще открие *илюзорността на подобна сигурност*. Така както е невъзможно един народ да потребява повече, отколкото е създал като стойност, по същия начин и отделният човек не може да има по-голяма действителна сигурност, отколкото всички заедно сме си осигурили чрез достигнатата производителност на труда. Тази основополагаща истина не може да бъде оборена дори и посредством *опитите да се замажат нещата* чрез метода на *колективното преразпределяне на богатата*. Всъщност именно този метод на разпределение, който е замислен като социален, се налага да бъде запластен с много висока цена, тъй като чрез него стремежът отделният човек да бъде освободен от твърде голямото влияние на държавата и от твърде голямата

зависимост от нея се свежда до нула. Връзката с колектива става все по-силна. Мнимата сигурност, която индивидът получава от държавата или от някой друг колективен орган, сама по себе си струва твърде скъпо. Следователно търсецията по такъв начин закрила трябва най-напред да си плати всичко в брой.

Заблуда е също така да се счита, че се е тръгнало по опасния път към „държавата на социалното осигуряване“ едва тогава, когато тя изцяло или частично е започнала да финансира колективната сигурност от общите средства, събирани от данъците. Напротив, не по-малка опасност крие и другият метод – когато *тоталният стремеж към социално осигуряване* се финансира посредством *преразпределение на вноските по социалното застраховане*.

Основаващото се на принуда всеобщо *народно застраховане*, все едно дали всичко отива в един къп или се разпределя по социални групи, се различава само в количествено, но не и в качествено отношение от системата на всеобщо гражданско осигуряване. Следователно може да се счита, че развитието в посока „държава на социалното осигуряване“ е започнало тогава, когато държавната принуда излиза извън кръга на нуждаещите се от закрила и засяга и тези, на които тази защита, както и зависимостта въобще са чужди по природа, ако се изхожда от тяхното положение в икономическия живот и от тяхната трудова дейност, или най-малкото би трябвало да са им чужди.[73]

В това отношение пред всеки с пълно основание може да се постави т. нар. *въпрос на Гретхен*⁶¹: дали проникването на държавата, на държавния сектор и на другите колективни форми на живот в човешкото битие (и свързаните с тях *раздуване на държавния бюджет*, а и по-големите финансови натоварвания на отделния гражданин) действително са допринесли за увеличаване на неговата сигурност, за обогатяване на неговия живот и за *намаляване на житейските му опасения*? Когато поставям този въпрос с такава абсолютна категоричност, правя това, тъй като искам да дам също такъв *категоричен отрицателен отговор*. Сигурността на отделния човек или даже чувството му за сигурност не се увеличават, а напротив, намаляват, когато отговорността за неговата съдба се преотстъпва на държавата или на колектива.[20]

Справедливият стремеж да се гарантира по-голяма сигурност на индивида съвсем определено може да се постигне само когато посредством увеличаването на всеобщото благоденствие позволи на всеки да прояви чувство за собствено човешко достойнство и по този начин да изпита увереността, че е независим от насилието на когото и да било. Този *изпъкващ пред мен идеал* се основава върху силата, която би позволила на отделния човек да заяви: „Искам сам да се утвърдя в живота си, искам да нося неговите рискове, да съм отговорен за своята съдба. Ти, държаво, се грижи да бъда в състояние да направя това.“ Лозунгът не бива да звучи така: „Държаво, ела ми на помощ, закриляй ме и ми помагай“, а обратно: „Грижи се, държаво, не за моите собствени проблеми, а ми дай толкова свобода и ми остави толкова от резултата на моя труд, за да мога сам да определям своето съществуване, своята съдба и съдбата на моето семейство.“ [56]

Нарастващото социализиране при използването на бюджетните приходи, разпространяващата се колективизация при планирането на живота, дълбоко навлязлото лишаване от глас на индивида и увеличаващата се зависимост от колектива или от държавата са неизбежните *последствия* от следването на *посочения опасен път*. Те се съпътстват от една задължителна недоразвитост на капиталовия пазар, който би трябвало да е свободен и годен да функционира в качеството си на важна предпоставка за експанзията на пазарната икономика. В крайна сметка този път води към „държавата на социалното осигуряване“ и последната спирка е превръщането на човека в „*крепостен*“ *поданик* и гарантирането на материалната сигурност посредством една всесилна държава, която играе ролята на опекун, като при това се парализира икономическият прогрес.[73]

Струва ми се особено фатално, ако се даде възможност за изява на тенденциите, които водят към „държава на социалното осигуряване“ точно сега, в една фаза на развитие, при която все по-ясно се очертават обективните, т.е. материалните предпоставки за скъсване с подобен начин на мислене. Този порив към пълно колективно осигуряване навярно все пак би бил понятен, ако можехме да допуснем, че процесът на стопанско развитие и на подобряване

на възможностите за живот на народа в условията на една модерна икономика може да се окаже обратим въпреки напредващата техника. Но вероятността за такъв обрат е много малка и почти сигурно може да се каже, че условията за живот на народите, които изграждат социалната пазарна икономика, ще се разширяват и подобряват непрестанно. И тъй като трябва да се има предвид *тенденцията на покачване на доходите* и на все *по-висок жизнен стандарт*, именно от социална гледна точка изглежда допустимо искането индивидът да бъде държан в състояние на човешка отговорност даже в по-голяма степен, отколкото досега. Подобно искане е още по-справедливо, защото „държавата на всеобщото благополучие“ според натрупания опит трябва да означава в крайна сметка всичко друго, но не и желаното „благополучие“, а по-скоро – „нищета“ за всички.

Този подробен разбор на въпросите, които не могат да се отминат в хода на социално-политическата дискусия, няма да ме изкуши да се отклоня от проблемите, които ни вълнуват именно напоследък. Когато читателят дочете страниците на книгата, навярно реформата в социалната сфера вече ще е намерила отражение в законодателството. Въпреки това се съмнявам, че с това ще приключи дискусията за целесъобразността на социалната реформа. Един поглед към държавите, които предприеха подобни опити през последните години, показва в каква голяма степен такива *реформи* са се превърнали в *изходен пункт за първата схватка* по пътя към един разумен социален ред.

Моята критика по отношение на *вредния стремеж* към създаване на „държава на всеобщо социално осигуряване“ естествено не бива да бъде криворазбрана, сякаш възнамерявам да зачеркна системата на социално застраховане така, както тя е възникнала исторически. По мое мнение дори е възможно и *по-нататъшно изграждане на социалното застраховане*. Но това, което считам за напълно погрешно, е, когато хора, които по характера на своята професия и на своето призвание, а също вследствие на положението, което заемат в народностопанския процес, имащи претенции, но и бидейки *задължени да бъдат свободни*, започват да се стремят към някакъв колектив или, казано по-добре, ги тласкат натам.

Границата на социалното застраховане

При една съвременна оценка на системата на социално застраховане трябва да се има предвид изменението през изминалите десетилетия на стопанските форми и принципи и промяната на общественно-политическата структура. При продължаването на тази икономическа политика скоро никъде повече няма да може да се срещне например „пролетарий“, който не е в състояние да се грижи за своите старини или не желае да стори това и поради тази причина непременно трябва да бъде защитен от държавата. Условието на живот на германския работник са станали безкрайно по-добри и по-свободни, отколкото са били през епохата на Бисмарк. Ето защо задължителната държавна закрила би трябвало да спре дотам, откъдето отделният човек и неговото семейство са вече в състояние сами да се погрижат за своето бъдеще – с чувство за собствена отговорност и по свой индивидуален начин. Сред хората на наемния труд това се отнася най-малко до тези категории служещи, които получават по-високи доходи и заемат отговорно положение в икономиката или в управлението.

Освен това би било особено съмнително по отношение на нашия общественно-политически живот, ако дори такива граждани, които по силата на своето обществено положение и изхождайки от характера на техните функции, би трябвало да се очаква, че са в състояние да осигурят съществуването си със собствени сили и благодарение на собствените си постижения, се поставят в условията на въведена със закон *принудителна социална застраховка*. Впрочем в известен смисъл би могло да се приеме за разбираемо, че войната и паричната реформа и свързаното с тях дълбоко социално преструктуриране са породили стремеж към колективна сигурност. Но би било погрешно и фатално, ако пожелаем да *нагласим* бъдещата осигурителна система срещу общи житейски рискове, изхождайки от един подобен *срив*, който *навярно никога няма да се повтори*.

От всички тези разсъждения проличава желанието да се ограничи сферата на действие на колективната сигурност, т.е. *тя да бъде застъпена максимално тясно*. Но за да се изключат все пак недоразумения, би трябвало да се подчертае, че и аз смятам като задължение на обществото, което се подразбира от само себе си, грижата за старините на тези, които сега са вече възрастни и

без собствена вина са загубили своите спестявания вследствие на една лоша политика, довела до две инфлации. В това отношение не съществуват и социални различия – на възрастните работници и служещи трябва да се помогне по същия начин, както и на упражняващите свободни професии, на хората, които сами си изкарват прехраната. Това се отнася и за равното отношение към местните жители и към преселниците отвън. Но този *особен проблем*, породен от особения характер на нашата германска съдба, не бива да ни въвежда в духовната заблуда, че за тези слоеве от населението по природа е дадено да бъдат включени в системата на принудителното социално застраховане и на колективната сигурност. Когато в течение на един живот на два пъти преживееш трагичната участ, свързана с инфлацията, това едва ли може да укрепи в теб доверието ти в собствените сили. Този трагичен жизнен опит не може да не се има предвид, но и обратното, той би трябвало да ни кара и много внимателно да преценяваме всички икономически и финансово-политически мерки относно това, дали те няма да ни *поведат* пак по *един фатален път*, на чийто край отново ни очаква *обезценяване на парите*.

Във всеки случай трябва да се изкажат *най-сериозни опасения* срещу всички опити за включване в системата на колективното застраховане на хората, които сами си осигуряват прехраната. Готовността на *собствена отговорност* и без чужда намеса да се справиш с рисковете на съдбата е задължителна предпоставка за свободната професия в една либерална обществено-икономическа система. Самостоятелността при пазарната икономика означава да упражняваш независима професионална дейност, изхождайки от собствените си амбиции и на *собствена отговорност*, и по този начин да бъдеш едновременно носител на предприемаческа и на духовна инициатива. За този, който иска да бъде самостоятелен, от една страна, са отрити всички възможности да се възползва от шансовете, свързани с икономическото развитие, от друга страна обаче, той трябва и да е готов да *поеме стопанските рискове*, свързани с това развитие.

В рамките на пазарната система една оформена по този начин позиция в икономическия живот не може по никакъв начин да бъде гарантирана от държавата. Нещо повече, ако искаме подобна позиция да изпълни своето действително предназначение, тогава тя трябва да се отстоява всекидневно единствено чрез икономи-

чески постижения, чрез готовността и смелостта да се рискува и преди всичко чрез волята за такъв начин на живот, който се базира на чувството за собствена отговорност и на собствената инициатива. От това следва задължителният извод, че в нашата обществено-икономическа система от хората на свободна професия трябва също така да се изисква и грижа за старините, която да почива върху самостоятелността и собствената отговорност.

Би било проява на вътрешно противоречие и безотговорно привилегироване, ако, от една страна, в рамките на свободната икономическа система на всеки гражданин се даде шанс за самостоятелна дейност и с помощта на средствата на либералната икономическа политика се насърчат изграждането и разширяването на формите за самостоятелна професионална изява, а от друга страна, ако на същите тези представители на свободните професии им се отнеме отговорността за индивидуалното оформяне на живота, и то чрез държавна принуда.[73]

Принудителното застраховане, което по обективни причини винаги има схематичен характер, не се съобразява с факта, че при хората със самостоятелна икономическа дейност и при представителите на свободните професии винаги става въпрос за силно хетерогенни и вътрешно диференцирани социални групи. Следователно при тях е невъзможно осъществяването на индивидуално осигуряване на старините, което да взема под внимание потребностите на отделната личност, ако се действа в рамките на принудителното застраховане. При критичния анализ на този проблем не може да се избегне въпросът, докъде всъщност може да се стигне, ако днес представителите на *свободните професии* решат всяка група сама за себе си да си изгради система за *колективно социално застраховане*.

Отказ от анахроничните решения

Не бяха ли и без това достатъчни трагичните ни преживявания през последните осем години, свързани с *раздробяването на народното стопанство*, и то най-вече в случаите, когато всеки социален слой и всяка класа, всеки бранш, все още считаха, че биха могли да водят самостоятелен живот. Ако например хората със свободни професии, да кажем лекарите, адвокатите или

експерт-счетоводителите, поискат да се обособят в затворени системи по отношение на социалното застраховане, тяхната сигурност в едни свиващи се рамки също ще става все по-проблематична. По този начин ще се стигне до самоизолация, ще се дава храна на един толкова *порочен егоизъм*, че този затворен кръг от контакти и интереси изглежда направо анахроничен. И всичко това във време, през което ние най-сетне сме на път да се освободим от притесненията на протекционистичното мислене и на националистическия егоизъм, за да намерим заедно по-широки форми за личен и обществено-икономически живот. Не е за вярване, че от една страна, може да се намери сигурност чрез колектива в рамките на собствените групировки, и от друга, да се желае разрушаването на тесните зависимости в рамките на стремеж, насочен към по-голяма свобода.

Могат да се изкажат и други *сериозни съмнения* по отношение на подобни заблуди, като се изхожда и от някои по-различни аспекти на проблема. Така например по обективни причини би се провалил опитът спрямо отделните свободни професии да се приложат принципите на двете големи групи в социалното застраховане – на служещите и на работниците. Подобен подход би имал теоретично и практическо значение единствено ако може да се отрече категорично всяка възможност за силни структурни промени през следващите десетилетия. Действително за повечето хора, които се изхранват чрез наеман труд, би могло да се допусне без голям риск, че ще съществува подобен континюитет на развитие. В същото време обаче за *определени части на средното съсловие* – например за занаятчиите или за търговците на дребно, никой няма да бъде в състояние да предвиди как във всеки отделен сектор ще протече бъдещото развитие, за да предложи съответната система за сигурност. При тези случаи най-малкото трябва да се вземе предвид възможността за чувствителни структурни преобразования. Колкото по-малък от гледна точка на състава е кръгът от хора, които биха желали за използват за себе си новите принципи на социално застраховане, приложими при големите обществени групи, толкова по-големи са проблематичността на успеха и несигурността на почвата, върху която стои подобна конструкция.

Тези разсъждения естествено не могат да не се свържат с толкова дискутираната реформа в пенсионното дело – независимо

от това, дали ще става дума за пенсия, *определяна чрез индекс на цените*, за пенсия, която се изчислява на базата на получаваното трудово възнаграждение, като се има предвид степенята на производителност в момента (б. пр. – *lohnbezogene Produktivitätsrente*), или за някакъв друг начин на определянето ѝ. Решаващият момент при всички тези начини е, че пенсията трябва повече или по-малко да се променя автоматично с настъпването на изменения в народностопанските резултати. В основата на този „подвижен“ тип пенсия лежи мисълта за постоянно повишаване на производителността, органично присъщо на пазарната икономика. При това се изхожда от най-често срещаната практика, че повишаването на производителността на труда се отразява по-скоро в повишаването на номиналните трудови доходи, отколкото в намаляването на цените. Една структурирана по този начин пенсия, която се определя в зависимост от заплатите и отразява състоянието на производителността на труда, е безопасна от гледна точка на конюнктурата и на политиката на поддържане на паричната стабилност само дотогава, докато от самото движение на заплатите *не са започнали да произлизат смущения в сферата на конюнктурната политика и на политиката, защитаваща паричната стабилност*. Ако обаче съществува опасност от настъпване на подобни смущения, тогава описаните по-горе начини за актуализиране на пенсиите обезателно ще усилят риска, свързан с нарушаване на стабилността на парите. В този случай може да се очаква евентуално натрупване на вредните въздействия, за чиито последици ще стане дума по-нататък.

Добрата социална политика изисква парична стабилност

От политическа гледна точка обаче трябва да се постави въпросът, дали твърде тясното обвързване на пенсиите със заплатите не би довело задължително до намаляване на съпротивителните сили срещу обективно преувеличените профсъюзни искания при тарифните преговори. Тази повече или по-малко абстрактна връзка между пенсия и заплати е в основата и на също толкова опасното схващане, че „не е нужно социалната политика да се интересува от стабилността на валутата“!

Във всеки случай аз приемам за невъзможно и бих определил дори като престъпно подобно лекомислие, при което дадено обществено преобразование, каквото е пенсионната реформа, умишлено се залага по начин, по който се допуска функционирането ѝ при наличието на *безотговорни катастрофи*, подобни на катастрофите, предизвикани от последната инфлация. Грандиозна е заблудата, когато един народ или една държава смятат, че е възможно да се започне и след това да се провежда инфлационна политика, като същевременно те съумеят да се опазят от нейните последици. Това прилича на опита да се измъкнеш от блатото, като се дърпаш нагоре за косите. Правилно би било обратното, всички сили да се концентрират, за да се предотврати възможната инфлация, и всяко престъпно поведение, което би могло да доведе до *инфлационно развитие*, да бъде *заклеймявано* от цялата общественост и по този начин да бъде възпрепятствано.

Инфлацията не ни връхлита като някакво природно бедствие или като трагична неизбежност, тя винаги *се предизвиква* от лекомислена или дори *престъпна политика*. Всяко ново регулиране на пенсията по старост, което предварително отчита неизбежната участ на покачващите се цени, съответно на намаляващата покупателна способност, не може да доведе до никакви обнадеждаващи и дори поносими резултати. Нещо повече, такъв подход само ще увеличи злото. Все по-многобройни групи от нашия народ ще желаят да се освободят от поемането на собствена отговорност и да се опитат да извоюват и за себе си тази мнима абсолютна, а всъщност толкова *илюзорна сигурност* срещу всички житейски опасности.

Пренасянето и върху сферата на пенсиите на методите на политиката по въпросите на заплатите (т. нар. *активна политика на трудовите доходи*), която сама по себе си е в състояние да предизвика перманентно покачване на цените, би трябвало още по-бързо да принизи всеобщия интерес към стабилността на парите. Това би довело до гибелно за нас развитие. Защото именно този всеобщ интерес от запазването на реалната покупателна сила на нашите пари е сред най-важните противодействащи сили, които в рамките на нормалната държава *се противопоставят на инфлационната политика*. Освен това е задължително да попитаме как ще протича при тези условия формирането в крупни мащаби на нов световен капитал, който става все по-необхо-

дим в процеса на техническия напредък. Как ще стане това, щом като калкулациите на социалните законодатели твърде открито са насочени към вероятността от продължително покачване на цените. И щом заради подобна „сигурност“, от една страна, доверието, което целият народ изпитва към стабилността на парите, ще бъде разколебано, а от друга, ще трябва да се плащат *толкова високи вноски* за социално осигуряване, че в крайна сметка на *индивидуалния спестител* ще му останат *твърде ограничени възможности* за спестовност както от психологическа, така и от практическа гледна точка.

По време на *дискузията за индексирани пенсии* достатъчно ясно казах, че е илюзия да се отхвърли въобще идеята да подвижно определяща се пенсия. За това, че по принцип е необходимо наличието на динамика при пенсиите, безспорно говори обстоятелството, че нашата представа за това, какъв е екзистенц-минимумът и съответно какво означава да се води приличен или достоен начин на живот, постоянно се променя в хода на общественото развитие. След натрупването на пълен трудов стаж, когато пенсията е изчислена по класическия начин – на базата на направените реални вноски, то при достигането на пенсионната възраст, човек би възприел една такава пенсия като несправедлива и незадоволителна поради променилия се жизнен стандарт. Реалната опасност, бих казал, това *почти разрушително въздействие* на една *динамична пенсионна система*, всъщност се съдържа не толкова в нейната променливост, колкото в нейното обвързване с движението на заплатите. От гледна точка на стабилността на парите подобен подход може да излезе напълно извън допустимата мяра.

За сметка на това съществува обаче възможността да се създаде система на подвижно приспособяване на пенсиите към променящите се условия на живот и към новите представи, свързани с тях, като се използва по-различна база. Това например би могло да стане, ако като основа за сравненията се заложи *текущият прираст на производителността на труда*. По този начин ще се създаде механизъм, позволяващ и на пенсионера да участва в разпределянето на богатата от действителния напредък, т.е. от повишаването на производителността на народното стопанство.

„Надявам се, че ще има някаква полза от това!“

Върху табелата, която показва какво е засято на нивата, е написано
стабилни цени, 1956 г.

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на „Deutsche Zeitung“ и
„Wirtschaftszeitung“, рисунка: проф. Х. Е. Кьолер.)

Формулата би могла да гласи примерно така: минималната пенсия ще се повишава всеки път с такъв процент, който отговаря на процента на повишаване на производителността на труда, получен, след като изчистеният от ценови колебания обществен продукт се раздели на броя на наемните трудещи се или пък на броя на всички на всички жители на страната. По този начин пенсионерът би получил това, което му се полага от напредъка в производителността на труда. Но в същото време неговият интерес, включително и по време на неговата активна трудова дейност, винаги ще бъде насочен към това, постоянно да се подобрява коефициентът на полезно действие на икономиката. Този работник или служител (съответно пенсионер) няма да възприема спестовността като нещо излишно, а напротив, ще съзнава, че инвестициите, финансирани чрез спестените средства, служат за подобряване на неговото собствено битие, за осигуряване на неговите старини и за сигурността на неговото семейство. Трудещият се човек и пенсионерът, които като понятие са идентични със спестителя, ще бъдат една твърдина на *отпора срещу* всеки опит за провеждане на *политика, ориентирана към инфлация*, съответно срещу такова поведение на социалните партньори, което не държи сметка за последствията в областта на ценовата политика.

Като заключение би трябвало да се каже следното: *Социалната сигурност* сама по себе си е нещо добро и го голяма степен желано, но социалната сигурност трябва да се породи най-напред *чрез собствените сили*, чрез собствените постижения и от собствените стремежи. Понятието „социална сигурност“ не е равнозначно на понятието „социално застраховане за всички“ или на прехвърлянето на индивидуалните човешки отговорности върху някакъв си колектив. *В началото трябва да стои собствената отговорност* и едва когато тя не достига или би направила засечка, да се включва и отговорността на държавата и на обществото.

За преодоляване на някои несгоди сред нашия народ би било по-добре, ако в обществения живот покажем не толкова социална воля за колективизъм, колкото *социално съзнание* и поведение. Но едното е смъртоносно за другото и затова в крайна сметка пред нас възниква следната дилема. Дали ние, единни в своята воля и задължение, да не оставим повече нито един германец да бъде обречен на нищета, постъпваме добре, като сме се заели напълно да

задушим най-добрите човешки добродетели с помощта на перфекционизиран колективизъм или дали, обратното, не би трябвало да обявим *война на живот и смърт* на пагубния дух на колективизма, като дадем възможност за изява на стремежа за повече благоденствие и откриваме все по-добри шансове за *извоюване на лична собственост*. Моето лично мнение е изразено открито, ясно и еднозначно. Надявам се, че моето предупреждение няма да остане нечуто.

Тринадесета глава

ПОЛИТИКАТА СЕ ПРАВИ ИЗВЪН КАБИНЕТА

„В коя част на света се намира пак министърът на икономиката?“ – се чуваше понякога през последните години, когато считах за полезно да напусна бюрото в бонското министерство и да не се поддавам на *заблудата*, че *Бон е пътят на света*. Фактът, че толкова често изпитвах необходимостта да разговарям – в страната или в чужбина, с личности от деловите и политическите среди, а също да разяснявам в *доклади* германската *икономическа политика* и да печеля привърженици за нашата система, често даваше повод за известно неразбиране и за разни критични забележки. Аз обаче виждам точно в тази своя дейност извън Бон голяма и неотменима част от своята работа и се надявам, че политическият отклик оправдава тези мои виждания. Моето поведение ще може да се разбере още по-добре, ако се вземе предвид това, което на друго място в книгата изтъкнах специално. А именно необходимостта да се гържи под око мнението на всички хора, които участват в стопанския живот, и при необходимост да се оказва съответното влияние върху него.

Поради посочената причина в рамките на Федералната република възникваше и желанието да се поддържа непосредствен контакт с колкото се може повече икономически активни хора – било то предприемачи, работници, служещи или просто потребители. За запазването на подобни директни връзки се използваха десетките, всъщност стотиците речи, които произнесох, след като през месец март 1948 г. бях избран за „директор на Управлението за икономика“.

В нашето развитие имаше дори някои фази, когато отделях специално внимание на тези непосредствени сондажи на общественото мнение по въпроси, свързани с конкретни икономико-политически ситуации. Имаше и месеци, когато всичко зависеше от това, цялото население да се агитира в полза на едно правилно разбиране на икономико-политическата ситуация и на поставените цели. По-специално имам предвид онези бурни времена след парич-

ната и стопанската реформа, когато успехът на нашето дело зависеше от това, дали хората могат да бъдат подтикнати трезво да оценяват икономическите факти. Подобна фаза преживяхме и в годините след избухването на корейския конфликт, когато целта всички субекти на пазара – производители, търговци и потребители, да бъдат информирани за действителните икономически дадености с цел да се предотврати израждането на тяхното поведение. И накрая, като трети период с подобна характеристика може да се посочи периодът на високата конюнктура от нашето най-близко минало. В това отношение беше, а и продължава да е важно вниманието на всички граждани да се концентрира върху факта в каква голяма степен, за добро или за зло, нашата по-нататъшна икономическа участ *непосредствено* зависи от наличието или от липсата на *благоразумие* в постъпките ни.

Опасността да бъдат надценени икономическите ни възможности, която всеки път възникваше при състояние на висока конюнктура, трябваше да се неутрализира чрез постоянно повтарящи се апели за запазване на чувството за мярка. И днес продължава да е крайно необходимо да се разяснява на всеки гражданин непосредствената връзка между стабилността на парите и неговото собствено поведение. Било то, за да не се допусне прекомерното увеличаване на заплатите да предизвика покачване на цените, било за да се предотврати безразсъдното използване на високата конюнктура при определянето на цените. Без този почти непрекъснат контакт, който се стремях за поддържан, едва ли беше възможно да се разясни на *широките слоеве на населението* *мирогледът на социалното пазарно стопанство*.

Тази моя дейност, която се основаваше на разбиране за голямото значение на формирането на общественото мнение във всяка модерна държава, естествено съвсем не се ограничаваше само с мои прояви в нашата страна. По време на многото пътувания в чужбина, наред със стремежа да установя делови и лични контакти, аз се опитвах чрез лекции и доклади винаги да установявам директен контакт с всички хора, които се интересуваха от нашата икономическа политика и от постигнатите успехи в Западна Германия.

Нов стил в търговската политика

В моя стремеж да установявам непосредствени контакти се отразява и коренно променилото се значение, което бе придобила икономическата политика при изграждането на връзките между държавите и народите. Това преместване на акцентите намира израз и в новото положение и значение на търговската политика. Считаю, че вече е преодоляно и принадлежи на *миналото схващането*, според което *търговската политика* трябва да се разглежда като *слугиня на външнополитическите отношения* или дори като инструмент на политика, която се стреми единствено към установяване на зони на влияние.

За съжаление трябва да се признае, че някои хора, които без съмнение не са схванали напълно концепцията за либералната икономическа политика, под търговска политика разбират дейност, при която по различен начин и за всеки конкретен случай поотделно, като се преминава от стока на стока и от страна на страна, се фиксират някакви двустранни търговски споразумения. На мен подобна политика ми изглежда твърде непочтена и, определено казано, неподходяща за съвременните условия. Поради своята произволност и безсистемност тя не е в състояние да погреди в една система мирните стопански връзки между всички народи и страни на свободния свят. По-скоро тя може само да затрудни тези връзки. Колкото е важно и ценно да се използват двустранните отношения, за да се изгражда дружбата между народите, *колкото би трябвало да е задача на външната политика* изграждането и заздравяването на тази дружба на двустранна основа, в същото време и в същата степен би било принципно недоразумение да се счита, че и в сферата на икономиката може да се приеме за уместно използването на двустранни договорености за изграждането и заздравяването на дружеските отношения.

Използването на такъв метод в сферата на икономиката винаги и задължително означава в същото време дискредитиране на трети страни, макар че защитниците на този метод положително не желаят това. Двустранният подход създава несигурност и недоверие и при всички случаи ограничава възможния положителен ефект от междудържавния икономически обмен. Фактът, че след разрушаването на свободната икономическа система светът е използвал подобни средства на търговската по-

литика, и то през един продължителен период, който включва и времето след последната световна война, та дори и до наши дни, не бива да се приема като един вид одобрение на подобен метод. В най-добрия случай двустранният подход би трябвало да се остави да действа само като *извънредно помощно средство в нерадостни преходни периоди* или при наличието на особени икономически структури при партньора, каквито например дълго време се наблюдаваха в някои южноамерикански страни.

Описаният тип търговска политика се прояви особено силно като следствие на световната икономическа криза, започнала през 1929 г., и доведе до създаването на мрежа от двустранни връзки, обхващаща целия свят. По този начин обаче светът все повече се разделяше на враждуващи лагери, все по-ясно се проявяваше липсата на каквато и да е единна икономико-политическа концепция, световното стопанство се раздробяваше, а националните икономики се тласкаха към изолация. Точно обратното – въведената в обращение след Втората световна война и бих желал да подчертая, защитавана страстно от мен, нова икономико-политическа теория и практика, се характеризира с желанието за създаване на един *всеобхватен световен пазар*, за мултилатералност и недискриминация, за преодоляване на *протекционистичната* и националистическата ограниченост на мисленето и за премахване на всякакъв вид нелоялна конкуренция.

Когато задачите и целите на икономическата политика се разбират по този начин, тогава за каквато и да е самостоятелност на търговската политика остава толкова малко място, колкото и за тезата, че търговската политика е едно от помощните средства на външната политика. Докато търговската политика се разглежда като оръдие на външната политика, тя ще бъде използвана некоректно. Докато двустранната търговска политика се гради върху принципа за „моркова и камшика“, тя *задължително* ще води до възникването на противостоящи групировки и на *враждебни напрежения*. При подобни условия този клон на икономическата политика *не би служил* за обединяването на народите, за преодоляването на границите между тях и за *премахването на всичко, което ги разделя*. Но именно в изброените цели се крият *предимството и чарът на пазарната икономическа политика*.

Преодоляване на проклятието от миналото

Като изхождах от тези позиции, аз бях съсредоточил всички си усилия, за да спомогна навсякъде, където виждах и най-малкия шанс за това, националните държави да се откажат от самобитната търговска политика, диференцирана по отношение на отделните страни. Колкото по-малко обмяната на стоки и услуги между държавите се третира като инструмент на държавната политика, толкова по-малка е опасността от отравяне на международната атмосфера. Едва появата на подобна позиция помогна външнотърговската политика най-сетне да се освободи от проклятието на миналото. Едва тогава на преден план излизат трезвите комерчески разсъждения и може да се разгърне честната конкуренция между отделните национални икономики. Реализацията на това изискване създава ситуация, при която чрез взаимни споразумения държавите се отказват от правото си на едностранна намеса, като го правят в полза на световната глобална икономическа система.[57]

При това именно за *Федералната република* би трябвало с особена сила да важи *задължението да се даде еднозначно предимство* на горепосочената теза пред чисто политическите съображения. Подобна позиция се подкрепя, като се абстрахираме в случая от принципните въпроси, дори в чисто политически план и от силната зависимост на германското народно стопанство от вноса и износа. Достатъчно е да вземем предвид дори само това, че през последните години делът на външнотърговския оборот в брутния обществен продукт е нараствал постоянно; че от година на година все по-голяма част от създадените във Федералната република стоки и услуги прескача нашите граници в обмен на еквивалентно количество стоки и услуги от други национални икономики. По този начин расте значимостта на външната търговия, а следователно и на концепцията за социалното пазарно стопанство, без което нейното разрастване би било немислимо.

Описаното състояние на нещата не би могло да се пренебрегва дори и от тези, които и днес продължават да считат, че търговската политика не бива да се провежда, като се изхожда от икономическите и икономико-политическите необходимости на страната, а като се прилага за *други цели и намерения*. Но ситуацията би била направо гротескна, ако нашата толкова видимо успешна

икономическа политика беше лишена от своята завършеност и цялостност чрез отделяне на търговската политика. Още повече че ние и без това *страдаме поради раздробяването на икономико-политическите компетенции.*

Следващата таблица за развитието на дела на външнотърговския оборот (ВТО) на Западна Германия в нейния съвкупен обществен продукт (СОП) категорично подчертава значението на казаното по-горе.

Година	СОП	Внос	Износ	ВТО
1950	100	11,6	8,5	20,1
1952	100	11,9	12,4	24,3
1954	100	12,2	14,0	26,2
1958	100	13,4	16,0	29,4
1960	100	14,4	16,2	30,6
1962	100	13,9	14,9	38,8
1989	100	28,1	34,7	62,8

Източник: Федералната статистическа служба.

Но читателят би изпаднал в заблуждение, ако смята, че описаните тук принципи навсякъде са били възприети като безспорни и безапелационни. Даже в Германия *доскоро* все още се водеха *разгорещени спорове* за реализацията на посочените принципи, като при това трябваше да използвам цялата си енергия, за да не попадне търговската политика изцяло под влиянието на външната политика. В това направление трябва да се извърши още много разяснителна работа. Но този решаващ въпрос не стои само в Германия. Много по-важно е *всички сили във всички държави* на западния свят, които се чувстват привързани към идеята за отворена към света, а следователно и либерална икономическа политика, да приложат всички възможни усилия за *нейното претворяване* в живота.

Интересите на другите страни

Безспорно честният и разностранен обмен на мнения с влиятелните държавници и с хората, които определят икономическата политика на другите държави, допринесе за по-голямата *отзивчивост на тамошната общественост* към икономическото

„Околосветско пътешествие под една добра шанка“

На пътната чанта на проф. Ерхард са написани имената на някои от страните, които е посетил: „Етиопия, Италия, Египет“.

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на „Hamburger Abendblatt“,
рисуника: Ролф Бринкман.)

развитие на Германия. Всъщност това е и най-важният резултат от състоялия се обмен на мнения. Разбира се, и днес се чуват гласове, които отричат факта, че икономическият напредък на една страна в крайна сметка се отразява благоприятно и върху всички нейни съседи. Но може да се установи, че подобни неаргументирани изказвания по този въпрос стават все по-рядко явление, като при това се е увеличил броят на тези, които гледат с *разбиране*, дори с възхищение, на икономическия *напредък* на Западна Германия. Би излязло извън рамките на тази книга, ако се предприеме опит да се предаде един по-обхватен обзор на многообразието от

отзиви в чуждата преса, които засягат споменатата тема. Въпреки това трябва да се опитаме най-малкото чрез няколко примера да покажем, че защитаваната от нас идея намира растящ резонанс в чужбина, като при това съвсем съзнателно нашият избор в случая се ограничава само до два цитата.

На 4 август 1956 г. английското списание „Икономист“ пита: Как успя Германия да постигне това покачване на експорта?

„... Публикуваният в сп. „Board of Trade Journal“ материал за германската конкуренция дава някои отговори на този въпрос“ – пише „Economist“ и продължава: „Старата история, че германската индустрия все още се ползва от особени привилегии, вече не отговаря на действителността. Сега суровините и горивата в Англия действително струват по-малко, отколкото в Германия. Корпоративният данък е приблизително еднакъв по размер, а общинските данъци в Германия са по-високи, отколкото във Великобритания. Връщането на платени данъци на германските експортъори беше преустановено в края на предишната година. Британските експортъори разполагат с по-големи кредитни източници, плащат по-малко за кредитите и са в състояние да си осигурят кредити също толкова лесно, колкото и техните германски конкуренти...“

И английският „The Times“ на 27 юли 1956 г. се занимава с възхода на германската икономика...

„Според наличните данни – пише „Таймс“ – може да се приеме, че производителността на труда в Германия се е увеличила през последните години повече, отколкото във Великобритания.

Една от причините за това по-силно нарастване на производителността може да се открие в по-големия дал на промишлените инвестиции в Германия. Изготвеният от Европейския икономически съвет статистически обзор показва, че за периода 1950–1954 г. дялът на инвестициите в брутния обществен продукт е бил съответно 14 % във Великобритания и 21 % в Западна Германия...“

От Лондон чак до Ню Йорк..

Под заглавие „Бедата около валутния проблем“ списание „Bankers' Magazine“, в броя си от 1 август 1956 г. подробно анализира ситуацията в ЕПС (б. пр. – Европейски платежен съюз) и предло-

женията на германския министър на икономиката за премахване на дисбаланса в него. Статията стига до извода, че: „...пълна сигурност срещу атаката на Съветския съюз може да се постигне само ако *Западът стане недосегаем в икономическата област*, създавайки един общ световен пазар, свободен от всякакви бариери, така както е било преди 1914 г., като при това обаче всяка страна е в състояние сама да си осигури необходимите средства за съществуване. Това и нищо друго би желал г-р Ерхард да види да се обсъжда в Европейския икономически съвет и в Международния валутен фонд.“

„The Economist“ в броя си от 30 юни 1956 г. разглежда икономико-политическите мерки за регулиране на високата конюнтура: „Оповестяването на *снижаването на вносните мита* от някоя от главните търговски нации е *рядко явление*. Ето защо заслужават искрено признание приетите от западногерманския Бундестаг намаления на митата... Професор Ерхард, който иска по този начин да оползотвори големите валутни резерви, отново приложи като *свое основно оръжие срещу инфлацията либерални мерки*. Те ще се отразят благоприятно на световната търговия и в това число на британския експорт.“

Сниженията на митата обаче са много по-малко драстични, отколкото предвиждаше 30-процентното им намаление, предложено преди няколко седмици от професор Ерхард. На *представителите на селското стопанство* им се удаде да ограничат вносите от него в кабинета предложения и да ги лишат от тяхното най-силно въздействие в жизненоважната област, а именно при цените на хранителните стоки. Това не е *първият случай*, когато на професор Ерхард се е налагало мрачен да слуша дискусия, при която говорителите на опозицията използват предложените *от него на кабинета аргументи* и подкрепят неговите собствени първоначални предложения... През последните седмици се появиха успокоителни симптоми, че *германците са способни да се справят с една евентуална инфлация*...“

Под заглавие „Бонски министър настоява за ревалоризация на западногерманската валута“ в „The New York Times“ пише в броя си от 15 юни 1956 г. следното: „... Това не е първата голяма задача, която г-р Ерхард поставя пред своите европейски колеги. Преди доста време чрез изказвания на публични места и в частни разговори той им даде да се разбере, че трябва да направят своите валути

конвертируеми в долари и че трябва да бъдат отменени валутните рестриктивни мерки. Той не е променил тези свои възгледи по валутния проблем. „Ако Великобритания имаше днес свободно конвертируема валута, тогава голяма част от възникващите трудности нямаше да ги има“ – заявява д-р Ерхард.

„Истинският проблем е в това – казва той, – че ние днес все още нямаме действително изградена международна система от цени. В различните страни цените могат да се развиват по различен начин и тогава съществуващите обменни курсове на валутите стават нереалистични, което кара правителствата да предприемат мерки, за да ги поддържат...“

Д-р Ерхард *реализира това, което проповядва*. Той постоянно приближава западногерманската икономика към идеала на една отворена икономика, която може да реагира на промените при цените на световния пазар. С изключение на формалния контрол върху износа на капитал, валутата е напълно конвертируема...“

„Опасността, че германската марка ще измести английската лира като международна валута се увеличава с всеки изминат ден. Ето защо правителството на Федералната република не губи никакво време в стремежа си да подобри балансите си – пише на 11 август 1956 г. експертът по валутните въпроси на в. „Financial Times“. – Зоната на конвертируемите германски марки напоследък се е увеличила и обхваща почти цялото земно кълбо...“

„Neue Züricher Zeitung“ заявява в броя си от 20 март 1956 г. следното:

„... Преди точно 8 години на проф. Ерхард беше поверено да ръководи западногерманската икономическа политика, отначало като директор на Управлението за икономика, а по-късно като федерален министър на икономиката в първия и във втория кабинет на Аденауер. За този сравнително *кратък период* очевидно проф. Ерхард не е успял да постигне всички цели в рамките на концепцията на „социалното пазарно стопанство“, които той сам си е поставил. Но само за няколко години той направи възможно възраждането на западногерманската икономика, което далеч надхвърли всички очаквания и в същото време създаде икономически фундамент на Федералната република, който ѝ позволява да понесе издръжките на свързаните с преживения крах политически и социални последици.

Днес федералният министър на икономиката се вижда изправен пред друга трудна задача – да обуздава духовете на прос-

перитетата, които сам е повикал. Това е необходимо, тъй като конюнктурният бум крие опасности, способни рано или късно да поставят под въпрос пазарната икономика като такава. И в тази променена ситуация проф. Ерхард се изявява като личност, която решително се стреми да се противопостави на различните групови интереси и *знае как да запази*, макар и чрез някои не много популярни мерки, *интересите на обществото като цяло*.

В Швейцария и не на последно място в Цюрих федералният министър на икономиката Ерхард е винаги добре дошъл. Благодарение на неговото многократно заявявано разбиране по отношение на интересите на Швейцария и на неговите заслуги за либерализирането на европейската външна търговия и на междууържавните начини за разплащане проф. Ерхард може да бъде окачествен като един от най-добрите и най-ценните приятели на нашата страна...“

Доверието в пазарната икономика

Седмичникът „Toronto Star Weekly“ в броя си от 17 март 1956 г. посвещава подробна статия на „германския апостол на свободната икономика“, в която между другото се казва:

„През месец юни 1948 г., непосредствено преди паричната реформа, индустрията на Западна Германия произвеждаше само половината от това, което индустрията на същата територия е създавала през 1936 г. Днес западногерманската индустрия произвежда почти двойно повече, отколкото през 1936 г. През последната година продукцията надхвърли тази от 1954 г. със 17 % и по този начин достигна най-високото равнище, което Германия някога е постигала, равнище, по-високо, отколкото на всяка друга страна в Европа.

За това положение в икономиката заслугата е преди всичко на един набит 59-годишен мъж със сини очи и двойна брадичка, който е отгаден на своя оптимизъм и на дебелиите си пури. Като пушач на пури той бие рекорда на Чърчил, който пуши по 7 пури на ден. Ерхард го надминава, пушейки по 12 парчета на ден. По оптимизъм също едва ли отстъпва на Чърчил...

Ерхард става *апостол на свободната икономика* и освен това най-оспорваната личност в германското правителство. Водещи-

те индустриалци се кълняха в него, социалистите пък рязко го нападнаха и казваха, че той ще разори работниците. Изборите за Бундестаг на 14 август 1949 г. се превърнаха в битка за и против Ерхард. Мнозинството от народа даде гласа си за него... Вероятно може да се спори за екстремизма на Ерхард, но днес почти напълно се признава, че постоянният икономически напредък на Федералната република трябва да се разглежда като резултат от доверието, което много германци изпитват към социалното пазарно стопанство на Ерхард...

Ерхард не претендира за славата да бъде баща на западногерманското чудо. Той съзнава, че за това бяха необходими американските пари и помощта на германските работници. За всеки долар от плана „Маршал“, който е бил даден на Германия, са произведени стоки и са извършени услуги на стойност от 10 до 20 долара...

На въпроса кое е неговото най-голямо постижение Ерхард отговори: „Нацистите измамиха целия свят. Поради лукавството на хора като Функ бе разрушено доверието на света в германската икономика. Аз съм горд, че ни се удаде *да възстановим доверието на света в Германия!*“

В броя си от 13 януари 1956 г. „Financial Times“ изчислява, че „Федералната република е единствената по-голяма страна от западния свят, чиято промишлена продукция расте по-бързо, отколкото на Съветска Русия. Това се отнася не само за 1955 г., но и за целия период на последния петгодишен план на Съветска Русия“.

Тези няколко цитата от публикациите през 1956 г. трябва да се допълнят с откъси от статии, публикувани през 1954 г., за да се покаже оценката и за една *друга фаза от германското икономическо възстановяване*.

В „The Listener“ от 21 януари 1954 г. Терънс Прит разглежда темата „Германия като конкурент в търговията“. Тя пише: „... Професор Ерхард не само вярва, че конкуренцията се води честно и от двете страни, но и че както за Великобритания, така и за Германия би било предимство да се премахнат остатъците от експортни премии и планове за насърчаване на износа; лирата и марката да станат свободно конвертируеми помежду си. Той ми каза, че превръщането на марката в свободно конвертируема валута ще бъде за него *апогеят на усилията му за създаването на успешна, свободна и честна германска външна търговия*. Германската експортна

кампания може и да е честна, но заплахата за Великобритания, която възниква от нея, не бива нито за миг да се подценява...

Ерхардовите методи за свободна търговия *довежда до нов просперитет* и са популярни навсякъде. Германците се бяха настрадали от методите за контрол на нацистите, както и от методите по време на войната и са искрено готови да работят повече, за да печелят повече и да могат да си купят повече неща..."

„Algemeen Dagblad“ от 1 февруари 1854 г. описва германския федерален министър на икономиката като „модерен либерал“. „Професор д-р Лудвиг Ерхард, германският министър на икономиката, е човекът, допринесъл много за силните икономически позиции, които заема Федералната република. Той направи това благодарение на своите далновидни действия, твърде необикновени за едно време, когато плановото регулиране на икономиката е на мода. Той нарича сам себе си „модерен либерал“ и е на думи и на дело постоянен *поборник за либерализирането на международния търговски и паричен обмен*..."

Крайъгълен камък на европейската икономика

Парижкото издание „L'Action Republicaine et Sociale“ в броя си от 15 март 1954 г. засяга възловия въпрос за германското икономическо възстановяване:

„Не става дума за това, да се подценяват традиционните качества на германското население – неговият организаторски талант, дисциплина, методичност и предприемачески дух. Но в *областта на икономиката няма чудеса*, даже и в Германия. Тези качества ще се окажат неефективни, ако една последователна политика не ги беше превърнала от добродетели в реални дела.

Ние не си правим особено големи илюзии за наличието на политически реализъм в германските глави. Но е ясно, че *икономическият либерализъм е в основата на успеха*, на който трябва да се радваме, но от който същевременно трябва и да се безпокоим.

Германският министър на икономиката Ерхард преследва своята цел с упоритост, която черпи сила от *почти религиозното подчинение* на класическите икономически принципи и в същото време от гъвкавостта при адаптацията, чийто емпиризъм е достояние за подражание от нашите латински души..."

Според съобщение на агенция United-Press от 21 април 1954 г., на банкета послучай седмата годишнина на германо-американската търговска камара в Ню Йорк, поканеният да произнесе слово Валтер Харнишфегер нарича Федералната република крайъгълен камък, около който трябва да се изгради *здрава европейска икономика*.

В броя си от 29 май 1954 г. вестник „Gazetta del Popolo“ пише:

Координация във външната
търговия

На двете фигури е написано: на
по-пълната – Ерхард, на по-сла-
бата – Брентано⁶³

(Илюстрацията се публикува с
любезното съгласие на седмич-
ника „Die Zeit“, рисунка: Хукс.)

„... Би било погрешно, ако се смята, че успехите на Западна Германия на световните пазари се дължат на гъмпингова политика от японски стил. От известно време германските изделия имат сравнително стабилни цени, но те се налагат благодарение на тяхното изключително високо качество и на разнообразието им, както и благодарение на голямата им приспособеност да се използват за най-тясно специализирани цели...

Тези успехи показват *победата на икономическия либерализъм на Ерхард*, който пожела да предостави икономическото възстановяване на силата на частната инициатива и на производителността на частното предприемаческо стопанство. Неговото *социално пазарно стопанство* се основава върху регулиращата и стимулиращата функция на цените. Да се въвеждат отново „политически“ цени според него означава да се извърши отново първородният грях. Той върва в свободното

предприемаческо стопанство, естествено в това, което не изисква специална закрила и особени удобства, а приема конкурентната борба.

Един добър германски предприемач трябва да може да оцени значението на конкуренцията още у дома си, за да не се страхува от нея на чуждите пазари. Той не бива да се стреми към монопол-

ни позиции, защото тогава сам подкопава предоставената му възможност да бъде и да остане свободен предприемач...”

Вестник „24 ORE – Milano“ от 5 юни 1954 г. анализира „психологията на успеха“ в Германия:

„... Кои са най-важните характерни черти на тази психология? – пита вестникът... – Гордостта, че си предприел опит да откриеш един нов път на развитие – между простото стопанство на свободната конкуренция и неизбежните социални изисквания на една модерна държава, път, който се съдържа в новата формула на „социалната пазарна икономика“...”

Чудодейният кабинет на доктор Калигари⁶⁴

Херберт Джуин анализира „германското чудо“ в броя от 20 август на „Combat“. Той пише:

„Аз не познавам нищо по-поучително от съдържанието на книгата „L'expansion économique allemande“ от Лудвиг Ерхард – министър на икономиката в бонското правителство, пусната от издателство „Domat“ (става дума за френския превод на книгата на Ерхард „Завръщането на Германия на световния пазар“, издадена на немски от Econ-Verlag GmbH, Dusseldorf). Господин Менге-Франсе дълго анализира тази книга във в. „Monde“, но нищо не може да замени директното запознаване със съдържанието на тези 350 страници, пределно изпълнени с цифри, статистика и данни в милиони долари...”

Тази книга е в истинския смисъл на думата „Кабинет на чудесата да доктор Калигари“, но от плът и кръв или по-точно от износ и внос, от звънтящи пълноценни монети, от астрономически високи баланси, които надхвърлят всякакви достигнати досега резултати и разпространяват по света израза „Made in Germany“, който едновременно съдържа и желанието, и стремежа към живот и към победа – това е истинското лице на *един упорит, смел и експанзионистично настроен народ!*

Господин Ерхард води Германия от септември 1949 г. към една чисто либерална икономика, т.е. той извежда Германия „на пътя на класическата капиталистическа експанзия благодарение на намаляването на производствените разходи и на повишаването на инвестициите...”

В собствена кореспонденция от Париж на VWD, в броя си от 11 октомври, се казва следното:

„Френският министър-председател Пиер Менге-Франсе написа още през това лято, следователно преди да поеме ръководството на правителството, един критичен анализ на появилата се преди няколко дни и на френски език книга на проф. д-р Ерхард относно стопанския напредък на Федералната република. В средата на месеца този анализ ще бъде отпечатан в радикал-социалистическото списание „Cahiers du Cercle Joseph Caillaux“.

В статията Менге-Франсе изразява мнението си, че „чудото“ на германското икономическо възстановяване не бива да се разглежда като един вид чист реванш на либерализма по отношение на автаркията, понеже то, най-малкото в началото е било иницирано чрез авторитарни мерки. Тук става дума не за либерализъм в класическия смисъл на думата, а за „социална пазарна икономика“, тъй като нито проф. Ерхард, нито неговото правителство са имали някога намерение да останат пасивни по отношение на стопанското развитие в неговите ежедневни колебания или по отношение на общите конюнктурни тенденции.

Впрочем от техния либерализъм остава несъмнената искрена воля на проф. Ерхард и на неговите сътрудници да се придържат към ортодоксалната либерална доктрина, но само в тези рамки, които позволяват събитията и хората. Няма повод за съмнение в дълбокото желание на министъра да възроди либералното стопанство.

Цялата негова книга свидетелства за солиден динамизъм и оптимизъм, за искрено доверие в търговеца, предприемача, експортьора. Но това доверие в никакъв случай не го подвежда да им се преговери, нещо, което би било израз на традиционното либерално поведение. Той не ги изоставя на произвола на съдбата в техните трудности и при преодоляването на препятствията на днешния ген, а напротив, това доверие подтиква министъра активно да ги подкрепя и при пряка възможност да им предоставя зоркото сътрудничество на държавата. От тази гледна точка принципите трябваше всеки път да отстъпват на заден план. Чувството за реалност има последната дума...

Германските министри заслужават похвала, така пише Менге-Франсе в края на своя анализ, за това, че възприеха като своя една динамична политика и че упорито я следват. „Ние, французи-

те, щяхме да бъдем посъветвани лошо, ако бяхме изтъкнали като претенция към тях това, че те са знаели как да определят целите си и преди всичко това, че упорито са се борили за запазване на равновесието на външната им търговия, а оттук и за тяхната икономическа независимост. Но при наличието на такива съседи, които непосредствено ни демонстрират какво трябва да се прави, съседи, които, от друга страна, са и наши конкуренти както в икономическата, така и в политическата сфера, става ясно, че е крайно време и ние да направим своя избор и да се захванем за работа с такава яснота и с такъв широк поглед към света, каквито в миналото са липсвали на нашата политика.“

Четиринадесета глава

СПИРКА ЕВРОПА*

На 2 септември 1956 г. при откриването на Международния есенен панаир във Франкфурт аз заявих, при това не за първи път, следното:

„Интеграцията на Европа е по-необходима от всякога, тя просто вече закъснява. Но най-добрата интеграция на Европа, такава, каквато аз си я представям, не се основава върху създаването на нови служби и управленски форми или върху растяща бюрокрация, а почива, на първо място, върху възстановяването на либералната международна система, която най-добре и най-пълно намира израз в свободната конвертируемост на валутите. Конвертируемостта на валутата включва естествено и пълната либерализация, и свободата на движението при обмена на стоки, услуги и при трансфера на капитал.“

Тези няколко думи изразяват моето принципно отношение по въпроса за необходимостта от интеграция на Европа. По мое мнение светът е изпълнен с неограничени шансове и ние трябва само да знаем как да ги използваме. Неизчерпаема е богатата, която би могла да възникне от една либерална световна икономическа политика. Но към смелите планове за бъдещето трябва да се подхожда през призмата на днешната все още сурова действителност.[23]

Въпреки широкото сходство в желанието за постигане на европейско единство и по-специално за общ пазар все пак ми се струва целесъобразно и необходимо да взема отношение по редица отделни въпроси. Анализът на тези проблеми е задължителна

* Забележка: При прочита на следващите страници читателят на осмото издание трябва специално да има предвид, че тази глава е писана в началото на 1957 г. За да се запази историческата истина, бяха запазени тогавашните формулировки. Някои констатации може вече да не изглеждат актуални от гледна точка на сегашния, по-късен период (б. пр. – става дума за началото на 1964 г., когато е било подготвено 8-ото издание). Но основната духовна нагласа, която беше определяща при тогавашните интеграционни условия, има решаващо значение и при днешните дискусии и ще остане такава и в бъдеще.

предпоставка за сериозна дискусия по проблемите на бъдещата структура на Европа.

На фона на съществуващата вече няколко години Европейска общност за въглища и стомана (ЕОВС, вж. ⁴⁵) е необходимо с няколко думи да се отговори на въпроса, дали по-нататъшният път към обединена Европа минава през *сумирането на такива отрасли съюзи*, или натрупаните опит и познания говорят обратното. Този въпрос играеше голяма роля през последните години, когато имаше опасност да стане мода създаването на собствени съюзи във всеки отделен бранш или отрасъл на икономиката. Аз смятам, че има нещо *гнило*, когато икономическата интеграция обхваща винаги само отделни продукти и се мисли единствено с категориите на отрасловата интеграция.

При това не бива да се подминава фактът, че и духовните бащи на ЕОВС добре са съзнавали посочените недостатъци. Те в никакъв случай не са искали да ограничат европейското сътрудничество единствено до ЕОВС и до производството на въглища, чугун и стомана. Те създадоха тази общност като *първо* свързващо звено, което се основаваше на потребността да се седне заедно на масата на преговорите и съвместно да се обсъдят общите народностопански проблеми, за да се научим да работим в спокойна миролюбива атмосфера. За всички добронамерени политици много бързо стана пределно ясно, че при това може много успешно да се преговаря и по други въпроси, например по инвестиционната и конюнктурната политика или по някои валутни проблеми. Успехът на експеримента с ЕОВС, а също неговата по-нататъшна плодотворна работа, до голяма степен ще зависят от това, с какво темпо, в какъв обхват и в кои отрасли ще възникнат следващите реални форми на интеграция.[24]

Тъй като за съжаление последните години не доведоха до решаващ напредък, *днес*, в началото на 1957 г., ние се намираме в една *междинна фаза*.

Целта – широка интеграция

Колкото и сериозни да са проблемите и колкото поради това да сме заети с търсенето на нови решения в тази конкретна сфера на сътрудничество, не бива да се забравя, че действителният ус-

пех и плодоносното решение на проблемите около ЕОВС лежат на друго място.

А именно, ние трябва да намерим пътя към *тоталната* интеграция. Преди всичко трябва да изградим основите за реална интеграция. Но по мое мнение те трябва да бъдат положени, на първо място, в един друг сектор – в създаването на *система в областта на валутната политика*. [24] При това трябва да се изхожда от научната теза, че народностопанската система не се основава върху сума от отраслови системи, че народното стопанство не бива да се разглежда като сграда, състояща се от суверенни ниши. Напротив, тя представлява едно неделимо цяло, обединено в обща функция. Става дума за технологични и човешки връзки, които не могат да се разкъсат и отделят една от друга, за да бъдат след това отново произволно съединени, както ни отърва. [29]

По този повод заслужава да се изтъкне и една друга мисъл. Днес изглежда повсеместно започва да се налага известен *свят по отношение на конкуренцията*, която обективно е свързана със създаването на по-големи пазарни общности или съответно се поражда от тях. Внушават ни, че при подобна по размери интеграция условията за свободна конкуренция ще бъдат твърде неравностойни, за да може изцяло да се приложи този системоопределящ принцип на пазарната икономика. Ето защо – считат *някои „икономически конструктори“*, – преди да се започне със свободната конкуренция, би трябвало най-напред да се изгладят всички различия, съответно всичко да бъде уравнено до едно ниво.

В по-тесни рамки подобни опити може би биха постигнали известни скромни успехи, но ще е напълно илюзорно да се предположи, че в този свят, т.е. в условията на една световна икономика, намираща се под знака на конкуренцията, би могло да се стигне до еднакви стартови условия по отношение на отделните стойностни компоненти на производството. Дори стремежът към подобна цел би породил безподобен икономически дирижизъм и също толкова безподобна *дилетантищина*, които предварително биха обрекли всичко на безплодност.

Всъщност бихме могли да приемем, че по отношение на средствата за създаване на блага разпределението е доста равномерно и „справедливо“. Добрият дядо Господ си е свършил добре работата, като на някои народи е дал естествено предимство в една област, докато на други пък е предоставил предимства в друга

област. Но по какъвто и начин да се съчетават стойностните компоненти, те ще намерят своето интегриране единствено в цената. Единствено *цената*, при която естествено намира израз и качеството, е *икономическият мащаб* за оценка на производителността. Ето защо интеграцията трябва да се възприема не само в механичен и количествен смисъл, тъй като, ако това стане, много бързо ще се върнем обратно към греховете и дефицитността на миналото. Поради това за всеки разсъдлив човек интеграцията означава свободна и всеобхватна конкуренция, означава икономическо сътрудничество на по-висока функционална плоскост.[31]

Сицилия не е в Рурската област

Направените по-горе критични бележки естествено се отнасят и за един друг тун представи, които също пораждат погрешни идеи, само че под друго мото, а именно под мотото на „*хармонизирането*“. Те желаят да достигнат под този флаг до изравняване на всички икономически условия. Аз не преувеличавам, като съобщавам, че при това се мисли както за заплатите и социалните грижи, така и за отпуските и за заплащането на извънредния труд. Но ако приемем тезата за социалното хармонизиране, тогава, логично погледнат, този процес просто няма граници и със същото основание би могло да се поуска той да обхване разходите за енергия, транспорт или данъците.

Ако се предприеме опит във всяка страна поотделно и в един по-голям регион от страни като цяло да бъдат хармонизирани всички макроикономически елементи на стойността, т.е. те така да бъдат изравнени, че в процеса на конкуренцията да не възникват никакви „смущаващи“ влияния, това няма да представлява интеграция, а *дезинтеграция* с най-ужасни последствия.

С тази констатация съвсем не бих желал да отричам, че без съмнение всяко „болестотворно огнище“ в рамките на дадена нация в същото време означава пречка и за междудържавните връзки. Но подобно разбиране не бива да води чак до там, че да дава на съответната страна правото тя да приканва и дори да задължава своите партньори в общия пазар набързо да въведат в действие и в собствените си страни същите съмнителни принципи.

Под термина „хармонизиране“ претенциите стигнаха толкова далече, че се искаше в края на преходния период да бъде изравнено равнището на заплатите в отделните страни-членки и целите им трудови разходи да станат „еквивалентни“. Бихме могли да се абстрахираме от тази претенция, понеже тя просто е нерализируема от народностопанска гледна точка. От Сицилия до Рурската област не може да съществува еднаква производителност на труда, а следователно не може да има и еднакви трудови разходи. Прилагането на подобен принцип бе трябвало да доведе дори до масов упадък в отделни райони. *Трудовите разходи в техните конкретни размери са резултат на дадена производителност на труда и не могат да бъдат предпоставка за достигане на уеднаквена производителност.*

Никой не би трябвало да се надява, че е възможно за всички страни – участнички в интеграцията, и за всички отрасли на тяхната промишленост да се установи еднакъв стандарт на производителност и да се постигне еднакъв напредък в производителността. Даже ако в определен начален момент би било възможно с някакви изкуствени манипулации да се създадат еднакви стартови условия за всички, още на следващия ден ще настъпят промени. Това ще стане, защото и в общ пазар не могат да бъдат събрани под един общ знаменател представите и поведението на хората и на народите по отношение на тяхната спестовност, на поведението им като потребители, на стремежа им към по-големи постижения, на тяхната прилежност и т.н.

Следователно подобна претенция почива върху напълно *иллюзорна и погрешна представа* за икономическите закони и гадености, но същевременно тя характеризира една духовна *позиция*, която в *никакъв случай* не би трябвало да вземе връх в обединена Европа, ако не желаем да бъдат задушени човешката инициативност и съзидателна сила, дори самият живот.

Следователно заг тези представи стои една илюзия. Заблуда е да се смята, че могат да се коригират естествените гадености и с изкуствени средства толкова силно да се изравнят структурните особености на отделните страни, че всяка страна във всеки отрасъл да може да произвежда при еднакви разходи. Аз в *никакъв случай* не считам, че си заслужава да се преследва подобна цел, като при това се абстрахирам от невъзможността подобна съмнителна цел въобще някога да бъде постигната. При такъв по-

грешен подход изчезват всякакви задръжки за връщане към националната изолация. След като всеки човек може да произведе всяка стока при еднакви издръжки, тогава, питам аз, защо тази стока трябва да се купува в някоя друга страна? В този случай междудържавният *обмен на стоки загубва* крайния си и същински *смисъл*. Та нали същността на въпроса е именно в това, че всички страни произвеждат при различни условия и че в една страна благоприятните фактори са в една област, в друга страна – в друга област. Един производител произвежда една стока по-изгодно, друг – друга. Именно от това разнообразие възниква необходимостта от взаимно допълване и неговата плодотворност.

Който следва посочената теория на хармонизирането, не би трябвало да избягва отговора и на въпроса, кой ще се жертва и с какво ще трябва да се заплати стоката за подобно начинание. На практика подобно безумие би трябвало да доведе до обосноваване на т. нар. хранилки, т.е. на фондове, от които всички, които са в по-неизгодни позиции (или пък смятат, че са в такива), да бъдат обезщетявани или просто изкуствено „напомпвани“. Но това са принципи, които не са *възвучие с пазарната икономика*. В този случай не се награждава по-високата производителност, а точно обратното, този, който има по-ниска производителност, независимо от причините за това, получава субсидии. Струва ми се, че не това е принципът за постигането на онзи бърз напредък, от който толкова силно се нуждаем. По този път не може да се постигне и целта – подобряване на условията на живот на нашите народи и на всички европейски народи.

По отношение на подобни теории многократно съм посочвал, че считам за изключително опасна такава „*социална романтика*“, каквато те изразяват.[65] Обратно, считам за правилно общите средства, като се изхожда от структурни и социологически мащаби, да се използват за действително повишаване на производителността, а също за запазване на жизненоважни стопански отрасли. Мненията *не* се разделят по въпроса, *дали* трябва или не бива колкото се може по-бързо да възникне един общ пазар, а изключително по самоопределящите принципи и духовната насоченост на подобно начинание.

Против една Европа, която се манипулира от бюрокрацията

Нито светът, нито европейските народи биха се трогнали от една Европа, която не отразява *въжделенията на човешките сърца*, не се възприема като действителна общност на съдбите, за която си струва да се дават жертви. Една Европа, която не поставя на върха на ценностната пирамида свободата, а напротив, иска да я контролира и гресира и накрая, една Европа, която днес още не може да очертае своите интелектуално-духовни и политически контури. Една Европа, манипулирана чрез бюрокрацията, която дъха повече на взаимно недоверие, отколкото на солидарност и с цялата си същност изглежда твърде материалистична, би донесла повече опасности, отколкото полза. Благодарение на своята политика на стабилност Западна Германия придоби имунитет по отношение на инфлационните тенденции, идващи от Изток и дори само поради тази причина би могла да настоява евентуалният общ пазар да се ръководи от същите принципи. Да се откажем от подобна политика би означавало да ликвидираме основата на този благоприятен имунитет по отношение на комунизма.

Освен политическите опасности, които са свързани с т. нар. социално хармонизиране, трябва да се отбележи и фактът, че от научна гледна точка подобна *концепция не търпи въобще никаква критика*. Освен това социалното хармонизиране би трябвало да стои не в началото, а в края на интеграцията. То не може да се осъществи чрез някакви измъчени конструкции, а чрез изравняване на формите на живот и на представите за живота, в ритъма на развиващата се напред интеграция. Въпреки че аз поддържам създаването на общ пазар, съм на мнение, че и в една интегрирана Европа никога няма да възникнат напълно еднакви условия на живот и на производство. В известен смисъл *функциите на общия пазар* почиват именно върху възможността и необходимостта от плодотворно допълване на отделните страни в зависимост от техните особени и *различни производствени възможности* и от разнообразието на обективните и структурните дадености.

Ако следователно се отхвърлят идеите за създаване на обединена Европа чрез частични отраслови обединения или чрез бездушна уравниловка, тогава остава въпросът, дали тя би могла да се създаде посредством изграждането на нови институции. Разбираемо е, че при сегашното състояние на националните иконо-

мически системи като цяло съществува склонност към постигане на наднационално сътрудничество посредством създаването на нови институции. Положително нито едно друго решение не изглежда възможно на фона на икономическите несъвършенства и различия. Но и един такъв извод не може да се възприеме, без да бъде подложен на проверка и на критичен анализ.

Рег без много шум

От икономическа гледна точка Европа не може и не бива да се приема като някаква организация или като някаква институция. Тя трябва да се схваща по-скоро като една функция. Но тогава възниква въпросът, какво можем да направим, за да стане Европа годна за разгръщане на тази свободна функция. Почти трагично е да се установи, че ние сме вече толкова *вътрешно деформирани*, че можем да възприемаме понятието „рег“ единствено като представа за някаква „организация“. Ние сме загубили чувството за *истинския рег*, който е *най-силно* изразен (и най-гощподстващ) именно там, където въобще *не се забелязва* и въобще не се говори за него.[19]

Но с тези разсъждения не бих искал да бъда криво разбран, че принципно отхвърлям европейските институционални връзки. Нещо повече, бих искал да създам предпоставките за тези връзки, стремейки се обаче най-напред към укрепване на вътрешния рег на отделните народни стопанства, тъй като в противен случай интеграцията обективно би трябвало да доведе до наднационален джоризъм.

Европа не може да се изгражда на парче, тя може да се възприема единствено като комплексна икономическа и политическа функция. Представата, че би трябвало постепенно да се отделят от националния суверенитет отделни негови области и да се поставят под наднационално управление и че след това, от определен момент нататък автоматично ще се стигне до тотално преобладаване на националните компетенции благодарение на превеса на наднационалното въздействие, ми изглежда *твърде нереалистична* и няма да издържи на критичен анализ от гледна точка на икономическата теория.[58] Целостта на народностопанската функция не може да се разчленява на отделни компетенции. Всеки

подобен опит би трябвало да доведе дотам, че отделните народни стопанства да се окажат висящи в празното пространство и никой няма да знае вече *кой за какво всъщност отговаря*.

Разширяването на наднационалните компетенции може да има някакво политическо значение, но едва ли то би могло да допринесе за решаването на засегнатите икономически проблеми.[51] Ето защо остава в сила моето опасение, че ние изглежда сме твърде склонни да сведем европейската интеграция до изграждането на институции, т.е. че надценяваме значението на *институционалното* за сметка на *функционалното*. [32] Опасение, което напоследък среща все по-голямо разбиране.

Във връзка с това трябва да се каже нещо и за надеждата на някои привърженици на плановата икономика, че сега на европейско равнище ще могат да осъществят своите идеи и идеологически концепции, които не бяха в състояние да прокарат на национално равнище. След натрупания от нас опит в национални рамки едва ли е необходимо специално да се обяснява защо принципите на плановата и дирижираната икономика не са пригодни за развитието на производителните сили на Европа този път в едни по-широки рамки. Плановата концепция не е в състояние да осигури действието даже на най-примитивните форми на разделение на труда, какво остава пък за едно плодотворно и гладко сътрудничество на цели народни стопанства.

Моето мнение е, че на нас не ни остава никакъв друг път освен пътят на бързото придвижване напред към все по-обхватно либерализиране на всички форми на обмен: на стоки, на услуги, на валута и капитал. Път на либерализиране на митническата политика и на условията за свободно придвижване на хората. По този път трябва да се откажем от всички форми на държавно манипулиране, които противоречат на посочените принципи. Там, където за осъществяването на либералните принципи е неизбежно създаването на определени институции, и аз съм за това, те да бъдат изградени. Но струва ми се, че един наистина *добър европеец* е само този, който желае да види въздигнато като задължение на всички онази общност на действията и на поведението, за която стана дума.[58]

Успехите на ЕПС

Прилагането на подобен подход задължително трябва да включва и критичната оценка за *съществуващите* европейски институции. Вече стана дума за ЕОВС, като нейното европейско значение бе открито най-вече в това, че то изпълнява ролята на увертюра към една бърза и широка европейска интеграция. При него се чуват, така да се каже, отделни музикални теми и мотиви, но мелодията ще дойде едва в началото на самото музикално произведение. Очевидно това обединение не може да бъде упрековано, но някои очаквания, свързани с него, са останали нереализирани. Друг е въпросът, дали в контекста на интеграцията на Европа не се преувеличава значението на ЕОВС – това е вече работа за индивидуална преценка. Но независимо от това, каква ще е тя, без съмнение ЕОВС може да свърши много полезна работа в сферата на своята конкретна дейност.

За да не бъдем изложени на обвинението, че заради гората не виждаме отделните дървета, ще отбележим *големите успехи*, които ни се удаде да постигнем със създаването на Европейския платежен съюз (ЕПС). На тази колективна система с мултилатерален характер ние дължим това, че държавите участнички успяха да се освободят от ограниченията на двустранните икономически връзки и че по този начин беше направена решаваща крачка в разгръщането на икономическите сили на Европа.[27] Кратък поглед върху статистиката потвърждава подобен извод. Така например износът на Федерална република Германия за страните от зоната на ЕПС се увеличи от 6,23 млрд. DM през годината на основаването (1950 г.) на 28,12 млрд. DM през 1959 г. Ето как по-конкретно е протекло това многократно увеличение на експорта в посочените страни:

Външна търговия със страните от зоната на ЕПС, млрд. DM

	1950	1951	1952	1954	1956	1958	1959
Внос	7,87	8,87	10,15	12,30	16,99	19,05	22,80
Износ	6,32	10,63	12,19	15,78	22,29	25,65	28,12
	-1,55	+1,76	+2,04	+3,48	+5,30	+6,60	+5,32

Източник: Федералната статистическа служба.

Търговията между страните – членки на ЕПС, се увеличи от 17,4 млрд. \$ през 1949 г. на 31,2 млрд. \$ през 1954 г., 35,7 млрд. \$ през 1955 г. и 41,6 млрд. \$ през 1959 г.

При цялото признание, което заслужава този успех, не може да не се постави и *пръст в раната*, да не се посочи ясно и това, което вътре в самия Европейски платежен съюз още не е достатъчно погредено, още е несъвършено и не би могло и в бъдеще да бъде поправено само със средствата, които сега са предоставени на ЕПС. И в този случай критиката по отношение на дадена институция не означава отказ от нея или пък някакви обвинения, а напротив, едно предупреждение, един *призив за решителни действия*.

От какво всъщност боледува Европейският платежен съюз?

От това, че отделните народни стопанства, участващи в него, не могат чрез съответните задължителни решения да бъдат подтикнати или заставени да следват такова икономическо и финансово поведение, което съответства на приетите порядки, в смисъл, че поддържа вътрешната народностопанска стабилност. И в Европейския платежен съюз все още играят важна роля националната чувствителност, криворазбраните представи за икономико-политическа автономия и национален суверенитет. Нито една европейска държава не е готова да се подчини на задължителни за всички директиви. В най-добрия случай Европейският платежен съюз може да дава само препоръки, но не може да наложи прилагането им в съответните национални рамки.

„Stability begins at home“

В Америка има една сентенция, която гласи следното: „Stability and convertibility begin at home“ („Стабилността и конвертируемостта на валутата започват вкъщи“). Точно това е, *което ни липсва в Европа*. ЕПС ще бъде сполетян от същата съдба, която би трябвало да е отредена на един общ пазар, чиито участници не са в състояние да проявят необходимата смелост и воля за спазване на порядките. Участието на дадена държава в подобни общности изисква точно определено поведение от нейна страна в областта на стопанския живот и на финансите. Една страна участничка може само тогава да достигне необходимата интеграционна зрелост, когато е съгласна не само да изгражда вътрешните порядки на общността, но и непоклатимо да ги следва.

Сегашното състояние на Европа не изглежда толкова учудващо, ако се има предвид колко разпокъсана е била и прогължава да бъде тази Европа. Колко силно е вилняла догматиката в отделните европейски народни стопанства, колко живи са все още различията в представите за стопанските и финансовите възможности и колко различни теории са вълнували духовете! Нека си спомним например само за кейнсианското учение, за „deficit spending“ (б. пр. – дефицитни разходи, става дума за държавни инвестиции посредством дефицита на бюджета), за „политиката на етните пари“ с всичко това, което принадлежи към посоченото понятие, за да разберем колко изключително трудно ще бъде (и това е съвсем нормално) да се намери пътят към взаимно обвързващи действия и към една строга, единна политика в този географски регион. Но само подобна сплотеност може да стане предпоставка за свободната конвертируемост на валутите.

Ако по времето на златния валутен стандарт някоя суверенна държава решише, че може да мине и без приведена в ред икономическа и финансова политика и без една, съзнаваща своите отговорности кредитна политика, или казано по друг начин, ако една страна се отгадеше на някаква идеология, която отрича този постулат за вътрешния ред и за необходимостта от равновесие, тогава последствията от подобно поведение биха се почувствали много бързо и тази страна би трябвало сама да си понесе последствията. Ако в условията на златния валутен стандарт се изчерпваха възможностите за получаване на капитал или за приток на злато, тогава нямаше сила на света, която би могла да удържи разменния курс на тази страна от пропадане. Във времената на *златния валутен стандарт* не можеха да се издават заповеди (б. пр. – по отношение на валутната политика) нито от никакви институции, нито от отделни личности. Съществуваха само анонимните заповеди, които идваха от системорегулиращите принципи, от самата система. Тази система не бе обременена с различни представи за национален суверенитет, с погрешни разбирания за една възможна икономико-политическа автономия или с най-различни други предразсъдъци и емоции на тази тема. За съжаление ние още не сме възстановили тези порядки.

Засега ние използваме Европейския платежен съюз като един вид патерица. Едва когато всички страни – участнички в ЕПС,

достигнат до разбирането, че е тяхно собствено задължение да въведат ред в собствения си дом, чак тогава ще бъдат налице поне предпоставките за изпълнение на същностните цели на Европейския платежен съюз.

Та нали още от самото начало в дейността на платежния съюз като лайтмотив стои тезата: Членовете трябва да достигнат до свободна конвертируемост посредством нарастваща либерализация на обмена на стоки и услуги. Това означава, че в края на либерализационните усилия на всички партньори трябва да получим благодарение на горепосочените индивидуални усилия такива *валути, които свободно да се обменят помежду си.*

Оценявайки достойнствата на Европейския платежен съюз, не бива да не отбележим обаче и това, че системата на ЕПС в своите практически действия запазва (ако поне не насърчава) дискриминационното отношение към зоната на долара. По този начин се възпрепятства интеграцията в по-големите географски измерения на западния свободен свят като цяло. Америка, която помогна на Европа и направи това по своя собствена воля, сега трябва да очаква (или дори да се бои), че стоковете потоци в нарастваща степен ще заобикалят американския пазар. По време на разностранните парижки преговори аз многократно обръщах внимание на факта, че в тази област е налице „грешка в конструкцията“, щом една по-голяма либерализация на връзките на европейските страни със зоната на долара косвено се възприема като накърняване на ефективността на ЕПС. Ние многократно се сблъскахме с подобна погрешна оценка на нашите действия и в процеса на либерализиране на връзките ни със страните от доларовата зона, процес, който вече обхваща повече от 90 % от обема на стоки и услуги.[32]

Критиката по отношение на Европейския платежен съюз не бива обаче да заслони благодарността, която ние дължим на тази система. Както вече бе отбелязано, големият успех на ЕПС беше в това, че основно се разкрепостиха многостранните възможности за разплащания и се активизираха международните отношения, които до създаването на съюза се фиксираха единствено на двустранна основа. В това отношение ЕПС намери първия изход от задънената улица.

За абсурдността на билатерализма

Днес едва ли е необходимо отново да се доказва, че билатерализмът не може никога да доведе до задоволителни резултати. Просто е невъзможно да си представим, че потребностите и желанията на две страни ще се покриват толкова пълно и толкова естествено единствено на базата на обмена на двустранна основа и че на тази основа ще може да се установи равновесие, задоволяващо и двамата партньори. При такъв подход винаги ще възникнат оцетени, тъй като общият размер на билатералния обмен автоматично ще се определя според възможностите за експорт или съответно за импорт на по-слабия партньор. При това положение стокообменът като цяло ще остава на толкова ниско равнище, че по никакъв начин няма да може да се постигне икономическата цел – максимално или поне оптимално сътрудничество между народните стопанства.[12]

ДеЙността на ЕПС и на ЕИС естествено трябва да се оценява през призмата на границите, поставени пред задачите на тези две институции. Тъй като сме напреднали в процеса на либерализация и в рамките на посочените институции, то да кажем, че докато има централизирано регулиране на валутния обмен, поставената крайна цел въобще не може да бъде постигната.

Моите читатели навярно ще попитат как все пак си представям обединяваща се Европа. В началото на едно такова начинание, когато става вече дума за формиране на конкретни намерения, според мен би трябвало да се изхожда от следната максима: Всички усилия за политическа и икономическа интеграция няма да имат успех, докато участниците в нея най-сетне не намерят смелост и сила да се обявят в подкрепа на една постоянна либерализация на движението на стоки, услуги и капитал, в подкрепа на бързото премахване на митата, както и на другите протекционистични бариери и манипулации и не започнат съответно да *действат* в тази насока.

За нормалното функциониране на един свободен и общ пазар са необходими, както и преди, при златния валутен стандарт, не толкова богатство и икономическа мощ, колкото наличието на скромно разбиране за това, че и една държава, както и един народ, не мога да живеят над своите възможности, т.е. потребявайки повече от това, което създават. Аз бих отдал еднозначно предпочитание именно на подобен либерален процес на сближаване един-

Управляващата коалиция към Ерхард: „Така, а сега, Лудвиг, убий нещастния злодей – дракона на цените!“

На меч, който държи Ерхард – „намаляване на цените“

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“,
рисуника: проф. Х. Е. Кьолер.)

ствено в икономическата сфера, сближаване, което не се ограничава само с връзките с една или друга страна или даже с една или друга група страни, не се изчерпва с интеграционните опити в рамките на един ограничен регион. Аз считам, че точно този път на либерализация в глобални мащаби би бил, погледнато рационално, най-добрият път именно за Германия, чието благосъстояние не на последно място зависи от връзките ѝ с колкото се може повече международни пазари.

Европа – остров на дезинтеграцията

Ако ние, изхождайки от някои политически съображения, все пак тръгваме по пътя на интеграцията с шестте страни, които участват в ЕОВС, трябва да внимаваме още повече, либерализа-

цията и свободата на придвижването съвсем ясно да се развиват по-бързо в този ограничен интеграционен район, отколкото в глобалните рамки на западния свят. В никакъв случай не бива да става така, че отстраняването на разнообразните барieri, които отделят различните национални икономики, да става по-бързо в глобалните международни рамки на Запада, отколкото в мащабите на един бъдещ общ пазар на Западна Европа. Би било особено силно изразена гротеска, ако този Европейски съюз по този начин се превърне в „остров на дезинтеграцията“.

Европейската интеграция, която първоначално е насочена към създаване на един митнически съюз, може да бъде оправдана от морална, икономическа и политическа гледна точка само тогава, когато, отчитайки току-що изтъкнатото изискване за едно сравнително бързо отстраняване на всичко, което ни дели, същевременно от своя страна не създава чрез формирането на една нова общност, нови контрасти и напрежения. Това означава, че търговската политика на митническия съюз трябва да бъде либерално конструирана навън и да не допуска дискриминация по отношение на трети страни.

По този повод трябва да се посочи твърде важната британска инициатива от началото на есента на 1956 г., която предвижда разширяване на зоната за свободна търговия на шестте страни от ЕОВС чрез включването и на държавите – членки на ЕИС. За мен е напълно понятно опасението, изразено от Лондон по този въпрос, че една митническа стена, която би отделила желания от нас ограничен по размери европейски общ пазар от останалия свят, би могла да се окаже противоречаща на общоевропейските интереси. Тази формулировка сочи именно *опасностите*, които се постарях да изложа по-горе.

Ако не се боим да продължим логическия ход на подобни мисли, би трябвало да стигнем до закономерния извод за необходимостта от преодоляване на рестрикционната валутна политика и за връщане към свободно конвертируемите валути. Националната политика, която и днес продължава да се барикадира зад подобни *варварски заграждения*, възпрепятства всеки действителен и широкомащабен стопански и социален напредък. Само неразбирането на реалните взаимни зависимости е причината всички хора и всички *свободни народи* да не са се вдигнали още на *интелектуален бунт* против подобна политика.

При това не бива да забравяме, че само посредством премахването на подобни ограничения бихме налучкали навярно пътя към възстановяването на основите на един истински обществен ред в добрия смисъл на тази дума.

Колкото повече успяваме да създадем условия *за хората да се почувстват като личности* и именно чрез личната си свобода да осъзнаят своята сила и достойнство, толкова по-добър и благоденстващ ще бъде и общият социален ред. Той ще бъде много по-морален и с много по-високо качество, отколкото в общество, което се нуждае от все нови и нови организации и институции, за да обуздае хаоса, възникващ от една икономика, откъсната от нейните вътрешни взаимни зависимости. Аз бих приел с удоволствие непопулярността да бъде сред *най-шумните възвестители на свободата* именно от загриженост за това, как ще бъде изграден свободният свят и как ще се оформи сътрудничеството на свободните народи. В това отношение аз копнея за честен порядък и в наднационални рамки. Той включва, на първо място, опазването на човешката свобода. Ние трябва повсеместно да реализираме основните принципи на подобен ред, които да гарантират либералните и действително хуманните отношения – както в сферата на икономиката, така и в сферата на политическия живот.[29]

При това трябва да се погрижим не само да разполагаме с годни инструменти по отношение на методите и техниките на сътрудничество, така както впрочем е било преди 1914 г., но и да достигнем до една обща *интелектуална посока на движение*, която да ни позволи чрез нови форми на изграждане на истински общности да преодолеем националния егоизъм и протекционизма. Истинската интеграция ще ни издигне на едно по-високо равнище на сътрудничество в духовната, моралната и интелектуалната сфера.

Различията в подходите по този въпрос лежат не толкова в количествената страна, колкото в качествената страна на сътрудничеството. Интеграцията и конвертируемостта на валутите не са противоположни полюси, въпреки че стремежът да се постигне едното може да попречи на другото или да го направи излишно. Напротив, те се допълват взаимно. Ако ние говорим например за свободна конкуренция в рамките на един общ пазар, под това понятие разбираме такава форма на сътрудничество, която взривява непоносимите пречки, свързани със строгите ограни-

чения в европейския регион. Защото ни се налага отново и отново да задаваме въпроса – каква е причината за това, европейските национални икономики да имат толкова по-ниска ефективност в сравнение с американската?[31]

Тези забележими огромни разлики са резултат не толкова на това, че хората в Съединените щати са кой знае колко по-работливи и по-прилежни от европейците. Те са в много по-голяма степен следствие от по-големите размери на икономическото пространство и същевременно са израз на по-големите възможности за свободно придвижване. И двете неща там водят до много по-голяма производителност и до много по-висока степен на използване на човешките и техническите производителни сили.

Но подобно сравнение трябва да ни научи също така, че и ние трябва да се стремим към същите условия и да поставим тяхната реализация като европейска цел. Ние трябва да се изградим по новому. Преди всичко трябва да бъдем облагани от един нов дух и да обосновем тази солидарност, която ще помогне на европейските народни стопанства и на европейските народи да се обединят за постигането на споменатата цел.[31]

От изложените разсъждения следва абсолютният *прерогатив* на *функционалната интеграция*, чиито характерни черти многократно бяха вече посочени. Както винаги, при моите икономико-политически разсъждения и в този случай аз изхождам от основополагащата мисъл за неделимостта на свободата.

Свободата е неделима

За мен от само себе си се разбира, че този, който се застъпва за свободната обществена система вътре в страната, принадлежи и към поборниците за свободното разделение на труда в световни мащаби и за тясното междудържавно сътрудничество. Като изхожда от разбирането за неделимостта на икономическата свобода, Федералната република упорито се е застъпвала във всички международни органи и институции за освобождаването на международния икономически обмен от всички късогледни регламентации и дребнави спънки.

Позволете ми по този повод да засегна накратко и един принципен въпрос, който постоянно се появява при дискусиите, главно в

неофициални разговори, но понякога и на обществени места: Трябва ли в един свободен свят благоденствието на една страна да представлява повод за загриженост или страх за нейните съседи?

Естествено подобни опасения трябва да се отхвърлят по най-категоричен начин.

Стара икономическа истина е, че единият от партньорите може да бъде добре само когато и неговите съдружници процъфтяват икономически. *С просяци сгелки не се правят.*[53]

И убежденията ми, и моят опит ми подсказват, че всичко, което е в сила в рамките на националната икономика и е признато за правилно там, е в сила (или трябва да бъде в сила) и извън тях. Така, както ние сме изправени пред необходимостта – всеки в своята страна, да освободим народа от бедност и от неволя и да позволим на все повече хора да се възползват от един по-висок стандарт на живот, да дадем на народа възможността са може свободно да разгърне своите сили, да стане независим от властта на гържавата и въпреки това да се чувства задължен да спазва гържавния ред, в същата степен е необходимо посочените принципи да бъдат приложени и в международното сътрудничество, в рамките на стопанството на свободния свят.[32]

Този, който сериозно възприеме този стремеж, ще бъде единен с мен в желанието и в искането, винаги когато се постига известна степен на свобода на международния икономически обмен, да се внимава този успех да не бъде сведен на нула чрез едностранни гържавни ограничителни мерки. Докато съществува подобна възможност за „обратен ход“, декларациите за вярност към европейската интеграция ще звучат като любовни обяснения с твърде платонично съдържание.

Но с подобни средства днес ние вече не можем да стигнем до никъде.

Изложеният основен принцип естествено трябва да важи и за общия пазар, и за митническия съюз, така както те са описани в приетите в Брюксел препоръки. Положително *не би било разумно* да се даде на отделните страни участнички *правото* да предприемат по свое усмотрение *крачки назад* по пътя на интеграцията. Такава опасност например съществува при възникването на трудности с регулирането на платежния баланс. Тогава се дава възможност да се прибегне до прилагането на защитни клаузи, възраждащи идеята за националния суверенитет. Не може да се

приеме обаче за подходящо и едно подобно предложение, каквото веднъж бе предложено при преговорите в Брюксел – засегнатата страна пост фактум да бъде заставена да отмени действието на защитната клауза, ако съответното решение за това бъде прието с квалифицирано мнозинство. Съвсем малко фантазия е необходимо, за да се разбере, че подобно решение, което очевидно ще се приеме като недружелюбен политически акт, много трудно може да се осъществи. Подобни предписания не могат да се приемат и като свидетелство за това, че е живо съзнанието за една съгубовна общност. Но именно едно такова съзнание трябва да бъде запалено, защото, докато липсва, ние никога няма да можем да постигнем целта, никога няма да можем да съберем необходимата сила, за да изградим една истинска общност, която например би била сравнима със североамериканското икономическо пространство. Ние се нуждаем най-сетне от дела в тази област. *Наистина вече достатъчно се наслушахме на думи.*

Колкото и мъдри хора да се изкажат по въпроса, аз съм убеден, че нещата ще тръгнат и проблемът може да се реши в най-кратки срокове единствено ако се заемем с него с малко повече смелост и увереност в себе си. В своя живот аз непрекъснато съм се сблъсквал с факта, че си заслужава да се прояви повече стремеж към свобода и преди всичко повече *смелост за постигане на по-голяма свобода*. Всичко, което предприехме в този аспект, се обърна в наша полза, но навсякъде, където не ни достигна смелост за повече свобода, нещата затънаха в неблагоприятие.[17]

Според моите разбирания не звучи особено убедително и когато патетично се говори за европейска интеграция, но в същото време нещата се свеждат само до свободно движение на стоки и услуги, а не се дава възможност и на хората да се трудят свободно, където си избераат. Абсурдно е, когато в една европейска страна все още има милиони безработни, докато други държави не знаят откъде да намерят работна сила за решаване на всички предстоящи задачи.

Впрочем до подобни изводи аз съм стигнал не от вчера. Винаги съм защитавал тезата, че за обединена Европа ще може да се говори едва тогава, когато всеки гражданин на една страна получи свободни и равни възможности за трудова дейност във всички останали страни. Докато това не стане, нашите декларации за обединена Европа няма да бъдат искрени докрай.

Докато не намерим *смелост да се заемем с тези невралгични точки*, то само глобалните разговори за интеграцията или за предлагания перфекционистичен механизъм с неговите чисто икономически предписания за действие ще бъдат твърде малко пригодни за едновременното постигане на политическата, икономическата и социалната цел на интеграцията.[65]

Ако е възможно всички усилия за интеграцията на Европа да се сведат към един общ знаменател, това би бил следният принцип: *Да извоюваме свободата във всички области на живота!*

Либерализацията е най-доброто лекарство

Нека само с един пример накратко да покажа какво е способна да направи свободата дори тогава, когато в никакъв случай още не е пълна. Благотворното въздействие на либерализацията при движението на стоките върху нашата външна търговия като цяло е толкова убедително, че то не губи от своето значение дори ако се посочи фактът, че през 1950–1951 г. Германия трябваше да преживее във връзка именно с него една от най-тежките, ако не и въобще най-тежката си криза в следвоенния период. Тази криза даде по онова време повод на много хора да разглеждат моята политика като окончателно провалила се. Когато през 1948 г. поех моя пост в Бизония (вж. ²²), средният месечен експорт се движеше някъде около 200 млн. DM и по своята същност представляваше предимно износ в рамките на приетите от Германия задължения за доставка на въглища, дървесина и други суровини, от които страната сама крайно се нуждаеше. Готовите стоки фигурираха в нашите външнотърговски баланси единствено като символични величини. В началото на 1960 г. месечният експорт се колебае вече между 3,6 и 4,4 млрд. DM – от него само за страните от ЕПС – между 2,5 и 3 млрд. DM. Тези убедителни постижения бяха постигнати не на последно място благодарение на последователната политика на либерализация, провеждана от Западна Германия. Както вече казах, *либерализацията* и в международните отношения също си *покрива разходите*, това не е някакъв подарък, който се дава едностранно, а напротив, тя поражда реакции и следствия, които въздействат плодотворно и оздравително и в двете посоки.

В потвърждение на изложеното ще си позволим още един кратък поглед върху структурата на нашия експорт. Решаващият за западногерманската икономика дял на готовите стоки сега се е покачил до 84 %. В това отношение особено ясно се проявява значителната роля на либерализацията, която макар според мен все още далеч не е завършена, все пак е в състояние да породи една структура на експорт, отговаряща *в общи линии на структурните дадености на отделните народни стопанства.*

Развитието, което се наблюдава през последните години, може най-добре да се илюстрира със следващата таблица. При това за изходна база за сравнение съм взел годината на създаване на ЕПС (той е основан на 19 септември 1950 г.). Съзнателно са изключени първите следвоенни години, когато външната търговия твърде силно бе обременена от задължителни доставки.

Експорт, млн. DM (средномесечен обем)

Година	Общо	Материално производство		
		Суровини	Полуфабрикати	Готови стоки
1950	697	97	131	452
1952	1 409	107	212	1 058
1954	1 836	141	240	1 412
1956	2 572	143	318	2 034
1958	3 083	143	324	2 533
1960	3 996	182	417	3 292
1962	4 415	197	415	3 689

Източник: Федералната статистическа служба.

Не е ли всъщност една действително гротескна *дегенерация*, когато най-лошата форма на безпорядък, а именно рестриктивната валутна политика, се вкарва в графата „регулирани проблеми“. Най-сетне трябва да се освободим от погрешното мнение, че най-много ред има там, където най-много хора се мъчат да наложат порядък и да овладяят безпорядъка.

Изнадайки в една странна заблуда, твърде много хора още считат, че ако не се забелязва никой, който да следи за спазването на реда, значи в този случай не може и да има никакъв ред. Противопоставяйки се именно на подобен начин на мислене, аз съм на мнение, че при всички тези *разговори за Европа* трябва да се мисли не само за това, какво трябва *да създадем като правилници и*

институции, но и за това, какво бихме могли да премахнем или даже сме длъжни да премахнем, за да дадем възможност на Европа да се развива по естествен и хармоничен път. В това отношение например свободната конвертируемост на валутите би донесла *едно реално* и същевременно оптимално решение из множеството проблеми и би трябвало да се очаква, че ефектът от възникналите чрез конвертируемостта порядък ще се отрази положително върху почти всички области на обществения живот. В този случай и икономическата политика би придобила много по-тясна ориентация.

Разбира се, това мое постоянно *агитиране и напомняне*, че интегрирането на *Европа* трябва да се постигне, като се даде предимство на нейната *функционална същност* и се поемат гаранции в тази насока, не бива да се разбира неправилно, в смисъл, че аз, лишен от всякаква гъвкавост, бих отрекъл създаването на каквито и да е институции на европейско равнище. Това, което всъщност *решително отхвърлям*, е възгледът, че посредством създаването на институции би могло да ни се угаде действено да се справим със същинските трудности. Именно в тази област се състоят основните различия в мненията.

Кой е добър европейец

Всеки опит да се решават проблемите по институционален начин крие опасност да се забуксува в някаква привидна активност. Но и аз не разглеждам този кръг от въпроси през призмата на еднозначното „или едното, или другото“. При това обаче *акцентът еднозначно пада върху приоритета на функционалната интеграция*.

Многократно съм се убеждавал колко плодотворни резултати могат да се постигнат, ако хората трябва да седнат заедно, за да търсят някакви съвместни решения.[32] Но въпросът, който има решаващо значение, е институционално осъществяваната дейност да не се стреми да изтласка, да замести, или дори напълно да отрече функционалната. Нещо повече, *институцията трябва да служи*, и то изключително за поддържане на функциите на общия пазар, тя трябва да помага в него да се създава *повече свобода*. Ако обаче стане обратното и институцията реши сама да налага „рег“, тогава тя е просто неуместна.

Действително модерният човек до голяма степен е свикнал да си представя истинския ред само когато той се осъществява чрез някаква организация или посредством *армия от чиновници*, като при това евентуално се вдига и подобаващ шум от *лошо смазания механизъм*. Ето защо се случва, че предлаганият от мен път към интеграция посредством разширяване на свободата постоянно бива подлаган на нападки, че аз съм бил *лош европеец*. Тази ситуация твърде рано, а именно на 21 юли 1955 г., ме подтикна да изложа подробно в изданието „Deutsche Korrespondenz“ своята позиция по въпроса „Кой е добър европеец?“. Аз казах следното:

Във всеки случай не съм склонен да се отрека от моите европейски убеждения и от вярата си в тази област само заради това, че съществуват различия в начина, по който аз и някои други формулират свързаните с тази тема въпроси. Нека всички участници в посочения процес сами да преценят, дали наистина съществува само *един* път към Европа и само *един* метод за постигането на обединението, или има и други средства, които може би по-бързо и по-ефикасно водят към целта. Бих желал да се изразя съвсем ясно и да заявя, че желая в не по-малка, а напротив, в по-голяма степен една обединена Европа, отколкото това се съдържа в предложението за по-нататъшна частична интеграция. Ако пък напоследък на термина „частична интеграция“ се придава друго тълкуване, като се има предвид не толкова сътрудничеството по отделни браншове, колкото частичният отказ за страните участнички от някои регулиращи функции, това би довело единствено до объркване на понятията.

Това е така, защото функционирането на икономиката не може да се разчлени на отделни „частични функции“. Ето защо не моето бягство от обединена Европа, а напротив, моята грижа за нея са причина за опасенията ми, че посредством такъв метод на събиране и акумулиране на частични решения няма да може да се постигне нито икономическата, нито политическата цел на интеграцията. По-нататък аз не противореча на европейските връзки, а напротив, искам да създам предпоставки за тях, предупреждавайки, че преди всичко трябва да се гарантира вътрешният ред в отделните народни стопанства, нещо, което е от компетенцията на националните власти, защото иначе интеграцията би трябвало да доведе до наднационално дирижиране на икономиката.

От това мое виждане на нещата обаче става ясно, че и аз не съм склонен да разглеждам Европа като някаква крайна и абсолютна цел на икономическия ред. В това отношение навярно се различават един човек, занимаващ се с *икономическа политика*, от човек, занимаващ се с *външна политика*. За мен интеграцията означава само един първи етап, който лежи в обзрима перспектива и за който изначална цел е премахването на всички бариери пред международния стокообмен.

При всички обстоятелства се стремя да следвам пътя на либерализиране и разкрепостяване на връзките с всички страни от западния свят и най-вече естествено с нашите европейски партньори. В този смисъл Европа е форма на интеграция от икономическо и политическо естество. Но *целта* излиза извън тези рамки и това всъщност означава, че *не бива да допуснем западният свят отново да бъде разпокъсан на различни икономически пространства*. [58]

Петнадесета глава

ПТИЦАТА ФЕНИКС ВЪЗКРЪСВА ОТ ПЕПЕЛТА

След като месечният експорт на Федералната република се е увеличил с около 300 млн. DM в началото на 1949 г. на повече от 4 млрд. сега, заслужава си да се отдели известно внимание на основните принципи на тази очевидно толкова успешна външнотърговска политика.

Посочените принципи в крайна сметка могат да се редуцират до две основополагащи тези, които непрекъснато се застъпват в тази книга. Единият е постулатът за абсолютния *приоритет на свободата* по отношение на всички опити на държавата *да планира, направлява или опекуства* икономическия процес. Вторият се изразява в *познанието за това, че свободата е неделима*.

Осъзнаването на посочените принципи не допуска никакви прояви на нерешителност и колебание и изключва дребнавото пазарене за отделни привилегии. Подобна духовна нагласа още по-малко е съвместима с билатерално балансиране в междудържавните икономически връзки. Една външнотърговска политика, провеждана в съответствие с горепосочените принципи, се опитва да постигне същите цели, към чието осъществяване се стреми и вътрешната икономическа политика. Става дума за преодоляване на протекционизма в неговите най-различни форми, като например рестрикционната валутна политика, количествените ограничения и други административни манипулации и за преодоляване на онова тесногърдо икономическо мислене, което може да превърне в мъчение живота в Европа. Трябва бързо и радикално да се ликвидира тази *дребнава идеология*. Ето защо, когато през 1948 г. поехме този курс, целящ възстановяването на вътрешната икономическа свобода в Германия, за мен беше почти въпрос на морално задължение, колкото се може по-бързо за предприема решителен поврат към *политиката на либерализация* на външната търговия. Въпреки германското изоставане в производителността и някои други неблагоприятни стартови условия, до края на 1949 г. либерализацията беше увеличена на 58,2 % от обема на част-

ния внос в региона на ЕИС (за периода октомври 1948 – септември 1949 г.) и през октомври 1950 г. последва ново разширяване на либерализацията до 63,7 %. Навремето ние извършихме този преход не от самоувереност или дори от империалистически заблуждения, не, суровата необходимост ни подтикна да подложим на таква тежко изпитание нашето убеждение в превъзходството на свободата. Разстроената германска икономика не беше в състояние да предложи на германския народ основа за съществуване, ако не ѝ се удаде в най-кратък срок да намери пътя за изравняване на производителността с тази в най-напредналите индустриални държави в света.

Определяне на посоката към успеха

В случая ставаше дума за това, в известен смисъл без състрадание и без *излишен патетизъм* да открием в какво се състои *алтернативата*, а именно, че ако в германската икономика и сред икономически активните хора се намираха още достатъчно сили и енергия, за да изведат до успешен край експеримента на оздравяване чрез включване в конкуренцията на световния пазар, тогава *пътят към германското възстановяване* беше свободен. По-специално тогава възникваше шансът да се даде отново подобаващо занятие на многото милиони безгълци и да се открие пред германския народ пътят към жизнен стандарт, отговарящ на равнището на западната цивилизация. Но ако тази сила ни липсваше, едно възстановяване не би било мислимо, т.е. без присъединяването към световния пазар и към неговите върхови постижения, не би било възможно да се осигури никакво щастливо германско бъдеще. Съдбата на Германия е тясно свързана със световния пазар – било като покупател на суровини, било като продавач на готови стоки.

Ето защо *помощта в рамките на плана „Маршал“* заслужава *особената благодарност* на германския народ. Тази щедра подкрепа трябва преди всичко да бъде високо оценена заради нейното морално въздействие. Тя даде на германеца чувството, че той не е отписан повече от останалия свят, а че отново може да участва в напредъка на един свободен свят. Впрочем нейното икономическо и финансово значение бе не по-малко. Но независимо от това федералното правителство никога не е забравяло, че преди всичко

негово задължение е да създаде необходимите предпоставки, за да можем сами да си плащаме нашите хранителни стоки и суровини посредством износ на германски обработени изделия. Имено тази политика правеше неизбежно отварянето на вратите на икономиката и предприемането на този опит, който повсеместно се възприемаше едва ли не като едно брутално действие – германското стопанство да се накара да се състезава по своята производителност с другите народни стопанства.[59] По този начин още от момента, когато германската външнотърговска политика премина към компетенциите на Министерството на икономиката, тя беше пренасочена в съответствие с принципа на либерализацията в най-широкия смисъл на думата. Това стана особено видно по време на „германската криза“ в ЕПС. Поради застрашителната задължителност в рамките на основания през есента на 1950 г. Европейски платежен съюз ние се видяхме принудени през февруари 1951 г. временно да прекъснем либерализацията. Тогава на мен повсеместно даже ми се препоръчваше да се отрека от принципа на свободната търговия и окончателно да се откажа от него и в бъдеще да се стремя да давам пример, израейки ролята на първопроходец. Опозицията бе на мнение, че при опитите да се разкрепости европейската търговия би трябвало да поемем единствено ролята на скромен сподвижник (б. пр. – Mitläufer, вж. глава 5. Пазарната икономика побеждава плановото стопанство). Но противно на подобни късогледни съвети в наш интерес бе чрез *собствени динамични действия* да държим будни в сферата на либерализацията и тези страни, които не се намираха под същия силен натиск, какъвто ние изпитвахме. Крайната цел на подобна политика бе разрушаването на съществуващите търговски бариери.[8]

Но така или иначе делът на германския износ на световния пазар по онова време не достигаше даже до 3 % от световния експорт и с тези си размери не бе достатъчен, за да осъществи успешното възстановяване на икономиката ни. Ето защо всички германски действия по време на споменатата криза в ЕПС (1950/1951 г.) бяха продиктувани от волята и от намерението да се спаси не само за нас, а въобще за всички принципът на либерализацията и по този начин пък да се облекчи нашето бързо завръщане към либералната външнотърговска практика.

Либерализация във всички направления

Тази цел бе постигната на 8 януари 1952 г. с възстановяването на либерализацията в размер на 56,8 % от частния внос (за сравнение се използва 1949 г.). Но *посочената последователна политика* намери своя *апогей* в съобщението, съдържащо се в бр. 233 на Федералния бюлетин от 30 ноември 1956 г. Чрез него списъкът на стоките, които можеха да се внасят без количествени ограничения от държавите – членки на ЕИС, бе толкова силно разширен, че с някои незначителни изключения Федералната република *практически либерализира на 100 % частния внос от региона на ЕИС*. Подобна констатация бе в сила още преди това, по отношение на частния внос от т. нар. страни неучастнички (Non Participating Countries, страните – NPC, това са такива държави, които регулират своите международни плащания чрез ЕПС, но не принадлежат към страните – участнички в ЕИС, например Австралия, Нова Зеландия, Индия, Южноафриканският съюз, Виетнам).

По това време, в началото на 1952 г., започна и външнотърговската либерализация на двустранна основа, а през март 1954 г. в това отношение бе предприето приравняване към степенята на либерализацията на вноса от региона на ЕИС.

Така в международен план Германия направи един особено значим принос за преодоляване на протекционизма. Подобна констатация е още по-оправдана, като се вземе предвид, че Федералната република преследваше една също толкова целенасочена политика на премахване на количествените ограничения и по отношение на другите региони в световната търговия. Благодарение на предприетите на 17 февруари мерки и особено благодарение на повторното разширяване на обема на либерализацията в средата на 1956 г. на нас ни се удаде да увеличим на *92,8 % дела на частния внос от зоната на долара, за която нямаше никакви количествени ограничения*. На 16 май 1956 г. влезе в сила единен списък на либерализираните стоки и по отношение на една друга група страни – Бразилия, Чили, Финландия, Япония и Уругвай. Тази разкрепостена политика доведе дотам, че в началото на 1957 г. *кръгло 90 % от частния внос (изчислено въз основа на данните за 1953 г.) и 80 % от целия внос бяха освободени от количествени ограничения*. Възникващата разлика между двете цифри се обяснява с това, че в отличие от частния внос, където съвсем малко позиции още подлежаха на количествени ограничения, в сферата на държавната търговия,

т.е. в условията на Западна Германия при търговията с пазароопределящи проодукти от аграрния сектор, тези операции останаха извън сферата на либерализацията. И така, нашата външнотърговска политика, която в началото на главата беше характеризирана с принципа за свободата, намира своя най-типичен израз в премахването на количествените ограничения пред вноса.

Но този принцип се проявява и в силното ни желание да бъде *преодоляна системата на билатерализма* в полза на мултилатералните общо валидни търговски правила. Впрочем подобни усилия биха намерили своя завършек в създаването в крайна сметка от западния свят отново на едно-единно валутно пространство. Ето защо, както и преди, като висша цел пред германската външнотърговска политика стои постигането на *конвертируемост* на валутата. Поради тази причина би трябвало да се изброи цяла редица от мерки, които бяха предприети през последните години и чиято цел бе все повече да приближим германската марка до състояние на фактическа конвертируемост. С откриването на 1 април 1954 г. (окр. писмо 24/54) на „частично конвертируемите сметки в DM“ беше направена значителна крачка напред, която доведе до по-нататъшно преодоляване на билатерализма. В началото на 1954 г. все още съществуваха само двустранни споразумения за разплащания, които обхващаха 17 страни извън зоната на ЕПС. В бъдеще подобни двустранни отношения ще се запазят вече само с Аржентина, докато всички останали разплащания ще стават чрез частично конвертируемата германска марка, която от 1 април 1957 г. ще обслужва даже и разплащанията с Чехословакия. (Тук не се разглежда особеното място на Турция в ЕПС.) Освен това през 1954 г. беше създаден и либерализираният капиталов пазар (в действие от 16 септември 1954 г.), като по този начин беше погребана въведената през 1931 г. т. нар. вътрешна марка (б. нр. – Die Sperrmark) – една от най-фрапиращите прояви на принудителната икономика във валутната сфера.

Единни „правила на играта“

Убеждението, че билатерализмът е един от най-опасните рецидиви на трагичното минало, с радост ни подтикна да подкрепим всички планове и методи, които целят *установяването на*

общовалидни „правила на играта“ за широки икономически пространства. Това се отнася преди всичко за германското сътрудничество в ЕИС, обединението на ЕПС, в ГАТТ⁶⁵, в Международния валутен фонд. По принцип на подобна наднационална плоскост вече не съществува място за индивидуални и ограничени във времето клаузи на двустранна основа, които обективно противоречат на принципа на свободата и на отказа от дискриминация. Моят идеал за успешна търговска политика в един свободен свят може да се счита за осъществил се едва тогава, когато търговската политика между страните повече не се раздробява или ако отидем по-нататък, когато *целият свободен свят възприеме в тази област единни принципи на „правила на играта“*. Подобни мисли аз изложих по-подробно в тринадесета глава, озаглавена „Политиката се прави извън кабинета“.

Премахването на билатерализма същевременно доведе до там, че централните банки вече не се явяват, както в недалечното минало, в качеството на държавни кредитори. Това всъщност не е и тяхна задача. Напротив, с преодоляването на билатерализма все повече ще се развиват *кредитните отношения на международна основа*. Това ще позволи намирането на средства за уравнивяване на платежните баланси все повече да се превръща в *комерческа сделка* на частноикономическа основа.

Либерализацията и мултилатерализацията отварят пътя за едно разумно от икономическа гледна точка движение на стоковите потоци. Когато външната търговия най-сетне бъде освободена от всички ограничения, тогава и в международния обмен стоките ще се разменят в зависимост от това, къде от народностопанска гледна точка ще се постигне най-големият полезен ефект.

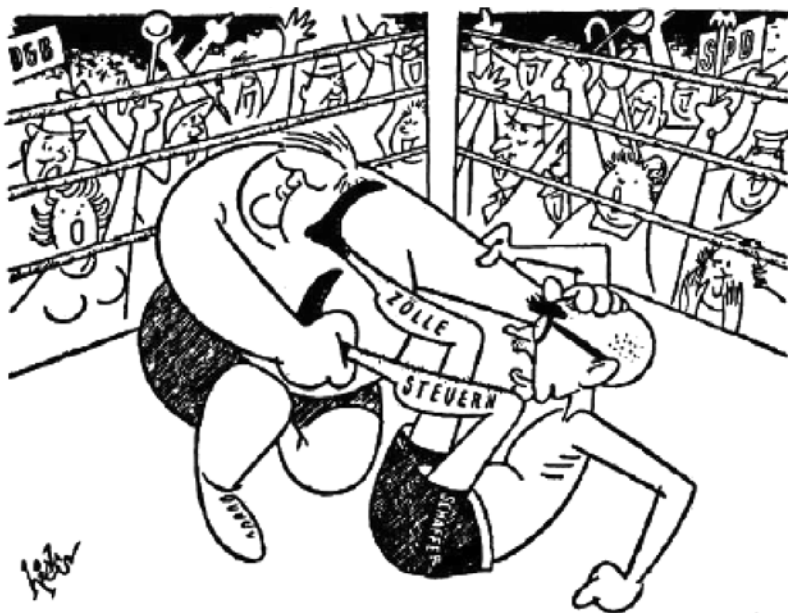
Тези либерални принципи не бива да се пренебрегват и при използването на останалите инструменти на външната търговия. Ето защо аз отдавна се стремя към премахването на всички експортни привилегии. Субсидии от подобен род, по какъвто и начин те да се проявяват, трябва да бъдат отхвърляни, защото почти задължително водят до появата на раздори и недоверие. Доколкото по отношение на Германия те бяха привнесени и запазени като наследство от миналото, това може да ни послужи като известно извинение *защо толкова дълго време ни се наложи да се въздържаеме от либерализацията и в тази област на външната търговия*. От подобна гледна точка аз приветствах като же-

лано събитие отменянето от 31 декември 1955 г. на Закона за насърчаване на експорта. В това т. нар. заявление „Бътлер–Ерхард“⁶⁶ от 8 май 1954 г. аз се задължих да противодействам на евентуалното продължаване на действието на този закон.

Най-добрият начин за насърчаване на експорта

На малкото представители на германската икономика, които от време на време все още предявяват претенции за експортни привилегии, би могла да се противопостави като потвърдена от нашия непосредствен опит старата ми теза, че най-добрата помощ за експортърите се състои в това, да се поддържа *стабилно равнището на германските цени* – най-малкото толкова стабилно, колкото в другите страни. Правилността на подобна политика се забелязва моментално в тъй благоприятната картина на нашата външна търговия. Тя във всеки случай обещава повече и по-големи успехи, отколкото прилагането на съмнителни методи за насърчаване на експорта. За да се преодолее всеки начин на експортно субсидиране, който смущава естественото движение на стоковите потоци, аз още преди години предложих всички мерки по външнотърговското стимулиране да бъдат вкарани единствено в рамките на законовата уредба, за да станат по този начин видни за всекиго. Освен това също преди години, по време на откриването на Франкфуртския панаир на 22 февруари 1953 г. аз поставих въпроса да бъдат предадени на някоя общоевропейска организация списъци с всички икономически мерки за насърчаване в областта на търговската политика, осъществявани от отделните национални държави. Това „откриване на картите“ би създадо основа за международни преговори за премахване на посочените изкуствени защитни мерки.

Стремежът към *премахване на всички търговски бариери* естествено трябва да намери *своето отражение* и в *митническата политика*. Именно по този въпрос по отношение на Германия аз винаги съм защитавал принципа, както впрочем и в дискусиата за либерализацията на вноса, че това, което е вярно от принципна гледна точка, не би трябвало обезателно да се обвързва с някаква ответна мярка на търговския партньор, за да може то да бъде реализирано. Ето защо от 1955 г. насам, откакто вътрешно-ико-

„По-здраво, Ерхард – дай му да разбере, откъсни му краката!“

Двамата борци се на ринга представляват Ерхард и неговият опонент – министърът на финансите Фриц Шефер (Schäffer) от ХСС. Въпреки че са от една и съща управляваща коалиция, те са имали различни мнения за митата и данъците. Публиката, която наблюдава битката, е от опозицията. На плакатите пише ОГП (Обединение на германските профсъюзи, DGB) и ГСДП (Германска социалдемократическа партия, SPD). На краката на Шефер е написано „мита“, „данъци“.

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на седмичника „Die Zeit“,
рисуника: Хукс.)

номическото положение на Федералната република направи разумно засилването на конкуренцията, аз се опитвам да я засиля отвън, като чрез намаляването на митата стимулирам вноса на стоки през границата. На няколко етапа бяха предприети дори едностранни намаления на митата, но според мен нещата можеха и трябваше да продължат и по-нататък от равнището, до което се решиха да стигнат правителството и парламентът. Като спурка по пътя на автономните намаления на митата могат да се изброят: първото едностранно намаление със сила от 1 април 1955 г., което засягаше 700 митнически позиции; то бе последвано от т. нар. „конюнктурно-политическо намаление на митата“;

което се разпространи от 1 юли 1956 г. по широкомащабен начин върху всички произведения на обработващата промишленост. При това за стоките с максимално митническо облагане ставката бе установена на 21 % от стойността им, в останалите случаи бе предприето намаление на митата по съответни групи. В същото време за различни хранителни стоки беше разпоредено едностранно намаление на цените, като по този начин най-малкото бяха въведени в сила преди уговорените срокове почти без изключения всички митнически намаления, обещани на конференцията на ГАТТ през 1956 г.

Последните проценти са решаващи

Съществуващите пречки по пътя към осъществяването на свободна външна търговия не бива нито да се преувеличават, нито пък да се подценяват. Колкото повече се приближаваме към онази *критична граница*, след която либерализацията може вече да има сериозно и чувствително влияние върху националното икономическо пространство, толкова по-силни ще стават съпротивителните сили от протекционистичен тип. За да изразим това по по-прост, но за сметка на това по-ясен начин, можем да кажем следното: да се либерализират от 0 до 70 или 80 % е относително просто. До тези величини може да се каже, че осигуряването на свобода във външната търговия почти изцяло съвпада със собствените национални интереси. Впрочем при либерализация от 80 на 90 % ситуацията вече става по-проблематична, но когато стигнем до 90, 92–95 %, тогава всеки процент повече *свобода* се превръща в едно почти *драматично дело*. В тази зона трябва да се проявят истинските убеждения, защото едва в нея либерализацията води към желаното оздравително въздействие. Твърде много страни в Европа се препъват в това последно препятствие и само малко имат смелостта да го преминат.

Символът на злото

Добрият дух на либерализацията и злият дух на принудителните валутни ограничения се понасят помежду си като огън и вода. За мен рестриктивната валутна политика е *символ на зло*.

то в каквато и одежда да ни се представя. Тя носи проклятие, гръха на подготовката за война и на самата война, от чийто разрушителен хаос е възникнала. Именно с възкръсването на „антиикономиката“ отделните национални икономики попаднаха на просто самоубийствената идея, че трябва да спрат свободата на конкуренцията, за да могат да се развият. По този начин външната търговия все повече се превръщаше във функция на държавната силова политика и все по-малко изпълняваше своята задача да служи на икономическото благоденствие на всички граждани на един свободен свят. За разлика от времето, когато аз поех своя пост, външнотърговската ситуация днес вече не се определя от грижата, по какъв начин с приходите от експорта да се покриват разходите от вноса, които впрочем тогава излеждаха почти необятни. Напротив, днес задачата е да се справим със смущенията, предизвикани от экспортните излишъци. През 1956 г. импортьт се увеличи с около 14,3 %, докато експортът нарасна с 20 %, и то в сравнение с равнище от почти 1,5 млрд. DM. Следователно почти повсеместно изразеното през 1955 г. предположение, че през следващите години вносът и износът все повече ще се балансират, се оказа погрешно. В края на 1862 г. златновалутните запаси на Германската федерална банка (б. пр. – Deutsche Bundesbank) достигнаха почти 28 млрд. DM. Тяхното развитие може да се види по-конкретно от следващата таблица:

*Златновалутни резерви, млрд. DM
(в края на годината)*

1949	0,38	1960	31,63
1952	4,64	1962	27,73
1954	10,93	1980	78,97
1956	17,80	1084	81,62
1958	26,11	1988	94,69

Източник: Deutsche Bundesbank.

Безспорно тези экспортни излишъци са проява на действителната и заслужаваща признание производствена мощ на германската икономика. Същевременно обаче би било измамно, ако посоченото развитие на външната търговия се сведе изключително до посочената висока производителност. До голяма степен активното салдо е израз и на факта, че Западна Германия в сравнение с

някои други народни стопанства *относително смело се противопостави на опитите да се следва инфлационен път на развитие*, или казано по-точно, че ние по-малко съгрешихме в това отношение, отколкото някои наши търговски партньори.

На фона на международното развитие нашият ценови тренд изглеждаше относително благоприятен. По отношение на разходите за живот през 1962 г. (база 1950 г. = 100) той показва величина на индекса, равна на 128, докато важни европейски търговски партньори отбелязват увеличение на цените от порядъка на 144 (Холандия) или 160 (Великобритания) и даже още по-нагоре (Франция – 186). От тези дадености естествено следват големи експортни шансове за нас. Съществува правопрпорционална зависимост между ценовия тренд и тренда на експортните възможности. Би било обаче *неправилно и съмнително да се правят дългосрочни прогнози в областта на експортната политика*, като се изхожда от твърде рискованите предположения, че другите страни биха продължили да провеждат една толкова опасна ценова политика. В условията на висока конюнктура и на пълна трудова заетост в почти всички големи търговски страни ние повече или всякога чувстваме колко много ни липсва един стабилизиращ фактор, излизащ извън границите на собственото народно стопанство. Аз трябва отново и отново да правя една и съща констатация: Това е едно странно, да не кажа *гротескно състояние*, при което въпреки толкова различното развитие на цените в отделните народни стопанства *разменните курсове на валутите на тези страни са останали замразени*, сякаш между цените и курсовете въобще не съществува никаква вътрешна връзка. От подобна противоречива политика обективно трябва да възникнат чувствителни промени в експортните възможности на отделните страни. Във всеки случай описаният процес е важна причина за това, че Федералната република постига все по-големи експортни излишъци, чиято отрицателна страна се изразява в това, че се усложнява обуздаването на вътрешногерманската конюнктура.[77]

Отказът от конвертируемост, нещо, за което настоявам непрекъснато, трябваше почти като по силата на природен закон да доведе до това развитие на събитията. Според мен само посредством свободната конвертируемост на валутите може да се създаде подходяща основа за един наистина годен да функционира свободен световен пазар. Само по този начин, както сочи целият

опит от практиката, може да се постигне единна и насочена към стабилност икономическа и финансова политика в рамките на националните стопанства на отделните страни. Но по този начин ще бъде отнета почвата и на сегашните деформации, каквито са например екстремалните величини на платежните баланси. Никога, дори и отчасти, обхватните функции на конвертируемите валути няма да могат да се заменят чрез други мерки. Всички опити в тази насока обикновено „засягат“ още в началото. Те винаги остават нещо половинчато. В усилията, насочени към съкращаване на екстремните размери на задлъжнялостта на някои страни към Германия, аз обаче положително няма да използвам постоянно бичуваните от мен средства, третиращи валутната политика като инструмент на търговската политика. Този *грех* според мен е *по-малък*, отколкото неплодоносния опит да се стремиш към търговска политика да неутрализираш нереалистични разменни курсове. При подобни методи съм почти склонен да запитам: Кой кого маме всъщност? В такива ситуации практически остава един-единствен път – най-сетне да се откажем от практиката, която доведе до фалшифициране на разменните курсове. Въпреки че съзнавам политическите, тактическите и техническите трудности и съмнения, все пак считам за неизбежно обсъждането на *най-широко равнище* на посочения просто крещящ проблем.

Днес сме изправени пред голямата опасност да забуксуват на място нашите усилия за освобождаване на световната търговия. Това ще стане, ако не се заемем сериозно да установим една годна да функционира международна валутна система и не се споразумеем за общи „правила на играта“ в областта на икономическата и търговската политика.

Стига сме се суетили. Време е за решения!

Така, както съм убеден, че само по този начин могат да се регулират дисбалансите, които конкретно в германския случай доведоха в рамките на ЕПС до екстремална задлъжнялост на другите страни по отношение на Германия, така също смятам, че сегашната ситуация изисква самостоятелна западногерманска активност. Би било лошо за нас при едни международни преговори да се стремим да прехвърлим колкото се може по-далеч от нас цялата

вина за тази ситуация или дори да предприемем негодния и нерелистичен опит да изискваме от нашите партньори да смъкнат обратно тяхното (относително) високо равнище на цените до по-ниското равнище на цените в Германия. В много по-голяма степен от нас се очаква да представим видоизменение на нашите методи на търговска политика, така че особено пред нашите страни-длъжници въпреки изтъкнатата ценова ситуация да се отворят по-добри и допълнителни шансове за експорт в Германия, или по някакъв друг начин да бъде *намален отливът на техните златновалутни запаси* към Западна Германия. Нагледна представа за размера на този отлив дават следващите данни за месечните салда на платежния баланс.

<i>Салдо на платежния баланс, млн. DM</i>	
средно за месец	
1950	-47
1952	+230
1954	+232
1956	+418
1958	+266
1960	+667

Източник: Deutsche Bundesbank.

Първостепенно значение на външната търговия

Нека накратко се обърнем към *развитието на германската външна търговия* през последните години. През 1962 г. общият обем на германската външната търговия бе равен на 102 млрд. DM. За да можем за оценим значението на тази величина, трябва да имаме предвид, че през 1950 г. (годината на основаването ЕПС) стойността на импорта и на експорта съставляваше общо 19,8 млрд. DM, малко по-малко от сегашния им размер, въпреки че тогава в тази величина се включваше и вносът по линията на плана „Маршал“, който не се заплащаше с германски средства. Делът на външнотърговския оборот в брутния обществен продукт сега се е покачил до 29 % (внос 14 % и износ 15% от брутния обществен продукт). През 1950 г. делът на импорта бе 12 % и на експорта 9 %, а заедно те съставляваха едва две трети от днешния дял на външнотърговския оборот, като при това трябва да се има предвид, че сега общественият продукт се е увеличил с 263 % спрямо 1950 г.

Износ, % от световния износ

	САЩ	ФРГ	Велико британия	Франция	Канада
1950	18,3	3,6	11,0	5,6	5,3
1952	20,8	5,5	10,0	5,6	6,2
1956	20,0	7,8	9,4	4,9	5,2
1958	18,5	9,2	9,2	5,3	5,4
1960	17,9	10,0	8,8	6,0	5,0
1962	17,2	10,7	8,6	6,0	4,9
1988	11,4	11,5	4,7	5,9	4,2

Източник: Федералната статистическа служба.

Следователно определяща черта на развитието на външната търговия през последните години е фактът, че тя все повече увеличава своето значение в рамките на цялата икономика. Нейният дял днес е чувствително по-голям, отколкото в последния предвоенен период. През 1936 г. той бе равен едва на 24 % от брутния вътрешен продукт.

През последните години непрестанно растат както вносет, така и износът, като върху тях съвсем отчетливо и благоприятно отражение оказва енергичният преход от тотално рестриктивна валутна политика и абсолютна бюрократизация на външната търговия към все по-либерални форми. Външнотърговската статистика свидетелства за правилността на подобно твърдение (вж. по този въпрос графика на с. 76).

Дял на външната търговия на Федералната република на световния пазар

	В % от световния внос	В % от световния износ
1913	12,9 ¹	13,1 ¹
1929	6,5 ²	7,5 ²
1937	5,7 ²	7,1 ²
1950	4,6	3,6
1952	4,8	5,5
1954	5,8	6,8
1956	6,7	7,8
1958	7,3	9,2
1960	8,5	10,0
1962	9,4	10,7
1988	8,6	11,5

¹ Германия в границите ѝ от времето на империята.

² По оценка, извършена от ФМИ за територията на ФРГ.

Източник: Федералната статистическа служба.

„Струва ми се, че един от вас свири фалшиво!“

На нотите на пианото, където свири Ерхард, е написано „свободна пазарна икономика“, на тръбата „Зелен фронт“⁶⁷, а на нотите пред тръбата „повишение на цените на маслото“

(Илюстрацията се публикува с любезното съгласие на „Ruhr-Nachrichten“, Дортмунд, рисунка: О. Брангес.)

Това благоприятно развитие позволи на Германия да заеме второ място в световната търговия. Изоставането ни обаче от САЩ е твърде чувствително.

Следващата таблица много ясно отразява пък развитието на дела на Западна Германия на световния пазар.

Описаната картина обаче би останала непълна, ако не се хвърли бегъл поглед и върху *структурата на нашата външна търговия*. Тези данни са още по-необходими, тъй като може да се счита, че външната търговия отговаря на потребностите само тогава, когато създава предпоставки за пълното натоварване на едно народно стопанство, а в особената германска ситуация, когато открива възможност да се даде работа на милионите бежанци.

За развитието на германския износ е характерно, че делът на *готовите изделия постоянно нараства* и днес съставлява 84 % от целия експорт.

Това развитие се отразява и в един постоянно намаляващ експортен дял на суровините, които съдържат по-малко овеществен

труг. Той съставлява днес едва малко по-малко от 5 %, докато през 1948 г. една четвърт от нашите експортни приходи са били получени посредством доставки на суровини.

Внос и износ по стокови групи, дялове в %

	Внос				Износ			
	Аграрни продук- ти	Суро- вини	Полуфаб- рикатни	Готови изделия	Аграрни продук- ти	Суро- вини	Полуфаб- рикатни	Готови изделия
		Промислени стоки				Промислени стоки		
1948	49,2	26,2	13,7	11,0	2,0	25,2	29,5	43,3
1950	44,1	29,6	13,7	12,6	2,3	14,4	18,9	64,8
1954	37,0	28,5	18,0	16,6	2,3	7,7	13,1	76,9
1965	32,8	29,4	18,7	18,6	2,7	5,6	12,4	79,1
1958	20,2	24,7	16,9	27,3	2,4	4,6	10,5	82,2
1960	26,3	21,7	18,9	32,2	2,3	4,6	10,4	82,4
1962	27,6	17,8	15,9	37,8	2,2	4,5	9,4	83,6

Източник: Федералната статистическа служба.

Благоприятното развитие на нашата външна търговия намира адекватен израз в индекса, отразяващ промените в нейния обем (за база е взета 1950 г. = 100). То изглежда особено внушително, като се сравнява с данните от международното развитие. За да се избегнат някои изкривявания, в следващата таблица са неутрализирани всички ценови влияния.

*Индекс на обема на износа
(1950 = 100)*

Година	ФРГ	Франция	Холандия	Великобритания	Швеция	Канада	САЩ
1952	155	100	132	92	93	123	132
1954	209	122	156	98	111	117	133
1956	282	127	178	112	129	136	160
1958	337	146	201	109	140	139	147
1960	431	204	258	121	173	149	164
1962	473	218	284	126	202	167	164

Източник: Федералната статистическа служба и ОИСР⁶⁸.

Шестнадесета глава

ФУНДАМЕНТЪТ НА НОВОТО ПРАВИТЕЛСТВО

В предговора вече бе казано, че за скептиците навярно ще изглежда като едно рисковано начинание фактът, че се преиздава книга на човек, занимаващ се с икономическа политика, при това с намерението тя да се включи в актуалната дискусия в тази сфера и въпреки че новото издание се появява седем години след първото, авторът ѝ се отказва от преработка, която да засегне по същество нейното съдържание. С други думи, той съзнателно се ограничава единствено с осъвременяване на статистическите данни. Този начин на поведение е предназначен да покаже на читателя по особено ясен начин, че хората, занимаващи се с икономическа политика, трябва през цялата своя дейност да изхождат винаги от една и съща правилна изходна точка при изразяването на своите позиции, а също и в дискусиите, дори когато става дума за проблеми на всекидневието. Ако това им се удаде, тогава това, което преди години е било в сила, и днес продължава да бъде убедително – да, то трябва и днес да бъде толкова годно да ни убеди и да ни докаже нещо, както в деня на неговата първа формулировка. При това, надявам се, никой не ще ми се разсърди, че в увода беше посочено, че подобна констатация не може формално да се приложи към всяка дума в тази книга. Изминалите цели 7 години от нейното написване положително не бяха лишени от остри дискусии, от политически и духовни борби. Междувременно те изтласкаха на заден план някои неща, които тогава играеха голяма роля и обратно, други явления, които на времето само бяха очертали контурите си, сега са излезли на преден план. За изминалия период се появиха и нови проблеми, а и нови задачи чакат своето решение. В заключителната глава на първото издание аз можех да заявя: „Тези неща следователно ги казва министърът на икономиката, който ежедневно отново и отново се сблъсква с факта, че неговата дейност протича не в рамките на чистата икономика, а в сферата на политическата икономия, и който поради това постоянно трябва да се стреми да намира

една що-годе сполучлива синтеза, едно помирение между икономическото благоразумие и научните познания, от една страна, а от друга, политическите, често даже партийно-политическите интереси.“ Това разбиране за ситуацията, което по онова време беше изречено без някаква особена връзка с предмета на дискусията и без някакво желание да се правят пророчества, може, ако се огледаме за събитията през изминалия период, да бъде взето направо за мото, под което е протичала дейността ми през последните години.

Към посочената формулировка тогава беше добавена още една забележка, която с голямо удоволствие бих желал да цитирам и днес: „Самото заглавие на книгата „Благогенствие за всички“ е проблематично, защото то по никакъв начин не отговаря на моето убеждение, че дори да се постигне тази цел и германците бъдат гарени вече с щастие и доволство, едва ли това благогенствие за всички ще бъде достатъчно, за да гарантира обществената хармония... Ние сме обхванати от несигурност и не само нашият ръководство, но и душите, и сърцата ни са объркани. Навярно или дори по-скоро със сигурност много от нас загубиха ориентация поради необходимостта цялата човешка енергия да се насочи към възстановяване и гарантиране на материалните устои на нашето битие и при това те останаха без правилен усет за грядацията на ценностите. Нашата съдба ще се реши от това, дали ще бъдем в състояние да намерим сполучливо решение на неизбежните въпроси, които възникват пред нас.“

Решително би надхвърлило възможните рамки на тази глава, ако решим да направим подробен преглед на събитията през седемте години, изминали след първата поява на книгата. Това бяха години, които се характеризираха (ако вземем само най-обобщаващите данни за развитието на икономиката) най-напред с отшумяването на високата конюнктура, след това с временно спагане на темповете на подем, по-нататък с един нов тренд нагоре до достигането на такъв икономически бум, какъвто мнозина смятаха вече за невъзможен, а други пък – за уникален. Накрая подемните сили започнаха да се изчерпват, но сега сме изправени пред нови дадености, които отново сочат към конюнктурен подем. При това цялото безкрайно динамично развитие през посочените години остана незасегнато от нито една истинска криза или дори от някоя по-продължителна рецесия.

Слабите фази в конюнктурата не доведоха в нито един случай до спадане на икономическата активност под дадено равнище, достигнато преди това. Кривата, изобразяваща развитието на икономиката, се колебаеше не около една хоризонтална права, а напротив, сочи ясно изразен тренд нагоре. Сред тази поредица от наистина вълнуващи икономически събития, един къс отрязък от време заслужава да бъде споменат специално, понеже поуките, които бяха натрупани тогава, и днес имат своето трайно значение. Когато преди повече от 7 години бе написана тази книга, икономиката се намираше в една почти безпримерна висока конюнктура. Сега, когато аз отново пиша тази заключителна глава, ние имаме зад себе си още по-ясно изразена висока конюнктура през периода 1959–1961 г., а и днес се гласим да реализираме плодотворно нов икономически подем. Ето защо вече е почти забравена онази фаза от зимата на 1958/1959 г., през която отново твърде много хора мислеха, че социалното пазарно стопанство е „изживяло дните си“ (б. пр. – *Ist am Ende ihres Lateins andelant*) – ще цитираме този често използван по онова време израз, за да го припомним отново. Нейните противници ликуваха. Можеха да се прочетат забележителни разсъждения като например в една статия под заглавие „Ерхард е детрониран политически“. Истински и фалшиви приятели не се скъпяха на съвети.

Някои дори потърсиха убежище в мистични заклинания, както в случая, когато ми беше отправено открито писмо под заглавие „Това, което всеки казва и никой не знае“. Едва ли би си струвало да се споменават отново всички тези заблуждения, ако не бе необходимо да се изтъкне и запази в паметта нещо изключително впечатляващо. А именно, че и след фрапиращите успехи, постигнати през последните години, които всъщност винаги целяха освобождаването на човека от опека на държавата, това в крайна сметка не попречи на моите добронамерени и злонамерени критици постоянно да търсят единствено в намесата на държавата изход от неизбежните периодични трудности, макар че те възникваха само в отделни сфери на икономиката. Очевидно не всеки, който тогава „почукваше на вратата“ на министъра на икономиката, ясно беше осъзнал последствията от своите желания и беше схванал, че подобно безобидно начало на държавна намеса по вътрешната логика на икономическите взаимозависимости би довело след себе си сериозни последствия.

Не желая да крия, че опитът от тези зимни месеци (1958 – 1959 г.) ме настрои твърде скептично. Той ми показа колко лековерно е да се приеме, че в Германия социалната пазарна икономика вече е гарантирана за дълго. През онези дни по най-категоричен начин стана ясно до каква степен свободата и в областта на икономическата политика трябва повседневно да се защитава. В политиката „Разни го“ и „Осанна“ вървят ръка за ръка. Ето защо не бива да смятаме, че окончателно сме предпазени от ново свличане към формите на държавната икономика. Тази тъй оживена дискусия за предимствата и недостатъците на дългосрочното планиране, която вълнуваше през 1962 и 1963 г. хората, занимаващи се с икономическа политика, изцяло потвърждава моя скептицизъм. Колко много хора тогава бяха готови да последват фалшиви прогнози и да предадат пазарната икономика заради мечтите за едно ново „божествено послание“.

В това отношение пред нас възникват огромни по своите мащаби задачи в областта на възпитанието и образованието. Навярно все още ни липсва един достатъчно широк слой от предприемачи, политици и правителствени чиновници, вътрешно здравоспоени от свободната пазарна икономика. Колко своеобразно въздейства днес цитирането на посочените по-голу няколко изречения, казани от мен на 1 март 1959 г. при откриването на Франкфуртския панаир. Днес, когато от години отбелязваме екстремална пълна трудова заетост и стабилна висока конюнктура. Тогава аз се видях принуден енергично да се противопоставя на широко разпространения дълбок песимизъм. Впрочем моят призив за повече оптимизъм бе почти състрадателно осмян. Но какво всъщност казах? – „Аз бих желал да заявя, че народностопанската конюнктура не дава никакъв повод за песимизъм или за негативни чувства и мрачни очаквания... Не е вярно това, което днес така често може да се чуе, че нашата участ била да не можем повече да разширяваме нашата икономика. Някои се държат така, сякаш съществува определено твърдо правило, определена закономерност, в съответствие с които темповете на нарастване на производството задължително трябва да стават все по-малки... Но едва ли някой би желал сериозно да твърди, че сме стигнали до края по отношение на възможностите за по-нататъшно повишаване на производителността. Да, аз твърдя, че истината е точно

обратната. Нека да бъде още по-ясен. Една икономика, една икономическа политика, ако ми позволите скромно да добавя, която само за едно десетилетие успя най-напред да превърне 13 милиона оцелели сред разрушенията работни места отново в рентабилни и гарантирани работни места и към това да създаде още повече от 6 милиона нови работни места и по този начин да преодолее бежанския проблем (погледнато най-малко от тази му страна), такава икономика е преизпълнена с вътрешна сила и мощ. Тя, както и деловите хора, са показали достатъчно устойчивост, за да преодолеят отделните необходими уволнения на няколко стотин или няколко хиляди души и да не оценят веднага подобни конюнктурно обусловени забавяния на растежа при наличието в същото време на пълна трудова заетост като някакъв сигнал за икономическа катастрофа. Аз с удоволствие се съгласявам, когато германските предприемачи обявяват за своя собствена заслуга продължителното покачване на броя на работните места в техните заводи, което наблюдаваме през изминалите десет години. Но в такъв случай не мога да се съглася, когато при евентуална промяна в конюнктурата (само в отделни сфери на икономиката) сега искат да припишат цялата вина на икономическата политика съответно на „лошия министър на икономиката“. Мое твърдо убеждение е, че нашето време отново призовава германските предприемачи – свободните германски предприемачи – към нова проверка на техните възможности. Във времена, когато само грее слънцето, когато е истинско удоволствие да бъдеш предприемач, не са необходими особена смелост и особена вътрешна убеденост, за да се обявиш за привърженик на свободата, но да се обявиш в подкрепа на принципа на свободата и на свободната икономическа дейност тогава, когато конюнктурата е лоша – едва това характеризира истинското предприемаческо поведение, допринася за утвърждаване на предприемачеството.“ Би трябвало да си спомняме за тези думи, изречени през 1959 г., и преди всичко да си спомняме за тогавашната ситуация винаги когато у нас твърде лекомислено се появи желанието да капитулираме пред възникващите трудности и да се откажем от проверената вече в толкова бури социална пазарна икономика.

Би било добре, без да искаме да се перчим с данните, показващи нашите успехи, да илюстрираме накратко с няколко цифри резул-

татите от икономическото развитие през тези последни седем години, за които вече стана дума, когато говорих за фазите на икономическия процес. Броят на наемните работници се покачи от 18,6 млн. средно за 1957 г. на повече от 21 млн. сега. През 1957 г., въпреки добрата икономическа ситуация, бяха регистрирани 662 000 безработни, докато в сегашния момент безработицата е напълно преодоляна. По онова време почти не се срещаха чужди работници (б. пр. – гастарбайтери, Die Gastarbeiter), докато сега във Федералната република работят повече от 820 000 чужденци. Средната брутна месечна заплата на работниците и служещите се повиши от 416 DM на 650 DM сега, това ще рече с около 57 %. Само една част от това значимо повишение в крайна сметка не бе консумирано от неговите получатели, тъй като за сравнение ценовият индекс на издръжката на живота се повиши за посочения 7-годишен период само с 15 %. В това отношение обаче проличава и един групу проблем – за прекомерните понякога изисквания към народното стопанство. Индексът на произведената продукция за цялата промишленост показва през 1957 г. равнище от 202 (1950 = 100). До края на 1963 г. той се повиши на 303. По този начин промишлената продукция сега общо осреднено е три пъти по-голяма, отколкото през 1950 г. Нашият внос порасна от 36 млрд. сега на повече от 58 млрд. DM. Брутният обществен продукт, който отразява като сума цялата икономическа дейност в нашата страна, се повиши от 216 млрд. DM (б. пр. – през 1957 г.) на повече от 376 млрд. DM през 1963 г., следователно кръгло със 75 %. Балансът на нашите успехи се посочва не за да изпадне в заслепение от неговия статистически израз. Много по-важно е тези данни по убедителен начин да покажат в каква голяма степен германското народно стопанство все повече предлага база за пристъпване към решаването на нови отговорни задачи. Действително новите задачи, които възникнаха след първата поява на книгата, чувствително се увеличиха. За тяхното решаване са необходими наред с икономическите препоставки много смелост и преди всичко позиция, здраво циментирана в социалната пазарна икономика. Само този, който като моите приятели и като мен схваща социалната пазарна икономика като елемент и израз на единна всеобхватна политика, няма да се изплаши от проблемите и задачите. Що се отнася до задачите, те са набелязани в Декларацията на правителството, пред-

ставена от мен на 18 октомври пред Германския Бундестаг. Очевидно тук не е мястото за емоционални отклонения, но, надявам се, благосклонният читател все пак няма да ми се разсърди, ако с удовлетворение отбележа факта, че човекът, чийто смисъл на живота в течение на десетилетие и половина бе формирането на социално пазарно стопанство, сега има пълно основание да завърши тази книга, помествайки текста на своята правителствена декларация.

ДЕКЛАРАЦИЯ НА ПРАВИТЕЛСТВОТО ОТ 18 ОКТОМВРИ 1963 Г.

Господин Президент, дами и господа!

С Вашето решение вие ми поверихте най-високия правителствен пост. Аз благодаря на господин Федералния президент и на парламента за оказаното ми доверие. Тази благодарност се отнася и до целия германски народ.

Ще действам в духа на християнските убеждения и отговорности. Чувствам се задължен на демокрацията и на всеопределящата сила на духа. Моята политика е политика на центъра и на разбирателството. Нашият път в бъдещето ще ни изведе още по-нагоре, но той остава пълен с опасности. Нека покажем смелост, съвест и солидарност.

След един толкова значим период в историята на нашата страна, който се определяше от личността на Конрад Аденауер и през който германският народ извървя пътя от политическия, стопанския и социалния хаос чак до нашата съвременност, една декларация на правителството не може да се ограничи само със задачите на днешния ден. Аз добре разбирам колко тежко, но и благодатно наследство поемам със смяната на правителствата. Наследство, което ми е поверено да го пазя и разширявам. Един поглед назад към изминалите четиринадесет години ни дава възможност още веднъж да проследим какъв безкраен списък от съдбоносни задачи не само за германския народ, но и за Европа, а и за запазване на единството на свободния свят трябваше да бъдат решени по времето на управлението на Конрад Аденауер. Едва ли има друг период в германската история, който може да се сравнява по обема на задачите и по извършеното с делата на Конрад Аденауер. Ето защо сега отправям своите думи към Вас, първия канцлер на Федерална република Германия, към Вас, който бяхте през тези четиринадесет години не само шеф на правителството, но и нещо много повече – смел и решителен германски държавник. Това, че ние успяхме да си извоюваме за свободната част на нашето отечество уважавано място в кръга на свободните народи, е на

първо място Ваша заслуга. И това, че нашите братя и сестри от онази страна на границата между зоните⁶⁹, могат да се уповават, че един ден и за тях ще дойде часът на свободата, германският народ също гължи на Вашата неуморна работа и на Вашето убедително поведение, които ни позволиха отново да намерим доверие и приятели по света. Като Ваш наследник и в бъдеще ви моля да не ми отказвате Вашите съвети.

Това правителство е коалиционно правителство, което се основава върху партньорство, изпълнено с доверие. То се крепи върху съвместно разработени принципи, така както те намират израз и в тази декларация.

Ние вече преодоляхме материалните последствия от войната и чрез изграждането на една процъфтяваща икономика успяхме да удовлетворим много належащи социални потребности.

Демократичният строй в нашата страна е укрепен и Федералната република намери сигурност в западната съюзническа система. Но нашият народ остава разделен. Една част от него може да се радва на свободата, другата живее в наложената ѝ отвън тирания. Въпреки обнадеждаващото начало в никакъв случай не може да се счита за завършено делото по обединяването на Европа. Свободният свят все още се нуждае от онези свързващи звена, които биха му позволили удачно са реши своите политически, стопански и социални задачи.

Дори този бегъл преглед позволява да се види, че задачите, които стоят пред нас, са с повишена трудност. Ние трябва да насочим нашия взор напред. Не само Федералната република, но и целият свят се готвят да излязат от следвоенния период. Народите се намират в състояние на промени. Ние наистина не можем да направляваме ветровете на времето, но сме в състояние уверено да управляваме собствения си кораб. В тези времена и германската политика е призвана да действа. Тя трябва едновременно убедително да работи за единството и силата на западния свят, както и да се застъпва за мира и за решаването на нашия национален въпрос. Свободата е толкова възвишена и абсолютна ценност, че един народ се обрича на падение, ако се откаже от нея. Целта на нашата политика трябва да продължи да бъде да спомогнем за приключването на „студената война“, която Съветите водят от десетилетие и половина насам главно като отказват правото на самоопределение на германците в зоната. Ето

защо германската политика – както вътрешната, така и външната, ще трябва все повече да се ориентира към света и да бъде така свободолобиво дефинирана, както никога преди в нашата история. Нашата страна ще дава своя принос за укрепването на европейското и на атлантическото сътрудничество и при това ще прогължи да се определя от съзнанието за неизменното и съгубоносно значение на тясното взаимодействие и солидарност с всички съюзници.

Ние ще можем толкова по-ефикасно да се противопоставим на опасностите, които застрашават Федералната република, колкото по-здрово сплотим нашите сили и ги използваме за бъдещето на народа ни. В бъдеще чувството за единство на нашия народ повече от всякога ще бъде поставено на сериозни изпитания и ще бъде призвано да покаже своята издръжливост. След войната творческата енергия на германския народ беше посветена, на първо място, на стопанското възстановяване. Благодарение на нашата либерална политика на всички слоеве от народа ни сега е предоставено широко поле за изява. Икономическата конкуренция укрепи и закали нашите сили. Така че днес Федералната република е една от икономически най-мощните държави в света. При това тази сила се основава не само върху нейния индустриален потенциал, върху постиженията на селското стопанство, търговията, занаятите и свободните професии, тя е не само резултат от активната дейност и уменията на предприемачите, работниците и служещите, но и на всички, които се трудят в обществения сектор; тя се основава и върху облагородяването на нашия народ с помощта на науката и изследователската дейност. Както се казва, всеки от тези майстори се познава по своята работа.

Но каква е картината на общественото битие днес? Ние се сблъскваме с опасността поривът да се произвежда все повече да отстъпва място в нашето общество на наслаждаване от постигнатото. 18 години след края на най-голямата катастрофа в германската история ситуацията се определя от едно често изключително материалистично отношение към живота, проявявано от широки слоеве от населението. Поради тази причина важна задача, стояща пред всички обществени сили, съзнаващи своята отговорност пред страната, е в бъдеще да се поддържа будна волята за още по-големи постижения.

За да бъде още по-ясен, ще кажа, че трябва да престанем да насочваме във всеки отделен случай своите сили и средства само за задоволяване на специфични и индивидуални претенции, а да се замислим върху проблемите на цялото общество и да оценяваме нашето поведение по това, доколко то спомага за постигането на общите цели.

Положително ще изразя безпокойството и в същото време желанието на германския народ, ако подтикна правителството и парламента, пренебрегвайки претенциите на отделни заинтересовани кръгове, решително да се обърнат с лице към принципните въпроси на политиката.

Преди всичко младите хора желаят да действат в съответствие с по-възвишени ценности и мащаби. Те очакват, че и държавната ще се придържа към тази максима. Нашата младеж иска да ѝ бъдат поставени сериозни задачи! Колкото по-убедено и по-правдиво разговаряме с нея по тези въпроси, толкова повече ще ни се угаде да я опазим от фалшивия път на обществената неангажираност и иждивенчеството.

Нека се погрижим също и за това, да не прикачваме към всяка претенция, отправена към държавата, прибързано определението „социална“ или „справедлива“, когато в действителност може да става дума само за егоистични желания. Да не си затваряме очите пред факта, че на развитата ангажираност на държавата към интересите на отделните личности и групи в същото време от другата страна имаме растящ дефицит на гражданско съзнание. Това явление става още по-фрапиращо, като се има предвид фактът, че Федералната република предоставя на своите граждани в необикновено големи размери свобода на действията в техния частен живот и постоянно им засвидетелства своя респект пред ценностите на индустриалното развитие.

Наша непрестанна грижа трябва да бъде да накараме всички граждани съзнателно да възприемат ценностите, които са дефинирани с конституцията ни, и винаги да разясняваме, че свободата трябва постоянно да се придружава от отговорност, ако не искаме да се изроди в хаос. Ето защо трябва винаги да питаме себе си, как трябва да постъпваме във всеки конкретен случай, изхождайки от необходимостта от по-нататъшно изграждане на нашия либерален начин на живот и от потребността от истинска социална справедливост. Доверието и нашата правова държава

ще бъде гарантирано дотогава, докато хората, които носят политическа отговорност, дават добър пример на другите със своето собствено поведение в живота.

Ето защо, когато се налага на социалните групи с обособени интереси да се посочват границите, до които могат да се простират техните претенции, това изглежда убедително само тогава, когато и държавата знае как да спазва необходимата мярка. Тя не е някакво абстрактно образование, отделено от народната общност. Положително тя е и нещо повече от прост сбор на всички нейни граждани. Така че гражданинът трябва да разбере, че след като в политическия живот грижата за отбраната и сигурността са поверени на държавата, след като тя трябва да подпомага развитието на образованието, научните изследвания и здравеопазването, след като държавата се грижи за чистотата на въздуха и на водата, за поддържането на движението по пътищата, за по-нататъшното жилищно строителство и от нея се изискват все повече и по-големи усилия и в социалната сфера, в крайна сметка, той, гражданинът, отправяйки претенциите към държавата, всъщност ги отправя към самия себе си. Погледнато от този ъгъл, оплакването, че държавата проявява твърде малко разбиране към дадени нужди или пък прави твърде малко за тяхното задоволяване, отразява единствено недостига у гражданина на достатъчно разбиране за същността на нещата. Държавата не може да оказва помощ, която да не се основава на лишение на народа в някоя друга област.

Във връзка с това би трябвало да се поддържа контакт с организациите по интереси в най-широкия смисъл на това понятие. Та нали те разделят народа на обособени групи и по този начин възпрепятстват индивидите да не се превърнат в лесна за манипулиране маса. От друга страна обаче, тези обединения могат да доведат и до нарастващо опекунство над хората. Не може да не се види, че групите възникват от необходимостта на индивида чрез солидни действия да се преодолее безсилието на отделна личност и тя да получи възможност за изява и от политическа гледна точка. Но също така не може да не се забележи, че създадените по този начин апарати (б. пр. – структури за управление на организациите по интереси) постоянно предприемат усилия да направляват хората, които те представляват, в съответствие със своите собствени интереси.

От подобно противоречие на интересите не може да възникне органично цяло, докато участниците съзнателно или несъзнателно се придържат към девиза, че правилно е само това, което е в тяхна полза. Заявявам, че федералното правителство няма да се отклони от своите особени отговорности независимо от това, какъв натиск ще се оказва върху него или какви открити и скрити заплахи ще получи. Но в същото време ще бъда винаги готов да изслушам всеки добър аргумент. И за да намерим пътя към плодотворната работа, аз апелирам към организациите да проявяват чувство за отговорност по отношение на цялото общество.

Федералното правителство счита за своя задача и да търси и задълбочава контактите с онези социални слоеве в нашата страна, които играят водеща роля в духовно и културно отношение. В света, в който живеем, нито една сфера на човешката активност не може да мине както без натрупания там опит, така и без по-дълбоки теоретични познания. Така както много области на обществения живот вече отдавна си сътрудничат с науката, за да могат по-добре да решат поставените пред тях задачи, така и политиката не може да се лиши от възможността да осветли своите проблеми, като използва силата на човешкия дух и по този начин мобилизира всички налични сили за постигането на своите цели.

Но когато се обръщаме към политиката с въпроса, как може да ни помогне тя в нашата задача да защитим свободата и да усъвършенстваме нашия вътрешен ред, ние сме далеч от мисълта да смесваме политика и наука. Практическите постъпки произтичат от закони, различни от законите, от които се ръководи теоретичното мислене, но въпреки това те трябва да вървят заедно. Ето защо политиците трябва да търсят съвета на тези, чиято професия е да размишляват над човешкото поведение. Може би тогава ще станат по-ясни рамката, в която се осъществяват нашите действия, и начинът за нейното установяване. Този диалог ми изглежда по-добър, отколкото едностранчивата полемика, насочена срещу интелектуалците. Ние се нуждаем от отговорна и открита критика. Тя е неотменна част на нашия обществен ред и е предназначена да поддържа будна вътрешната съпричастност на гражданите към държавния живот. Аз се обявявам подчертано за това, да не се счита всеки укор към правителството за нещо, насочено против държавата, както и обратно, да не се приема

всяка критика на правителството по адрес на органи на общественото мнение непременно за намеса, насочена срещу основните демократични права на гражданите.

В рамките на своите възможности федералното правителство ще се грижи да облекчи дейността на тези, които изразяват общественото мнение. То ще се стреми да задоволява техните нужди от информация дотолкова, доколкото това не пречи на нормалната работа на правителството и на управленския апарат на държавата.

Аз призовавам творчески настроените хора във Федералната република да ни сътрудничат в управлението на тази държава. Всички заедно трябва да уважаваме и да защитаваме ценностите, които представляват фундамента на свободното гражданско общество.

Новото федерално правителство приема властта в такава фаза от развитието на международната ситуация, която се характеризира с появата на признаци за промяна в отношенията Запад-Изток. Дългогодишните разговори по въпросите на разоръжаването за пръв път през август тази година доведоха до съгласие между Съединените щати, Великобритания и Съветския съюз за частично прекратяване на ядрените опити. След необходимите политически разяснения федералното правителство подписа споразумението и ще внесе съвсем скоро в този върховен орган съответния проектозакон за неговата ратификация. При това федералното правителство в съзвучие с позицията на своите съюзници не изпада в илюзорна заблуда, че след споразумението международната политическа ситуация коренно се е променила. Заплахата остава, потискането на свободата продължава и върху германска земя.

Германският въпрос остава нерешен и Свободен Берлин (б. пр. – има се предвид Западен Берлин) продължава да страда от противоестественото откъсване от останалата част на града и от околните германски земи, които от столетия насам най-тясно са се срасли с него. Въпреки това федералното правителство счита, че конфликтите и преговорите между Съединените щати и Съветския съюз могат да бъдат полезни и че те трябва да продължат с цел да се провери дали съществуват възможности за намаляване на напрежението. Федералното правителство постоянно е подчертавало своето искане за всеобщо и контролируемо разоръжаване.

не и прогължава да държи на него. То е единственият сигурен път да стане окончателно невъзможно избухването на нова война. Но тъй като ние сме наясно, че едно всеобщо и пълно, при това контролируемо разоръжаване може да бъде осъществено единствено постепенно, в наш интерес е да участваме и в глобалните частични мерки в тази насока дотолкова, доколкото е гарантирано, че те не променят в наша вреда съотношението на силите между Изтока и Запада и нямат за нас дискриминационен характер. Наш дълг е непрекъснато да насочваме вниманието на света към нерешения германски въпрос. На базата на мандата, който са му дали Основният закон и германският народ, федералното правителство изразява своето желание да използва всяка предоставяща му се възможност в преговорите „Запад-Изток“ за постигането на напредък по отношение на решаването на германския проблем. Тъй като не бива да има никакво съмнение, че германският въпрос е една от основните причини за напрежението в света, не може да има и надежда за намаляване на това напрежение, ако германският въпрос остане нерешен.

Ние в никакъв случай няма да се съгласим да приемем мярка, която вместо да подобри, би могла да влоши незадоволителното положение, в което се намира германският проблем. Мярка, с която би могло да се свърже едно одобряване де факто или укрепване на противоестествено разделяне на нашата страна, или пък признаване, или просто повишаване на международния престиж на режима в съветската окупационна зона.

Този подход остава основополагащ принцип на нашата политика, тъй като господството, което беше установено в едната част на Германия, не е нищо друго освен чуждо господство и система за принуждаване, която против волята на повечето представители на потиснатата част на нашия народ разкъсва свободната връзка между нея и нас и възпрепятства достъпа до най-елементарните политически и хуманитарни права.

Казват ни, че разделението на нашата страна било „реалност“, с която сме длъжни да се примирим. Безспорно ние действително в този случай се сблъскваме с реалност, но с една нетърпима реалност. И болестта е реалност, но на никого няма да му хрумне да осъди този, който иска да се предпази от нея или да се излекува. И безправие то е реалност, но въпреки това трябва да се положат всички сили то да се премахне. Но преди всичко, ако разделянето

на нашата страна вече ни е поднесено като реалност, трябва да се каже, че много по-силно изразена реалност е волята на германския народ за възстановяване на неговото единство, тъй като историята учи, че елементарният стремеж на един народ да извоюва своето единство и своята свобода е по принцип едно от най-силно изразените обществени тежнения. Ето защо ще бъде по-добре съветският съюз да бъде посъветван да се съобразява и с тази реалност и да се довери на честния стремеж на германския народ.

Съветската позиция по отношение на германския въпрос се основава върху една заблуда, а именно върху хипотезата, че съветските интереси са по-добре защитени чрез разделянето, отколкото чрез възстановяването на единството на Германия. Именно в този подход се крие решаващата пречка за нормализиране на нашите отношения със СССР. Ние не знаем доколко съветското правителство вярва на своята собствена пропаганда, която изопачено представя Федерална република Германия като страна, която изпитва жажда да завоюва чужди земи и където политиката се определя от военни мотиви. Ние няма да се уморим да противопоставяме на подобни пропагандни тези истината за германския живот. Също така наша постоянна грижа ще бъде и в нашите отношения със Съветския съюз да достигнем до такова успокояващо нормализиране, което да почива на взаимно зачитане на жизнените права на двата народа.

Федерална република Германия е свободна страна. Всеки може да се убеди какъв характер имат господстващите тук дадености. Всеки, на когото тук не му харесва, може да напусне нашата страна. Милиони посетители от всички краища на света с очите си наблюдават година след година германската действителност. Време е и съветското правителство, а също и някои други, които са затънали в своите монотонни обвинения, да се убедят най-сетне, че средствата на оклеветяването положително са най-малко подходящи да допринесат за разведряване на напрежението.

Представите на федералното правителство за решаването на германския въпрос изхождат от убеждението, че всички крачки на този път задължително трябва да бъдат свързани с мерки в областта на сигурността. Ние съзнаваме, че в това отношение се засягат интересите и на други народи и страни. Но така, както ние очакваме от нашите съседи да проявят разбиране към нашия

стремеж за свобода и възстановяване на единството на нашия народ, така и ние трябва да сме готови да се съобразяваме с техните оправдани интереси. Тъй като след войната четирите сили поеха върху себе си отговорностите по отношение на Германия като цяло, върху тях лежат и особени задължения при решаването на германския въпрос и на въпросите, свързани с укрепването на сигурността. Те биха могли да се изпълнят чрез създаването на една институция на четирите сили, чиито функции биха продължили до момента на окончателното мирно уреждане на германския въпрос. Подобен подход същевременно е съобразен и с решението на Германския Бундестаг от 9 октомври 1962 г.

За всички нас е ясно, че по пътя на възстановяването на германското единство трябва да се преодолеят големи трудности. Пътят може да бъде дълъг и трънлив, той ще изисква от нас материални и духовни лишения. Ние не желаем никога да отслабнат нашата воля и твърдост и във времена на несгоди сме решени за понесем необходимите жертви. Според убеждението на федералното правителство в края на този път трябва да стои мирен договор, който да бъде свободно уговорен и сключен от едно общогерманско правителство, избрано след свободни избори. В този договор и единствено в него могат и трябва да бъдат установени окончателните граници на Германия, която според валидното правно положение продължава да съществува в границите си от 31 декември 1937 г.

Но във времето до постигането на тази цел ние няма да стоим със скръстени ръце. Нашите братя и сестри в зоната са лишени от човешки права. Те живеят под едно тежко насилие върху съвестта и ежедневно са изложени на преследвания. Ето защо не бива никога да намаляваме своите усилия, насочени към създаването на условия за по-достойно съществуване. Също толкова активно трябва да продължим нашата работа за установяване на нови контакти, за разширяване и укрепване на персоналните връзки между хората, които живеят в двете части на нашата страна, за улесняване на движението на пътници и туристи между тези две части. При това не на последно място имаме предвид разделения Берлин. Стената всекидневно ни напомня, а тя напомня и на целия свят, че трябва да изпълним това хуманно задължение. Ние ще положим всички сили, за да постигнем в това отношение улеснения и подобрения. Позицията на федералното правителство

е еднозначна. Според нея безусловните принципи на германската политика по отношение на Берлин са:

1. Присъствието на западните сили и техните компетенции относно Берлин почиват върху международното право и затова всяко ново споразумение за Берлин трябва да се основава върху това право.

2. Свободният достъп до Берлин трябва да остане ненакърним.

3. Берлин принадлежи към свободната част на Германия. Постигнатото през последните години със съгласието на силите-закрилници (б. пр. – имат се предвид западните съюзнически сили – САЩ, Великобритания и Франция) тясно политическо, правно и стопанско свързване на Берлин с Федералната република е фундамент за жизнеността на града. Не подлежат на обсъждане плановете за създаването на т. нар. „свободен град Западен Берлин“.

4. Всяко споразумение за Берлин трябва да се съобразява с еднозначната воля на берлинчани, които през последните осемнадесет години смело и непреклонно показаха, че принадлежат към Германия и към свободния свят. Федералното правителство няма да спре да настоява да бъдат отменени непоносимите мерки на властниците в зоната, които застрашават мира в света.

Федералното правителство ще посвети цялото си внимание на по-нататъшното подобряване на отношенията между Федерална република Германия и източноевропейските държави. Тя е готова крачка по крачка с всяка от тези държави да опита да премахне предразсъдъците и да отнеме почвата под краката на съществуващите безпокойства и страхове. В хода на този процес федералното правителство е готово също така в рамките на своите възможности да разшири икономическия обмен с тези страни. По същия начин то приветства засилването на културните контакти, както това се очертава по отношение на някои страни от Източния блок.

За федералното правителство Организацията на Северноатлантическия пакт (б. пр. – НАТО) остава крайъгълен камък на неговата политика. То съзнава, че сигурността на Европа и на Федерална република Германия могат да бъдат гарантирани само чрез НАТО, чрез единоредствие на европейските и северноамериканските партньори в политическата и във военната област. Ето защо федералното правителство подчертано подкрепя всички усилия, насочени към задълбочаване на политическото сътрудничество

на партньорите от НАТО и към засилване на интеграцията на отбранителните средства на НАТО.

Едни многонационални ядрени въоръжени сили ще бъдат значителен принос за постигането на тези цели. Федералното правителство активно участва в преговорите по този план. Ние сме на мнение, че подобна напълно интегрирана бойна сила, върху която нито една нация не притежава автономно право за разпореждане, ще покаже нови пътища за политическото и военното сътрудничество в рамките на НАТО. Ето защо федералното правителство би приветствало включването в интегрирана бойна сила на колкото се може повече държави от НАТО.

В рамките на НАТО федералното правителство ще продължи досегашната си отбранителна политика. Тя допринесе за запазването на свободата и независимостта на Федерална република Германия и на страните от свободната част на Европа. Ние сме единни с нашите съюзници в мнението, че на фона на сегашната международна ситуация не бива да намаляваме своята активност в нашите общи усилия в областта на отбраната. Запазването на възможностите за възпиране на всякакви форми на агресия и организирането на отбрана, гарантираща защитата ни, са възможни само при дългосрочност в планирането и последователност в реализацията.

От гледна точка на отбраната територията на НАТО е негелимо цяло. Отделните държави на пакта не могат сами да се защитят, имайки предвид размера и вида на опасността, която ги застрашава. Мощните войскови съединения на американската армия в Германия и войските на наша територия на другите ни съюзници ежедневно ни показват в каква нарастваща степен нашите съюзнически отношения излизат все повече извън тесните военни рамки, превръщайки се в чувство за съдбовна общност на народите. Нашият принос за укрепването на НАТО в предстоящия период трябва преди всичко да се изразява в консолидиране на въоръжените ни сили. Задачата е да се повиши бойната мощ на съединенията на Бундесвера. За тази цел са необходими укрепване на бойните единици и постоянно модернизирание във военнотехническата сфера. В същото време трябва да се отдели особено внимание на изграждането на териториалната отбрана.

Бундесверът е видим израз на нашата воля за отбрана. За осем години в тази област беше демонстрирано достойно за подражание

съзидателно умение. Аз благодаря на всички войници, че те изпълняват вярно и неуморно своя дълг за сигурността на нашия народ.

Германският народ съзнава колко много дължи на Съединените щати за възстановяването на своята страна след войната, до каква голяма степен свободата и сигурността на Федералната република, включително и на Берлин, зависят от тяхната сила и решителност и каква изключителна роля е отредена на Съединените щати при възстановяването на единството на Германия. Ето защо е разбираемо, че германският народ особено високо цени тяхната дружба и съюза със Съединените щати, така като те бяха впечатляващо демонстрирани по време на посещението на президента Кенеди през месец юни тази година. Ето защо по всички въпроси от взаимен интерес федералното правителство ще продължи най-тясно и дружески да се консултира с американското правителство.

От основаването на Федералната република насам през нашата външна и икономическа политика като водеща нишка преминава волята да не определяме повече своята национална съдба в изолация (да не говорим пък за някакви националистически и протекционистични представи) независимо от голямото значение, което външната и икономическата политика имат сами за себе си. Аз съм убеден, че на фона на сегашната световно-политическа ситуация и при сегашните условия на живот на народите нито една страна повече не е в състояние сама да си осигури щастливо съществуване. Ако народите на свободния свят дори и чрез големи материални жертви трябва да създадат предпоставки, за да могат да се отбраняват и в същото време искат да дават широки перспективи за икономическия напредък, за нарастването на благоденствието и на социалната сигурност, това може да им се удаде само ако те се обединят в своите политически цели и сливайки своите сили, постигнат най-висока мяра на политическа и икономическа ефективност. Изхождайки от подобно разбиране и осъзнавайки необходимостта от ново устройство на Европа, бе запален пламъкът на ново европейско съзнание, който през успехи и отстъпления в крайна сметка доведе до сключването на Римския договор. По този повод трябва да бъдат споменати имена като Роберт Шуман (вж. ⁴⁵), Алкиде де Гаспери⁷⁰, Конрад Аденауер (вж. ⁵⁰) и да не забравим Уинстън Чърчил, мъже, които вдъхновиха този процес.

Неговият корен води от едно политическо верују, което не бива да бъде изгубено и забравено. В съзвучие с това верују федералното правителство декларира заедно с този върховен орган еднозначно и подчертано своето задължение да продължи европейската интеграция. Но ние оставаме верни и на разбирането, че събирането на „шестте“⁷¹ още от самото начало на този процес не бива да се приема за негова крайна цел.

Европейската интеграция е навлязла в критичен стадий от своето развитие. Причината за това до голяма степен трябва да се търси в някои различия на интересите, но от принципна гледна точка съмненията се пораждат от разсъдението, дали една чисто икономическа интеграция без политическа обвързаност би била в състояние да се реализира от гледна точка на практическия живот и на държавно-политическите дадености в страните участнички. От тази гледна точка при всяко по-нататъшно пренасяне на суверенни национални права върху европейски органи възниква въпросът, дали премахването на националните компетенции и отговорности, така както предвижда Римският договор, не трябва да намери своя адекватен израз в изграждането на една европейска политическа структура с парламентарно-демократични отговорности.

Ето защо федералното правителство ще насочи всички свои усилия за постигането чрез нови активни действия на напредък в политическото изграждане на обединена Европа.

За тази цел трябва да се използва и германо-френският договор. Той документира помирието на двата народа и трябва да се превърне в движеща сила за обединението на Европа. Всички въпроси на европейската политика поставят връзките между германския и френския народ в центъра на събитията. Договорът за взаимни консултации и сътрудничество от 22 януари 1963 г. в бъдеще трябва да се изпълва с все по-голямо съдържание. Сътрудничеството между двата народа се основава върху взаимно разбирателство и доверие. Близко ми е до сърцето да заявя до каква степен съм готов да докажа в отношенията на Федералната република към Франция тази моя позиция и това мое убеждение.

Федералното правителство се надява, че споразумението за развитие на германо-френските младежки връзки ще влезе в сила още преди изтичането на тази година, което ще направи възможно размяната на гостувания и срещите между големи групи млади

хора от двете страни. По този начин ние създаваме най-добрите предпоставки делото на помирението и дружбата да бъдат продължени от идните поколения и да бъдат все повече заздравявани за благо на нашите два народа и за благо на Европа.

Успоредно с грижата за развитието на нашите отношения с Франция и с тяхното разширяване трябва да се развиват и тесните дружески отношения с останалите европейски държави, преди всичко с Великобритания, която е свързана с нас чрез съюзнически договори, присъствието на нейни войски за защита на нашата страна и чрез съгласуваната с нас политика по отношение на германския и берлинския въпрос. Ние считаме усилията за укрепване на вътрешноевропейските връзки с Великобритания за важна съставна част от нашата европейска политика. Този, който вижда европейската задача в това – нашият континент да си осигури полагащото му се място в международните дела и неговата гума там да тежи повече, той не би могъл дълго време да се въздържа да одобри поведение, което както в областта на икономиката, така и в областта на политиката поставя за цел обединяването на всички свободни народи в Европа. В това отношение ние съзнаваме, че всяко укрепване на позициите на Европа служи за укрепването на позициите и на свободния свят като цяло.

По този повод, без да се впускам в подробен анализ на въпроса за границите на Европейската икономическа общност, все пак бих искал да посоча, че всички наши усилия трябва да продължават да бъдат насочени към това посредством загриженост за икономическите връзки с трети страни и чрез тяхното задълбочаване за бъдат предотвратени евентуални напрежения или дори отдалечаване между народите. Макар че сега незабавни преговори за включването на Великобритания в Общия пазар изглеждат невъзможни, федералното правителство не се отказва от тази цел. То няма да престане да търси пътища и средства за засилване на връзките с държавите, които се намират извън ЕИО. В това отношение ние отговаряме на представите и желанията на нашите европейски приятели. Ето защо федералното правителство също приветства сключването на споразумения за асоцииране на Гърция, Турция, а така също с 18 държави от Африка и с Мадагаскар. Тясното обвързване със световната икономическа общност е не само жизнена необходимост, но и международно задължение. Това с особена сила важи за Германия, чиято икономика до голяма сте-

пен е експортно ориентирана, но и зависима от вноса. Член 110 от договора за ЕИО изисква държавите участнички „да допринасят за хармоничното развитие на световната търговия, за постепенното преодоляване на пренятствията в международния търговски обмен и за премахване на митническите бариери“. Един „общ пазар“ не бива да се изроди в самозадоволяващ се пазар. Подобна представа не би отговаряла и на духа на Римските договори. Кръгът „Кенеди“ (б. пр. – има се предвид кръгът от преговори в Генералното споразумение за митата и търговията – ГАТТ) ще стане за свободния свят пробен камък на неговите принципи. Едва ли е необходимо да давам уверения, че федералното правителство решително ще се обяви за успех на този кръг от преговори в рамките на ГАТТ. При това то от своя страна е наясно, че при подобни преговори винаги става дума за уравнивяване на икономическите интереси. Демонстрирайки нашата добра воля, ние очакваме разбиране и от страна на нашите партньори за това, че опазването на нашите жизнени интереси не ни позволява да отидем във всички области на произволни концесии.

Федералната република, която поради продължаващото разделяне на Германия не е членка на Обединените нации, заявява своята привързаност към нейните основополагащи принципи и цели. Това се проявява във всички организации и институции на ООН, в които тя участва.

Благоприятно бе развитието през последните години на нашите политически и икономически връзки с приятелските народи на Бразилия и Далечния Изток, Африка и Южна Америка. То се осъществява върху основата на взаимното зачитане и равноправие. Нашата външна политика по отношение на тези страни доказва своята правилна насоченост и ние ще продължим да я следваме.

Разделеният германски народ винаги е показвал особено разбиране на стремежите на други народи към свобода и независимост. Той се надява и разчита на това, че страните, които придобиха национална самостоятелност вследствие на прилагането на правото на народите на самоопределение, ще проявят разбиране и за искането на германците, а именно за предоставянето на това право на самоопределение и на нашия народ.

Готовността за съвместно провеждане на политика, която да излиза извън рамките на националните интереси, включва за нас и задължението да дадем принос за оказване на помощ на раз-

виващите се страни. При това ние следваме принципа, който бе приложен при вътрешногерманската политика, а именно, че за да бъде една помощ ползотворна и ефикасна в по-далечна перспектива, тя трябва да бъде преди всичко ориентирана към човека и към развитието на неговите способности. Но това означава, че ние не би трябвало да се задоволяваме само с промяната на технологично-икономическите фактори в посочените страни. Както в нашата собствена страна, така и там голямо значение има изграждането на разумна икономическа система като основа на демократичната държава.

Успехът на нашите усилия може да се види във факта, че във все по-голяма степен ни се удава посредством нашите действия на многостранна основа и чрез мерките на двустранна основа да създадем опорни точки за ефикасно насърчаване на изграждането на икономиката в развиващите се страни. Този успех може да се открие и във факта, че до голяма степен ни се е удало да убедим нашите приятели сред големите индустриални държави, че ние заедно с тях извършваме голяма част от това, което трябва да се направи съвместно от индустриалните нации в духа на глобалната отговорност за бъдещето на развиващите се страни.

Но това изказване не би трябвало да въведе някого в заблуда. Както ще се види, при представянето на проекта за държавен бюджет за 1964 г. нашата готовност за предоставяне на помощ за развитие има своите финансови граници. Не би било оправдано да се предприемат опити те да бъдат надхвърлени. Стремещт да се ограничим в рамките на възможното би трябвало да засвидетелства пред световната общественост сериозността на нашите намерения да приемем помощта за развитие като продължителна задача от голямо значение.

Наред със сегашните мерки за оказване на помощ ще нараства значението и на други възможности за насърчаване на развитието. Във връзка с това трябва да се споменат мерките в областта на търговската политика и например внесеният през последните години в Бундестага Закон за данъчното облагане на помощта за развитие. С този закон трябва да се мобилизират частни инициативи за изграждането на икономиката в развиващите се страни, които при разумно използване едновременно би трябвало ефикасно да стимулират и създаването на средно съсловие като основа на тамошната държава. В това отношение заслужава висока

оценка насърчаваната от господин федералния президент система за доброволно участие в проекти за развитие. Нашето включване в световната политика и в наднационални политико-икономически системи ни задължава непрестанно да анализираме и да търсим обобщените черти, даващи синтезиран вид на нашия вътрешен обществен ред. По традиция и по навик, а положително и поради обективни причини от управленско-технически характер е станало нещо почти естествено, че отделните области от битието на един народ се анализират поотделно (по ресори). Вярно е, че правителството се опитва да неутрализира едностранчивото разглеждане на проблемите чрез образуването на междуведомствени комисии (между отделните министерства), но въпреки това резултатите и плодотворността на подобен подход не са задоволителни. Ето защо аз считам за особено важна задача така да се реформират техниката и практиката на управление, че да са съобразени с потребностите от модерно ръководене на държавата и да съответстват на сегашния буден граждански дух. В това отношение пред новия Пълномощник на федералното правителство по въпросите на ефикасността на управлението, чийто избор предстои, се откриват големи възможности. Всички мои колеги от кабинета са съгласни с мен, че се чувстват не само като ресорни министри, но и като членове на една общност – каквато е целият кабинет. Нека ние независимо от това, дали става дума за правителството или за парламента, винаги да сме наясно, че всяко търкане между нас, което всъщност би могло да се избегне, и всяко ненужно напрежение в нашата съвместна работа пораждат неприятни чувства у германския народ и разклащат доверието, което трябва да съществува между народ, парламент и правителство.

Именно защото ние искрено сме загрижени за преустройство на демократичния живот в Германия, е необходимо, въпреки разделянето на нашата родина, да имаме смелостта да се обявим като народ в подкрепа на Федералната република, т.е. в подкрепа на нашата държава. Ако чувството ни за солидарност с държавата не е толкова ясно изразено, тогава по-реална става опасността от обществени напрежения и отслабване на силите ни, от които имаме нужда, за да можем да предложим някаква перспектива за осъществяването на копнежа на всички германци за съвместен живот в условията на свободолюбив и мирен обществен ред.

Положително част от същността на парламентарната демокрация се състои в това федералният канцлер да се опира на една фракция или коалиция, която има мнозинство в парламента. Но с неговото избиране на този пост той трябва да преодолее партийните си пристрастия и да започне да се чувства като представител на целия германски народ и да действа, като изхожда от тази своя позиция. Аз специално подчертавам – пред този парламент, че ще спазвам посочения принцип. Ето защо и в опозицията аз виждам една необходима и пълноценна съставна част на парламентарно-демократичната система и очаквам, че нашите очевидно неизбежни спорове ще преминават в този дух.

При това федералното правителство се надява, че по важни цели на нашата политика, включително и на вътрешната политика, най-вече по отношение на общото задължение да пазим стабилността на нашата икономика и на нашата валута, ще съществува единство на мнения. Отдаването на предимство на тези въпроси не означава обаче (както често някои заявяват и по този начин бъркат) отказ от политиката на икономическия растеж и на свързаното с нея подобряване на материалното положение, но то показва не по-малко ясно къде се простират границите на нашите възжеления и докъде се простират нашите възможности за реализация.

Когато федералното правителство представи на парламента бюджета за 1964 г., няма да има никакво съмнение в значението и сериозността на това изказване. В съгласие с федералния министър на финансите ми се струва крайно належащо правителството и парламентът да се споразумеят за градиране на стойностите по отношение на материалните претенции, които се отварят към бюджета, и да проявят готовност да приемат в духа на взаимното разбирателство и някои частични решения, като преценят справедливо обективните необходими и неотложните нужди. Досегашното развитие на икономическите и на социалните отношения във Федералната република дават основание да се приеме за правдоподобно твърдението, че ако едно желание на може в момента да се изпълни изцяло или частично, това не означава, че то трябва окончателно да бъде зачеркнато. Предстоящите обсъждания на бюджета ще поставят рамките за възможните разходи и за подобряването на структурата на тяхното използване.

Надявам се, че тази моя тежка задача ще бъде възприета като неотложна повеля. Ако това мое очакване не се сбъдне, тогава по силата на положената от мен клетва ще възникне задължението да приложа чл. 113 от Основния закон⁷². Естествено, преди това ще използвам всички други възможности, за да подтикна парламентарните фракции към умерен подход при разходите, които да гарантира финансовата стабилност. Но също така няма да се поколебая да тръгна по изглеждащия на пръв поглед непопулярен път на обструкциите. В крайна сметка федералното правителство е органът, който носи отговорността пред всеки гражданин и по този начин пред всеки спестител. Моята позиция ще стане понятна за всекиго, когато посоча сегашния размер на спестяванията, надхвърлящ 70 млрд. DM. В подобна ситуация много неща зависят от поведението на тарифните партньори. Това, което се случва в много страни, трябва да бъде предупреждение за нас – да бъдем благоразумни и да се движим в рамките на възможното. Признавам, че последните споразумения на социалните партньори за заплатите и продължителността на трудовите договори представляват напредък в тази област. При тези условия и очаквайки, че и в бъдеще дори острите спорове няма да се изродят в открити противоборства, федералното правителство няма да се поколебае да се обяви за запазване на тарифната автономия. То с благодарност приветства изразеното от профсъюзите „да“ по отношение на тяхната отговорност за запазването на гражданския мир. То очаква, че те ще предоставят в неограничен обхват основополагащите демократични права на хората, за които са поели грижата да ги представят и в областта на тяхната специфична профсъюзна дейност.

Стълкновения на интереси ще има винаги. Отношенията между федералните органи и провинциите също не са застраховани от подобни сблъсъци. Но макар че сегашната ситуация в тази област е незадоволителна, това не омаловажава значението на факта, че няма никакъв смисъл, че по-скоро е една безсмислица тези институции да се впускат във взаимни обвинения и в търсене на виновни. Във всеки случай, без всякаква предубеденост, винаги ще имам грижата да допринеса за подобряването на посочените отношения и за създаването на благоприятна основа за плодотворно сътрудничество, което ще служи на благо на държавата, а това означава, че положително ще е от полза и за самите провинции.

Една федерална държава, каквато е Федералната република, не може да се разглежда като някаква система, представляваща обединение на нещо като равноправни държави. По-скоро във всеки момент трябва да осъзнаваме вътрешната сплотеност и значението на нашата държава като единна общност в нейното разнообразие. По този начин ще отговорим и на представите на целокупния германски народ, и на необходимостите, произтичащи от европейските и атлантическите ни договорни задължения.

Федералните органи имат един основен интерес – да поддържат добри отношения с провинциите, както и обратното – провинциите трябва да са заинтересувани от плодотворното сътрудничество с федерацията. Положително няма никакъв смисъл да се критикува действителният или мним факт, че Основният закон предоставя твърде малко пространство за маневриране на федералните органи. Струва ми се, че в момента изречените на глас пожелания и разсъждения на тема, каква конституция бихме приели, ако можехме да започнем сега изграждането на нашата държава от самото начало, няма да ни придвижат нито крачка напред в решаването на нашите проблеми. Такива действия на насят по-скоро вреда, защото отново подхранват недоверието между федералните органи и провинциите.

На нас ни е възложена една обща задача, изхождайки от всепозната мисъл за всеобщото благо, да се ориентираме към подобряване на отношенията „федерация – провинции“. Трябва да бъде преодолено натрупалото се в миналото наследство от недоверие. Ето защо в най-скоро време възнамерявам да покана господа министър-председатели на провинциите за задълбочено обсъждане на отношенията и да се грижа и занаяг за стабилното поддържане на връзките си с тях. Аз уважавам напълно задачите и постиженията на провинциите и съм сигурен, че и те също ще демонстрират пълно разбиране по отношение на поверените на федералните органи задължения в областта на германската вътрешна и външна политика. Федералният министър, отговарящ за дейността на Бундесрата и на провинциите, ще има грижата да установи още по-интензивни контакти с тях.

Един нов дух и нов стил на отношения между федерацията и провинциите ще се наложи да докаже себе си по време на дискусиите за размера на дела от подоходния и от корпоративния данък, които ще трябва да се отделят за федералната държава. Крайно

належащо е ясно да се разграничат финансовите компетенции на федерацията, провинциите и общините, както и да се постигне уравновесено разпределение на данъчните постъпления между различните видове местни власти. Ето защо незабавно ще започне работа по подготовката на финансова реформа, която бе забавена твърде дълго. Ние с федералния финансов министър сме на едно мнение за значението на тази задача, защото постигането на целта – справедливо изравняване на бюджетните приходи и разходи на федерацията, провинциите и общините, предоставя на данъкоплатеца най-добрата защита срещу прекомерно данъчно бреме. Но макар че напълно съзнавам неотложността на действията в тази насока, трябва да отбележа, че финансовата реформа може да постигне успех само крачка по крачка.

Независимо от това трябва незабавно да се започне с тази трудна дейност. Грехота е германският гражданин толкова дълго да се занимава с изясняването на отношенията „федерация – провинции“. Когато става дума за благото на цялото отечество, от него не може да се иска да проявява разбиране относно подобни спорове за престиж и разпределяне на компетенции.

Към понятието будно гражданско съзнание принадлежи и фактът, че при цялата привързаност и любов към нашия роден край признаваме само едно отечество, което се нарича Германия. Погледнати от такъв ъгъл, различните „антифедерални“ или „антипровинциални“ комплекси изглеждат като реминисценции от Средновековието. Отношенията „федерация – провинции“ придобиват жизнено важно значение, когато става дума за компетенциите и управлението в учебното дело и образованието като цяло или в широката сфера на научните изследвания. Ето защо, макар че федералното правителство е готово да се съобрази с компетенциите на провинциите в областта на културната политика, не може да не се отбележи, че все пак именно то е органът, който въз основа на перспективите за бъдещето носи отговорността за гарантирането на жизнените условия на една модерна държава. Това обаче означава да дадеш на хората на всички равнища на образование необходимите познания, да им помогнеш да получат необходимите технически знания и способности, без които те, т.е. всички ние не можем, ако искаме да укрепим завоюваното от нас положение в един динамичен свят и да си осигурим бъдещето. Без да се спирам подробно на тази тема, все пак бих искал съвсем ясно да заявя, че

в това отношение се открива широко поле за образователна дейност и за повишаване на квалификацията на нашата младеж, дейност, която включва общообразователното и специализираното учебно дело, а също висшите учебни заведения и университетите, та чак до научните изследвания и преподавателския труд. Този критичен ситуационен разбор не бива обаче да скрива от погледа ни факта, че имаме и някои постижения, които могат да служат за пример. Тук ще спомена само нашата система за професионално обучение, която може да бъде образец за другите. Без разширяване на инвестициите в духовната сфера Германия би изостанала в развитието си в сравнение с другите развити в културно отношение страни. Но това би означавало не само да се поставят на карта икономическият напредък и благоденствието, но и социалната сигурност. Федералните власти и провинциите трябва да действат съвместно, за да се захванат решително с подобна отговорна обща задача. Германският народ трябва да е наясно, че задачите, свързани с образованието и науката, имат за нашето поколение същото значение, каквото е имал социалният проблем за XIX в.

Освен това не бива да забравяме, че все по-голямо значение придобива поддържането на културните връзки с другите страни. В мирно съревнование нациите мерят силите си в областта на науката, културата, изкуството и спорта. Образът на съвременна Германия не намира отражение само в икономическите ни постижения, но до голяма степен се определя и от оценката на другите народи, която те дават на приноса на Германия за духовното устройство на света. Положително представата за нашия народ като за „народ на поети и мислители“ е вече изхабена. Но въпреки това не бива да забравяме, че и да показваме това ясно на света, че в германската история няма само срамни страници, а че през вековете сме имали и прагеди, които ни правят съпричастни към духовния свят.

Макар че плодовете на нашата дейност в духовната сфера съзряват бавно, това не намалява тяхната особена стойност, още повече че те ще бъдат от полза не само за нас.

Когато говорим за икономическа, аграрна, социална, данъчна или транспортна политика и се стремим да постигнем напредък, решавайки тези въпроси по ресори, погледната като цяло, тази дейност ще има смисъл и ще бъде плодотворна само ако се насочи към някакъв обществен идеал. В крайна сметка става дума за по-ната-

тъшния ни начин на живот, от който хората ще почерпят жажда за живот и смелост да действат. Навярно ние твърде дълбоко сме затънали в техническите въпроси на пътя, по който вървим. Това намира израз например във факта, че по отношение на всеки законопроект вече се защитава само предварително формулирани и оформени колективни мнения. В този случай просто ми идва наум да кажа – ние вече виждаме само отделните дървета, като просто не забелязваме гората. При подобен критичен анализ може да се отиде и по-нататък. Макар че от събитията през последните 15 години, като вземем под внимание напредъка в индивидуалното жилищно битие, би трябвало (и бихме могли) да сме изпълнени с увереност в себе си и с доверие в нашите собствени сили. Въпреки това продължава да се шири настроение за самосъжаление и един самоизмъчващ ни песимизъм.

Струва ми се също така, че един от белезите на нашето време е способността ни твърде лесно да забравяме връзката между производителност и доходи, като се започне от индивида и се стигне до цялото общество. Но трезвостта в постъпките и вътрешната правдивост са неотменните предпоставки, за да можем успешно да се захванем с важни обществено-политически задачи и да не се изгубим сред романтични представи за действителността.

В този дух трябва да се заемем и с въпроса за собствеността. Тук няма отново да интерпретирам често използваните тези – „благогенствие за всички“, „собственост за всекиго“ и т.н., но трябва и съм длъжен да изтъкна, че никой не бива да се съмнява в сериозния характер на намеренията на федералното правителство да събуди самосъзнанието и да укрепи гражданското съзнание, а също да увеличи социалния имидж и икономическата сигурност на широки слоеве от населението чрез все по-широко разпределение на частната собственост.

Не само в учебниците но национална икономика може да се прочете, но и въпрос на жив практически опит е разбирането, че за да се избегнат загубите на цялото общество, подобна цел не може да се постигне чрез преразпределяне на съществуващата вече собственост. Но всяко създаване на нова собственост предполага спестовност и въздържане от консумация. Ето защо за всеки ще стане видно началото на една успешна политика в областта на собствеността, когато посоча, че средният брутен доход от за-

платите на работниците и служещите е нараснал (на един намен работник) от около 2900 DM през 1950 г. на повече от 7700 DM сега. По този начин се демонстрира и тясната връзка между продуктивност и степен на производителност на едно народно стопанство, от една страна, и шанса за създаване на индивидуална собственост, от друга.

Много трудеци се вече са се възползвали от прилаганите досега от федералното правителство мерки за насърчаване на спестовността. В бъдеще създаването на индивидуална собственост трябва подчертано да се стимулира в полза на слоевете от населението с ниски доходи. При тези, които имат по-високи или високи доходи, подобни стимули трябва да се избягват, като при това обаче не бива да се накърнява принципът, че частното пенсионно застраховане като цяло заслужава преференциално данъчно третиране. При подобни разсъждения от само себе си се разбира, че се налага да се спазват известни фискални граници.

В качеството на мерки, насърчаващи образуването на собственост, които още по време на мандата на този Бундестаг трябва да бъдат развити, съответно преустроени, федералното правителство разглежда хармонизирането на различните начини за насърчаване на спестовността. Необходимо е да се доусъвършенства Законът за насърчаване на наемните работници при образуването на собственост да продължи социалната приватизация. Особено голямо е желанието ми да предложа на парламента при повторно разглеждане на Закона за жилищното строителство да бъдат включени действени мерки за приватизиране на жилищната собственост, изградена с помощта на държавата.

Не бива да забравяме, че една модерна и либерална обществена политика цели да укрепи съзнанието на индивида за стойността и достойнството на неговата личност. Подобна представа трябва да ни служи като ориентир в нашата социална политика. При това няма никакво логическо противоречие, ако същевременно федералното правителство продължи, както и преди, да подкрепя колективните форми за осигуряване на битието. Не може обаче да не се отбележи, че способността и готовността да се поеме в собствени ръце грижата за бъдещето са тясно свързани и зависят от вида и обхвата на колективната система за социална сигурност. След сполетялата ни обществена катастрофа беше съвсем естествено и закономерно да се изгради нов социален ред, както е

отразен в нашето законодателство. Но с поглед, отправен към бъдещето и пред лицето на растящото материално благосъстояние на хората, упражняващи наемен труд, ще бъде необходимо в рамките на нашия социален строй да се предостави широко поле за действие и на индивидуалната отговорност. В този променящ се свят не бива да застиваме в представите от вчерашния ген.

Федералното правителство целенасочено ще активизира своята политика по териториалното устройство. Ефикасното териториално устройство е необходима съставна част от съзнаващата своите отговорности социална политика и неотменна предпоставка за обновяването на нашите градове и села, както и за продължаването на жилищното строителство. Федералното правителство се надява, че скоро ще бъде приет внесеният в парламента федерален закон за териториалното устройство. То вижда в него незаменимо средство за ефикасна политика в тази област както на федерално, така и на провинциално равнище.

Освен това федералното правителство работи върху закон за насърчаване на градостроителните мероприятия в града и в селото. Става въпрос преди всичко за това, градовете и селата да се оформят в съответствие с нашите обществено-политически представи, за да отговарят по своето устройство и по своя план на съвременните потребности на населението. Във Федералната република е в ход необратим процес, който коренно промени параметрите на нашия икономически и обществен живот. След преодоляването на класовата борба посредством растящото благоденствие ние сме тръгнали по най-добрия път към такова състояние, когато ще можем да помогнем на все повече граждани да преосмислят своя стил на живот и да доразвият чувството си за жизнена активност. Прогресът все по-осезателно се проявява върху благоденствието на всички слоеве на нашия народ.

Социалната политика трябва да се занимава както с непосредствените задачи, така и с проблемите на бъдещото ни развитие. Ето защо е задължително задълбоченото изясняване на съдържанието и целите на сегашното социално законодателство. Федералното правителство ще разпорежи незабавно провеждане на социална анкета, която трябва да стане основа за социалното подпомагане и мерките в тази област да станат ясни в тяхната съвкупност и взаимна обвързаност. Анкетата трябва да създаде предпоставките за цялостно социално законодателство.

Приоритет в нашата по-нататъшна социална политика ще има изграждането на системата за уравнивяване на семейните разходи. Необходимо е да се гарантира позицията на семейството, която му се полага в обществото и в държавата. То може да има претенцията да получи своя дял от икономическия подем на нашия народ. Ето защо федералното правителство ще отдели особени грижи за многодетните семейства. Но към закрилата на семейството освен отпускането на материална помощ трябва да се насочат и други мерки. Важна съставна част от една гражданска политика в тази област е създаването на еднакви възможности за образование в различните образователни системи в зависимост от наклонностите и надареността на нашата младеж, като се изключи влиянието на доходите и на благосъстоянието на родителите; предоставянето на младите хора на еднакви шансове да проспират и да устроят собствения си живот.

Проблемите за запазването на здравето на нашия народ изискват постоянното внимание на държавата. При това особена стойност има физическото укрепване, за което големи заслуги има германското физкултурно и спортно движение. Защитата на населението от вредни екологически въздействия заставя икономиката да осъзнае и да прояви своята социална отговорност при развитието на техниката чрез мероприятия за предпазване на населението от подобни вреди. Предишното федерално правителство е внесло в Германския Бундестаг редица важни социални законопроекта. Тъй като и образуването от мен правителство счита за крайно належащо подобряването на социалното осигуряване на населението, аз също бих искал дискусиите по тези закони да доведат по-бързо до задоволителен резултат.

Федералното правителство споделя единодушното схващане на парламента, че когато работникът се намира в болница, той трябва да бъде икономически осигурен по същия начин, както е осигурен служителът. Ние всички съзнаваме, че преустройството на задължителното здравно застраховане поставя пред нас трудни проблеми. В това отношение федералното правителство възнамерява да предпази социалното осигуряване от все по-силно проникващия в него дух на колективизъм.

Трудещите се са поели по-голямата част от задълженията за тези, които вече не са на работа. Освен това системата за пенсионно осигуряване позволява на пенсионерите да участват в раз-

пределението на допълнителните блага, получени чрез повишаването на производителността на народното стопанство. Всичко това демонстрира отворения характер на нашата социална политика и факта, че тя се основава на принципа на солидарността, свързваща отделните поколения.

Промените във възрастовата структура на населението, по-продължителното време за образованието на нашата младеж, нейното по-късно включване в икономически активна дейност, подобряването на здравеопазването, напредъкът в медицинските науки и постигнатата по този начин по-голяма очаквана продължителност на живота – всички тези фактори трябва предвидливо да се вземат под внимание при по-нататъшното развитие на нашата социална политика. През следващите години един стажирац или даже намаляващ брой икономически активни хора ще трябва да създава необходимите средства за все повече възрастни граждани, напуснали производствения процес. Само след няколко години в сравнение с предвоенния период делът на хората, които ще бъдат на възраст над 65 години (б. пр. – след тази възраст германците получават всеобща пенсия по старост), ще се удвои.

За да не бъде криво разбран, бих искал специално да подчертая, че нашите намерения не включват повишаване на пенсионната възраст при чиновниците, както и увеличаване на възрастовата граница за напускане на професионалната дейност при работниците и служителите. Но ако ние сме загрижени за пенсионното осигуряване на населението и за благополучието на възрастните хора, като изхождаме от общите интереси, би трябвало да им дадем шанс и след достигането на посочената възрастова граница да не похабяват неизползвани своите умения и знания, а чрез трудова дейност да извлекат естествено и известна лична изгода. Тъй като има възрастни хора, които не могат да живеят под закрилата на семейството, положително изграждането на старчески домове ще бъде благополучно спасение за много от тях. Но не са малко хората, които, напускайки своята професионална дейност, са потиснати по-скоро от опасението да не загубят връзката с живота. Ето защо имам ясното усещане, че в случая имаме работа с един чисто човешки проблем, с който бихме могли да се заемем.

Федералното правителство взе под внимание изказаните мнения за подобряване на грижите за жертвите от войната чрез представения на парламента проект за втори закон за изменение

и допълнение на правата на тези жертви. Ще се радвам, ако този закон бъде експедитивно приет, но и за посочената област трябва да действа многократно изтъкнатият принцип – да не се преминават финансовите граници на бюджета.

Федералното правителство приема правните и моралните задължения на държавата за обезщетяване при загуба на живота или на здравето при изпълнение на задължения към обществото. Поради тази причина то счита за свой дълг да направи всичко, за да осигури на жертвите от войната подходящо материално подпомагане, което да не накърнява тяхното достойнство.

Моите грижи ще бъдат насочени по-специално към продължаване на социалното и икономическото приобщаване на прокудените (б. пр. – става дума за преселниците от германските територии, загубени вследствие на войната), на бежанците, на пострадалите от военните действия, на бившите военнопленници и на политическите затворници. При това не става дума само за една повеля, свързана със социалната справедливост. Бързото възстановяване на Германия след войната не би било възможно без сътвореното от прокудените и от бежанците. Затова те заслужават благодарност и признателност. Ние ще използваме всички възможности за приобщаването им, ще заздравим достигнатото и ще довършим това, което може да се довърши.

Когато сравнявам полето за действие, предоставено ни за следващата година, за подобряване на социалното подпомагане с представите, които господстват в това отношение, повелята за запазване на икономическата стабилност ме кара да мисля, че ние, както бе вече казано, трябва да създадем скала на приоритетите и дългосрочен график за задоволяване на потребностите, като обаче останем в рамките на дадените ни възможности и се ориентираме по значимостта, спешността и полезността на преследваните цели. Позволете ми открито да заявя: ние или трябва да се ограничаваме в исканията си, или да се трудим повече. Трудът е бил и остава основата на благоденствието. Освен това трябва да се стремим да ограничим до минимум отрицателните явления, които се проявяват с покачването на благосъстоянието. Така например, ако се съди по външните изяви на техния живот, някои заможни хора изглежда твърде лесно забравят, че благоденствието е просто основа за оформянето на битието, но не и нашият идеал. Положително в тези случаи става дума за такива хора, за

които е било по-лесно да извоюват благополучието си. Но дори тяхното поведение често да поражда обществено негодувание, аз все пак съзнавам, че подобни порочни явления не могат да се обуздаят със закони, а че обществените кръгове, за които става въпрос, трябва да предприемат необходимите мерки, за да развият такова съсловно съзнание, което отговаря на нашия обществен живот и на положението ни в света.

От своя страна федералното правителство ще проучи всички свързани с тази проблематика закони и постановления с цел да установи с какви подходящи средства може да даде отпор на описаните отрицателни явления.

Като изтъквам на преден план принципни въпроси за законодателството и на политиката в тази област, аз правя това, тъй като не може да не се забележи, че сред германската общественост е жива истинската необходимост от повече яснота и нагледност по правните въпроси. Имам впечатление, че нашата правова система страда от твърде силно раздробяване. Юридическата уредба е лишена в някои свои части от необходимата хармония и невинаги е в съзвучие с чувството за справедливост на гражданите. Спомняйки си за изминалото време на тирания, можем да отбележим като важно завоевание, че германският народ в такава голяма степен е възприемчив към въпросите на правото. Погледът, отправен към режима на своеволие от другата страна на границата между зоните, ни дава възможност още по-добре да осъзнаем колко силно е свързан правовият ред с нашия начин на живот. Като шеф на правителството декларирам своята привързаност към високото, но в същото време и разбиращо се от само себе си задължение да защитавам принципите на правовата държава в нашата страна. Според министъра на правосъдието, с който аз съм съгласен, някои раздели на правото са така формулирани, че без да има нужда от това, възникват различия между някои техни казуси и подобни казуси в други правови раздели. Големият брой фиксирани правни норми с многото предписания по отделни въпроси затруднява ориентацията в действащото право и неговата реализация, още повече че тези правни норми в много случаи са възникнали в различни периоди с различни политически и социални условия, а следователно и с различен духовен климат. Това означава, че в бъдеще трябва да проявим още по-голяма загриженост в тази област, за да създадем такова законодателство, което да

почива върху всеобщите правови убеждения, прегледно и понятно, като се изхожда от ясни и близки до нашето време правно-политически принципи. Необходимо е да се задълбочи и укрепи доверието на гражданите в правото.

Ето защо федералното правителство предлага на парламента да продължи и по-нататък без протакане обсъждането на внесените за одобрение реформаторски начинания като реформата на наказателното, на акционерното и на авторското право.

Освен това федералното правителство разглежда като своя задачата да се земе с разпокъсаността на правната уредба и да предостави на парламента съответните предложения в областта на процесуалното право. Също така по възможност е необходимо заедно с провинциите още по време на мандата на този Бундестаг да се приеме единна правна уредба в областта на административното право и по този начин за пръв път да се установи единен, кодифициран ред за управленската дейност.

В заключение бих казал: Правото би трябвало да бъде толкова свещено за всички и за всеки гражданин, че да не се стига понякога дотам да бъде принизявано посредством крайно едностранчиво тълкуване до степен да бъде изгряка в ръцете на участници в демагогски спорове. Ако в една свободна демократична система всеки гражданин трябва да взема дейно участие в защитата на правния ред, то върху нашите с вас плещи очевидно лежи едно още по-голямо задължение – по всяко време и без да се обръща внимание на засегнатите личности да се застъпваме за каузата на правото и на закона.

За увеличаване на правната яснота и на правната сигурност е необходимо също така да бъдат приети онези закони, които, макар и в различни аспекти, трябва да служат на закрилата на личността и на обществото. На парламента вече е представен обширен законодателен пакет по въпроси за конституционните действия при извънредни обстоятелства. Става дума за това, да се даде на държавата и на нейните органи законова основа, формирана на базата за представите за правовата държава, за да могат те да действат при извънредни обстоятелства. Именно дискусията през последните седмици ясно показаха колко спешно е необходимо да бъде заменено в тази област правото на съюзниците чрез германски правни норми, за да може по този начин да се ликвидират пролуките, които и до днес остават само частично запълнени от временните разпоредби на съюзниците.

При това аз напълно съзнавам трудностите, които ще трябва да се преодолеят при обработката на предоставените ви проекти за допълнение на Основния закон. Опирайки се върху същата принципна постановка, федералното правителство е решено да предостави на парламента и проект за закон, който, изхождайки от основания за сигурността на държавата и на нейните граждани, а също и от основания за поддържане на сигурността на разположените на нашата територия съюзнически войски, да разрешава известни ограничения на пощенската тайна и на тайната на личната кореспонденция. Тези изключения ще бъдат в съзвучие с чл. 10 от Основния закон и ще бъдат така формулирани, че да бъдат установими от всекиго.

Говорейки по такива важни въпроси на обществения живот, трябва да посоча и още нещо. Федералното правителство е наясно за голямото значение на обществените служби за поддържането на вътрешния ред и за осъществяване на външните отношения на нашата страна. Като има предвид големите постижения, постигнати и в тази сфера, то усърдно ще се грижи за по-нататъшното развитие на правото, регулиращо положението на заетите на обществена служба.

При оформянето на трудово-правните отношения, регулиращи положението на служителите на обществена служба, става дума за това, да се възстанови вътрешната справедливост в посочената трудово-правна система, пострадала от многото промени през последните години. Освен това федералното правителство ще положи грижи, за да се заздравя с правни средства връзката между трудово-правните условия на дейност на служителите във федералните, провинциалните и общинските служби като предпоставка за по-дълбока реформа в тази област. Един добър и вътрешно уравновесен ред на трудово-правни отношения във всички сегменти на системата на обществените служби е стабилизиращ фактор и съдейства за укрепването на цялостната система от споразумения за заплатите и работното време. Ако аз започвам толкова късно да говоря за икономическата политика, за която повече от петнадесет години носех непосредствена отговорност (всъщност я определям от самото ѝ начало), това е, защото считам, че имам основание да се въздържа от някакви нови принципни декларации от тази трибуна. Подобна констатация намира допълнително потвърждение и във факта, че днес

всички фракции в парламента открито изразяват своята подкрепа за „социалната пазарна икономика“. Но след всички икономически дебати, които провеждах на предишния си пост, никой сега не може да ми се сърди за задоволството, което изпитвам във връзка с едно толкова широко съгласие.

И като федерален канцлер, аз гарантирам пред парламента и пред германската общественост, че последователно ще продължа да следвам политиката на „социалното пазарно стопанство“. Основните елементи на тази политика са ви известни. Грижата за поддържане на стабилно равнище на цените е на върха на икономическата ценностна скала. При вземането на всяко наше решение би трябвало непрекъснато да осъзнаваме тази голяма отговорност, макар че в случая става дума за задача, която нито едно правителство в нито един определен момент може да каже, че окончателно е решило. Когато казвам „всички ние“, по този начин бих искал да покажа, че запазването на стабилността зависи не само от решенията на правителството, но са необходими и съвместните усилия на всички, за да се осигури валидността на този принцип. Именно либералният обществен ред, който дава по-широко поле за изява на личността и на частната дейност на гражданите, предполага наличието на непоклатим държавен ред и стабилна валута.

Посочените рамки на системата включват принципа на конкуренцията. Той обаче не бива да се схваща само като икономико-технически организационен принцип на пазарната икономика. В най-широк смисъл политиката на насърчаване на конкуренцията служи за налагането на справедливи решения и за предотвратяването на замирането на живота в предварително оформени, изкуствени норми и обществени състояния. Една разбрана по този начин политика най-добре отговаря на общественно-политическите желания и на волята за укрепване на съзнанието за лична отговорност на гражданина за неговото собствено развитие, от която произтича силата, която ни тласка към самоутвърждаване чрез собствените ни постижения. Принципът на конкуренцията е коренът на социалния, икономическия и обществения напредък въобще и поради това е валиден не само за предприемачите, но и за представителите на всички останали професии.

Като правя връзка с изложеното по-горе, бих искал да спомена само няколко специални мерки и някои разсъждения по този въ-

прос. Така например бих искал да спомена Доклада за картелите, който федералното правителство е внесло в парламента на 22 август 1962 г. Неговото неотложно обсъждане би било още по-желателно и поради факта, че по този начин ще се предостави възможност да се разгледа проблемът за сътрудничеството на средните и на малките предприятия по пътя към пазара. Към този кръг въпроси се отнасят и Директивите за координация, които Федералното министерство на икономиката ще предостави на обществеността през следващите дни. При обсъждането на Доклада за картелите парламентът ще трябва освен това да се занимае с третирането на предприятията, които имат доминираща позиция на пазара, а също със споразуменията за уеднаквяване на цените на предприятията, търгуващи със стоки втора употреба.

Федералното правителство не вижда никаква причина да се отклони в преценката си по тези два проблема от позициите на предишния кабинет, съдържащи се в одобрения от него „картелен доклад“. Отново подчертавам значението на средното съсловие и необходимостта от неговото запазване и оздравяване. Непрекъснато изтъкваната воля за поддържане на стабилността на валутата и на икономиката ясно проличава и в значението, което се отдава на дейността на Съвета на експертите. Той трябва да се създаде на базата на закона, приет от вас с единодушие. Федералният министър на икономиката незабавно ще представи на кабинета своите предложения за попълването на посочената институция. Надявам се, че в тази толкова отговорна задача ще се съгласят да се заемат най-изявени личности в нашето общество.

Едно здравословно икономическо развитие трябва да се ориентира не само към по-голям растеж, но, както бе вече посочено, в не по-малка степен да си поставя за цел и поддържането на стабилността на валутата. Разбрана по този начин, успешната икономическа политика служи едновременно и за запазването на политическия ред. Именно историята на Ваймарската република показва тясната връзка между политика и икономика.

Във връзка с това нараства значението на усъвършенстването на инструментариума за провеждане на конюнктурната политика. Съществува тясна взаимна зависимост между автономните национални решения и интернационалното сътрудничество в рамките на ЕИО на ОИСР.

Федералното правителство съзнава, че големият дял на обществените разходи в цялостното пазарно търсене му представя не само средство за въздействие, но възлага върху него задължението чрез разумно влияние върху тези разходи – преди всичко в инвестиционния сектор, да стимулира икономическата активност, или обратното, в някои случаи да я обуздава. На тази цел би служило и въздействието върху частното търсене с помощта на динамична данъчна и автоматизационна политика. Положително е по-лесно да изречеш тези свои разбирания, отколкото да ги приложиш в практиката. Но трудностите не бива да ни спират да работим за решаването на посочените проблеми.

Опитът учи, че практиката на едногодишните бюджети не е вече оправдана от гледна точка на потребностите на модерната конюнктурна политика. Нещо повече, става ясно, че е необходимо обикновените годишни бюджети да се включват в дългосрочни, да кажем 4-годишни бюджетни програми, за да може по този начин да се придобие надежден мащаб за значението и приоритетите при отделните бюджетни разходи. Радостен е фактът, че при тези разсъждения федералното правителство може да се опре на твърде напреднали вече предварителни разработки. Ето защо незабавно ще възложи на федералния министър на икономиката и на федералния министър на финансите в тясно сътрудничество със засегнатите ресори и с провинциите да предоставят на федералния кабинет съответните конкретни предложения за осъществяването на тази идея.

Когато се застъпвам за планомерна прогноза в обществения сектор, надявам се да не давам основание да бъда подозирани, че робувам на някои модни макроикономически прояви, така като те намират израз в станалия почти като шлагер термин „планификация“. Този, който повсеместно наблюдава в другите страни провалите и неуспехите на икономическия дирижизъм, трудно би приел идеята, че точно Федералната република, след редица години, характеризиращи се с всепризнати успехи на нейната политика за насърчаване на конкуренцията, би трябвало да премине към планифицираната икономика. Естествено никой не може да очаква и от мен, че бих могъл да променя своето отношение към подобни идеи.

Реформата на данъка върху оборота, съдържаща отказ от сегашната система и преход към данък върху прибавената стойност, също се намира под знака на насърчаването на конкуренци-

ята. Разглеждането на тази материя в следващите заседания на парламентарната комисия ще предостави време и възможност за теоретично задълбочаване и подобряване на проектите. Но ако парламентът е единен по това, че от данъка върху оборота не би трябвало да произтичат никакви стимули за концентрация в икономиката и че трябва да се премахнат изкривяванията във външната търговия, тогава реформата трябва да се възприема като наложителна повеля. При това естествено смисълът и намеренията при промяната на системата не са в това, да бъдат оцетени хората със свободни професии или пък върху средното съсловие да се стовари едно по-тежко бреме.

Липсата на подобна опасност може да се види и от факта, че федералното правителство заедно с провинциите възнамерява още по време на мандата на този Бундестаг да прегледа тарифата на данъка върху общия доход, за да отстрани в рамките на възможното от финансова гледна точка неравномерностите в облагането преди всичко в участъка на средните по размер доходи.

Към въпросите, които все повече и повече вълнуват германската общественост, без съмнение принадлежат и организацията на транспорта, липсата на паркинги, изграждането на пътищата и сигурността на придвижването по тях. Тъй като за днешното общество автомобилът се е превърнал в нещо повече от помощно техническо средство, всяка калкулация на бъдещите разходи в областта на транспорта трябва да изхожда от презумпцията за по-нататъшен бърз и във все по-големи размери нарастващ брой на личните автомобили.

Досега федералните власти положили големи усилия за изграждането на пътищата и вложили в тази дейност огромни инвестиции. Въпреки това към тях се отправят упреци, че са допуснали пропуски и че действията им са незадоволителни. Тъй като считам, че подобна едностранчива оценка не е оправдана, то ми се струва крайно належащо федералното правителство да излезе с нова инициатива за по-добро съгласуване на неговите собствени усилия на провинциите и на общините. Една съвместно изработена рамкова програма ще бъде само от полза за решаването на общата задача. Разчитам на готовността за съдействие в това направление от страна на провинциите и общините.

По нов начин трябва да се осмислят и отношенията на конкуренция между транспортните предприятия, преди всичко що се

отнася до това, на всяко от тях да се възлага да извърши дейности, за които то е особено подходящо, като се изхожда от неговите технически особености и структурата на неговите разходи.

Това означава, че транспортната политика не бива да се концентрира единствено върху изграждането на пътища, дейност, на която обществеността обръща преди всичко внимание. Не по-малко важен инструмент на транспортната политика е и тарифната политика.

Действително с приемането през 1961 г. на Закона за промени в организацията на транспорта беше открита нова перспектива в това отношение, която обаче и до днес не бе използвана пълноценно от транспортните предприятия. Ето защо бих могъл само да ги подтикна да се възползват по-активно от възможностите за свободно оформяне на тарифите, нещо, което те не направиха от влизането в сила на споменатото изменение на транспортното законодателство. Освен това от моето по-нататъшно изложение ще стане ясно, че при съществуващата гъстота на населението във Федералната република структурните въпроси, свързани с административното деление, с разполагането на промишлени предприятия, а също с градското планиране, придобиват голямо значение не само в транспортен аспект, но и например с аграрната политика.

Не бих желал обаче да завърша тази част от своята декларация, без да изразя признанието си за постиженията на Федералните железници (б. пр. – Bundesbahn) и на Федералната поща (б. пр. – Bundespost). Те станаха възможни само благодарение на самоотвержените усилия на всички сътрудници на посочените две големи организации.

Особено много ме вълнува успешното решаване на аграрно-политическите въпроси. Всички ние съзнаваме какво значение има в момента, а и в бъдеще аграрната политика при променящите се условия на околната среда. Никой не би трябвало да се съмнява в моята добра воля и в моята твърда решимост да предприема всички целесъобразни мерки за съхраняване на едно жизнено германско селско стопанство и за преодоляване на безпокойствата и опасенията, че за всички хора, които се трудят в него, не би могло да има сигурно и щастливо бъдеще.

Постигнатите след войната успехи на германското селско стопанство се открояват и при международните сравнения. Те

дават основание за увереност и трябва да засилят и у селскостопанските труженици вярата в собствените им сили. Аз смятам, че ще ни се удаде и това задължително трябва да стане и в този тясно интегриращ се свят да осигурим все по-органичното влияние на аграрния сектор в германското народно стопанство. Маркар че селското стопанство има своите собствени закони, независимо от това аграрната политика трябва да се разбира като част от общата икономическа политика.

По този начин искам да кажа, че не само селското население е заинтересувано от развитието и укрепването на селското стопанство, но и че всички останали слоеве от народа и всички професионални групи би трябвало да демонстрират разбиране към неговите проблеми.

Европейската аграрна политика безспорно ни изправя пред трудни въпроси на приспособяване и преустройство. При това всички ние сме единни, че като опорна точка за една общовалидна аграрна политика не може да послужи единствено и само германското селско стопанство, а поради различни причини ще трябва да се застъпят диференцирани средства и методи.

Независимо от това като цяло задачите могат да бъдат очерчани по следния начин.

Модерната аграрна икономика с нейната висока степен на механизирани и техническо въоръжаване и преди всичко с високата цена, която тя е склонна, а е и в състояние да плати за механичната работна сила, изисква дълбоко преустройство на селското стопанство, което досега се базирало изключително върху високата интензивност на труда.

Фактът, че потребителите все повече се пренасочват от сумацията на основни хранителни стоки, като например хлебните изделия, към висококачествени хранителни продукти, ще кара германското селско стопанство да отделя още по-голямо внимание на преработващия сектор, ако то желае да подобри своите доходи в бъдеще.

На базата на споменатите причини една модерна аграрна политика трябва да се стреми към все по-силно изразена диференциация и към все по-голямо разнообразие на предлагането, също към органично свързване на производството и пазара.

Селското население много добре знае, че възможностите за пласмент на стоки с висока степен на преработка и за високока-

чествени изделия до голяма степен зависят от нарастването на общото благосъстояние, което пък от своя страна отново има за предпоставка тясното интегриране в световното стопанство.

И така през следващия период аграрната политика ще трябва да се занимава с някои специфични въпроси, чието значение днес вече е напълно очевидно. Ако във връзка с европейската аграрна политика сега засягам и проблема за германските цени на зърнените култури, по този повод бих желал да обясня, че като цяло в момента те не дават повод за каквито и да е констатации и могат да се отстояват със спокойна съвест. Такъв извод се налага, когато те се преценят в зависимост от съотношенията при издръжките на производството и степента на рентабилност на селското стопанство, породени не на последно място и от структурата на аграрните предприятия. Въпреки това добре известно е, че този въпрос е поставен за обсъждане в Европейската общност още преди началото на кръга „Кенеди“ (б. пр. – в рамките на ГАТТ, вж. ⁶⁵).

Представителите на германското селско стопанство трябва да бъдат убедени, че при тези преговори ще бъде коректен представител и на техните интереси.

При решаването на набеязаните от мен задачи и проблеми федералното правителство решително ще подкрепя селското ни стопанство. То последователно ще използва средствата от „Зеления план“⁷³ за оздравяване на селското стопанство и за укрепване на неговата конкурентоспособност. Повишаването на производителността на труда в самото аграрно предприятие и неговото рационално свързване с пазара също остават една постоянна задача.

Федералното правителство не само ще продължи толкова успешно започнатите на времето от федералния президент Любке мероприятия за подобряване структурата на аграрния сектор. Освен това то ще направи по-благоприятни възможностите за инвестиции в отделните предприятия, когато те са оправдани от гледна точка на техническия прогрес, на микро- и макроикономиката и ще оказва съдействие на аграрните предприятия при прилагането на подходящи мерки в областта на производството и преработката на селскостопанската продукция.

Федералното правителство добре съзнава, че осъществяването на подобни намерения изисква големи капиталовложения. То

ще проучи внимателно този проблем, като при това няма да забрави и въпроса за лухвите.

Когато предприятията не са годни за съществуване, те трябва да бъдат разширени, докато станат икономически пълноценни или изхождайки от собствените си интереси, трябва да предоставят земята си за разширяване на други предприятия. За тази цел е необходимо да се създадат разнообразни финансови стимули.

Все в тази насока трябва да се разглежда и активизирането на регионалната икономическа политика, която е длъжна да служи за гарантиране на условията за съществуване на засегнатото от структурни промени селско население. Не по-малко важно е да се отдели по-голямо внимание на образователните и възпитателните заведения в селските райони. Струва ми се, че в тази област са необходими спешни реформи.

Освен това от социална гледна точка не е без значение и обстоятелството, че запазването на собствеността върху селските домове е призвано да предотврати по-нататъшното изселване от някои и без това рядко населени региони. Една находчива аграрна политика, която е възприемчива към новото, трябва да постави в центъра на вниманието селското семейно предприятие. По този начин на селянина отново ще му бъде вдъхната смелост и сигурност за днешния и за утрешния ден.

След провалите в най-новата ни история ние, германците, се нуждаем от нови форми на общуване при всички прояви на нашия съвместен живот. Призвани сме да проявяваме осъзната солидарност.

Именно индустриалното общество се нуждае от една силна държава. Колкото по-голям е натискът на различните обединения и групировки върху хора на политиката, колкото по-необуздано се проявява егоизмът на отделни сили, проявяващи своите частни интереси, толкова по-решително всички отговорни фактори и особено федералното правителство са призвани да се грижат за съхраняване на общественото благо.

Ние ще успеем да се справим с големите бъдещи задачи на германската политика само когато обществената сила на различните обединения не се използва изключително в полза на собствените им интереси. Би било един огромен напредък в обществения живот на нашата държава, ако голямата мощ и компетентност на групировките с особени интереси и богатството от таланти

бъдат на разположение и за изпълнението на общите задачи на обществото.

Целеустремеността на нашата политика и нейната виталност не означават борба за сфери на влияние, а както бе казано в началото, това е политика на центъра, която е наясно за необходимостта от разбирателство и от равновесеност.

Всеки свободен народ се нуждае от здраво национално самосъзнание в свят, който се стреми непрекъснато напред. Само който е постигнал вътрешна увереност в себе си и знае откъде му тръгват корените, ще може да извърви този път, без да загуби.

Ние безпощадно разкрихме вината, която беше стоварена върху всички германци по време на онези трагични дванадесет години тирания в името на Германия. Ние ще понесем напълно тази вина, доколкото тя е в рамките на човешките сили. Ето защо разглеждаме помирението като едно твърдо задължение. Ние проявяваме разбиране, когато хората, изхождайки от собствените си преживявания, все още не са готови да се помирят с новата Германия. Но не възприемаме онези стремежи, които целят с минало варварство да обосноват някакъв германски първороден грях и да го законсервират като средство за постигане на политически цели.

Нашето дело служи не само на сегашния час, ден или на сегашната година. Ние сме задължени да мислим с поколения напред и да изградим здрава основа за щастливо бъдеще на нашите деца и на децата на нашите деца.

Пред всички германски граждани аз обещавам да приложа цялата си сила, всички знания и целия си опит за гарантиране на нашата вътрешна и външна свобода, за заздравяване на демократичния живот и за благоденствието на германския народ. Ние не бива да закостеняваме в този променящ се свят, но сме длъжни да останем твърди в преследването на целите на нашата политика.

„Защото човек, който в размирни времена също е разколебан, увеличава злото и го разпространява все повече и повече; но който твърдо отстоява позициите си, той изгражда света по своя образ и подобие.“

ПРИЛОЖЕНИЯ

Таблица 1
към стр. 73

*Развитие на индекса на промишлена продукция
(1950 = 100, въз основа на един работен ден)*

Година	Цялата промишленост	Добивна промишленост и полуфабрикати	Производство на инвестиционни стоку	Производство на потребителски стоку
1948	56,3	52,7	50,0	45,7
1949	80,0	78,7	76,0	75,5
1950	100,0	100,0	100,0	100,0
1951	118,3	117,8	130,5	113,6
1952	125,9	122,5	145,6	114,8
1953	138,8	132,5	153,6	134,0
1954	155,0	151,0	181,3	146,1
1955	178,2	174,7	223,2	162,4
1956	192,2	187,1	242,9	175,8
1957	203,1	197,5	252,9	186,4
1958	209,5	202,6	271,0	184,4
1959	224,9	228,4	228,8	195,4
1960	248,6	260,3	337,3	210,7
1961	263,3	274,6	364,7	219,9
1962	275,6	291,6	375,6	231,6
1988	590,0	606,0	894,0	391,0
1989 ¹	618,0	621,0	914,0	405,0

¹ януари – ноември

Източник: Федералната статистическа служба.

Таблица 2
към стр. 83

Възстановяването на капиталовия пазар, млн. DM

Година	Оборот				
	Годишен оборот	Облигации Общо оборот от паричната реформа насам	Годишен оборот	Акции Общо оборот от паричната реформа насам	Общо оборот облигации и акции от паричната реформа насам
1	2	3	4	5	6
1948 ¹	18,6	18,6	0,5	0,5	19,1
1949	770,1	788,7	41,3	41,8	830,5
1950	676,5	1 465,2	51,2	93,0	1 558,2
1951	747,4	2 212,6	164,7	257,7	2 470,3
1952	1 557,7	3 770,3	259,3	517,0	4 287,3
1953	2 901,9	6 672,2	268,7	785,7	7 457,9
1954	4 691,0	11 363,2	453,0	1 238,7	12 601,9

1	2	3	4	5	6
1955	3 680,7	15 043,9	1 554,8	2 793,5	17 837,4
1956	2 564,2	17 608,1	1 837,5	4 631,0	22 239,1
1957	4 204,5	21 812,6	1 631,7	6 262,7	28 075,3
1958	8 127,1	29 939,7	1 139,5	7 402,2	37 341,9
1959	10 048,1	39 987,8	1 383,0	8 785,2	48 773,0
1960	5 372,3	45 360,1	1 904,5	10 689,7	56 049,8
1961	9,620,8	54 980,9	2 192,4	12 882,1	67 863,0
1962	11 944,5	66 925,4	1 506,7	14 388,8	81,314,2
1988	208 862,0	775 853,0	2 712,0	83 658,0	859 511,0

¹ 21.6 – 31.12

Източник: Германска федерална банка.

Таблица 3

Трите най-важни ценови индекси

към стр. 84/85

Година	Индекс на издръжката на живота (средно статистическо семейство на трудещи се)	Индекс на цените на производителя в промишлеността	Индекс на цените на производителя в селското стопанство
	1950 = 100	1950 = 100	1950/51 = 100
1949	107	103	108
1950	100	100	100
1952	110	121	113
1954	108	116	116
1956	113	121	127
1957	115	124	132
1958	118	125	130
1959	119	124	137
1960	121	126	125
1961	124	124	133
1962	128	126	136
1988	316	278	201

За анализи: При база 1950 г. = 100, през 1988 г. средната брутна заплата на един трудещ се е била 652,5 пункта, нетната – 525,3 – при ценови индекс за поддръжка на живота 254.

Източник: Федералната статистическа служба.

ИЗТОЧНИЦИ

Речи, статии и изявления на Лудвиг Ерхард, които в текста са посочени със [] и арабски цифри в скобите. Цитираните пасажи са прегадени от автора буквално или по смисъл.

Дата	Повод (място на произнасяне на речта и на публикуването на статията)
[1] 28/29.8.1948 г.	Из речта на Втория конгрес на ХДС, Британска зона, Реклингхаузен.
[2] окм. 1948 г.	В „Wirtschaftsverwaltung“, издание на Управлението за икономика, с. 13.
[3] юни 1949 г.	В „Wirtschaftsverwaltung“, кн. 12, с. 322.
[4] 27.12.1949 г.	Баварско радио, Мюнхен.
[5] 9.8.1950 г.	Баварско радио, Мюнхен.
[6] 16.9.1950 г.	Реч по радиото.
[7] 27.10.1950 г.	Федерален конгрес на ХСД/ХСС, Гослар.
[8] 11.3.1951 г.	Международен панаир във Франкфурт.
[9] 12.6.1951 г.	Съюз на застрахователите, Бон.
[10] –	В кн. „Германия се възстановява“ (Deutschland im Wiederaufbau“), 1952 г., с. 97, издадена от федералното правителство.
[11] –	Валтер Ойкен (Walter Eucken), Принципи на икономическата политика (Grundsätze der Wirtschaftspolitik), 1952.
[12] 6.2.1952 г.	Университетът в Цюрих.
[13] 9.3.1952 г.	Международен панаир във Франкфурт.
[14] 10.7.1952 г.	Писмо до президента на федералния съюз на Германската индустрия, г-н Берг. В „Wirtschaft und Wettbewerb“, 1952, с. 733.
[15] 21.9.1952 г.	Шести германски конгрес по микроикономика, Берлин.
[16] 10.10.1952 г.	Обединение на германските изгатели на вестници, Висбаден.
[17] 22.2.1953 г.	Международен панаир във Франкфурт.
[18] 19.3.1953 г.	XXXVI международно автомобилно изложение, Франкфурт.
[19] 12.9.1953 г.	Конференция на Монт Пелерин, Зелизберг (Швейцария).
[20] 25.9.1953 г.	Застрахователна компания Виктория, Берлин
[21] 19.11.1953 г.	Дружество за съвместни действия „Социална пазарна икономика“, Баг Годесберг.
[22] 23.12.1953 г.	В „Handelsblatt“.
[23] 5.1.1954 г.	Баварско радио, Мюнхен.
[24] 7.1.1954 г.	Народностопанско дружество, Есен.
[25] 26.1.1954 г.	Център за бюджетни консултации в Бон, Бон.
[26] 8.2.1954 г.	Обединение за външна търговия и търговия на едро, Хамбург.

- [27] 9.2.1954 г. Дружество за връзки с Америка, Хамбург.
- [28] 14.2.1954 г. Дом на икономиката, Касел.
- [29] 7.3.1954 г. Международен панаир във Франкфурт.
- [30] 12.5.1954 г. Шести германски панаир на занаятите, Мюнхен.
- [31] 29.5.1954 г. Конгрес на ХДС, Кьолн.
- [32] 31.5.1954 г. Германо-белгийско-люксембургска търговска камара, Антверпен.
- [33] 20.6.1954 г. Ден на занаятите, Кил.
- [34] 21.6.1954 г. Търговско-промишлена камара в Аахен.
- [35] 28.6.1954 г. Търговско-промишлена камара в Штутгарт.
- [36] 9.7.1954 г. В „Der Stand der Kartelldebatte“, издание на Федералното министерство на икономиката.
- [37] 27.10.1954 г. Главно обединение на германската търговия на гребно, Хамбург.
- [38] 29.10.1954 г. Банка на Фон дер Хейдт, Керстен и синове, Вупертал, провинция Есен.
- [39] 7.12.1954 г. Клуб „Les Echos“, Париж.
- [40] 11.12.1954 г. Обединение на съюзите на работодателите на Бавария, Мюнхен
- [41] – В кн. „Германия се възстановява“, 1955, с. 187 и сл.
- [42] 4.1.1955 г. Баварско радио, Мюнхен.
- [43] 22.1.1955 г. Проект на Закон против ограничаването на конкуренцията, Печатно издание на Бундестага № 1158.
- [44] 15.2.1955 г. Работни кръгове II и IV на ХДС, Бон.
- [45] 17.2.1955 г. Радио Хесен, Франкфурт.
- [46] 6.3.1955 г. Международен панаир във Франкфурт.
- [47] 15.4.1955 г. Дискусия в Северозападното германско радио (NWDR), Кьолн.
- [48] 22.4.1955 г. Обединение на германските промишлено-търговски камари, Бад Ньоенар.
- [49] 25.4.1955 г. Заводски празник на фирмата „братя Ирле“, Дойч, окръг Зиген.
- [50] 2.5.1955 г. Федерално обединение на средните и големите предприятия в търговията на гребно, Кьолн.
- [51] 14.5.1955 г. В „Stuttgarter Zeitung“.
- [52] 16.5.1955 г. Федерално обединение на Германската индустрия.
- [53] 16.6.1955 г. Сесия на международното обединение за вълната, Мюнхен.
- [54] 18.6.1955 г. Търговско-промишлена палата, Берлин.
- [55] 23.6.1955 г. Федерално обединение на германските търговци на гребно на текстил, Дюселдорф.
- [56] 15.7.1955 г. Ден на германските занаятчийски камари, Аугсбург.
- [57] 19.7.1955 г. Във „Frankfurter Allgemeine Zeitung“.
- [58] 21.7.1955 г. В „Deutsche Korrespondenz“.
- [59] 7.9.1955 г. Баварско радио, Мюнхен.
- [60] 8.9.1955 г. В „Die Zeit“.
- [61] 10.9.1955 г. Кьолнски панаир на домакински уреди и железария, Кьолн.
- [62] 11.9.1955 г. Изложение на машиностроителни машини, Ханобер.

- [63] 13.9.1955 г. Годишна сесия на световната банка, Истанбул.
- [64] 25.9.1955 г. Десети германски конгрес по микроикономика, Берлин.
- [65] 7.10.1955 г. Централен съвет на рекламния бранш, Есен.
- [66] 12.10.1955 г. Ден на страните от Иберийския полуостров, Мюнхен.
- [67] 24.10.1955 г. Работно обединение на съюзите на потребителите.
- [68] 3.11.1955 г. Промислена и търговска камара, Аугсбург.
- [69] 12.11.1955 г. В „Süddeutsche Zeitung“
- [70] 23.12.1955 г. В „Handelsblatt“.
- [71] 14.12.1955 г. В „Der Volkswirt“.
- [72] януари 1956 г. Във „Versicherungswirtschaft“, № 1, год 11.
- [73] 18.1.1956 г. Радо Хесен, Франкфурт.
- [74] 29.1.1956 г. В „Sonntagsblatt“.
- [75] 4.3.1956 г. В бюлетина на Промислената и търговска камара, Франкфурт на Майн.
- [76] 4.6.1956 г. Промислена и търговска камара, Аугсбург.
- [77] 17.5.1956 г. Тържество по случай 10-годишнината на „Handelsblatt“.
- [78] 2.9.1956 г. Международен панаир, Франкфурт на Майн.
- [79] 8.9.1956 г. В „Die Zeit“.
- [80] 28.4.1960 г. Конгрес на ХДС в Карлсруе.
- [81] 24.4.1960 г. Откриване на панаир в Ханобер.

ПОЯСНЕНИЯ И БЕЛЕЖКИ

¹ Изданието е било отпечатано през 1990 г., когато ГДР още е съществувало.

² *Walter Eucken*. Роген през 1891 г., починал 1950 г. Син на Рудолф Ойкен (Rudolf Eucken), известен философ, основател на школата на неоедеализма. Валтер Ойкен гава на неолитерализма теоретико-философска основа.

³ *Friedrich August von Hayek* – австрийско-германски икономист, неолитерал. Роген е във Виена през 1899 г. Ом 1927 до 1931 г. е директор на австрийския Институт по конюнктурни изследвания (Institut für Konjunkturforschung). 1931 – 1941 г. – професор в лондонската школа по макроикономика (School of Economics). 1952 – 1962 г. – преподавател в Чикагския университет. Ом 1962 г до смъртта си преподава във Фрайбург.

⁴ *Franz Böhm*. Роген през 1895 г. Юрист. Професор във Франкфурт на Майн ом 1946 до 1962 г. Съратник на Ерхард. Основно научно произведение, свързано с макроикономиката – „Конкуренция и монополна борба“ („Wettbewerb and Monopolkampf“).

⁵ *Alexander Rüstow*. Роген през 1985 г. Починал 1963 г. Икономист и социолог. 1933 – 1949 г. професор в Хайделберг. Един ом основателите на течението на неолитерализма и на Фрайбургската икономическа школа.

⁶ ГДСП – Германска социалдемократическа партия (Sozialdemokratische Partei Deutschlands). Основана през 1863 г. През 1916 г. ом нея се отгеля лявото и крило и образува Независима социалдемократическа партия на Германия (НСДПГ). По-късно НСДПГ се обединява със съюза „Спартак“ в Германската комунистическа партия (ГКП). ГДСП постепенно се отдалечава ом марксизма и възприема теорията на Бернщайн. Между двете бойни тя е една ом най-влиятелните партии. През 1933 г. е насилствено разпусната ом Хитлер. Възстановена е през 1945 г. До 1966 г. ГДСП е постоянно в опозиция в Бон. Ом 1966 до 1969 г. – „в голяма коалиция“ с ХДС/ХСС. През годините 1969 – 1982 управлява заедно със СВДП. След войната председатели на ГДСП са били: 1946 – 1952 – Курт Шумахер; 1952 – 1963 – Ерих Опенхауер; 1964 – 1987 – Вили Брандт; 1987 – 1991 – Ханс-Йохен Фогел; 1993 – Бьорн Ентгхолм; ом 1993 г. – Рудолф Шарпинг. Членове на ГДСП – около 1 млн.

⁷ *Herbert Wehner* (Herbert Wehner). Роген през 1906 г., починал 1990 г. Ом 1958 до 1973 г. е зам.-председател на ГДСП. Ом 1966 до 1969 г. – министър по общогерманските въпроси. 1969 – 1983 г. – председател на фракцията на ГДСП в Бундестага. Счита се за „баща“ на Багдодесбергската програма на ГДСП (ноември 1959 г.), с която партията напълно скъсва с марксизма. Тя носи името на курортното селище Баг Годесберг, днес предградие на Бон. Счита се, че тя открива пътя на социалдемократите към участието в управлението на страната.

⁸ ГЕСП – Германска единна социалистическа партия (SED – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands). Управляваща партия в бившата ГДР ом нейното основаване през 1949 г. до изборите през март 1990 г. Създадена е през 1946 г. в съветската окупационна зона чрез сливане на ГКП и на част ом тамошната ГДСП. През февруари 1990 г. ГЕСП се преименува в ПДС – Партия на демократичния социализъм (PDS – Partei des demokratischen Sozialismus).

⁹ Християндемократическият съюз (Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU) е основан през декември 1945 г. Това е народна партия, която обединява различни социални групи, а също католици и протестанти. Ом началото ХДС заема водещи позиции в Бизония (вж. ²²). Като продължител на традициите на довоенната Партия на центъра, съюзът има ясно изразена демократична, анти-

хитлеристка позиция. ХДС е управляваща партия през цялата история на ФРГ с изключение на периода 196 – 1982 г. Има около 700 хил. членове и е втората по численост партия в Германия (след ГСПД). От 1950 до 1966 г. председател на ХДС е Конрад Аденауер; 196 – 1967 г. начело е Лудвиг Ерхард; от 1967 до 1971 г. – Курт Георг Кизингер; 1971 – 1973 г. – Райнер Барцел. От 1973 г. досега – Хелмут Кол, който от 1983 г. е и канцлер на ФРГ.

Християнсоциалният съюз (Christlich Soziale Union in Bayern, CSU) е консервативна „посестрима“ на ХДС, която е ограничила своята дейност само в Бавария. От своя страна ХДС пък се въздържа от дейност в тази провинция. ХСС е създаден през 1945 г. и поема политическото наследство на Баварската народна партия. Съюзът има ясно изразен католически характер. В Бавария ХСС е управляваща партия през целия следвоенен период с едно-единствено изключение – периода от 1954 до 1958 г. От 1961 до 1988 г. председател на ХСС е Франц Йозеф Шраус. След неговата смърт начело на ХСС застава Тео Вайгел, който е министър на финансите в кабинета на Хелмут Кол. Съюзът има около 200 хил. членове.

¹⁰ Стопанският съвет във Франкфурт (Wirtschaftsrat der Bizone). Орган за икономическо самоуправление на германското население в Бизония (вж. ²²). Свикан е на 25 юни 1947 г. Първоначално е включвал 52, а по-късно 104 представители на провинциалните парламенти. Успоредно с него се създават Изпълнителен съвет (Exekutivrat) и Провинциален съвет (Länderrat). Той е първообраз на бъдещия германски парламент – Бундестага. През 1948 г. успоредно със Стопанския съвет се свиква и Парламентарен съвет (Parlamentarischer Rat), който изработва Основния закон (Das Grundgesetz) на ФРГ.

¹¹ Пълното название на закона е „Закон за основните принципи за регулиране на икономиката и на ценовата политика след паричната реформа“.

¹² Силите победителки на САЩ, СССР, Великобритания и Франция. По силата на Постгамското споразумение (август 1945 г.) Германия е разделена на четири окупационни зони – американска, съветска, британска и френска. Властта в четирите зони преминава в Съюзнически контролен съвет, който включва четиримата върховни главнокомандващи на съюзническите войски в Германия. На 20 март 1948 г. съветският представител напуска съвета. През 1949 г. на територията на трите обединени западни зони възниква ФРГ, а в съветската зона се създава ГДР. Окупационният статут на ФРГ отпада след влизането в сила на Парижките споразумения от 1955 г.

¹³ По време на паричната реформа (юни 1948 г.) старите парични знаци – райхсмарки, са сменени с нови – германски марки (Deutsche Mark, DM).

¹⁴ *Karl-Eduard von Schnitzler* ръководи от 1961 до 1989 г. предаването „Черният канал“ на телевизията на ГДР. То се е занимавало с контрапропаганда и е било известно с арогантния стил на водещия. Журналистът фон Шнитцлер е роден в Западна Германия и се преселва в ГДР през петдесетте години.

¹⁵ Ваймарската република – така наричат парламентарно-демократичната германска държава в периода между 1919 и 1933 г. Това не е официалното име на държавата, която продължава да се нарича Германски райх. Името идва от факта, че първият парламент след края на Първата световна война е заседавал в град Ваймар и там е била изработена Ваймарската конституция на новата република. Скоро след изработването на конституцията парламентът се премества обратно в столицата Берлин.

За Ваймарската република е типична перманентната политическа нестабилност. Това до голяма степен се е дължало на необходимостта непрекъснато да се

оформят различни управляващи коалиции, тъй като нито една партия или съюз от партии не са имали доминиращи позиции. Освен това за нестабилността е допринасяло и тежкото икономическо положение, свързано, от една страна, с военните репарации и зазуби, от друга, с икономическата криза, разразила се през 1929 г. Краят на Ваймарската република идва с провъзгласяването на Хитлер за райхсканцлер на 30 януари 1933 г.

¹⁶ Magna Charta Libertatum (лат.) – Великата харта на свободата. Така се нарича документът, с който първоначално са били регулирани в началото на XIII в. отношенията между краля и аристокрацията в Англия. По-късно, през XVII в., хартата бива формулирана отново като документ на основните свободи на гражданите и е един вид конституция на Обединеното кралство. Тя се използва като нарицателно понятие за нещо основополагащо, каквото е конституцията.

¹⁷ *Байершиер Валд* (Bayerischer Wald) – планинска местност, разположена между планините Мителгебурге, Бьомервалд и река Дунав. Развити са гърводобивът, стъкларската, фаянсовата промишленост и туризмът.

¹⁸ Става дума за понятието Wohlfahrtsstaat или „социална държава“ – целта, към която се стреми съвременната социалдемокрация. Според Ерхард натоваването на държавата с прекомерно много социални функции съдържа две опасности. Първата – бюджетен дефицит и оттук нестабилност на валутата. Втората – превръщането на гражданина от самостоятелен икономически субект в „поданик“, който постоянно чака наготово да получи сигурност от държавата. Тези проблеми са обстойно разгледани в дванадесета глава на книгата.

¹⁹ *Carl Friedrich Goerdeler*. Роден през 1884 г. От 1930 до 1937 г. е главен кмет на Лайпциг. По време на войната оглавява нелегалната опозиция в Германия. След неуспешен опит за атентат срещу Хитлер от 20 юли 1944 г. е арестуван и екзекутиран на 2 февруари 1945 г.

²⁰ Европейски икономически съвет (Organisation for European Economic Co-operation, ОЕЕС). Възниква на Парижката конференция през 1947 г. отначало като съвет (комитет), обединяващ 16 европейски страни и трите западни окупационни зони в Германия. През април 1948 г. получава статут на независима организация. През декември 1949 г. към нея се присъединява и ФРГ. Задачата на съвета (по-късно на организацията) е да координира програмата за оказване на помощ от страна на САЩ, известна като плана „Маршал“, вж. ³⁰)

²¹ Бундестаг (Der Bundestag) – така се нарича една от камарите на германския парламент, чиито представители се избират директно от населението на всеки четири години. Бундестагът заедно с Бундесрата (камарата на провинциите) приема законите на ФРГ. Бундестагът избира федералното правителство (Die Bundesregierung) и федералния канцлер (Der Bundeskanzler). Първият Бундестаг на ФРГ бива избран на 14.8.1949 г. В него ХДС/ХСС са имали 139 мандата, ГСДП – 131, СВДП – 52, Германската партия – 17, Баварската партия – 17, ГКП – 15, Центърът – 10, Германската партия на райха (Deutsche Reichspartei, DRP) – 5. На изборите за втори Бундестаг (6.9.1953 г.) ХДС/ХСС имат вече 45,2% от гласовете и 243 места, а на изборите за трети Бундестаг (19.9.1957 г.) – 50,2% от гласовете и 270 места (абсолютно мнозинство).

²² Бизония (Die Bizone). Така се наричаше обединената икономическа област, която включва американската и британската окупационна зона в Германия. Тя възниква като зародък на ФРГ на 23 януари 1947 г. На 8 април 1949 г. към нея се присъединява и френската окупационна зона и възниква Тризония (Trizone).

²³ Райхсмарката е германската парична единица от 1924 до паричната реформа на 21 юни 1948 г. При обмяната на райхсмарките по депозит в новите германски марки (DM) са се предлагали различни курсове и правила, но средно за 100 стари марки са били получени 6,5 нови.

²⁴ *Wilhelm Röpkе*. Роден през 1899 г., починал през 1966 г. Германски макроикономист и социолог. През 1924 г. – професура в Йена, 1928 г. – в Грац, 1929 г. – в Магдебург. От 1933 до 1966 г. – професура в Женева. Един от теоретичите на неолиберализма. Изследва връзките между обществото, държавата и икономиката. През 1932 г. написва най-известния си труд „Кризата и конюнктурата“.

²⁵ Централната служба по икономика в град Минден е ръководела производството и разпределението в британската окупационна зона до създаването на Бизония. Военната управа на британската зона се е намирала в Кьолн.

²⁶ *Viktor Agartz*. Полштик и профсъюзен деец, юрист по образование. Член на ГСДП от 1915 г. Активно участва във възстановяването след Втората световна война на тази партия и на приближените към нея профсъюзи. По-късно влиза в противоречие с ръководството на ГСДП заради крайните си марксистки възгледи. През 1959 г. е изключен от партията.

²⁷ По решение на американската военна управа в провинциите, включени в американската окупационна зона, още през лятото на 1945 г. се назначават местни правителства, които са имали обаче твърде ограничени правомощия. По-късно подобни правителства се назначават в британската зона, а през 1947 г. и във френската.

²⁸ *Lucius Dubignon Clay* – американски генерал (1897–1978). От 1947 до 1949 г. – главнокомандващ на американските въоръжени сили в Европа и военен управител на американската окупационна зона в Германия. От 1961 до 1963 г. е извънреден пратеник на президента Кенеди в Берлин.

²⁹ Според Постдамското споразумение всеки от четирите съюзници – победители във войната, е смятал право да покрива претенциите си за репарации с имущество от своята окупационна зона. Това е ставало най-вече, като се демонтирало и транспортирало в съответната страна промишлени предприятия. Демонтажите в трите западни зони са се регулирало от Междусъюзническата агенция по репарациите в Брюксел. През 1947 г. демонтажите в Западна Германия са били временно спрени поради протести на населението. Окончателно са прекратени през 1950 г. Въпросът за репарациите е уреден с Лондонското споразумение за регулиране на задълженията (1953 г.). В съветската окупационна зона демонтажите са спрени едва през 1954 г.

³⁰ Планът „Маршал“ – програма за оказване на помощ за възстановяване на Западна Германия, наречена на името на нейния инициатор – държавният секретар на САЩ Джордж Маршал (George C. Marshall). Програмата, известна още като Европейска възстановителна програма (European Recovery Program), е обявена през юни 1947 г. До 1951 г. по нейна линия 17 европейски страни (в т.ч. и Германия) получават 13 млрд. долара (1,5 млрд. от тях за ФРГ) под формата на субсидии и дългосрочни кредити. Част от тези средства отива за възстановяване на разрушени промишлени предприятия, друга се използва за закупуване на американски потребителски стоки. Планът „Маршал“ е предвиждал и свободен достъп на американски инвестиции в страните кредитополучатели. Механизмът на използване на средствата по плана „Маршал“ е включвал създаването на специални институции за целенасоченото им използване за конкретни икономически проекти.

³¹ Пари „на калпак“ (т. нар. Korfgeld) – това са били сумите, които след паричната реформа са се раздавали на всеки гражданин по курс една стара за една нова марка. Първоначално, на 21 юни 1948 г., са били раздадени по 40 DM на човек, а два месеца по-късно – по още 20.

³² От капитулацията на Германия до 21.9.1949 г., когато в трите западни окупационни зони влиза в сила новият окупационен статут, тези зони се управляват от военни управи (правителства) на съюзническите войски. След създаването през януари 1947 г. на обединена германско-британска окупационна зона (вж. ²²) се създава и обединена американско-британска военна управа. Приемането от западните съюзници на новия окупационен статут довежда до разпускане на военната управа и до създаване на нов орган – Съюзнически контролен съвет, който е имал по-ограничени функции, но си е запазил компетенциите в следните области: разоръжаване на Германия, демилитаризация, контрол върху рурската област, изплащане на репарации, декартелизация.

³³ Дисконтният лихвен процент е такъв лихвен процент, по който търговските банки могат да получават кредити от централната банка (в Германия това е Бундесбанк) срещу залог на менителници на свои клиенти. По ломбардният лихвен процент кредитите се получават срещу залог на ценни книжа (главно акции и облигации).

³⁴ Кредитен институт за възстановяване (Kreditanstalt für Wiederaufbau). Създаден е, за да управлява държавните средства, натрупани в местна валута във връзка с плана „Маршал“. Германските импортьори са заплащали част от вноса на потребителски стоки от САЩ (в DM) не на американските си контрагенти, а на този институт. Така формираните финансови средства стават собственост на централното германско правителство в Бон. От тях се дават дългосрочни кредити в местна валута за изграждане и възстановяване на промишлени обекти и се оказва икономическо съдействие на развиващите се страни.

³⁵ Става дума за регулиране на производството на стомана във връзка с особения международен статут на Рурската област.

³⁶ Това са фондове, които се образуват след внасянето от германските импортьори в DM на еквивалента на част от доларовата стойност на закупените в САЩ стоки в рамките на плана „Маршал“.

³⁷ По време на войната във Великобритания е въведен допълнителен данък оборот (Purchase-Tax), който се е движел между 25 и 75 % в зависимост от характера на стоките.

³⁸ *Friedrich Ernst* – banker и индустриалец с голямо влияние върху финансовите среди след Втората световна война.

³⁹ Европейският платежен съюз е създаден през 1950 г. в рамките на ЕИС. Целта му е в условията на неконвертируемост на местните валути да регулира търговските баланс на многостранна основа (многостранен клиринг). Разпуснат е през 1958 г., след като основните европейски валути стават свободно конвертируеми.

⁴⁰ Международната служба за Рурската област (Internationale Ruhrbehörde) – това е орган, който контролира производството и търговията с местните въглища, кокс и стомана. Създаден е на базата на Рурския статут, приет на 28 април 1949 г. като елемент от окупационния статут на Германия. Първоначално в него влизат представители на САЩ, Великобритания, Франция, Белгия, Холандия и Люксембург. След създаването на ФРГ – и нейни представители. Службата е разпусната през 1953 г. във връзка с появата на Европейското обединение за въглища и стомана (вж. ⁴⁵).

⁴¹ Суровините – гоставки по наряд, са били част от системата на централизирано разпределение, запазила се и след икономическата реформа от 1948 г.

⁴² В поемата „Фауст“ на Гьоте (втора част, първи акт) се описва как Мефистофел прави бозат кайзера (императора) посредством пускането в обращение на фалшиви менителници (първообраз на книжни пари без покритие).

⁴³ Във връзка с изплащането на репарациите Западна Германия е трябвало да предоставя на съюзниците задължителни количества за износ на възлища.

⁴⁴ Конюнкура на количествата (Die Mengenkonzunktur) е такова състояние на икономиката, при което увеличаването на произвежданите количества търсени стоки става при запазване или намаляване на цените.

⁴⁵ Съюз от Монтана – става дума за Европейската общност (или обединение) за възлища и стомана. Това е първата наднационална организация на западноевропейски страни. Създадена е по инициатива на френския външен министър Шуман и затова освен като Montanunion е известна и като плана „Шуман“. Под Montanindustrie в по-тесен смисъл на това понятие се разбира възледобив, а в по-широк – тежка индустрия. Договорът за създаването на общността е подписан на 18.4.1954 г. и към нея в началото принадлежат Франция, Германия, Италия, Белгия, Холандия и Люксембург.

⁴⁶ През 1953 г. се създава Агенция за взаимна сигурност (Mutual Security Agency, MSA), която обхваща страните, включени в плана „Маршал“ и САЩ. През 1954 г. се подписва акт за взаимна сигурност (Mutual Security Act) като предвестник на НАТО.

⁴⁷ Перифразира се изразът на пруския крал Фридрих Велики – „In meinem Staat kann jeder nach seiner Fassung selig werden“ (В моята държава всеки може да постигне блаженство по собствен път).

⁴⁸ *Henry Morgenthau* – съратник на президента Рузвелт. През 1933 г. е зам.-държавен секретар, а от 1933 до 1945 г. – министър на финансите. През 1944 г. подготвя план, наречен на негово име (Morgenthau Plan). Основната цел е била геиндустриализацията на Германия, която се е съпътствала от демилитаризация, териториално различяване и интернационализация на значителни територии (Рурската област, Вестфалия, Рейнската област, крайбрежието на Северно море и т.н.). Първоначално Рузвелт подкрепя този план, но по-късно (на 22 септ. 1944 г.) оттегля подписа си поради твърде радикалния му характер. Независимо от това много от тезисите на Моргентхау са залегнали в политиката на съюзниците по отношение на окупационния режим на Германия.

⁴⁹ Свободноемократичната партия, СВДП (Frei Demokratische Partei, FDP) е основана през 1948 г. Счита се за най-яркия представител на либерализма и неолиберализма. Играе важна политическа роля през цялата територия на ФРГ и след обединението на Германия. Участва в първия кабинет на Агенауер (1949 – 1953) в коалиция с ХДС/ХСС и Германската партия (ГП), във втория кабинет на Агенауер (1953–1957) също в коалиция с ХДС/ХСС и ГП, в третия кабинет на Агенауер (1957 – 1961) в коалиция само с ХДС/ХСС, в четвъртото (1961 – 1962) и петото (1962 – 1963) правителство на Агенауер отново заедно с ХДС/ХСС, в първото (1963–1965) и второто (1965 – 1966) правителство на Ерхард пак с ХДС/ХСС, в първото (1969 – 1972) и второто (1972 – 1974) правителство на Брандт в коалиция с ГСДП, в същата коалиция и в първото (1974 – 1976), второто (1976 – 1980) и третото (1980 – 1982) правителство на Шмидт. След това отново в коалиция с ХДС/ХСС в първото (1982 – 1983), второто (1983 – 1987), третото (1987 – 1991) и четвъртото (от 1991 г. насам) правителство на Кол.

Партията има сравнително малка членска маса (около 200 хил. души), но на изборите в края на 1990 г. тя успя да получи малко повече от 11 процента от гласовете и има 79 места в Бундестага. Председател на СВДП е Ото граф Ламбедорф.

⁵⁰ Майката е с образа на Конрад Агенауер – канилер по това време и председател на най-голямата управляваща партия ХДС, към която е принадлежал и самият Ерхард.

Агенауер е роден през 1876 г. и е починал през 1967 г. От 1917 до 1933 г. е главен кмет на град Кьолн. От 1920 до 1933 г. – президент на Пруския държавен съвет. Временно е задържан от нацистите през 1934 и 1944 г. От май до октомври 1944 г. е отново главен кмет на Кьолн. Един от основателите на ХДС и председател на съюза в Британската окупационна зона от 1946 до 1950 г. От 1950 до 1966 г. – председател на ХДС в Западна Германия. Ръководи пет правителства (вж. ⁴⁹). Управлението на Агенауер се характеризира с вътрешна стабилност, подобряване на отношенията с Франция, развитие на европейската интеграция и укрепване на съюзническите връзки на ФРГ със САЩ и Великобритания.

Децата, които се крият зад майката, символизират недоволните от политиката на Ерхард политици, а момчето, което им се плези, е самият Лудвиг Ерхард.

⁵¹ Принципите на *Laissez-faire* от фр. „остави го да стане, остави го да отминее“ – основен принцип на физиокрацията и на консервативния либерализъм, който издига в догма ненамесата на държавата в икономиката.

⁵² Управляващи партии в първото германско правителство на Конрад Агенауер (7 септември 1949 – 7 септември 1953 г.) са Християндемократическият съюз (ХДС), Свободндемократическата партия (СВДП), Християнсоциалният съюз (ХСС) и Германската партия (ГП). Министър на икономиката от ХДС е Лудвиг Ерхард.

⁵³ Международната конференция по суровините (International Material Conference) се провежда през 1951 г. по инициатива на ОИРС (вж. ⁶⁸). Целта е била по-добро балансиране между производството и потреблението на суровини във връзка с последствията от корейската криза. Създава се суровинен комитет на ОИРС, но той спира дейността си през 1953 г., след като трудностите са отминали.

⁵⁴ Молитва на капуцините (Kapuzinerpredigt) е понятие, свързано с членовете на средновековен католически орден, наричащи се капуцини, понеже са носели постоенно качулките на расата си (на немски качулка е Карузе). Проповядвали са краен аскетизъм. Особено се изявяват по време на контрареформацията в Западна Европа. Понятието капуцинска молитва като рязка критика е известно в литературата чрез произведението на Шилер – „Лазерът на Вагенцайн“.

⁵⁵ Става дума за особените начини на регулиране на наследственото право с цел запазване на селскостопанските имоти (Erbhöfe). По този начин се е целяло да се преодолее раздробяването на аграрните предприятия, но от друга страна са се ограничавали правата на някои от наследниците и тяхната свобода на избор на професия. Така например през 1963 г. Конституционният съд в Карлсруе отменя предпочитанието на наследниците от мъжки пол при наследяването на имотите, което се е съдържало в някои провинциални закони.

⁵⁶ Бундесрат (Bundesrat) – това е Камарата на провинциите (земите) в германския парламент.

⁵⁷ Швабия е бивше херцогство в Южна Германия, сега част от провинция Баден-Вюртемберг.

⁵⁸ Тази политика на строго самоограничаване, въведена във Великобритания по време на Втората световна война, се е наричала Austerity-Policy. Тя продължила известното време и след това е свързана с управлението на лейбъристите.

⁵⁹ Държавата – „нощен пазач“ (Der Nachtwächterstaat) е израз на Фердинанд Ласал. По този начин той е осмивал крайностите на т. нар. манчестерски либерализъм. Като нощен пазач държавата само охранява собствеността, но не се намесва въобще в икономиката – това според Ласал е било желанието на тези крайни либерали.

⁶⁰ Става дума за германското понятие Wohlfahrtsstaat (вж. ¹⁶).

⁶¹ На немски – Die Gretchenfrage, това е решаващ кардинален въпрос, засягащ по същество убежденията на даден човек. Конкретно във „Фауст“ на Гьоте Гретхен пита Фауст, който е продал душата си на дявола, следното: „Как се отнасяш към религията?“

⁶² Понятието, използвано от Ерхард „Die Untertan“, означава поданик на някаква коронова особа, но в дадения случай се има предвид значението на думата като за висим човек в условията на феодално-крепостното право.

⁶³ Heinrich von Brentano е бил министър на външните работи на ФРГ от 1955 до 1961 г. Политик от ХДС.

⁶⁴ Става дума за главния герой на филма „Кабинетът на д-р Калигари“ (Das Kabinett des Dr. Caligari). Произведение на Роберт Вине от 1919 г. Един от най-известните германски немци филми, в който се разказва за луд драматург, способен да хипнотизира хората и да ги тласка към престъпление.

⁶⁵ Генералното споразумение по митата и търговията, ГАТТ (General Agreement on Tariffs and Trade) е организация на страните, подписали на 30 октомври 1947 г. в Женева Заключителния акт на първата митническа конференция. Сега в тази организация членуват около 150 страни. Нейната цел е постепенното премахване на тарифните и нетарифните ограничения в световната търговия. В момента е пред приключване уругвайският кръг от преговори в рамките на ГАТТ.

⁶⁶ Ричард Бътлер (Richard Austen Butler) е известен геец на английската Консервативна партия. По това време министър на финансите на Великобритания. Остава в историята с програмата си за реприватизация. По-късно (1963–1964 г.) е министър на външните работи в правителството на Дъглас Хюм.

⁶⁷ „Зелен фронт“ (Die Grüne Front) е нарицателно име за Обединението на германските християнски селски съюзи (Vereinigung der deutschen christlichen Bauernvereine).

⁶⁸ Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, ОИСР (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) е създадена през 1961 г. като продължител на дейността на ОЕЕС (вж. ²⁰). Сега в тази организация членуват 24 държави.

⁶⁹ Границата между зоните (Die Zonengrenze) в случая означава границата между Федерална република Германия и ГДР (Съветската окупационна зона).

⁷⁰ Алкиде де Гаспери (Alcide de Gasperi) е известен италиански политик и държавник. Роден 1881 г., починал 1954 г. Съсновател в условията на нелегалност на Италианската християндемократическа партия. Министър-председател на Италия от 1945 до 1953 г.

⁷¹ „Шестте“ страни – членки на Европейската икономическа общност, по това време са: Германия, Франция, Италия, Белгия, Холандия и Люксембург.

⁷² Член 113 на Основния закон на Федерална република Германия дава право на федералното правителство да отложи с 6 седмици внасянето на проектобюджета, ако счита, че има опасност да бъде приет неподходящ вариант.

⁷³ „Зеленият план“ е бил пакет от специални мерки за развитие и реструктуриране на селското стопанство. Той е бил изработван ежегодно от 1956 до 1967 г. за всяка отделна бюджетна година. Във връзка с възприемането на единна аграрна политика в рамките на ЕО от 1968 г. той бива заместен с ежегоден аграрен доклад на правителството.

СЪДЪРЖАНИЕ

Философията на едно обикновено чудо – Д. Хаджиниколов	I
Обръщение към читателите в ГДР – Й. Прюсинг	XVIII
Поглед напред към благоденствие за всички – В. Лангер	XXIII
Предговор към 8-ото издание	5
I. Водещата нишка	7
Преодоляване на цикъла на конюнктурата / Конкуренцията срещу егоизма / Ключът към намаляването на данъците / Основните човешки права в областта на икономиката / Скъпоструващи пирови победи	
II. Раждането на пазарната икономика	18
Инфлация при замразени цени парализира икономиката / Големият шанс / Обща стачка срещу пазарната икономика / Борбата на нерви / Неправилно ориентиране на данъчната политика / Цените падат / „Черният Петър“ преминава в други ръце / „Огледалото“ на цените и „Програмата за всекиго“ / Втората фаза / Господство на потребителя / Наследството на измамната пълна трудова заетост / Разширяването на кредита като универсално лекарство / Лекарство срещу рецесия / Кореятският конфликт не бе непременно необходим	
III. Кореятската криза и нейното преодоляване	47
В Бон се разгоряха страстите / Покачването на производството поражда „тесни места“ в икономиката / Търговският баланс е отново пасивен / И въоръжаване без инфлация / Успокоение, но не криза / Връщане към либерализацията / Идеалното съзвучие / Покачване на доходите на населението / Заблудата на икономистите плановици / „Пробивът напред“ / Песимистите действат	
IV. Обладване на високата конюнктура	72
„Ловци на глави“ в действие / Увеличение на заплатите на работниците и служителите / Бърза реакция на спестителя / Ценови индекс на разходите за живот / Стабилността на цените като висша повеля / Непопулярна истина / Никакво съмнение относно отговорността за покачването на цените	
V. Пазарната икономика побеждава плановете стопанство	93
Напълно различни мнения / Скокът в студената вода / В обятията на комунизма / Безсмислена обща стачка / Безработицата създава грижи /	

Отклонение от „правия път“ / Патентовани рецепти не помагат / Дилемантщина и факти / Новият помирителен тон

- VI. Министър на икономиката, а не защитник на групови интереси121
Предприемачите трябва да имат чувство за отговорност / Свободата като висша цел / Разделение на труда между държавата и икономиката / Дълъг списък от грехове / Опасни социални интереси / Приказката да „добрите порядку“ / От гражданин – поданик / Спорът с търговците / Декларацията от Хамбург / Професионалните „наследствени дворове“ противоречат на времето / Германско чудо
- VII. Картелите – врагове на потребителите144
Преждевременно отхвърляне / Никакви американски заповеди / Забранителният принцип отново е потвърден / Закон, защитаващ потребителите / Всички трябва да бъдат съпричастни на успеха / Тайната на пазарната икономика / Основните форми на икономическата власт / Изключенията са възможни и необходими / Спорът за принципа игнорира сърцевината на проблема / Незаменим барометър / Картели за преодоляване на кризи / По повод приказката за защитата на средното съсловие / Никакво ново дирижиране на икономиката / Няколко думи към предприемачите
- VIII. Ценността на непосредственото изразяване на мнение174
За бъдещето на демокрацията / Не всеки яг е обоснован / Писмо от Бразилия, хартиени кесии и златни монети
- IX. Пазарната икономика дава възможност за справедливи трудови доходи187
Правила за поведение на предприемача / С мисъл за бъдещето / Автономна отговорност / Тортата трябва да стане по-голяма
- X. Подмамва ли благоденствието към материализъм?199
Волята за потребление / Никаква германска политика на строги самоограничения / Против фалшивата нетърпимост / На духа не може да се заповява / Особената германска ситуация / Крайните цели
- XI. Психологията в услуга на икономиката211
Трайна висока конюнктура / „Държавата – ноцен пазач“ принадлежи на миналото / Чрез съзнателност при определянето на цените срещу инфлационната опасност

XII. Модерната лудост – държава на всеобщото социално осигуряване	221
Ръката в джоба на съседа / Илюзорната нужда от сигурност / Накрая се стига до социалния „крепостен / Границите на социалното застраховане / Отказ от анахроничните решения / Добрата социална политика изисква парична стабилност	
XIII. Политиката се прави извън кабинета	239
Нов стил в търговската политика / Преодоляване на проклятието от миналото / Интересите на другите страни / От Лондон чак до Ню Йорк... / Доверието в пазарната икономика / Крайгълният камък на европейската икономика / Чудогейният кабинет на доктор Калигару	
XIV. Спурка Европа	256
Целта – широка интеграция / Сицилия не е в Рурската област / Против една Европа, която се манипулира от бюрокрацията / Рег без много шум / Успехите на ЕПС / „Stability begins et home“ / За абсурдността на билатерализма / Европа – остров на дезинтеграцията / Свободата е негелима / Либерализацията е най-доброто лекарство / Кои е добър европеец?	
XV. Птицата феникс възкръсва от пепелта	181
Определяне на посоката към успеха / Либерализация във всички направления / Единни „правила на играта“ / Най-добрият начин за насърчаване на експорта / Последните проценти са решаващи / Символът на злото / Стига сме се суетили. Време е за решения! / Първостепенно значение на външната търговия	
XVI. Фундаментът на новото правителство	298
Декларация на правителството от 18 октомври 1963 г.	
Приложения	346
Източници / Пояснения и бележки	

Център за икономически теории и стопански
политики към СУ „Св. Климент Охридски“
(www.economy.uni-sofia.bg)